

RØD MIX

Ragnar Audunson som forsker
og nettverksbygger

Sunniva Evjen, Heidi Kristin Olsen og Åse Kristine Tveit (red.)

Rød mix

**Ragnar Audunson som forsker
og nettverksbygger**

Sunniva Evjen, Heidi Kristin Olsen og Åse Kristine Tveit (red.)

© ABM-media as

ISBN 978-82-93298-18-2

Trykk: Allkopi

Design: ABM omslag

Manus merket med * i innholdsfortegnelsen er fagfellevurdert

Forsideillustrasjon: Skjalg Bøhmer Vold / Khrono

Forord

Noen mennesker er i kraft av sin innsats og sitt virke bærere av et helt fagfelt. Ragnar Audunson er et slikt menneske. Gjennom nærmere 40 år har han undervist, forsket og ledet ved Norges største bibliotekarutdanning, og medvirket til at denne utdanningen har utviklet seg fra en fagskole til et vitalt akademisk sted for læring, faglig utvikling og forskning. Dermed har han også bidratt til å forme så vel utøvelsen av bibliotekarprofesjonen som forskningsfeltet profesjonen henter sin kunnskap fra. Ikke minst har han påvirket lovgivningen for bibliotek, der den siste store revisjonen av Folkebibliotekloven bærer tydelig preg av hans tankegang og forskningsresultater. Når denne kapasiteten av en professor runder 70 år og innleder et nytt kapittel i sitt liv, hva er da mer passende enn at han får seg tilegnet et festskrift, som en takk og hyllest for sin mangeårige innsats?

Festskriftet belyser først og fremst ulike sider av Ragnar Audunsons virke innenfor bibliotek- og informasjonsvitenskapen. Innholdet består dels av fagfelleverderte artikler, dels av andre faglige bidrag, og rundes av med en sang og med en bibliografi over Audunsons forskningspublikasjoner. Mange av artiklene dreier seg også om andre emner enn festskriftets subjekt, men vi er sikre på at de alle er innenfor hans interessefelt; Ragnar er kjent for å ha mangslungne interesser.

Tekstene i festskriftet er skrevet av kolleger gjennom årene ved Høgskolen i Oslo, seinere OsloMet. Gode kolleger som Ragnar har samarbeidet mye med, fra dokumentasjonsvitenskap ved Universitetet i Tromsø, og fra bibliotekarutdanningene i Borås og København har også bidratt med artikler.

Redaksjonen merket med glede at det var mange som ønsket å være med i festskriftet, tekster av ulikt slag strømmet inn.

Redaksjonen takker for alle bidrag, og håper at festskriftet vil være til glede for Ragnar Audunson, men også for andre lesere både innenfor og utenfor bibliotek- og informasjonsfaglige miljø.

Redaksjonen har bestått av

Sunniva Evjen, Heidi Kristin Olsen og Åse Kristine Tveit

Oslo, 15.12.2020

Innholdsfortegnelse

1. Det strukturerte Ragnarok: Ragnar Andreas Audunson – forsker og folkeopplyser Øivind Frisvold	3
2. Folkebibliotekforskeren Ragnar Audunson * Sunniva Evjen	15
3. Arven fra Ragnar i bibliotekarutdanningen ved OsloMet - storbyuniversitetet [sic] Kim Tallerås og Tor Arne Dahl	33
4. “...for alle som bor i landet”: Litteratur og lesing i kvinnefengsel Cecilie Naper	47
5. Institusjonell teori, inkrementelle beslutninger og informasjonsatferd Nils Pharo.....	67
6. BOBCATSSS: Studentdrevet internasjonal konferanse Heidi Kristin Olsen og Liv Gjestrum	75
7. Archival science – a Nordic Research Paradigm? * Anneli Sundqvist	81
8. Bibliotekaren som rettleiar: Kompetanseutvikling og erfaringsdeling i eit akademisk bibliotek * Idunn Bøyum og Katriina Byström.....	121
9. Digital hjelp på biblioteket * Heidi Kristin Olsen, Roswitha Skare og Andreas Vårheim.....	145
10. “...da barnene ville ha dem”: Hanna Wiig og det nye barnebiblioteket * Åse Kristine Tveit.....	161
11. Läsargemenskaper i det svenska folkhemmet * Kerstin Rydbeck	185
12. Et demokratisk flerbrukshus eller en lukket safe? Idealer for og oppfatninger av det nye Nasjonalmuseet på Vestbanen * Ida Uppstrøm Berg og Håkon Larsen.....	213
13. Resignasjon og anerkjennelse: Jakob Sandes sosiologiske poetikk * Knut Oterholm og Kjell Ivar Skjerdningstad	233

14. Folkebiblioteket som demokratisk offentlighed: Nye toner i nordisk bibliotekslovgivning *	
Roger Blomgren, Casper Hvenegaard Rasmussen, Henrik Jochumsen og Nanna Kann-Rasmussen	257
15. Universal Design as a Premise for making Public Libraries into Low-intensive Meeting Places *	
Gerd Berget	279
16. Bibliotekar	
Versting.....	303
17. Bibliografi over Ragnar A. Audunsons forskning	
Jon Andre Hodne og Heidi Kristin Olsen	307
18. Tabula Gratulatoria.....	319
Om forfatterne.....	323

* Artikkelen er fagfelleurdert.

1. Det strukturerte Ragnarok: Ragnar Andreas Audunson – forsker og folkeopplyser

Øivind Frisvold

- Er det en oppgave for folkebibliotekene å låne ut sparkesykler, hoppski og drillverktøy?

Foto: Christine Gulbrandsen

Forfatteren av disse linjer har stilt spørsmålet i en undervisningsvideo av typen «Professoren svarer» ved OsloMet, og Ragnar ga et godt svar:

- Lokale behov er forskjellige. Det er greit med slike tilleggssytelser, hvis man bare har det klart for seg hva som er kjernen i bibliotekets virksomhet. Ragnar kom også med en gjennomtenkt definisjon av bibliotekets kjernevirksomhet. Jeg kommer avslutningsvis tilbake til den.

I et festskrift bør man først se litt tilbake på Ragnars vel 40-årige innsats for bibliotekfaget. Han startet på Statens bibliotekskole i 1979. De gamle rektorer, Bendik Rugaas og Tor Henriksen, har røpet grunnen til at det ble nettopp Ragnar som fikk stillingen. Han skulle snart avslutte sin statsvitenskapelige embets-eksamen, han hadde vært forskningsassistent, journalist, saksbehandler i Husbanken og reisesekretær for et politisk parti. Det kan også ha spilt en rolle at både Rugaas og Henriksen hadde begge vokst opp på steder med sterk arbeiderbevegelse og opplevd at kommunister var skikkelige folk til å stole på. Derfor er det mulig at Ragnars hyggelige fremtoning og lange medlemskap i NKP var det som gjorde utslaget. Han fikk jobben, men han måtte fullføre studiene og ta de viktigste fagene i den treårige bibliotekarutdanningen.

Et halvår før hadde jeg selv startet som lektor på samme sted. Slik ble Ragnar en av mine første studenter i (hans) fagområder: Samfunnsinformasjon med lov og rett. Med litt erfaring fra ungdomspolitik og Unge Høyre hadde jeg lært det

samme som de gamle rektorer: Kommunister er greie, og i timene var Ragnar diskret, men positivt og deltakende til stede.

Mange bibliotekarer var den gang skeptiske til all «teorien» på Bibliotekskolen. Bortsett fra litt vitenskapshistorie og klassifikasjonsteori, var det lite om overordnede, faglige prinsipper. Det som ble kalt teori var helst av den type som er kjent under navnet «teori for førerprøven». Hvis du lærte hva som sto i bind 4 av *Norges dyr*, og hvis du kunne tegne bokbestillingsskjemaet for Skedsmo bibliotek, fikk du en god eksamen i faget «Bibliotekorganisering og administrasjon».

Dette var altså Ragnars nye fag. Han fikk en tøff start, men han var effektiv, og kom raskt i gang med undervisning. På Bibliotekskolen måtte nykommere følge Bernard Shaws slagord om undervisning: «Those Who Can, Do; Those Who Can't, Teach.». Det viste seg at statsviterens verktøykasse var godt egnet for administrasjonsfaget, og lektor Audunson laget snart sin første lærebok om brukerundersøkelser og brukersosiologi. Han gjennomførte også selv undersøkelser på Holmlia og i Miljøverndepartementet. For Akershus fylkeskommune kartla han studenters bruk av folkebibliotek i studiesammenheng, og folkebiblioteket som informasjonsressurs for politikere og forvaltning. Han fulgte studentkull og avdekket hvor kandidatene havnet og hva de mente om skolen. Slik brøt Ragnar med bibliotekfagets tradisjonelt praksisnære undervisning, og med feltets mystiske interesse for såkalt *taus* kunnskapsoverføring. Gjennom flere sommerskoler om bibliotekfeltets forskningsmetoder fikk også Ragnar et godt nordisk nettverk og flere nyttige samarbeidspartnere som Geir Vestheim, Romulo Enmark, Louise Limberg og Pertti Vakkari.

«Biblioteken och framtiden»

På forsommeren 1990 kom det et hasteoppdrag fra Bibliotektilsynet til Statens bibliotekskole. Søsterinstitusjonen i Borås hadde fått nordiske penger til en studie med det pompøse mandatet å «spegla det sätt på hvilket bibliotekarier debatterar framtidsfrågor i ett jämförande nordisk perspektiv». Redaktør for publikasjonen med denne studien, Romulo Enmark, opplyste at i første omgang skulle man bare se på *hur* bibliotekarene debatterte, og i neste fase skulle

man «spegla debattens innehåll» (1991, s. [4]). Slik ville svenskene legge grunnlag for debatter, møter og en konferanse om de «erfarenheter som prosjektet har givitt.» Bibliotekarere er flinke til å lage slike selvransakende debatter, men det var ett problem. Tilsynet hadde ikke fått inn det norske bidraget. Kunne noen på Bibliotekskolen få det forliste prosjektet på rett kjøp? Ragnar ofret sommerferien og leste seg opp på 10 års norsk debatt. Kanskje var det en regnfull sommer, for han fikk overraskende mye ut av materialet (Audunson, 1991). Han gikk grundig til verks og definerte begreper som framtid, idedebatt og forståelsesrammer. Debattene ble knadd (etter emne) inn i fire hovedtema: Bibliotekarrollen, nasjonalbibliotek, automatisering og gratisprinsippet. Jeg synes det siste temaet ble mest interessant. På denne tiden ville nemlig den borgerlige regjeringen innføre betalingshjemmel i Folkebibliotekloven. Det gjaldt «*særskilte bibliotek tjenester*» men med unntak for utlån av bøker» (Ot.prp. nr. 14 1985-86 §1). Selv om forslaget ble avvist i Stortinget var saken fortsatt varm. Jappetiden var på hell, men det var likevel noen som hevdet at brukerbetaling ville gi bedre bibliotek. En av dem var bibliotekentusiast og informatikkprofessor Jon Bing. Gratisprinsippet kom også opp på de store, nasjonale Bibliotekmøtene. Et fast ritual på programmet var når sjefstriangelen fra Bibliotektilsyn, Riks-bibliotek tjeneste og Bibliotekskole fikk legge fram status og visjoner. På møtet i 1990 ble brukerbetaling satt på dagsorden av Bendik Rugaas som da var nyutnevnt riksbibliotekar. I Ragnars artikkel fikk nykommeren oppmerksomhet fordi Rugaas antydte «at det kanskje er på tide at bibliotekene kommer etter og innfører en blandingsøkonomi for sine tjenester?» (Audunson 1991, s.139).

Ragnar konkluderte med at det var tilhengerne av gratisprinsippet som argumenterte prinsipielt og ideologisk. Derfor kom han til følgende dobbelthet: «Ideologisk bekjenner bibliotekvesenet seg til gratis formidling av informasjon, i praksis godtar man i økende grad betaling.» (s.162). I artikkelen sa Ragnar ikke noe om hva han selv mente, men kan vi gjette hvem han sympatiserte med? Ragnar merket seg at bibliotekdirektør Granheim ikke ga en eneste konsesjon til dem som gikk inn for brukerbetaling. Hun var også klar på at selv fattige bibliotek måtte få fjernlån fra bibliotek med mere ressurser, ellers ville det bryte med «solidaritetstanken». Ragnar kom til at mens riksbibliotekaren var «defensiv og ryggende», besteg bibliotekdirektør Granheim «barrikadene til et

kompromissløst forsvar for gratis bibliotek tjenester» (s.138). Ragnar noterte videre at hun avviste brukeravgifter på et moralpolitisk grunnlag da hun uttrykte tvil om motstanderne av gratisprinsippet var klar over hvor mange bøker enkelte barn låner pr uke? «I Oslo er det f.eks innvandrerbarn som låner 20-30 bøker pr. uke, og det er dem vel unt!». Else Hildegaard Brevik Granheim visste hva hun snakket om. Hun sa det ikke i debatten, men selv var hun vokst opp som skilsmissebarn med en syk mor og to sterke «kvinnesakstanter» i en gammel nedslitt bygård. Hun syntes det var flaut å måtte ta imot fri plass i gymnaset, men det måtte til. Det var bibliotekar hun ville bli. «Hun ville være omgitt av bøker» (Bødtker, 1991, s. 13).

For Ragnar ga arbeidet med «framtiddebatten» god innsikt i tidens bibliotekspørsmål, og han fikk vist at han var en god analytiker. Jeg tror også vi i hans senere virksomhet kan se at han fikk sans for Granheims argumentasjon for gratis og demokratibyggende bibliotek.

Alt på en gang: Dekanus Maximus

Det er mange som har moret seg over Ragnars distré og glemsomme vesen. Vi har sett ham banke på sin egen kontordør. Vi vet at han fikk 10 paraplyer til 40-årsdagen, og at de forsvant etter 10 dager med regn. I 1996 ble han intervjuet av redaktør Berit Solhaug i *Bok og Bibliotek*. Han ble presentert som et «lyst hode, en habil visesanger, et utpreget festmenneske og en beryktet rotekopp.» (s. 32) Journalisten bemerket at dekanus Audunson hadde tre bord på kontoret, alle fylt med stabler med papir og bøker. Det tydet ikke på at han hadde fått med seg noe av utdanningens dyder i kat, klass og arkivering. Men hvorfor snakke om hans glemte nøkler og lommebok? I 1996 hadde Ragnar (46) så mange andre saker å stelle med. Han var:

- Dekan på Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag
- Nyutnevnt *Doctor rerum politicarum* på Det samfunnsvitenskapelige fakultet på UiO
- Leder for det nyopprettede Bibliotekforskningsprogrammet

Kanskje var den første oppgaven tyngst? Fra 1994 var et stort antall av Oslos store og små profesjonsskoler slått sammen til *en* høyskole, Norges største. Det var et flerkulturelt eksperiment kombinert med en urealistisk forventning om at fusjonen raskt skulle tas ut som innsparinger i budsjettet. Kulturforskjellene var store i den sammenslåtte avdelingen for utdanning av bibliotekarer og journalister. Ikke nok med det, det var også konflikter i hver av de to utdanningene. Dette var drømmejobben for en sjef som likte å være fyrbøter i helvete. Men selv på fastlåste to-dagers budsjettmøter var Ragnar en tålmodig brannslukker.

Det gikk et år før de to utdanningene ble samlokalisert i Oslo sentrum. I starten måtte dekanen pendle mellom de såkalte «utfordringene». Dekaner fikk litt ekstralønn etter det magre «B-regulativet». Jeg tror at all Ragnars dekanlønn gikk med til å betale parkeringsbøter. Onde tunger påsto at avdeling JBI var som et tvangsekteskap; kjærligheten lot vente på seg. Likevel fikk vi en slags respekt for hverandre og for dekanen.

Samme år som Bibliotekforskningsprogrammet startet, rakk Ragnar å få på plass sin egen, formelle forskningskompetanse. Han disputerte på en avhandling om utviklingen i tre folkebibliotek, Oslo, Göteborg og Budapest (Audunson, 1996). På forskjellig vis var alle bibliotekene interessert i å tilpasse seg dagens marked og etterspørsel, uten å bryte med det tradisjonelle verdigrunnlaget. Dette var den første, norske doktorgraden i bibliotekfag. Ragnar fikk ikke et stipendiatopplegg med tre års permisjon fra daglige åremål. Men han sto tidlig opp og rakk å være både dekan og doktorstudent, bare avbrutt av noen skrivepauser i sin egen favorittby, Budapest. Her fikk han også tid til å forberede studentkonferansene som ble kjent under navnet Bobcatsss (se Olsen og Gjestrum, kap 6).

Ragnar ledet bibliotekforskningsprogrammet fra starten til avslutningen i 2001. Det var stipendiater i alle fagets underdisipliner. På bibliotekarutdanningen steg antall ansatte med doktorgrad på noen få år fra 0 til 10. Det var et stort løft og noen år med tung innsparing på undervisningsressursene. Både studenter og ansatte merket det. På Høgskolen var det etter hvert mange som hadde ambisjoner om at institusjonen skulle bli Universitet. Det var dessuten dukket

opp bibliotekstudier på høyt universitetsnivå i Tromsø og Trondheim. Konkurransen var i gang, både eksternt og internt.

Ragnar forberedte neste fremstøt. Til nå hadde våre stipendiater fulgt eksterne «doktorprogrammer» og disputert ved andre institusjoner. Det var også slik at alle studier ved «vanlige» høyskoler måtte godkjennes av Det nasjonale organ for kvalitet i utdanning, NOKUT. I den store Høyskolen var Bibliotek- og informasjonsvitenskap bare et lite fag, men Bibliotekforskningsprogrammet bidro til at kompetansen var god. Derfor gjaldt det å komme videre i konkurransen om få lov til å lage ett av institusjonens kommende doktorgradsprogram. Det handlet om mer enn akademisk bling, et godkjent program ville føre til at institusjonen kunne akkreditere sine egne studier. Det tok sin tid, ikke minst mye av Ragnars tid, men i desember 2012 var programmet på plass.

Livsfjern forskning?

Bibliotekskolens rektor Tor Henriksen ble en gang spurt om hva det var viktig å lære studentene. Han svarte med å si at en utdanning skal gi et grunnlag for førti års yrkesliv. Da nytter det ikke å lære alle håndgrep man kanskje kan få bruk for. Det viktigste å lære studentene er å tenke, og gi dem metoder for å finne gode løsninger. Dette er helt i tråd med dagens Universitets- og høyskolelov. Undervisningen skal være *forskningsbasert*, enten på egen eller andres forskning.

Takket være forskningen ved det som i dag heter Institutt for Arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag (ABI) har det vært mulig å få godkjent en rekke studietilbud av både permanent og mer kortvarig art. I tillegg til den treårige bachelorgraden i bibliotek- og informasjonsvitenskap kan flere nevnes:

- Masterstudium i bibliotek- og informasjonsvitenskap
- International Master in Digital Library Learning (DILL), (2010-2017.EU-finansiert)
- Masterstudium i Bibliotek, styring og ledelse (Fra 2013 til 2019)
- 6 emner à 15-studiepoeng i museumsformidling (Fra 2004 til 2009)
- Studiet i arkiv- og dokumentbehandling
- Ph.d.-studiet i bibliotek- og informasjonsvitenskap

Mye av forskningsgrunnlaget i flere av disse studiene finnes i Ragnars omfattende og meget godt siterte forskningspublikasjoner. Her skal jeg bare kort nevne to større forskningsprosjekter, finansiert av Forskningsrådet, som Ragnar har hatt ansvar for, PLACE og ALMPUB (se også Evjen, kap. 2):

PLACE – Public Libraries – Arenas for Citizenship. 2007-12 ble presentert slik i Stortingsmeldingen om bibliotek: «Forskning viser at folkebiblioteket er ein viktig demokratibyggjande og identitetsskapande faktor i samfunnet, særleg for fleirkulturelle grupper. Biblioteket er ein smeltedigel for mange ulike grupper, gjeremål og aktivitetar og fungerer som ein møteplass på tvers av samfunnsgrupper og samfunnslag.» (St.meld nr 23 (2008-09), s. 125). Vi kan sikkert si at denne forskningen fikk betydning for praksisfeltet da Folkebibliotekloven fikk ny formålsparagraf i 2013.

The ALM-Field, Digitalization and the Public Sphere (ALMPUB) 2016-19.

Prosjektet var flerfaglig og skulle styrke kunnskapen om hvordan samfunnet kan legge til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale under endrede tekniske betingelser. Arkiver, biblioteker og museer (ABM, engelsk ALM) er en del av samfunnets infrastruktur for en åpen og opplyst offentlig samtale. På hvilke måter forandrer rollene til biblioteker, arkiver og museer seg som følge av digitalisering?

På tross av de umulige forkortelsene: Begge disse forskningsprosjektene har vakt nasjonal og internasjonal interesse. Viktige tema er grundig belyst og i et godt samarbeid med bibliotek, arkiv og museer, og med andre forskningsinstitusjoner. Det er verdt å notere seg at forskningsprosjektene avspeiler Ragnars interesse for bibliotekenes rolle og betydning for likhetsverdier og demokrati.

For å bruke et politikerord: Jeg tror han har fått politisk *gjennomslag* hos både politikere og bibliotekarere ikke bare for forskningen sin, men også for sin tro på at bibliotekene er nyttige samfunnsinstitusjoner. Han er en god formidler. Først og fremst med undervisning og generøs veiledning av studenter og kolleger, men han har også vært en etterspurt innleder på møter, og han har vært en aktiv og frisinnet skribent i aviser og tidsskrifter. I mange år hadde han en fast

kommentarspalte i fagbladet *Bok og bibliotek*. En nærmere analyse av mer enn 150 artikler i dette fagbladet vil vise at han har gjort en god jobb som forskningsformidler. Bladets leserundersøkelse viste at han var blant de mest leste.

Forsker og folkeopplyser

Ragnar Audunson, utklipp fra undervisningsvideo

Ragnar er en solid, sitert og vel ansett forsker, men han har ikke produsert for støvete hyller. Forskningen har kommet til nytte. For bibliotekmiljøet er han både en premissleverandør og en engasjert ideolog. Slik er han en folkeopplyser for landets viktigste folkeopplysere, bibliotekarene. Han har ikke bare videreført og fornyet Else Granheims folkeopplysningsmandat, men han har også gjort egen og andres forskning tilgjengelig både i og utenfor profesjonsfeltet. Jeg vil også utfylle bildet av formidleren med å si at Ragnar også er en habil visesanger og foredragsholder. Han har laget et flott program om onkelen Jacob Sande. Vi er mange som håper at han vil ta seg tid til å lage flere slike dikt- og visekvelder.

Med professor Audunson i TV-studio

Selv velger jeg å belyse formidlingsrollen hans med eksempler fra noen undervisningsvideoer, der jeg intervjuet ham om fem forskjellige aktuelle tema. Nedenfor følger en konsentrert oppsummering.

Våren 2019 startet Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsvitenskap et studieprogram i lederutvikling for bibliotekarer i Finnmark og Troms. Deler av studiet blir gjennomført som fjernundervisning. Som en introduksjon til noen av temaene ble det laget fem ti-minutters video-intervjuer med Ragnar. Her følger noen av hans poenger fra videoene som finnes på *film.oslomet.no*

1. Hva er et bibliotek i dag?

Her er Ragnars definisjonen, som også ble lovet i innledningen:

- Et bibliotek er en institusjon – og bibliotekarene er en profesjon – som med utgangspunkt i organiserte samlinger av dokumenter – digitale så vel som fysiske – initierer sosiale prosesser knyttet til læring, kunnskapsdeling og kulturformidling.
- Biblioteket blir utformet i en forhandling mellom bibliotekarens faglige normer og det som lokalsamfunnet ønsker. Dette bidrar til at biblioteket er en genuin demokratisk arena.

2. Samfunnsmandatet

Hvordan kan gratisprinsippet forsvares?

- Bibliotekene frigjør kunnskap og litterært innhold og gjør det til et fellesgode.
- Informerte og opplyste borgere styrker demokratiet
- bibliotekene må få et sterkere lokalt, politisk eierskap
- I 2010 satset Malmö statsbibliotek på å gi underholdning og opplevelser. Det var ikke populært. Brukerne ville heller ha opplysning.

3 Offentlighet og møteplass

Grunnloven (og Bibliotekloven!) har som intensjon å legge til rette for en «åpen og opplyst offentlig samtale». Hvordan kan dette gjøres i bibliotekene?

- Under trusselen fra nazisme og stalinisme fikk bibliotekene på 1930-tallet en ny begrunnelse: Bibliotekene skal gjøre alle sider ved en sak tilgjengelig og skape en demokratisk offentlighet. Her skal du finne alt du trenger for på være en aktiv borger.
- Bibliotekene er møteplasser der vi eksponeres for andre verdier, typer mennesker og interesser enn det vi møter i vår spesialiserte hverdag. Her kan samtalen omfatte så vel minoriteter som flertallsbefolkning.

4 Den ideelle biblioteksjef

Hvilke kvalifikasjoner teller mest for en god biblioteksjef?

- Vi venter at en profesjonsfaglig leder ikke skal stå for administrasjonens verdier, men for de faglige verdiene. Det gjelder enten man er kommunelege eller bibliotekar.
- Biblioteksjefen kan ikke drive offentlig agitasjon for «saken». Men det er viktig å begrunne verdien av bibliotek for overordnet ledelse og styringsorganer. Jo mindre biblioteket er, jo viktigere er det at biblioteksjefen har den kompetansen som skal til.

5 Markedsføring og publikumsutvikling

Hvordan kan bibliotekene nå ut til nye brukergrupper? Kan vi «utvikle» et nytt publikum?

- Når jeg hører ordet publikumsutvikling er det nesten som jeg trekker min pistol. Når det snakkes om å nå segmenterte publikumsgrupper bør vi minne om at det var nettopp det *allmuebibliotekene* var før vi fikk *Folkebibliotekrevolusjonen* ved inngangen til 1900-tallet. Grunnideen med folkebibliotekene var og er at de skal være for alle.
- Brukerundersøkelser kan gi nyttig kunnskap, men for et folkebibliotek er det like viktig å skape en kontinuerlig dialog mellom lokalmiljøet og biblioteket. Hensikten bør ikke være segmentering, men å trekke inn brukerne som deltakere og ha en løpende dialog for å utvikle et allsidig tilbud.

Denne artikkelen bygger på et 40-års langt samarbeid med Ragnar. Vi fortsetter med det, nå på delt kontor på Fagsenter for seniorer ved Storbyuniversitetet, OsloMet. I artikkelen har jeg også brukt fem videointervjuer som jeg har hatt med ham i 2019. Disse er publisert på *film.oslomet.no*.

Litteratur

- Audunson, R. (1991). Framtiden i Norsk biblioteksdebatt. I R. Enmark (red.). (1991). *Biblioteken och framtiden: Framtidsdebatten i nordisk bibliotekspress*, (s. 122-170). Centrum för biblioteksforskning, Göteborgs universitet.
- Audunson, R. (1996). *Change processes in public libraries: A comparative project within an institutionalist perspective*. Universitetet i Oslo.
- Bødtker, M. (1991). En edel gran i bokheimen.. I Bødtker, M., Byberg, L. & Gatland, J.O. (red). *Fast følge: Festskrift til Else Granheim*, (s. 11-23). Biblioteksentralen.
- Enmark, R. (red.). (1991). *Biblioteken och framtiden: Framtidsdebatten i nordisk bibliotekspress*. Centrum för biblioteksforskning, Göteborgs universitet.
- Letnes, O. (2020). Vi må aldri glemme samfunnsoppdraget. *Bok og bibliotek*, 87(1). <https://www.bokogbibliotek.no/news-page/news-bibliotek/vi-ma-aldri-glemme-samfunnsoppdraget>
- Ot.prp. nr. 14 (1985-86). *Lov om folkebibliotek*. Kultur- og vitenskapsdepartementet.
- Solhaug, B. (1996). En distré systematiker. *Bok og bibliotek*, 63(6/7), 32-35.
- St.meld nr 23 (2008-09). *Bibliotek — Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Kultur- og kyrkjedepartementet.

2. Folkebibliotekforskeren Ragnar Audunson

Sunniva Evjen

Although public libraries could never be all things to all people, the history presented here shows they have been more things to more people than most cultural authorities - including many librarians - have realized.

Sitatet over er hentet fra boka *Part of our lives* (2015, s.268), der den amerikanske bibliotekforskeren Wayne Wiegand med utgangspunkt i bibliotekbrukere, diskuterer utviklingen av amerikanske folkebibliotek. Det er en utradisjonell måte å skrive historie på – den fortelles vanligvis gjennom ledere og makthavere. Men Wiegands tilnærming gir på mange måter gjenklang i arbeidet som danner utgangspunkt for denne teksten. Riktignok er dette ingen bibliotekhistorie, men snarere en forskningsberetning der omdreiningspunktet er arbeidet til professor Ragnar Audunson. Store deler av hans karriere er viet en stadig utforskning av folkebibliotekets rolle: oppdraget, betydningen og effekten, med et særlig utgangspunkt i brukernes perspektiv. I dette bidraget ser jeg altså nærmere på Audunsons arbeid fra slutten av 1990-tallet og fram til i dag. Jeg vil presentere sentrale innfallsvinkler til forskningsområdet bibliotek- og informasjonsvitenskap, samt diskutere på hvilken måte hans forskning har vært med på å utvikle dette feltet. I tillegg peker jeg på politiske videreføringer av Audunsons arbeid i Norge, ikke minst i revisjonen av folkebibliotekloven i 2013.

Bibliotek- og informasjonsvitenskap – utdanning og profesjon

Å plassere Ragnar Audunson på det bibliotek- og informasjonsvitenskapelige (LIS) feltet viser at LIS-forskning er et komplekst felt. Ragnar Audunson har selv kalt det et «lappetepp» (2007), og det er få entydige definisjoner å støtte seg på. Det flere understreker (se f.eks. Hjørland, 2017) er at LIS er en sammenkobling mellom bibliotekvitenskap og informasjonsvitenskap, med en rekke forgreininger knyttet til studiet av organisering, bruk og formidling av informasjon. Mange inkluderer da også studiet av institusjonene og profesjonene som organiserer og

formidler ulike typer informasjon, spesielt bibliotek og arkiv. Å dele inn LIS-feltet i tre hovedområder – kunnskapsorganisasjon, litteraturformidling og -sosiologi og bibliotekets samfunnsrolle – er én måte å se feltet på (Audunson, 2007) og her er Audunsons forskning for det meste godt plassert i sistnevnte. Helt entydig er det imidlertid ikke, siden vi betrakter en mangefasettert forskerkarriere. Vi ser det tydelig i Nils Pharos tekst, kapittel 5 der Google Scholar-søket gir en visuell framstilling av Audunsons publisering. Likevel er det forskningen knyttet til folkebibliotekinstitusjonen mange vil regne som hans aller største bidrag til feltet.

Digitalisering og folkebibliotekenes rolle i endring

På slutten av 80-tallet blir Holmlia-prosjektet gjennomført, det første prosjektet i Norge som utforsker rollen biblioteket kunne spille - i større målestokk. Prosjektet var i regi av forskere fra Bibliotekhøgskolen, og ledet av Audunson. Holmlia filial i Oslo ønsket å utvikle bibliotektilbudet til 14-16-åringer, og målet med prosjektet var å prøve å finne ut av hva slags bibliotektilbud ungdommene selv ønsket eller hadde behov for. I prosjektet søkte man å kartlegge lesevaner og bibliotekbruk, og man gjennomførte ulike tiltak for å se hvorvidt de påvirket bruk og holdninger hos aldersgruppen. Lokale ungdommer svarte både på spørreskjema og ble intervjuet. Et av funnene fra undersøkelsen var at det som gjorde biblioteket attraktivt for ungdom var at det konstituerte «et sted å være» (Audunson 1989). En såkalt «ungdomskrok» ble vurdert som det viktigste tiltaket i biblioteket av ungdommene selv (73 prosent). Deretter fulgte «muligheten til å gjøre noe annet enn lesing». Resultatene fra undersøkelsen setter søkelys på bibliotekets «stedlighet» og viste at for denne gruppen er *rommet* langt viktigere enn samlingen. Barn og unges særlige behov for biblioteket som et sted å være, finner vi igjen i funn fra senere norske forskningsarbeider, både på folke-, skole- og universitetsbibliotek (Rafste 2001; Tveit, 2016; Vold & Evjen, 2016; Fagerlid, 2016).

Verdier og praksis

Utover på 1990-tallet dreier Audunsons forskning og publisering seg mot et annet interessefelt, nemlig bibliotekenes institusjonelle aspekter og

bibliotekarprofesjonen. Først og fremst finner vi dette i doktorgradsarbeidet hans (1996), som omhandlet organisasjonsendringer ved hovedbibliotekene i Oslo, Göteborg og Budapest. Alle disse tre bibliotekene var inne i organisatoriske endringsprosesser som dannet grunnlaget for studiet hans. Målet med avhandlingen var å undersøke hvorvidt etablerte normer og regler på bibliotekfeltet påvirker hvordan organisatoriske endringer blir tatt imot av fagutdannede bibliotekarer. Her trakk Audunson inn institusjonell teori for å diskutere feltspesifikke normer og verdier, noe som i liten grad hadde vært gjort innenfor LIS tidligere. Var det slik at feltspesifikke normer ville komme i konflikt med felteksterne normer? Funnene viste at profesjonsidentitet og verdier knyttet til bibliotekarenes arbeid påvirket i hvilken grad endringsprosesser var gjennomførbare. Det viste seg at bibliotekarene som var mest aktive på feltet lettere aksepterte endringer – lettere enn sine mer «passive» kollegaer. Å betrakte disse «feltaktivistene» som endringsfiendtlige viste seg altså å ikke stemme. Audunson hevdet at det var mer presist å betrakte dem som «portvoktere»: profesjonsutøvere som er tidlig ute med å ta til seg nye ideer. Slike portvoktere vil dermed ha stor betydning for endringsvilligheten innad i en organisasjon, og kan være med på å skape isomorfe endringer – at organisasjoner tilpasser seg og kopierer vellykkede endringer fra andre. Likevel understreker Audunson at normer og verdier på det profesjonelle feltet er viktige, de har en slags filter-funksjon der endringer som kommer utenfra blir omdannet til en form og et språk som er kompatibelt med etablerte normer. Dersom det profesjonelle feltet ikke er med i prosessen kan konfliktnivået øke betydelig.

Sentrale teoretiske perspektiver fant Audunson i arbeidet til March & Olsen, som med *Rediscovering institutions* (1989) satte institusjonell tilhørighet og logikk på dagsorden. Et navn som også bør nevnes i den sammenhengen er Philip Selznick, som med sin klassiske *Leadership in Administration*, satte fokus på hvordan verdier knyttet til organisasjonenes egenart bør ivaretas gjennom institusjonelt lederskap (1957). Som Audunson skriver (1999) «Within the context of this research, the potential importance of the leader as a defender of the uniqueness of the organization against changes and external threats is of particular importance».

1990-tallet var et tiår preget av teknologi, digitalisering og ikke minst internett for mange yrkesgrupper, også bibliotekarer. Oppgaver som hadde vært uløselig knyttet til papir, kunne nå i økende grad utføres digitalt. Kortkatalogen ble digitalisert. Informasjonsressurser var eller ville bli tilgjengelige elektronisk, og man antok at på sikt ville også bøker digitaliseres. Bibliotekene representerte en verden der papir hadde vært viktigste valuta. For praksisfelt og forskere var det digitale bibliotek og bibliotektenester som ble satt øverst på agendaen i denne perioden. Samtidig skjedde det i økende grad en utforsking av bibliotekets – bibliotekrommets – sosiale rolle og betydning (se f.eks. Kerslake & Kinnell, 1997; 1998; Green & MacKrell, 1997; Sturges, 1996). Den var også knyttet til politisk og demografisk utvikling, med markedsliberalisme og innvandring, og innenfor kulturlivet en oppmykning av det tradisjonelle kvalitetsbegrepet som fram til da hadde styrt bibliotekets tilbud. Det syntes viktig å vise at bibliotekene som fysiske rom gav en merverdi til samfunnet.

I antologien *Det siviliserte informasjonssamfunn*, skisserer Audunson og Winfeld Lund (2001) en rekke utfordringer folkebiblioteket står overfor ved inngangen til denne digitale tiden. Det dreier seg om utfordringer knyttet til blant annet fragmentering av offentligheten, utvikling av informasjons- og kunnskapspolitikk, livslang læring og folkebibliotekenes rolle i menneskers hverdagsliv. I retrospekt kan vi se at Audunsons forskning har berørt alle disse områdene i større eller mindre grad.

I biblioteksektoren var det klar bevissthet rundt disse spørsmålene, men hva gjorde det med forestillingen om folkebibliotekets rolle hos brukerne? Hos «eierne», altså politikerne – og ikke minst hos bibliotekarene selv? I en undersøkelse blant disse tre interessentgruppene er det dette Audunson (2001a) undersøker. Også her er det institusjonell teori som på mange måter danner grunnlaget for spørsmålsstillingen: Hvilke normer og verdier tillegges bibliotekinstitusjonen – innenfra og fra omgivelsene? På hvilken måte påvirker endringer i omgivelsene synet på hva som er bibliotekets «logic of appropriateness» (March & Olsen, 1989)? Det som kom fram fra denne undersøkelsen var at politikerne i stor grad betraktet folkebiblioteket fra et tradisjonelt ståsted, når de så på den samfunnsmessige begrunnelsen for å satse

på bibliotek. Nesten halvparten av respondentene mente at bibliotekets viktigste rolle var som formidler av litteratur og kulturarv, dernest mente 20 prosent at biblioteket som fremmer av demokrati og likhet var det viktigste. Bibliotekarene på sin side satte primært bibliotekets demokratiske rolle øverst (39 prosent), mens 35 prosent mente det viktigste var formidling av felleskulturen. Blant befolkningen – brukerne – mente flest at biblioteket som problemløser var viktigst (29 prosent), mens 28 prosent rangerte formidling av kulturarv først. Noen år senere fulgte Audunson opp med en kvalitativ studie (2005c), der han intervjuet sentrale politikere og byråkrater på nasjonalt nivå om deres oppfatninger om folkebibliotekets rolle og betydning. Her kom det enda tydeligere fram at de oppfatter at formidling av kulturarv er bibliotekenes hovedoppgave, mens demokrati og sosial utjevning i mindre grad ble tillagt vekt.

Reform og endring i høyere utdanning

I 2003 trådte endringene fra Bologna-prosessen i kraft i norsk universitet- og høgskolesektor (Sjøberg, u.å.). Disse endringene skulle strømlinjeforme europeisk høyere utdanning, som fram til da hadde hatt nasjonale særegenheter som for eksempel kunne gjøre utveksling vanskelig. Målet med denne reformen var at det skulle bli lettere å se høyere utdanning i sammenheng, og et av grepene var å innføre en felles oppbygging av akademiske grader, karaktersystem og studiepoeng. En slik forenkling var også et virkemiddel for å oppnå målet om økt internasjonalisering og utveksling. Hva ville det bety for norsk og europeisk bibliotekarutdanning?

Audunson, Nordlie og Spangen (2003) analyserer to ulike tilnærminger til LIS-utdanning og -forskning. Den ene omtales som «disiplinorientert», mens den andre er orientert mot å skape det de kaller «den komplette bibliotekar». I artikkelen hevder forfatterne at sistnevnte tradisjonelt har vært med på å forme norsk bibliotekarutdanning. Målet om «den komplette bibliotekar», var kort sagt å utdanne kandidater som hadde kunnskap om og innsikt i de fleste aspekter av yrket. Dette idealet trues av den disiplinorienterte tilnærmingen til LIS-utdanning, der ordet bibliotek i stadig større grad forsvinner fra titler på utdanninger og emner, og orienteringen mot bibliotekarprofesjonen tillegges

mindre vekt. I stedet prioriteres informasjonsvitenskaplig kunnskap og ferdigheter, og kandidatene får en mer generisk utdanning som er enklere å gjøre attraktiv hos arbeidsgivere utenfor bibliotekfeltet. Dette mener artikkelforfatterne er uheldig. De foreslår et integrert profesjonsorientert perspektiv, som både ivaretar tilknytning til profesjonsfeltet og bibliotekinstitusjonen, samtidig som utdanningen - i takt med andre profesjonsutdanninger - blir mer teoretisk, forskningsbasert og mindre praktisk. Innenfor dette perspektivet vil man kunne bygge kunnskap utover det som en disiplin-orientert modell gir rom for. Dessuten, hevder forfatterne, vil det være viktig for å videreføre informasjonsvitenskap som eget selvstendig forskningsfelt, i stedet for et vedheng til andre.

Tilbake til «et sted å være»

Utover på 2000-tallet ser vi en retur til temaet som Holmlia-prosjektet introduserte, og som preger store deler av Audunsons videre forskningskarriere, nærmere bestemt biblioteket som offentlig møtested. Konteksten er et samfunn som i økende grad baserer seg på teknologi og digitalisering. Særlig gjelder det bruken av internett som menneskers primære informasjonskanal, men også digitalisering av både kildemateriale, og (etter hvert) av arbeidsoppgaver, tjenester og sosial samhandling.

Behovet for et konseptuelt rammeverk for å kunne beskrive biblioteket som sosialt rom – et sted der sosiale interaksjoner, menneskemøter, finner sted – var påtrengende i diskursen om biblioteket i den digitale tiden. Audunson hadde nærmet seg temaet tidligere, som tidligere nevnt, gjennom antologien *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekets rolle ved inngangen til en digital tid* (2001). Få år senere lanserte han imidlertid begrepsparet *høy- og lavintensive møteplasser* (2005a). Det beskriver henholdsvis arenaer der man eksponerer seg for likhet og ulikhet. En høyintensiv møteplass knytter Audunson til Goffmans (1959) frontstage-begrep, en arena der du spiller ut dine hovedinteresser og omgås likesinnede. En lavintensiv møteplass er derimot en arena med annerledeshet og ulikhet. Der møter du mennesker som ikke nødvendigvis deler dine interesser eller bakgrunn. Grunnskolen vil for norske barn og deres foreldre være en slik arena, men den er nødvendigvis begrenset til en bestemt

aldersgruppe. Audunsons hovedpoeng er at det i mindre grad enn før er slike fellesarenaer i samfunnet. Tidligere var religiøse (kristne) fora typiske fellesarenaer, men også nærbutikken og samfunnshuset var møtesteder som samlet folk. I dag er fleste nærbutikker, samfunnshus og postkontor borte, og med dem har noen fellesarenaer gått tapt, er Audunsons tese (2005a). Vi kan, både fysisk og virtuelt, i større grad velge hva vi vil eksponeres for, sier han, og dermed får vi mindre kjennskap til og kontakt med dem og det som er annerledes enn oss selv. Siden folkebiblioteket er åpent for alle, inngir tillit og brukes av mennesker i ulike aldre, med ulik kultur- og sosial og økonomisk bakgrunn, har det særegne forutsetninger for være en slik lavintensiv møteplass. Han viser til Putnam (1993; 2000), som gjennom sin forskning mener å kunne se at graden av sosial kapital og tillit i et samfunn vil påvirke positivt innbyggernes demokratiske deltakelse.

Dette var et område der forskning i noe større skala behøvdes. I 2005 ble prosjektet Public Libraries as Arenas for Citizenship (PLACE) initiert, og mottok to år senere forskningsmidler fra Norges forskningsråd. PLACE-prosjektet var et samarbeid mellom forskere fra daværende HiO, Universitetet i Tromsø, og Arkitekthøgskolen, og målet var altså å utforske biblioteket som møteplass i samtiden. Ble det brukt til menneskemøter, slik Audunson og andre hevdet, eller var det et sted der transaksjoner av bøker og annet materiale fant sted? Dersom biblioteket viste seg å være et møtested, hva kjennetegnet det og de som brukte det slik?

I begynnelsen og mot slutten av prosjektet ble det gjennomført surveyundersøkelser i Tromsø og tre bydeler i Oslo, for å kartlegge hvorvidt møteplassbegrepet var relevant for bibliotekbrukerne, og eventuelt på hvilken måte. Den første undersøkelsen viste at folkebibliotekenes møteplassfunksjon er reell, samtidig som den er relativt kompleks (Audunson, Vårheim, Aabø, 2010). Nær 40 prosent av respondentene oppga å ha observert mennesker de oppfattet som forskjellige fra dem selv, og 28 prosent hadde kommet i snakk med ukjente i biblioteket. 32 prosent hadde møtt venner og bekjente tilfeldig, 25 prosent etter avtale, og 14 prosent hadde deltatt på ulike arrangement og møter. Totalt sett bekrefter resultatene (kun overfladisk gjengitt her) at biblioteket både er en

møteplass, og et sted der både høy- og lavintensive møter finner sted. Det teoretiske perspektivet rundt sosial kapital ble også trukket inn her, selv om det er uklart hvorvidt biblioteket kan være med på å generere sosial kapital, eller om det bidrar til å vedlikeholde bånd som allerede fins. I artikkelen skriver forfatterne at det kreves mer forskning på akkurat dette området.

Sosial kapital kan forstås på litt ulike måter, men regnes for å være de samlede nettverk og forbindelser til omgivelsene som enkeltmennesket har, en slags samlet konto av sosiale relasjoner. Bourdieus syn (1986) på sosial kapital tenderer mot noe mer instrumentelt, mens det perspektivet som brukes i PLACE-prosjektet er i større grad knyttet til Robert Putnam (1993; 2000). Han skiller mellom ulike typer sosial kapital – *bonding*, båndene som knytter sammen medlemmer av en bestemt gruppe, og *bridging*, som knytter sammen individer på tvers av ulike grupper. Det er særlig den siste typen, brobyggende sosial kapital, som er interessant sett i forbindelse med biblioteket som lavintensiv møteplass. Det er klare metodiske utfordringer med å vise sammenhengen mellom bibliotekbruk og sosial kapital. PLACE-prosjektet var et av de første større forskningsprosjektene som gjorde et forsøk på å avdekke sammenhenger mellom sosial kapital og bruk av folkebibliotek (Audunson, Vårheim, Aabø & Holm 2007, Vårheim 2009, Vårheim 2011).

En møteplass for ulike grupper?

For å forstå mer gikk Ragnar Audunson og Svanhild Aabø videre med en kvalitativ studie av de samme Oslo-filialene, der de observerte og intervjuet bibliotekbrukere (Aabø & Audunson 2012). Disse dataene gav videre innsikt i møteplass-funksjonen, og styrket bildet av biblioteket som et sted for varierte møter. Bibliotekbrukerne de var i kontakt med viste dessuten at et enkelt bibliotekbesøk kan romme handlinger knyttet til ulike livssfærer. Med begrepet «livssfærer» skiller sosiologen Lyn Lofland (1998) mellom private, lokale og offentlige områder. De viser ikke til geografi, hevder hun, men sosiale territorier. Disse territoriene er naturlig nok også knyttet til mennesker – i den private, hjemlige sfære er der vi finner de nærmeste. I den lokale sfære, vårt nærrområde er det bekjente og naboer, eller arbeidskollegaer, mens det i den offentlige er

fremmede – de vi ikke har noen bånd til overhodet. Der Lofland knytter sfærene til byer og urbant liv, ser Audunson og Aabø dem i sammenheng med biblioteket – som rommer bruk knyttet til alle tre aspekter. På bakgrunn av observasjoner og samtaler kunne Aabø og Audunson (2012) beskrive hvordan en bruker i løpet av ett og samme besøk kunne agere på bakgrunn av private interesser, som arbeidstaker, eller som engasjert samfunnsborger.

Folkebiblioteket er en av institusjonstypene befolkningen har størst tillit til, ifølge Difis innbyggerundersøkelser (2019). At både etnisk fødte nordmenn og innvandrere har stor tillit til biblioteket er interessant, siden sistnevnte gruppe oftere har mindre grad av institusjonell tillit. Det er en av grunnene til at folkebiblioteket kan spille en viktig rolle i livet til nyankomne, både som bibliotek og sosial arena. PLACE-prosjektet var et av de første norske forskningsprosjektet med målsetting om å forstå møteplassen i bibliotekene i et flerkulturelt perspektiv. Survey-undersøkelsene i PLACE viste tydelig at mennesker med et annet morsmål enn norsk i større grad enn andre brukte biblioteket på ulike måter og da også som ulike typer møtested (2008). Men også kvalitative delprosjekt ga ny innsikt. Et masterprosjekt knyttet til PLACE utforsket folkebiblioteket som møteplass for innvandrerkvinner (Aabø, Audunson & Essmat, 2011). Funnene viste at biblioteket fungerte som brobygger for nykommere i det norske samfunnet. I tillegg fungerte det som tillitsbygger, og studien var dermed med på å bekrefte bibliotekets rolle i å styrke tillit og brobyggende sosial kapital. Slike perspektiver har også inspirert til videre studier av dette spesifikke aspektet, ikke minst i arbeidet til Jamie Johnston. Hun har studert hvordan språkkafeer i bibliotek kan bidra til integrering på ulike områder (Johnston, 2016; 2018; Johnston & Audunson, 2019).

PLACE ga med andre ord mye ny kunnskap om bruk av folkebiblioteket og rollen det kan spille i samfunnet. Men har bibliotekbruk noen reell effekt? I kjølvannet av PLACE dannet det seg en ny samarbeidskoalisjon, med Ragnar Audunson og Svanhild Aabø fra Norge, Pertti Vakkari fra Finland og Frank Huysmans og Marjolein Oomes fra Nederland. Gruppen ønsket å utforske likheter og ulikheter i opplevd «effekt» av bibliotekbruk. Ved hjelp av en nettbasert spørreundersøkelse kartla de i hvilken grad brukerne selv opplevde «effekt» av bruk av

folkebiblioteket. I surveyen ble respondentene bedt om å oppgi i hvilken grad de hadde opplevd nytte av biblioteket på 4 ulike «livsområder» med tilhørende underkategorier. For eksempel var området «utdanning» spesifisert med 1) å finne utdanningsmuligheter, 2) fullføre utdanning/grad, 3) jobbe med videreutdanning eller 4) å utdanne seg på fritiden. Funnene viste (2013) at finske bibliotekbrukere opplevde biblioteket som nyttig i langt større grad og på flere områder enn nordmenn og nederlendere. Forskerne stilte da spørsmålet om det kunne skyldes nasjonale variasjoner for eksempel knyttet til bibliotekpolitikk eller finansiering. Studien ble fulgt opp med ytterligere to land, USA og Sør-Korea (2016). Igjen viste tallene at finnene i større grad hadde nytte av biblioteket. Nytt var det imidlertid at også amerikanske bibliotekbrukere oppga å ha nytte av biblioteket på langt flere områder enn nordmenn og nederlendere. Tesen om finansiering og politikk ble dermed utfordret, siden amerikanske folkebibliotek på langt nær er like velfinansierte som de nordiske. De sørkoreanske respondentene befant seg mellom disse to gruppene: finske og amerikanske på den ene siden, og nordmenn og nederlendere på den andre.

Selv om folkebibliotek er godt likt og nyter høy tillit, retter enkelte et mer kritisk blikk mot påstandene om bibliotekets fortreffelighet. Jaeger et al (2013) peker på at folkebibliotekenes betydning for demokratiet i liten grad har blitt demonstrert, tvert imot hevder forfatterne at denne oppfatningen er basert på påstander - ikke empiri. Andre har vært kritiske til den forskningen som har blitt gjort på feltet. Det er kanskje først og fremst Widdersheim (2017) som har kritisert det han kaller en forenklet og overfladisk bruk av Habermas' offentlighetsteori i folkebibliotekforskning. Et offentlig finansiert institusjon kan ikke, mener Widdersheim, tjene offentligheten uhildet. Om det er ulikhetene i europeisk og amerikansk offentlighet som ligger til grunn for uenigheten skal forbli usagt, men det er ingen tvil om at denne typen diskusjon kan bidra til å videreutvikle både forståelse og forskning på feltet.

Politisk gjenklang

I Stortingsmelding 23 *Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid* (2008-2009), trekkes PLACE-prosjektet særlig fram (s. 125). Oppfatningen av

at biblioteket faktisk fungerte som en møteplass hadde spredt seg fra sektoren selv, formidlet og bekreftet gjennom forskning, før det til slutt munnet ut i politikk. I 2013 vedtok Stortinget en revisjon av folkebibliotekloven, der formålsparagrafen fikk et særegent tillegg, nemlig at «Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt.» (Endringslov til folkebibliotekloven, 2013, § 1-1). Folkebiblioteket løftes dermed fram både som møtested og som offentlig aktør, og en ressurs i demokratibyggning. At bibliotekene skal være uavhengige, ble framhevet i lovproposisjonen (Prop 35 L (2012-2013), s. 9) og satt i sammenheng med Grunnlovens §100, ytringsfrihetsparagrafen, som skal sikre at staten tilrettelegger for «en åpen og opplyst offentlig samtale».

Lovrevisjonen innledet en periode med stor aktivitet på bibliotekfeltet, og tilhørende diskusjon om hvordan oppdraget skulle forstås og praktiseres. Den brakte med seg spørsmål knyttet til bibliotekets debattfunksjon, biblioteklederens rolle og ressurser (Audunson & Evjen 2017). Lovrevisjonen aktualiserte også PLACE-forskningen, og avdekket et behov for en videre utforskning av folkebibliotekets rolle i offentligheten. En nordisk-europeisk prosjektgruppe, ledet av Ragnar Audunson, arbeidet fram en prosjektskisse der nettopp dette var temaet. I 2016 fikk han og resten av ALMPUB¹-prosjektgruppen tilslag på midler fra Norges forskningsråd. I perioden 2016 til 2020 har ALMPUB tatt sikte på å videreutvikle forskningen og forståelsen av arkiv, bibliotek og museer som offentlige arenaer. En omfattende forskningsgjennomgang fra 2019 (Audunson et al., 2019) viste at eksisterende litteratur primært kan deles i fire hovedkategorier: folkebibliotek knyttet til den habermasiske forståelsen av offentlighet, møteplassfunksjonen i folkebiblioteket med vekt på demokratisk utvikling, folkebiblioteket som inkluderingsarena og folkebiblioteket som arena for digitale ressurser og digital kommunikasjon.

Disse fire aspektene finner vi også som omdreiningspunkt i ALMPUB, der søkelyset har blitt satt på institusjonenes offentlige rolle og tilknytning til den digitale tidsalderen. Disse to hovedproblemstillingene har også vært med på å dele prosjektet inn i grupperinger/arbeidspakker. Det første forskningsspørsmålet er «hvordan endrer digitalisering rollen/e til bibliotek, arkiv og museer

1 The ALM-Field, Digitalization and the Public Sphere

som infrastruktur for en åpen og opplyst offentlig samtale?». Her har prosjektet studert nasjonal og lokal politikk, holdninger hos ulike interessentgrupper, samt praksis i ulike institusjoner (bibliotek/arkiv/museer). Prosjektets andre del utforsker spørsmålene «Hvordan kan bibliotek, arkiv og museer forbedre digitale ressurser gjennom brukermedvirkning?» og «på hvilken måte kan brukermedvirkning være med å tilrettelegge for en åpen og opplyst offentlig samtale?» Forskerne har studert motivasjonen bak brukermedvirkning fra institusjonenes side, og motivasjonen til bruker som aktivt skaper eller bidrar til å skape innhold.

Hovedtemaene i ALMPUB, deltakelse, medvirkning og demokrati ser vi også tydelige spor av i dagens nasjonale bibliotekpolitikk. Særlig vektlegger den nye bibliotekstrategien (Kulturdepartementet & Kunnskapsdepartementet, 2019) for perioden 2020-2023 nettopp demokratiske aspekter ved bibliotekene, blant annet knyttet til formidling og digital tilgang.

Inspirasjon og inspirasjonskilder

Som tidligere nevnt kan vi plassere Ragnar Audunsons forskning i den delen av LIS-landskapet som knytter an til bibliotekene og deres samfunnsmessige rolle. Arbeidet hans har hovedsakelig vært institusjons- eller profesjonsorientert, og han har blant annet bidratt med nye teoretiske perspektiver på problemstillinger med utspring i praksisfeltet. Han har brukt institusjonell teori for å studere folkebibliotekinstitusjonen, bibliotekarprofesjonen og verdigrunlaget den er knyttet til. Med utgangspunkt i teoretikere som Putnam, Lofland, Sennett og Oldenburg har PLACE-forskningen vært med på å utvide forståelsen av bibliotekets rolle i samfunnet. Gjennom påfølgende forskning, og ikke minst gjennom ALMPUB-prosjektet, har offentlighetsteori bidratt til å sette søkelyset på biblioteket som demokratisk aktør. Audunson er også opptatt av implikasjonene det har for utvikling av bibliotekarprofesjonen, for eksempel knyttet til biblioteklederrollen (Audunson & Evjen 2017), men også den videre utviklingen av bibliotekarutdanningen (Audunson 2018).

Et av de viktigste bidragene fra PLACE-prosjektet til LIS-forskningen er et rammeverk rundt og en forståelse av kompleksiteten knyttet til folkebiblioteket

som møtested. Folkebibliotekets iboende kompleksitet er knyttet både til oppdrag og bruk (Audunson & Evjen, 2009). Samfunnsoppdraget, som både omfatter formidling av kunnskap og kultur, gjør at det brukes på ulike måter knyttet til livsfaser og behov, det betraktes ulikt, og skiller seg dermed fra andre offentlige institusjoner med mer ensartede oppdrag. Både survey-undersøkelsene og de kvalitative observasjonsstudiene som ble gjennomført i PLACE bidro først til å fastslå at biblioteket er et møtested (Audunson et al. 2007; Audunson, Aabø & Vårheim 2010). Deretter ble dataene brukt til å differensiere mellom ulike typer møter, og dermed nyansere diskusjonen rundt bibliotekbruk generelt (Audunson, Aabø & Vårheim, 2010; Audunson & Aabø, 2012).

Arven fra PLACE er økt interesse for forskning på folkebiblioteket og forståelsen av institusjonens rolle og betydning. Prosjektet har inspirert forskere internasjonalt (se f.eks. Johnston, 2016; Widdersheim, 2016; Widdersheim, Koizumi & Bawden, 2017) og det har resultert i flere ulike samarbeid og ny kunnskap, ikke minst i ALMPUB-prosjektet (Audunson et al., 2020). Det nordiske samarbeidet er styrket, og det kan virke som om det har vokst fram et felles overordnet prosjekt, nemlig å stadig utvikle og nyansere den «nordiske folkebibliotekmodellen».

Selv om Ragnar Audunson er og vil være mest kjent for forskningen i og relatert til PLACE og ALMPUB, er det ikke til å komme forbi det institusjonelle perspektivet som også har preget mye av arbeidet hans. Audunson har ved flere anledninger vært opptatt av å undersøke holdninger og perspektiver fra bibliotekledere og bibliotekarer (Audunson, 2001; Audunson & Evjen, 2017; Audunson, Hobohm & Toth, 2020), politikere (2001, 2005c) og brukere (se f.eks. Evjen & Audunson, 2009; Audunson, Aabø & Vårheim, 2010; Aabø & Audunson 2012; Audunson et al. 2019b) Hvis det finnes en rød tråd i dette materialet er det kanskje nettopp hvordan verdier og normer preger oppfatningen av bibliotek-institusjonen – hos den enkelte, innenfor bibliotekarprofesjonen, eller fra omgivelsene. Dette institusjonelle perspektivet Audunson benyttet i doktoravhandlingen sin ble tatt opp igjen 13 år senere av Nanna Kann-Christensen (nå Kann-Rasmussen) i hennes PhD-arbeid (2009), og i Evjens studier av politiske perspektiver på bibliotekutvikling (2012).

Mange av Ragnar Audunsons forskningsbidrag tar utgangspunkt i bibliotekbrukerne. Et slikt bottom-up-perspektivet løfter betydningen institusjonen har for det enkelte mennesket – for deretter å sette den inn i en samfunnsmessig kontekst. Hans utforsking av bibliotekinstitutionen har gitt ny innsikt, både til forskningsfeltet og profesjonsfeltet. Denne innsikten har kommet i en periode med store endringer, både på det teknologiske og sosiale plan. Og jeg vil hevde at forskningen hans har – som Wiegands bibliotekhistorie – vist oss at bibliotekene er mye mer for mange flere enn det vi kanskje tenkte tidligere.

Litteratur

- Aabø, S., Audunson, R. og Vårheim, A. (2010). How Do Public Libraries Function as Meeting Places? *Library and Information Science Research*, 32(1), 16–26.
- Aabø, S., & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research*, 34(2), 138-149.
- Audunson, R. (1989). *Hvordan utvikle et bibliotektilbud for ungdom?: Rapport nr 1 fra Holmliaprojektet*. Oslo: Statens bibliotektilsyn.
- Audunson, R. (1996). *Change processes in public libraries: A comparative project within an institutionalist perspective*. Høgskolen i Oslo.
- Audunson, R. (1997). Digitalization and the changing role of public libraries: *Norwegian/Hungarian seminar on library and information science, Budapest, December 4-5*,
- Audunson, R. (1999). Between professional field norms and environmental change impetuses: A comparative study of change processes in public libraries. *Library & Information Science Research*, 21(4), 523-552.
[https://doi.org/10.1016/S0740-8188\(99\)00027-4](https://doi.org/10.1016/S0740-8188(99)00027-4)
- Audunson, R., Lund, N. W. (2001a). Folkebibliotekene ved et veiskille. I Ragnar Andreas Audunson og Niels Windfeld Lund (red.) *Det siviliserte informasjonssamfunn: Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Audunson, R. (2001b). Folkebibliotekenes rolle i en digital framtid: Publikums, politikernes og bibliotekarenes bilder. I Ragnar Andreas Audunson og Niels Winfeld Lund (red.). *Det siviliserte informasjonssamfunn: Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Red. Oslo: Fagbokforlaget.
- Audunson, R., Nordlie, R., & Spangen, I. C. (2003). The complete librarian—an outdated species? LIS between profession and discipline. *New library world*, 104(6), 195-202. DOI:[10.1108/03074800310481876](https://doi.org/10.1108/03074800310481876)
- Audunson, R. (2005a). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context. *Journal of documentation*, 61(3), 429-441.

- Audunson, R. (2005b). LIS and the creation of a European educational space. *Journal of librarianship and information science.*, 37(4), 171-174.
- Audunson, R. (2005c). How do politicians and central decision-makers view public libraries? The case of Norway. *IFLA journal*, 31(2), 174-182.
- Audunson, R. (2007). Library and information science education—Discipline profession, vocation?. *Journal of Education for Library and Information Science*, 48(2), 94-107.
- Audunson, R. A., Vårheim, A., Aabø, S., & Holm, E. D. (2007). Public libraries, social capital, and low intensive meeting places. *Information research*, 12(4). Hentet fra <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/6445/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Audunson, R., Essmat, S., & Aabø, S. (2011). Public libraries: A meeting place for immigrant women?. *Library & Information Science Research*, 33(3), 220-227.
- Audunson, R. A., & Aabø, S. (2013). Biblioteket som motor i å skape lokalsamfunn med sammenhengskraft i en flerkulturell storbykontekst. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskap og Kulturformidling*, 2(1), 39-50.
- Audunson, R., & Evjen, S. (2017). The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The case of Norway. *Information research*, 22(1), 1-13. Hentet fra <http://www.informationr.net/ir/22-1/colis/colis1641.html>
- Audunson, R. A. (2018). Do We Need a New Approach to Library and Information Science?. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42(2), 357-362.
- Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Evjen, S., Jochumsen, H., Larsen, H., ... & Koizumi, M. (2019a). Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere. *Journal of Documentation*, 75(4). 773-790.
- Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Hobohm, H. C., Jochumsen, H., Khosrowjerdi, M., ... & Tóth, M. (2019b). Public libraries as public sphere institutions. *Journal of Documentation*, 75(6), 1396-1415.
- Audunson, R., Hobohm, H., & Tóth, M. (2020). LAM Professionals and the Public Sphere. I *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age*. Berlin, Boston: De Gruyter Saur. doi: <https://doi.org/10.1515/9783110636628-008>
- Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H., Jochumsen, H., Larsen, H., & Vold, T. (Red.). (2020). *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age*. Berlin, Boston: De Gruyter Saur. doi: <https://doi.org/10.1515/9783110636628>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J.G. Richardson (red.). *The handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Endringslov til folkebibliotekloven (2013). Lov om endringer i lov om folkebibliotek LOV-2013-06-21-95. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2013-06-21-95>

- Evjen, S., & Audunson, R. (2009). The complex library. *New library world*, 110 (3/4), 161-174
- Evjen, S. (2012). *Placing the public library: A comparative analysis of political perspectives*. Det informationsvidenskabelige akademi.
- Fagerlid, C. (2016). Skjermet sammen-sameksistens på folkebiblioteket. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 27(02), 108-120.
- Goffman, E. (1959). *Presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Double Day Anchor Books.
- Green, A., & McKrell, L. (1998). *Libraries make a difference: case proven*. *Community Librarian*, Spring, 198, 16-21.
- Hjørland, B. (2017). *Library and information science (LIS)*. Hentet fra <https://www.isko.org/cyclo/lis>
- Jaeger, P. T., Gorham, U., Bertot, J. C., & Sarin, L. C. (2013). Democracy, neutrality, and value demonstration in the age of austerity. *The Library Quarterly*, 83(4), 368-382. Hentet fra <https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/671910>
- Johnston, J. (2016). Conversation-based programming and newcomer integration: A case study of the Språkhörnan program at Malmö City Library. *Library & Information Science Research*, 38(1), 10-17.
- Johnston, J. (2018). The use of conversation-based programming in public libraries to support integration in increasingly multiethnic societies. *Journal of Librarianship and Information Science*, 50(2), 130-140.
- Johnston, J., & Audunson, R. (2019). Supporting immigrants' political integration through discussion and debate in public libraries. *Journal of librarianship and information science*, 51(1), 228-242.
- Kann-Christensen, N. (2009). *Forestillinger om forandringer: Organisatoriske forandringer i to danske folkebiblioteker*. København: Danmarks Biblioteksskole.
- Kerslake, E., & Kinnell, M. (1998). Public libraries, public interest and the information society: Theoretical issues in the social impact of public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 30(3), 159-16.
- Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet. (2019). *Nasjonal bibliotekstrategi 2020–2023: Rom for demokrati og dannelse*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-bibliotekstrategi-2020-2023---rom-for-demokrati-og-dannelse/id2667015/>
- Lofland, L. (1998). *The Public Realm. Exploring the city's quintessential social territory*. New York: De Gruyter.
- March, J.G., Olsen, J.P. (1989). *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.
- Prop 35 L (2012-2013). *Endringer i lov om folkebibliotek*. Kulturdepartementet. [fra https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-135-l-20122013/id724286/?ch=3](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-135-l-20122013/id724286/?ch=3)
- Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton university press.

- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Oldenburg, R. (1999) *The great good place. Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. New York: DaCapo.
- Rafste, E. T. (2001). *Et sted å lære eller et sted å være?: En case-studie av elevers bruk og opplevelse av skolebiblioteket*. Oslo: Unipub.
- Selznick, P. (1957) *Leadership in Administration: A Sociological Interpretation*. Harper & Row, New York
- Sennett, R. (2003). *The Fall of Public Man*. London: Penguin.
- Sjøberg, S. (u.d.) Bologna-prosessen. I *Store norske leksikon*. Hentet 8. juni 2020 fra <https://snl.no/Bologna-prosessen>
- St. Meld. nr. 23 (2008-2009). *Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Kulturdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/6a7ad6f5ba584c8aafdc8bfa5cba86b1/nn-no/pdfs/stm200820090023000dddpdfs.pdf>
- Sturges, P. (1996) Conceptualizing the public library, 1850- 1919. I M.Kinnell og P.Sturges (red.), *Continuity and innovation in the public library. The development of a social institution*. London: Library Association.
- Svendsen, G. L. H. (2013). Public Libraries as Breeding Grounds for Bonding, Bridging and Institutional Social Capital: The Case of Branch Libraries in Rural Denmark. *Sociologia Ruralis*, 53(1), 52–73.
- Tveit, Å.K. (2016). *Rom for barn: Norske barnebibliotek I perioden 1914-35 og på 2000-tallet*. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., & Oomes, M. (2014). Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, 70(5), 927-944.
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., Kwon, N., Oomes, M., & Sin, S. C. J. (2016). Patterns of perceived public library outcomes in five countries. *Journal of documentation*, 72(2), 342-361.
- Vold, T. & Evjen, S. (2016). How children find their way: Access, adaptability and aesthetics in the organisation and design of a new children's library. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*,.53 (1), 1-9.
- Vårheim, A. (2009). Public libraries: places creating social capital? *Library Hi Tech*, 27(3), 372-381. <https://doi.org/10.1108/07378830910988504>
- Vårheim, A. (2011). Gracious space: Library programming strategies towards immigrants as tools in the creation of social capital. *Library & Information Science Research*, 33(1), 12-18. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2010.04.005>
- Wiegand, W. A. (2015). *Part of our lives: A people's history of the American public library*. Oxford University Press.

3. Arven fra Ragnar i bibliotekarutdanningen ved OsloMet – storbyuniversitetet [sic]

Kim Tallerås og Tor Arne Dahl

I 1940 startet det første kullet med studenter på Statens bibliotekskole. Skolen skulle sørge for at bibliotekene ble profesjonalisert etter amerikansk modell. 80 år senere, høsten 2020, startet bibliotekarstudentene ved OsloMet – storbyuniversitetet på et nyutviklet bachelorprogram som forsøksvis er tilpasset behov og utviklingstrekk i dagens arbeidsmarked. Arbeidsmarkedets behov og bibliotekarenes utdanning har vært gjenstand for diskusjon gjennom hele den 80 år lange profesjonaliseringsprosessen. De siste tiårene har professor Ragnar Audunson vært en sentral premissleverandør for diskusjonene.

I denne artikkelen gjør vi et forsøk på å oppsummere noen av Ragnars perspektiver på bibliotekarprofesjonens kunnskapsbase, arbeidsmarked og verdisett, og diskuterer deretter hvordan arven fra Ragnar preger dagens utdanning og det nye studieprogrammet.

Fullstendig kompetanse

Ragnars mest siterte vitenskapelige bidrag handler hovedsakelig om to temaer:

- Forskning på bibliotekenes møteplassfunksjon. Denne forskningen har bidratt til utvidelsen av Folkebiblioteklovens formålsparagraf fra 2013, som gir folkebiblioteket oppgaven å være en «uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt» (Folkebibliotekloven, 2014).
- Bibliotekarprofesjonen og innretningen av profesjonens utdanningstilbud.

Selv om disse temaområdene henger sammen, konsentrerer vi oss her om det siste. Det er også på dette området Ragnar har markert seg sterkest i den norske bibliotekdebatten, som en utrettelig forsvarer av den profesjonelle fagutdannede bibliotekaren. Bibliotekarene er én av yrkesgruppene som har størst tillit i befolkningen (se for eksempel Ritzau, 2018), men Ragnars bibliotekarideal har likevel møtt motstand. Sjeldent fra eksternt hold, men først og fremst blant kolleger, i forskerfellesskapet og fra bibliotekarene selv.

I anledning bibliotekarutdanningens 75-årsjubileum skriver Ragnar i *Bok og bibliotek* (Audunson, 2015b, s. 12):

Å gi en fullstendig introduksjon til bibliotekgjerningen praktisk så vel som teoretisk – det undertegnede i en artikkel jeg skrev i 2002 sammen med Ragnar Nordlie og Inger Cathrine Spangen, kalte en utdanning med sikte på forme «The complete librarian» – har fra da av vært et mål for bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning i Norge.

«The complete librarian» settes i nevnte artikkel (Audunson et al., 2003) opp mot et ønske om å rendyrke informasjonsvitenskap som en profesjonsuavhengig vitenskapsdisiplin. Dette idealet har vært toneangivende ved landets største bibliotekarutdanning, men har også møtt motstand.

En av nestorene i det internasjonale bibliotekmiljøet, Michael Gorman (2004), siterer artikkelen og hevder at den beskriver et utdanningsideal fra Oslo som møter reelle behov ute i bibliotekene i motsetning til en utdanning basert på akademisk egennytte. Et knapt tiår tidligere hadde en annen internasjonal nestor i faget, Blaise Cronin (1995), på motsatt side av diskusjonen satt ting på spissen ved å hevde at *bibliotek*-leddet i bibliotek- og informasjonsvitenskap er et *oksymoron*: Der informasjonsvitenskapen svarer til vitenskapens normer om nøytralitet, søker bibliotekvitenskapen seg mot en uvitenskapelig aktivisme og et ideologisk engasjement.

Dette er en holdning som har vunnet frem særlig innenfor de amerikanske delene av fagområdet, hvor man nå utdanner informasjonsspesialister til et bredt arbeidsmarked, til fordel for bibliotekarer til bibliotekene. Diskusjonen har også funnet sted blant Ragnars kolleger ved skandinaviske bibliotekarutdanninger. Skal vi fortsette å bruke ordet bibliotekar i titler og grader? Hva med andre arbeidsmarkeder enn biblioteket? Kan forskning om nytten og verdien av folkebibliotek egentlig ende opp med noe annet enn positive konklusjoner? Driver Ragnar normativ forskning? Det har gått med noen timer på å fundere over slike spørsmål i lunsjsamtaler, på seminarer og under fredagspils på Bislett, og når vi møter skandinaviske fagfeller. I Sverige utdannes det fortsatt bibliotekarer, men i Danmark har de i stor grad forlatt denne yrkesbetegnelsen.

Særlig har ett spørsmål, som går rett i til kjernen av selve begrepet *the complete librarian*, blitt mye diskutert. En av de mest etablerte teoriene innenfor bibliotek- og informasjonsvitenskapen forteller oss at fullstendighet står i et motsetningsforhold til presisjon. Dess mer fullstendig en søketreffliste er, dess mindre presis vil den også være. I profesjonsdebatten har Ragnar møtt påstander som følger denne logikken. Generalistens fullstendige kompetanse er ikke presis nok i møte med bibliotekenes stadig mer spesialiserte behov. Jonas Svartberg Arntzen og Øivind Svaleng (2009) hevdet for eksempel for ti år siden at det jobbet for mange bibliotekarer i biblioteket. De var for like, for politisk korrekte og de var for glade i å lese papirbøker. I sin utdanning hadde de lært litt for lite om alt, og biblioteket trengte ansatte med andre og mer spesialiserte bakgrunner. Ragnar svarte, blant annet med retoriske spørsmål om det var for mange fotballspillere på fotballandslaget eller for mange helsearbeidere på norske sykehus (Audunson, 2009).

I dag jobber Svartberg Arntzen på Deichman. Der har man de siste årene, ifølge folkebibliotekstatistikken, ansatt langt færre bibliotekarutdannede enn tidligere, til fordel for jobbsøkere med ulike typer av annen høyere utdanning. På bakgrunn av slike diskusjoner og tall, har Ragnar beskrevet bibliotekarene som en *motvillig profesjon*: «Det kan for eksempel argumenteres for at det i skolen ville være nyttig med andre kompetanser og perspektiv enn det de profesjonsutdannede pedagogene representerer. Men lærerprofesjonen vil nok ikke være de første til å proklamere det. At sentrale aktører på et profesjonsfelt aktivt argumenterer for nødvendigheten av annen profesjonskompetanse, er slik sett spesielt og i seg selv et interessant tema for forskning.» (Audunson, 2015a, s. 67)

Selv om de nye flaggskipbibliotekene, og senest Deichman Bjørvika, har vist at de fysiske bøkene fortsatt har sin plass på biblioteket, var dette en sentral del av diskusjonen i 2009. Man hevdet da at nye medietyper som dataspill og digitale bøker måtte prioriteres og at bibliotekrommet var i ferd med å få en ny rolle som møteplass og formidlingsarena. I artikkelen *From collections to connections: Building a revised platform for library and information science* (2013), er Ragnar og medforfatter Svanhild Aabø innom liknende tanker: «The task of taking care of the collections was so demanding that it frequently was mistaken for the core and

mission of the profession. Now the profession is free to focus upon its mission.» Der noen ser behov for andre bakgrunner i møte med det nye, holder Ragnar fast ved profesjonen som nå har fått bedre tid til å ta hånd om sitt grunnleggende mandat.

Akademia

Med sitt sterke profesjonsperspektiv kunne man kanskje mistenke Ragnar for å være skeptisk til den akademiske institusjonaliseringen som dagens bibliotekutdanning har vært gjenstand for i sin 80 år lange ferd mot eget institutt på OsloMet – storbyuniversitetet¹. Men i denne prosessen, som eskalerte med høyskolereformen på midten av 90-tallet, har tvert imot Ragnar vært en villig aktør. Han var en av de første dekanene ved Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag ved den nyslåtte Høgskolen i Oslo, og han var den viktigste pådriveren for etableringen av et eget doktorgradsprogram i bibliotek- og informasjonsvitenskap på 2010-tallet.

Profesjonsutøvere utviser ofte en betydelig skepsis til akademiseringsprosesser og mot undervisningsansatte som over tid mistenkes for å miste erfaring og følelse med hva som faktisk skjer i ute i felten. Slik er det også med bibliotekarstanden. Helt konkret var den skeptisk til etableringen av en vitenskapelig bibliotek- høgskole allerede på slutten av 1970-tallet, og vi vil nok også hevde at bibliotekarutdanningen stadig er et yndet objekt for kritikk av typen som handler om at vi ikke følger med i tiden eller skjønner oss på hva som egentlig foregår. Men Ragnar argumenterer også for akademisering av faget ut fra et profesjonsperspektiv: «Forankring i et forskningsbasert kunnskapsgrunnlag er viktig når en profesjon skal gjøre krav på jurisdiksjon over eget felt» (Audunson, 2015a, s. 62). Og Ragnar kan skilte med noen vesentlige funn og bragder som inngår i et slik kunnskapsgrunnlag.

Bibliotek og demokrati

Kolleger på instituttet pleier å si at den oppdaterte Folkebibliotekloven (2014) er forfattet av Ragnar, utledet av begrepet han er stolt av å ha introdusert:

¹ Eller «OsloMet [sic]» som Ragnar foretrekker.

Biblioteket som *lavintensiv møteplass* (Audunson, 2005). Den viktigste oppdateringen i loven ligger som nevnt i formålsparagrafens andre ledd:

Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt.

Selve formuleringen har stort sett blitt møtt med entusiasme i sektoren, men ulike forsøk på å realisere innholdet har skapt kontroverser. Hvem skal inviteres til møter og debatt i biblioteklokalene, og hvordan skal samtalene organiseres og modereres? Kjente saker er debatten med Borgervern Rogaland på Sølvberget i Stavanger (Berekvam, 2014), SIAN (Stopp islamiseringen av Norge) på Kristiansand folkebibliotek (Sellevold, 2014) og Lars Vilks' foredrag om kunstneren Dan Park på Deichman med Document.no som arrangør (Aune, 2014), alle i 2014, og nå senest SIANs årsmøte på Deichman våren 2020 (se temanummer av *Bok og bibliotek*, nr. 3-2020).

Vi oppfatter at Ragnar har utviklet sin tenkning om de vanskelige ytringsfrihetsdebattene over tid. Utviklingen kan leses ut av noen av Ragnars mange debattartikler i *Bok og bibliotek* knyttet til tre kontroversielle saker som vi går gjennom nedenfor.

Lars Vilks om Dan Park på Deichman i regi av Document.no (2014)

Diskusjonen om Lars Vilks-foredraget på Deichman nådde utover biblioteksektoren og inn i dagsaviser og til NTB. Ragnar brukte den gangen sin spalte *Professor'n* til å presisere og avklare hva slags rolle biblioteket skal ha for å røkte den offentlige sfæren (Audunson, 2014). Her er hovedpoenget hans at biblioteksjefen er å sammenlikne med en *avisredaktør*. Etersom det ikke var Deichman selv som sto for arrangementet, men i stedet leide ut rom til en annen aktør (Document.no), mener Ragnar at det kan sammenliknes med et reklameinnstikk fra Elkjøp eller Skeidar i en avis. Han hevder at Deichman-sjef Kristin Danielsen argumenterer feil når hun henviser til den nye formålsparagrafen for å tillate gjennomføringen. Arrangementet er ikke en del av den «redaksjonelle linjen», men er nødvendig for å skaffe penger til driften. Biblioteksjefen skal bare stoppe slike arrangementer dersom de går utenom «lovens og anstendighetens

rammer». Ragnar tar ikke stilling i teksten til om Vilks-arrangementet gjør det, men det ville ikke overraske oss om han mener det.

Charlie Hebdo-massakeren (2015)

Etter Charlie Hebdo-massakren i januar 2015, bruker han igjen *Professor'n*-spalten til å reflektere over hvordan slike voldsomme konfrontasjoner kan ses i sammenheng med bibliotekenes rolle som tilrettelegger for offentlig samtale og debatt (Audunson, 2015c). Han konstaterer for det første at ytringsfriheten ikke er absolutt, og synes derfor det er helt greit «å være for ytringsfrihet, men...» Han går gjennom ulike begrunnelser for ytringsfrihet, og lander på at bibliotekets rolle er å være arena for *samtale*. Krenkelser er det motsatte, altså sammenbrudd i samtalen. Litt utover det prinsipielle, går Ragnar til slutt inn på at provokasjoner noen ganger er nødvendige, og bruker eksemplet Arnulf Øverland som en nødvendig pådriver for å utvide rommet for offentlig debatt og kritikk i sin tid. I dag mener han at det er unødvendig å «krenke og provosere» religiøse, så vi leser mellom linjene at Ragnar ikke helt «er Charlie», som det het i støttedemonstrasjonene i Paris.

SIANs årsmøte på Deichman (2020)

Bok og bibliotek hadde en rekke innlegg i etterkant av et SIANs planlagte årsmøte på Deichmans filial på Majorstua 5. mars 2020. Biblioteksjef Knut Skansen sa opprinnelig ja til arrangementet basert på likebehandlingsprinsippet for utleie av lokaler, men besluttet i siste instans å avlyse. Han begrunnet det med utøvelse av skjønn gitt omfanget av varslede demonstrasjoner og uro i og utenfor lokalene (Skansen, 2020b).

Ragnar gikk inn i diskusjonen og understreker innledningsvis at det er bibliotekarens faglige ansvar å utvikle biblioteket som debattarena (Audunson, 2020c). Dette innebærer også å kunne avvise organisasjoner som vil arrangere møter i biblioteket som bryter med formålsparagrafens andre ledd. Dersom biblioteket har ledige rom utover de som brukes til egen programmering, kan de leies ut som et kommersielt sidespor ved siden av bibliotekets samfunnsoppdrag nedfelt i bibliotekloven. Dette er i samsvar med det han skrev om Vilks-arrangementet, men så legger han til: «[s]å kan man si at eksterne leietakere er

velkomne dersom deres bidrag passer inn i bibliotekets programmering». Der han tidligere sammenliknet slike arrangementer med reklameinnstikk, viser han nå til Nasjonalbibliotekets retningslinjer for utleie, som underlegger utleie-arrangementets innhold redaksjonelle vurderinger. Dermed konkluderer han med at biblioteksjefen burde sagt nei til SIANs årsmøte, men understreker samtidig at dette er vanskelige vurderinger uten fasitsvar.

Denne kommentaren får massiv motstand fra biblioteksektoren.

Storbybiblioteksjefene i Kristiansand, Bergen, Oslo, Trondheim, Stavanger og Tromsø skriver et felles innlegg (Undlien et al., 2020) der de peker på motsetningen mellom Ragnars setning om at eksterne leietakeres arrangementer må underlegges bibliotekets programmering, og sivilombudsmannens prinsipielle svar til Kristiansand folkebibliotek: «Som et utgangspunkt kan ikke bibliotekene avslå en forespørsel fra en organisasjon om utleie av lokaler med at formålet til organisasjonen strider mot kommunens eller folkebibliotekets verdier»

(Sivilombudsmannen, 2016). De skriver: «Det er oppsiktsvekkende at en kapasitet på bibliotekfeltet som Audunson tar så tydelig avstand fra sivilombudsmannens prinsipielle syn.»

Ragnar hevder i sitt tilsvare (Audunson, 2020a) at han tvert imot er enig i sivilombudsmannens uttalelse. Han er for det første enig i at man ikke kan nekte utleie til organisasjoner med begrunnelsen at deres standpunkter bryter med bibliotekets verdigrunnlag. Verdigrunnlaget er ikke bundet til bestemte meninger om ulike samfunnsspørsmål, men derimot «knyttet til respekten for og verdien av kunnskap og en kunnskapsbasert offentlig samtale, det er knyttet til ytringsfrihet og informasjonsfrihet, det er knyttet til mangfold og demokrati». Samtidig kan man si nei hvis arrangementet ikke bidrar til å realisere en åpen og opplyst samtale. Og det mener Ragnar at Deichman skulle ha gjort, helt i tråd med det han mener er sivilombudsmannens uttalelse. Med lett overmot etter selv å ha prøvd seg fram i nytt terreng over flere år, spør han til slutt med henvisning til Einar Førde: «Må noen ta på seg oppgaven å ta biblioteksjefene i handa og lede dem inn i offentlighetens rike?»

Knut Skansen får foreløpig siste ord i denne debatten med et innlegg der han anklager Ragnar for ikke å kjenne hverdagen i praksisfeltet (Skansen, 2020a). Det

er verken realistisk eller ønskelig at biblioteksjefen går inn og røkter hvert eneste av det store antallet arrangementer som foregår på et stort bibliotek til enhver tid. «At akademia ikke har mer innsikt i realitetene i de virksomhetene de utdanner folk til å jobbe i er en annen, men interessant diskusjon», skriver han. Han avslutter med å melde seg frivillig til å «leie professorene ned fra tårnet og ut i det virkelige biblioteket».

Ny utdanning

Nå har Ragnar blitt pensjonist, og det er nye krefter som utvikler studieprogrammene på OsloMet. Hvordan forvaltes arven fra Ragnar i programplanene?

Den siste større endringen av bibliotekarutdanningen ble foretatt i 2004 som tilpasning til Bologna-rammeverket. Den grunnleggende organiseringen av det faglige innholdet stammer fra revideringer foretatt på 1980- og 90-tallet (Audunson & Gjestrum, 2015). Undervisningen har vært inndelt i tre faggrupper (*Bibliotek og samfunn, Kunnskapsorganisasjon og gjenfinning og Litteratur- og kulturformidling*) og orientert mot å utdanne en *complete librarian* med kunnskaper innenfor alle tre.

De siste årene har kollegiet stadig diskutert behovet for en ny og større revisjon av programmet. Blant annet ble det hevdet at faggruppene over tid hadde glidd fra hverandre slik at generalist-studenten nok lærte en god del om ganske mye, men uten at de sentrale kunnskapselementene hang tilstrekkelig sammen. Både teoretiske og praktiske synteser mellom faggruppene uteble og integrasjonen ble for svak, som det heter med profesjonsteoriens begreper (Grimen, 2008).

Vesentlige kunnskapselementer falt nok også litt mellom gruppene og fikk dermed ikke en naturlig plass i undervisningen. I en avsluttende rapport fra arbeidsgruppen som ble nedsatt for å evaluere og komme opp med et nytt forslag (Tallerås, Dahl, et al., 2019, s. 3), står det:

Integrasjonen av ulike kunnskapselementer, eller emner i et bachelorprogram, kan bli tilfeldig eller svak hvis man over tid ikke justerer den overordnede strategiske planen. Med en for bredt anlagt grunnutdanning risikerer man også at studentene i løpet av programmet ikke rekker å oppnå det arbeidsmarkedet forventer av kompetanse og refleksjonsnivå. Det er derfor viktig å diskutere strategiske siktemål for praktiske synteser og hvilke muligheter studentene selv

skal ha til å påvirke hvor bredt eller enhetlig studieforløpet skal være, for eksempel gjennom spesialisering. Det at bibliotekene i stadig større grad etterlyser og ansetter kandidater uten bibliotekarutdanning, men som ofte har mer spesialiserte utdanningsbakgrunner, har aktualisert en vurdering av organiseringen av bibliotekarutdanningen.

Arbeidsgruppen undersøkte utdannings situasjonen i Skandinavia, diskuterte behov med instituttets arbeidslivspanel og fikk innspill og tilbakemeldinger fra kolleger og sektoren gjennom spørreundersøkelser og arbeidsseminarer. Det nye programmet som ble godkjent ved OsloMet høsten 2019, har følgende introduksjonstekst (Programplan for bachelorstudium i bibliotek- og informasjonsvitenskap, 2020):

Bachelorstudiet i bibliotek- og informasjonsvitenskap gir en bred og yrkesrettet kompetanse i å organisere, gjenfinne, vurdere og formidle informasjon og kultur. Studiet kvalifiserer til arbeid i bibliotek og andre virksomheter der slike oppgaver står sentralt.

Studiet bygger på en lang fagtradisjon som har søkt å gjøre kunnskaps- og kulturproduksjon mest mulig tilgjengelig gjennom utvikling av samlinger, informasjonssystemer og formidlingspraksiser. I dag handler vesentlig kompetanse innenfor fagområdet om å kunne vurdere troverdighet og relevans i et enormt og digitalt medie- og informasjonslandskap, og om å stimulere til en bred og mangfoldig bruk av kulturen gjennom aktiv formidling. Kandidatene fra programmet jobber ofte i institusjoner med tydelige samfunnsoppdrag, basert på gjeldende kultur-, medie- og kunnskapspolitikk, men også i private virksomheter med behov for god og effektiv informasjonsflyt.

I praksis legger den nye utdanningen opp til et felles første år med det som anses som kunnskaper og ferdigheter alle bibliotekarer bør beherske. Fra andre år får studentene nokså store muligheter til å spesialisere seg. Til tross for nye spesialiseringsmuligheter, bygger det nye programmet videre på bibliotekaren, både i navn og gavn. I København, som en gang hadde en av verdens mest anerkjente bibliotekarutdanninger kan man nå ta en bachelorutdanning innenfor informasjonsstudier, riktignok med mulighet til å spesialisere seg innen *Arkiver, biblioteker og museer*². I rekrutteringstekstene³ er også bibliotekar nevnt som en av stillingsbetegnelsene kandidater kan få i arbeidsmarkedet, men det er også

² Bachelor i informasjonsstudier: <https://studier.ku.dk/bachelor/informationsstudier/>

³ Karrieremuligheter: <https://studier.ku.dk/bachelor/informationsstudier/karrieremuligheder/>

informasjonsspesialist, kulturformidler, prosjektleder, researcher og digitaliseringskonsulent.

I Oslo har vi altså valgt annerledes. Vi åpner for spesialiseringer som kan gi kandidatene både prosjekt-, formidlings- og digitaliseringskompetanse, men vi velger å kalle den som innehar slike kompetanser for en bibliotekar. Vi deler langt på vei målsetninger og forståelser av verden med København, men vi prøver oss på å løfte alt det nye inn i en oppdatert forståelse av profesjonen. På dette området står tradisjonen etter Ragnar dermed sterkt. Spørsmålet er om profesjonen kan være like knyttet til bibliotekene som den en gang har vært.

Hva er et bibliotek?

Etter mange års tenkning om bibliotek og bibliotekarer, kommer Ragnar opp med denne komprimerte definisjonen av et bibliotek i 2008 (Audunson, 2008, s. 40):

Et bibliotek er en institusjon som med utgangspunkt i samlinger av dokumenter – digitale eller fysiske – initierer og organiserer sosiale prosesser, først og fremst sosiale prosesser knyttet til læring og kulturformidling.

Han fortsetter: «Les den setningen om igjen – den er den viktigste som står i dette nummeret av *Bok og bibliotek: Biblioteket er en institusjon som med utgangspunkt i fysiske og digitale dokumentsamlinger organiserer sosiale prosesser.*»

Det var flere som leste denne to ganger. Håkon Gundersen (2008) raljerte med den i Morgenbladet⁴, men den har også funnet veien inn i Wikipedia («Bibliotek», 2020):

Bibliotek (av gresk: biblio=bok + theke=lager) er definert som «en institusjon (og bibliotekarene er en profesjon) som med utgangspunkt i organiserte samlinger av dokumenter – digitale så vel som fysiske – initierer sosiale prosesser knyttet til læring, kunnskapsdeling og kulturformidling.

I Wikipedia har også bibliotekarene sneket seg inn. I Norge har biblioteket – som institusjon – fått et samfunnsmandat gjennom Folkebibliotekloven (2014). Det er ikke åpenbart at dette mandatet kan overføres direkte til profesjonen – forstått som kandidater med utdanning i bibliotek- og informasjonsvitenskap. Mange av

⁴ «Og vi tar den en gang til! Hau! Kom igjen, Hilde! Og Audunson! En gang til!»

diskusjonene som Ragnar har deltatt i de senere årene, er knyttet til spenningsfeltet mellom bibliotekets samfunnsoppdrag og hva slags yrkesutøvere som er best i stand til å utføre oppdraget.

Bredde og dybde

Etter endt utdanning avgir leger et løfte som gir dem en etisk forpliktelse til å rekke opp hånden når det blir spurt om noen av dem befinner seg om bord på et fly. Nå kan det være vanskelig å se for seg at det skulle komme en tilsvarende henvendelse til bibliotekarer om bord på flyet, men vi mener at bibliotekarene også har et tydelig verdigrunnlag som det er naturlig å handle etter i en rekke situasjoner, og på en rekke arbeidsplasser. Helt kort kan man si at dette grunnlaget handler om å sørge for tilgang til informasjon og kultur, og om å redusere eventuelle barrierer for tilgangen. Ofte er rammene for yrkesutøvelsen et bibliotek hvor boksamlinger, arrangementer og informasjonstjenester tilbys en gitt brukergruppe, og hvor bibliotekaren i praksis sørger for at tilbudet når fram ved å drive samlingsutvikling, ulike former for aktiv formidling, arrangements- og undervisningsvirksomhet og kunnskapsorganisasjon. Av og til utøves yrket innenfor andre rammer og med andre praksiser som research i journalistikken, kultur- og informasjonspolitik i forvaltningen eller dokumentasjon i privat næringsliv.

Eksempler på barrierer og utfordringer kan være redusert informasjonsflyt under en pandemi (se for eksempel Audunson, 2020b), spredningen av feilinformasjon og falske nyheter, høye priser på forskningslitteratur, algoritmer og digitale forretningsmodeller som hindrer mangfold (Tallerås, Colbjørnsen, et al., 2019) eller en kulturpolitikk med tilsvarende resultat, *information overload* i ulike sammenhenger, tjenester som ikke er universelt utformet eller som rett og slett er for dårlig organisert. Fagområdet rommer et betydelig mangfold av både problemer og løsninger. Bibliotekaren skal lære noe om begge deler.

Når vi skulle utforme det nye programmet, fikk vi ikke lenger dette til å gå opp dersom studentene skulle innom alt. Selv om vi har et masterprogram der studenter får rikelig med anledning til å gå i dybden, måtte vi innføre flere valg også i bachelorgraden. Det er langt fra det å ta imot barnehagegrupper i

folkebiblioteket til å bedrive dokumentforvaltning i Equinor. I programmet har vi derfor lagt opp til to hovedløp innenfor henholdsvis *Kultur, litteratur og politikk* og *Informasjonsteknologi, organisering og gjenfinning*. Slik håper vi å legge til rette for helhetlige løp gjennom studiet som gir en solid profesjonsidentitet. For det er altså helt vesentlig: Vi utdanner fortsatt bibliotekarer som har en grunnleggende problemforståelse og arbeidsmetoder til felles. For å bøte på noe av den potensielle spredningen og de ulike retningene ut i arbeidsmarkedet, har vi styrket områder vi mener alle må innom, som kildekritikk, juss, prosjektarbeid, formidling og profesjonsforståelse. Dette trengs både i folkebiblioteket og i Equinor.

Ragnars sentrale interesser har de siste årene vært biblioteket som møteplass og offentlig arena. Vi er kanskje ikke alltid enige i sak når han bruker sitt engasjement i diskusjoner om hvordan dette bibliotekoppdraget skal forvaltes av bibliotekansatte i hverdagen, men det trenger vi heldigvis heller ikke å være. Dette er komplekse fenomener hvor praksis og synspunkter stadig utvikler seg. Formålsparagrafen er relativt ny, og som utdanningsinstitusjon vil vi bidra til at utøvelsen av den forskes på og diskuteres. Her er Ragnar en bauta, og det var naturlig å invitere ham inn tidlig for å møte det første kullet av studenter på det nye bachelorprogrammet. I et korona-tidstypisk hybrid arrangement møtte han Deichman-sjef Knut Skansen til debatt om bibliotekets rolle i offentligheten. Studentene var engasjerte, og debattørene var langt mer enige enn de kan framstå i skriftlig form. I tillegg fikk Ragnar en anledning til å «lede biblioteksjefen inn i offentlighetens rike», og Knut Skansen kunne «leie professoren ned fra tårnet». Eller seniorsenteret på OsloMet, som vi kaller det.

Litteratur

- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441. <https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Audunson, R. (2008). Digitaliseringen øker bibliotekbruken. *Bok og Bibliotek*, 75(3), 40–42. <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/tidligere-utgaver/nr-3-2008/digitaliseringen-bibliotekbruken>.
- Audunson, R. (2009). Er det for mange fotballspillere på fotballandslaget? *Bok og Bibliotek*, 76(5), 22–23. <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/tidligere-utgaver/nr-5-2009/er-det-for-mange-fotballspillere-potballandslaget>.

- Audunson, R. (2014). Behov for avklaringer. *Bok og Bibliotek*, 81(6), 14–15. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/tidligere-utgaver/nr6-2014/behov-for-avklaringer>.
- Audunson, R. (2015a). Bibliotekarene – en profesjon under press?: Institusjonalisering, deinstitutionalisering og reinstitusjonalisering av et profesjonelt felt. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 47–71). ABM-media. <http://hdl.handle.net/10642/3080>
- Audunson, R. (2015b). Bibliotekarutdanning i 75 år: Fra etatsskole til iSchool – (og tilbake igjen)? *Bok og Bibliotek*, 82(6), 12–17. <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/tidligere-utgaver/bok-og-bibliotek-nr-6-2015/bibliotekarutdanning-i-75-ar-fra-etatsskole-til-ischool-og-tilbake-igjen>.
- Audunson, R. (2015c). Charlie Hebdo—Bibliotekene og en bærekraftig offentlighet. *Bok og Bibliotek*, 82(1), 16–17. <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/tidligere-utgaver/nr-1-2015/charlie-hebdo-bibliotekene-og-en-baerekraftig-offentlighet>.
- Audunson, R. (2020a). Biblioteksjefer inn i offentligheten. *Bok og bibliotek*, 87(3), 32. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/inn-i-offentligheten>.
- Audunson, R. (2020b). Koronaen og bibliotekene: Sviktet bibliotekene? *Bok og Bibliotek*, 87(4), 44–45. <https://www.bokogbibliotek.no/news-page/news-bibliotek/koronaen-og-bibliotekene-sviktet-bibliotekene>.
- Audunson, R. (2020c). SIAN på Deichman. *Bok og Bibliotek*, 87(3), 30. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/sian-pa-deichman>.
- Audunson, R., & Gjestrum, L. (2015). Bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning: Fra etatsskole til iSchool. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 11–45). ABM-media. <http://hdl.handle.net/10642/2878>
- Audunson, R., Nordlie, R., & Spangen, I. C. (2003). The complete librarian – an outdated species? LIS between profession and discipline. *New Library World*, 104(6), 195–202. <https://doi.org/10.1108/03074800310481876>
- Audunson, R., & Aabø, S. (2013). From collections to connections: Building a revised platform for library and information science. *Information Research*, 18(3). <http://informationr.net/ir/18-3/colis/paperC29.html#.X3SBM-3gpaQ>
- Aune, O. (2014, oktober 17). *Vilks til Norge for å forsvare rasismedømt kunstner*. NRK. <https://www.nrk.no/kultur/vilks-til-norge-for-a-forsvare-rasismedomt-kunstner-1.11990681>
- Berekvam, Ø. (2014, mars 7). *Fram i lyset? Debatt om rasisme, borgervern og ytringsfrihet*. Sølvberget. <https://www.solvberget.no/Nyhetsarkiv/Fram-i-lyset-Debatt-om-rasisme-borgervern-og-ytringsfrihet>
- Bibliotek. (2020). I *Wikipedia*. <https://no.wikipedia.org/w/index.php?title=Bibliotek&oldid=20052925>
- Cronin, B. (1995). Cutting the gordian knot. *Information Processing & Management*, 31(6), 897–902. [https://doi.org/10.1016/0306-4573\(95\)00017-B](https://doi.org/10.1016/0306-4573(95)00017-B)
- Folkebibliotekloven. (2014). *Lov om folkebibliotek*. Kulturdepartementet. <http://lovdata.no/lov/1985-12-20-108>

- Gorman, M. (2004). Whither library education? *New Library World*, 105(9/10), 376–380. <https://doi.org/10.1108/03074800410557330>
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 71–86). Universitetsforlaget.
- Gundersen, H. (2008, juni 13). Luftighetsdoktrinen. *Morgenbladet*. <https://morgenbladet.no/boker/2008/06/luftighetsdoktrinen>
- Programplan for bachelorstudium i bibliotek- og informasjonsvitenskap. (2020). OsloMet – storbyuniversitetet. <https://student.oslomet.no/studier/-/studieinfo/programplan/LBIBIN/2020/H%C3%98ST>
- Ritzau. (2018, august 23). Vi tror på læger og bibliotekarer—Ikke på politikere og journalister. *borsen.dk*. <https://borsen.dk/nyheder/generelt/vi-tror-paa-laeger-og-bibliotekarer-ikke-paa-politikere-og-journalister-gxm3>
- Sellevoid, T. (2014, januar 29). *Biblioteket sier nei til SIAN*. NRK. <https://www.nrk.no/sorlandet/biblioteket-sier-nei-til-sian-1.11504791>
- Sivilombudsmannen. (2016, august 22). *Avslag på leie av lokaler i Kristiansand folkebibliotek*. Sivilombudsmannen. <https://www.sivilombudsmannen.no/uttalelser/avslag-pa-leie-av-lokaler-i-kristiansand-folkebibliotek/>
- Skansen, K. (2020a). Biblioteksjefen som vaktmester. *Bok og Bibliotek*, 87(3), 31. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/biblioteksjefen-som-vaktmester>.
- Skansen, K. (2020b). Demokratiets vonde gråsoner. *Bok og Bibliotek*, 87(3), 24–25. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/demokratiets-vonde-grasoner>.
- Svartberg Arntzen, J., & Svaleng, Ø. (2009, mai 22). *For mange bibliotekarer i norske bibliotek*. Bok og bibliotek. <https://www.bokogbibliotek.no/aktuelt/aktuelt/for-mange-bibliotekarer-i-norske-bibliotek>
- Tallerås, K., Colbjørnsen, T., & Øfsti, M. (2019). Relativ tilgjengelighet. *Norsk medietidsskrift*, 26(1), 1–20. <https://doi.org/10.18261/ISSN.0805-9535-2019-01-02>
- Tallerås, K., Dahl, J. H. B., Tveit, Å. K., Colbjørnsen, T., Østvedt, R. N., & Fosserud, T. (2019). *Forslag til ny programplan for bachelorstudium i bibliotek- og informasjonsvitenskap: Rapport fra arbeidsgruppe 2019*. http://opengov.cloudapp.net/Meetings/oslomet/File/Details/699273.PDF?fileName=Vedlegg1-Rapport_ny_programplan_abi&fileSize=1318202
- Undlien, A. K., Indregaard, L. H., Skansen, K., Nygård, B. S., Stensberg, A. T., & Magnussen, M. (2020). Bibliotekets formål: Å slippe alle stemmer til. *Bok og Bibliotek*, 87(3), 28–29. <https://bokogbibliotek.no/arkiv2/bibliotekets-formal-a-slippe-alle-stemmer-til>.

4. «...for alle som bor i landet»: Litteratur og lesing i kvinnefengsel

Cecilie Naper

Det passer godt å innlede en hyllest til Ragnar med å vise til paragraf 1 i den reviderte folkebibliotekloven (2014).

Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet, gjennom aktiv formidling og ved å stille bøker og andre medier gratis til disposisjon for alle som bor i landet. Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt. Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet (Bibliotekloven, 1985).

Passusen om at folkebibliotekets tilbud skal være gratis og omfatte *alle som bor i landet*, gjør biblioteket til et unikt sted innenfor murene. Spesielt gjelder dette i kvinnefengsel. Susanne Dietrichson (2019) oppsummerer forskning på kvinnelige innsattes marginaliserte stilling slik: «Kvinner i fengsel er særlig utsatte når det gjelder informasjon, utdanning, arbeid, trening, bruk av isolasjon, kontakt med familie og venner (lang reisevei) og forberedelse til livet etter soning».

Jeg vil i denne artikkelen undersøke hvilken rolle fengselsbiblioteket spiller og kan spille i kvinnelige innsattes hverdagsliv. I artikkelens del 1 vil jeg undersøke hvordan formuleringen om «å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet» kan realiseres i fengselsbiblioteket. I del 2 vil jeg undersøke hvorvidt lovens målsettinger om «samtale og debatt» realiseres. Dette vil jeg gjøre ved å undersøke hvordan et utvalg litterære tekster leses, brukes og diskuteres innenfor murene.

Litteraturens funksjoner og lesernes preferanser

Gjennom storparten av 1900-tallet ga de dominerende retningene i litteraturvitenskapen forrang til den intellektuelle dimensjonen ved litteraturopplevelsen framfor den emosjonelle. I kjølvannet av den affektive vending i humaniora har

litteraturforskeren Rita Felski (2008) interessert seg for litteraturens funksjon i vanlige menneskers hverdagsliv. Hun insisterer på at tenkning og refleksjon verken har forrang for, eller kan ses uavhengig av den følelsesmessige dimensjonen, og at det finnes like mange forskjellige måter å oppleve og forstå ett og samme stykke litteratur på som det finnes ulike lesere. I samme periode har leserorienterte retninger blitt mer inkorporert i det allmenne litteraturvitenskapelige tankegodset, og det har blitt bredere aksept for at litteratur ikke får realisert sitt fulle potensial før den møter en leser: I teksten ligger det føringer av retorisk, kompositorisk og sjangermessig art. Leseren møter litteraturen gjennom sin forståelseshorisont og med sin bakgrunn, livserfaring og tidligere erfaring med og kunnskap om litteratur. Både mening, fascinasjon og verdsettelse av litteratur oppstår i et møte mellom litteratur og leser. I denne artikkelen brukes denne typen resepsjonestetisk tankegods for å forstå likheter og ulikheter i måten forskjellige grupper lesere med ulik sosioøkonomisk bakgrunn og litterær ekspertise nærmer seg, bruker og vurderer den samme litteraturen.

Litteraturopplevelsens funksjon i vanlige menneskers hverdagsliv

Rita Felski opererer med fire måter å nærme seg og reagere på litteratur; gjenkjennelse, kunnskap, sjokk og fortryllelse. Det er de to første kategoriene det skal handle om her. Kategorien gjenkjennelse kjennetegnes ved at leseren identifiserer seg med og interagerer med en eller flere litterære karakterer og deres prosjekter. I løpet av denne tilnæringsprosessen gjenskaper leseren den litterære karakteren og hans eller hennes prosjekt på en slik måte at den blir en del av leserens egen forståelseshorisont. Mens kategorien gjenkjennelse relaterer til et indre univers, relaterer kategorien kunnskap til den ytre verden. Det handler om hva slags innsikt og forståelse litteraturen kan gi oss om forhold av psykologisk, samfunnsmessig, moralsk eller eksistensiell karakter. Gjennom litteraturopplevelsen, sier Felski, kan vår forståelse av oss selv føre til personlig vekst og forandring mens vår forståelse av den ytre verden kan utvides eller til og med forandres. Hun introduserer også begrepet transformative leseropplevelser for å vise at litteraturopplevelse, kan sette i gang forandringsprosesser.

Litteratur og virkelighet som to sider av samme sak

Mens Rita Felski har beskjeftiget seg med enkeltlesere, har David Peplow (et al., 2017) arbeidet med grupper av lesere. Peplow opererer med tre kategorier av leserespons på fiksjonelle karakterers handlinger og holdninger. Det dreier seg om mimetisk respons, der leseren forholder seg til karakterene som om de var virkelige personer, tematisk respons, der leseren vurderer karakterenes funksjon i den kulturelle, ideologiske eller etisk funderte tematikken teksten tar opp, og syntetisk respons, der leseren vurderer de estetiske valgene som ligger under konstruksjonen av karakterer og plott. Peplows siste kategori er spesielt interessant anvendt på lesere av populærlitteratur fordi disse leserne møter litteraturen med forventninger hentet fra et annet estetisk univers enn lesere av annen skjønnlitteratur gjør. Når den estetiske dimensjonen i litteraturen diskuteres, refererer både Peplow og andre til bruken av litterære grep og konvensjoner hentet fra den litterære kanons verktøykasse: Er beretteren pålitelig eller ikke, er komposisjonen tradisjonell eller komponert etter sin indre snarere enn sin ytre sammenheng, og munner fortellinga ut i en lukket eller åpen slutt? Hvis vi skifter perspektiv fra den etablerte skjønnlitteraturen til populærlitteraturen, vil vi fort oppdage at innholdet i verktøykassa må skiftes ut fordi leseren møter teksten med andre sjangerforventninger enn de som hører den klassiske estetikk til. Populærlitteraturens estetikk er annerledes enn kanonlitteraturens, og derfor vil responsen fra denne litteraturens vante lesere skille seg fra responsen til lesere som er vant med kanonlitteraturens estetikk.

Den primære smaken i kulturen

Pierre Bourdieu (1995) deler smaken for litteratur og kunst inn i to hovedtyper, den folkelige smak og den rene smak. Den folkelige smak krever ingen spesialkompetanse utover den kompetansen samtlige medlemmer i kulturen besitter, og søker seg til litteratur som er tydelig og klart fortalt og der det er lett å komme inn i hovedkarakter og handling. Bourdieu beskriver den folkelige smak som et fenomen som søker seg mot det tilgjengelige og underholdende:

Dette [ønsket om at kunsten skal være umiddelbart forståelig] er lett å se når det gjelder romanen, og enda lettere når det gjelder teateret, hvor det folkelige publikum avviser all slags eksperimentering med form og alle virkemidler som innebærer en distanse til godtatte konvensjoner (med hensyn til dekor, intrige

e.l.), og som har en tendens til å gjøre tilskuerne distanserte og å hindre dem i å gå opp i spillet og i å identifisere seg fullstendig med personene som fremstilles (jeg tenker på den brechtske *Entfremdung* [sic] eller på ”den nye romanens” nedbrytning av romanintrigen (Bourdieu 1995: 50).

I populærromanen er karaktertegnning og plott, stundom også språk og stil, forutsigbar og formelpreget. Denne teksttypen gir god kontekststøtte ved at leseren hjelpes til raskt å bygge opp en begripelig sammenheng. Jo mer litteraturen avviker fra det allmenne og velkjente, desto mer uforståelig og fremmed blir den, og desto vanskeligere blir det for lesere uten kjennskap til kodene i litteraturens verden å engasjere seg i den, skriver Bourdieu (1995). Det er karakteristisk for den folkelige smak at tilnærmingen til litteratur og virkelighet er beslektet, og at det forventes at litteraturen skal kunne forstås ut fra virkelighetens erfaringsverden.

Jeg har tidligere (Naper, 2007) vist at litterære preferanser er direkte korrelert med utdanning og annen kulturell kapital. Lesere med lite utdanning og annen kulturell kapital foretrekker å lese populærlitteratur, mens lesere som besitter mer litterær ekspertise og utdanningskapital, foretrekker annen skjønnlitteratur. Dette ser vi tydelig demonstrert blant «fengsels-leserne», som alle trekker fram populærlitterære tekster som sine personlige favoritter.

Ukjent terreng

Utgangspunktet for prosjekt «Litteratur og lesning bak murene» er klassisk antropologisk. Jeg har aldri vært i fengsel. Jeg kjenner ingen som har vært i fengsel. Det er lite forskningslitteratur å støtte seg på. Jeg befant meg med andre ord i helt ukjent terreng og trengte en guide inn i fengselslivet. Det fant jeg i folkebibliotekaren og i fengselsbiblioteket.

Etter avtale med bibliotekar troppet jeg opp på «lånedagen» i de fengslene jeg besøkte. De som meldte seg til prosjektet, var i tjueårene eller i begynnelsen av trettiårene. De fleste hadde bare obligatorisk grunnskole da de kom inn i fengselet. Med unntak av en av deltakerne som ikke hadde lest så mye fra før, var samtlige erfarne lesere av populærlitteratur. I prosjektets første del snakket jeg med deltakerne hver for seg, mens i andre del foregikk samtalen gruppevis i ett

fengsel. Både de individuelle samtalene og gruppesamtalene ble tatt opp med lydopptaker og transkribert.

I den første delen snakket jeg med deltakerne en om gangen om hvilken betydning deres favorittforfattere hadde hatt for dem under soningen. Miljøet i kvinnefengsel er lite, og disse samtalene utviklet seg i så personlig retning at jeg av anonymitetshensyn har valgt bare å skrive om de bøkene som ble oppgitt som favoritt av mer enn en leser, og å behandle flere leseres lesning av samme bok i ett og samme underkapittel.

I prosjektets andre del foregikk aktiviteten i form av høytlesning og samtale i gruppe. Materialet fra denne delen ble noe mer omfattende fordi det var flere deltakere i samtalen. Metoden jeg valgte her var «shared reading» (heretter samlesing), utviklet tidlig på 2000-tallet av Dr. Jane Davis i Liverpoolbaserte The Reader Organization. Denne metoden går ut på å lese høyt og diskutere klassikere og annen kanonisert skjønnlitteratur under ledelse av en leseleder. Tanken er at samlesing kan gi fellesskap og mening, men også at ny forståelse både av en selv, av andre mennesker og av den verden vi lever sammen i kan vokse fram når ulike synspunkter møtes og brynes. Forskere ved Centre for Research into Reading, Literature and Society ved Universitetet i Liverpool har de siste årene arbeidet mye med effekten av deltakelse i samlesingsgrupper både blant innsatte og i andre marginaliserte grupper (Billington et al 2017, Billington 2012 og Longden et.al., 2016).

«Opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet»?

Storparten av utlånet av fiksjonslitteratur i fengselsbiblioteket består av formelbasert populærlitteratur som kriminalfortellinger, «fantasy»-bøker, kjærlighetsromaner og melodramatisk løkkeskriftlitteratur skrevet av forfattere som JoJo Moyes og Lucinda Riley. De verkene som tas opp her, er Victoria Hislops *Øya*, George R.R. Martins *Sang om ild og is* og E.L. James' *Fifty Shades*-trilogi. Typisk for populærlitteratur er at karaktertegning og plott, stundom også språk og stil, er standardisert og forutsigbart (Cawelti 1976). For å forklare populærromanens fascinasjonskraft er det vanlig å referere til Sigmund Freuds *Digteren og fantasiene* fra 1907 (1977). Her sammenligner Freud «de mindre

krævende roman-, novelle- og historieskrivere som til gengæld har det største og ivrigste publikum» med dagdrømmen:

(Begge sjangrer har) en helt som er midtpunkt for interessen, for hvem digteren med alle midler søger at vinde vores sympati, og som synes at være beskyttet av et særligt forsyn. [...]. Jeg mener, at man på dette usårligheds forræderiske mærke uden vanskelighet genkender hans majestæt, jeg'et, helten i alle dagdrømme og alle romaner” (1977: 27).

Typisk for populærromanen er at karakterene er endimensjonale og moralen på hovedkarakterens side. I motsetning til annen skjønnlitteratur kjenner ikke populærlitteraturen nyanser og gråtoner, og er fremmed for klassiske estetiske idealer som originalitet, kompleksitet eller flertydighet.

NEI, sier litteraturekspertene

Sett fra et klassisk litteraturvitenskapelig ståsted er det vanskelig å argumentere for at lesning av populærlitteratur fremmer opplysning eller kan regnes som «kulturell virksomhet» (Folkebiblioteklovens paragraf 1 2014). Felles for de bøkene det her er tale om, er at de, i den grad de overhodet omtales i litteraturkritikken, kritiseres for å være dårlig skrevet og spekket med klisjeer. I det følgende har jeg samlet det nyeste av det som er skrevet av anmeldelser av disse bøkene: Victoria Hislops *Øya* blir sammen med oppfølgeren *Hjemkomsten* anmeldt i *Aftenposten* under tittelen «Nitrist underholdning» (Prinos 2009). *En sang om is og ild* omtales av både Marte Hedenstad (2018) i NRK og Maria Kleve (2018) i *Dagbladet* sammen med TV-serien *Game of Thrones*. NRK-omtalen er endog utstyrt med en «brukerveiledning» der det står at «boka passer for deg som er ihuga *Game of Thrones*-fan». Om *Fifty Shades of Grey* skriver Gerd Elin Stava Sandve (2012) i *Dagsavisen* at «personene er paddeflate og språket er platt. (...) Det største problemet med denne romanen er imidlertid ikke den litterære kvaliteten, men den moralske».

JO, sier fansen

Det er skrevet hyllemetre om populærromanens karakter av dagdrøm, flukt eller underholdning. Denne dimensjonen er ikke mindre viktig innenfor murene enn utenfor. En håndfull av dem som meldte seg til prosjektet kunne imidlertid

fortelle om leseopplevelser av en helt annen art enn det som er vanlig å forbinde med populærlitteratur. I og med at jeg ønsket å undersøke om populærlitterære leseopplevelser kan subsumeres som kulturell virksomhet, var det naturlig for meg å konsentrere seg om disse leserne og deres favorittbøker. I artikkelen omtales disse leserne under pseudonym som henholdsvis Audhild, Ellen, Hilde, Trine, Hanne, Rosa og Jeanett.

Favorittbøkene og samtalene om dem

Øya: Gjenkjennelse, håp og mulighet for forandring

Romanen *Øya* av Victoria Hislop (2007) er fortalt gjennom tre generasjoner kvinner. Engelske Alexis Fielding er på forlovelsesreise på Kreta sammen med sin tilkommende. Hun bestemmer seg for å oppsøke sin mor, Sofias, fødested; landsbyen Plaka. Et steinkast fra landsbyen ligger øya Spinalonga, som fra 1903 og til 1957 huset en Lepra-koloni. Der tilbrakte Alexis' leprasmittede mormor Eleni store deler av sitt voksne liv skilt fra ektemann og barn, inkludert Sofia. Mor har aldri fortalt Alexis noe fra denne tiden.

I kritikken omtales *Øya* som svak, litterært sett og som typisk underholdningslitteratur (semmer sådan). De innsatte leste romanen med helt andre briller. De identifiserte seg med romankarakteren Eleni, og fortalte at de hentet inspirasjon og håp fra måten hun håndterte sin situasjon på. Som Eleni hadde også disse leserne måttet forlate ungene sine og leve langt borte fra dem. Hilde formulerte seg slik:

Jeg kjente meg igjen i fortellingen om Eleni og de andre spedalske som måtte forlate familien sin, og leve i leprakolonien på Spinalonga. For meg ble Eleni et slags ideal. Hun var en utstøtt på samme måte som vi som sitter her inne på mange måter er. Hun kunne ha lagt seg til å dø da hun ble sendt til øya. Men i stedet prøvde hun å leve et så godt liv som mulig. Hun var med på å bygge opp et ordentlig samfunn der ute. De hadde bondegårder, skoler, sykehus, matbutikker og kirke. Ja, til og med en bar, hadde de.

Fra samtalen med Ellen har jeg sakset denne formuleringen

Det er så lett å miste motet når man mister alt man setter pris på. Her inne kan vi gå ukesvis uten å få møtt ungene våre. Reiseveien er lang, og så er vi jo avhengig av at noen stiller opp og følger ungene hit. Men i motsetning til folka på

Spinalonga som var dømt til å være der resten av livet, skal jeg ut en dag. Etter at jeg hadde lest ut boka begynte jeg å planlegge hvordan jeg skulle klare å skape meg et liv for både meg selv og familien min når jeg kom ut. Jeg tror jeg skal klare det.

Både Hilde og Ellen lever med og kjenner seg igjen i hovedkarakter og tematikk slik Felski har beskrevet i sin kategori «gjenkjennelse». Det er også ansatser til det Felski kaller en transformativ leseropplevelse når de to i hvert sitt intervju forteller at de gjennom å lese om Eleni og hennes måte å mestre livet i lepra-kolonien, får tro på at de selv kan klare å skape seg et godt liv.

Til tross for at handlingen i *Øya* spenner over et halvt århundre, og at hver tidsepoke har minst en hovedkarakter, er det fortellingen om leprasmittede Eleni som fenger begge. Elenis historie engasjerte først og fremst fordi de kunne kjenne seg igjen i hennes situasjon. Historien om lepra-kolonien på Spinalonga er hentet fra virkeligheten, og det er også slik både Ellen og Hilde leser historien. Gjennom samtalen pendler de mellom hovedkarakter og plott i romanen og hendelser, handlinger, ambisjoner og beslutninger i eget liv, slik Peplow et al. viser i kategorien mimetisk respons, der leserne forholder seg til hovedkarakterer og plott som om de var virkelige mennesker. Det er et gjennomgående trekk ved alle lesningene det her skal handle om, at litteratur som kjennes relevant for eget liv blir oppvurdert.

En sang om is og ild: Gjenkjennelse og moralske dilemmaer

Handlingen i Georg R. R. Martins verk *En sang om is og ild* (1996 –) foregår i et typisk fantasy-univers med borger, sverdkamp og drager. To av leserne, Trine og Hanne, hadde oppgitt dette verket som sin favoritt. Begge fortalte at de elsket å forsvinne inn det særegne fantasy-universet. Samtidig var de også tydelig engasjert i verket på en mer grunnleggende måte. Fordi verket har så mange hovedkarakterer, spurte jeg om det var noen karakterer de var spesielt opptatt av. Begge trakk fram Daenerys fra huset Targaryen som sin favorittkarakter. De rapporterte at de kjente seg igjen i denne karakteren, spesielt i hennes oppvekst som foreldreløs og avhengig av andre menneskers «godhet» for å overleve.

Eventyrforskeren Vladimir Propp har i *The Morphology of the Folktale* fra 1928 (2015) levert en beskrivelse av to klassiske eventyrhelter, en lidende helt og en kjempende helteskikkelse. Mens den lidende helt er beskrevet som et offer som passivt venter på å bli reddet ut av sin umulige situasjon, tar den kjempende helt ansvaret for å klare seg selv. I det vi møter Daenerys er hun prototypen på en lidende heltinne. Hun er foreldreløs, redd og har ingen innflytelse over sitt eget liv. Som et ledd i å styrke egen posisjon gir storebroren, Viserys, henne til krigerhøvdingen Khal Drogo. Etter at Drogo blir drept overtar Daenerys gradvis hans posisjon som krigerhøvding, og utvikler seg til en aktiv og kjempende helteskikkelse. Den voksne Daenerys står i en særklasse i *En sang om is og ild*. I motsetning til de andre kvinnelige hovedkarakterene kjemper hun ikke for jerntronen for en mann eller en sønn, men for seg selv. Hun er tegnet som en rettferdighetens gudinne, men også som grusomhetens, og hennes moralkompass er basert på prinsippet om «øye for øye og tann for tann».

Både Trine og Hanne identifiserte seg med Daenerys og hennes ønske om å gjøre opp gammel urett. Men samtidig gikk begge inn i en mer eksistensiell diskusjon av moralen som denne karakteren lever sitt liv etter. Som Daenerys har også de to leserne vokst opp med lite eller ingen omsorg, og blitt både brukt og misbrukt. Begge ga uttrykk for at de følte glede over at Daenerys trådte ut av offerrollen, tok makten over eget liv, og gikk i rette med dem som hadde truet og forrådt henne. Men begge peker også på at selv om hevnen kan kjennes søt, så er den ikke verdt at uskyldige må dø. «Hun vokste jo sjøl opp under hælen til broren, sa en av dem. Så hun veit jo hvor trangt det er å leve sånn. Jeg ville ønske at hun hadde gjort det bedre selv, når det var hun som hadde makta.»

I *Øya*, der handlingen gikk over flere generasjoner, var det flere mulige hovedkarakterer å identifisere seg med, men leserne valgte seg Eleni fordi hennes isolerte livssituasjon minnet om deres egen. I *En sang om is og ild* blir betydningen av gjenkjennelse som grunnlag for identifikasjon enda tydeligere fordi tallet på mulige identifikasjonsfigurer her er så høyt, med mange karakterer som veksler mellom å ha synsvinkelen. For å forstå måten denne identifikasjonsprosessen foregår, er både Felskis kategori «gjenkjennelse» og Peplows begrep «mimetisk respons» fruktbare. Men ikke minst er Peplows kategori

tematisk respons relevant i lesningene av *En sang om is og ild*. Både Trine og Hanne er brennende engasjerte i den moralske dimensjonen i verket, de gir uttrykk for at de forstår Daenerys ønske om hevn samtidig som de problematiserer hennes hardhendte utøvelse av sin «øye for øye og tann for tann»-moral.

Fifty Shades of Grey: «Is there a text in this class?»

Tidligere har jeg referert til det resepsjonsteoretiske ståsted at mening oppstår i et møte mellom to likeverdige parter, nemlig litteraturen og leseren. I det disse to instansene møtes, smeltes litteraturens og leserens forståelseshorisont sammen. Reader response- teoretikeren Stanley Fish vektlegger i *Is there a text in this class* fra 1980 leserens betydning i atskillig større grad enn i resepsjonsteorien. Gjennom undertittelen, *The Authority of Interpretive Communities* peker Fish på at grupper med lik kunnskap eller erfaringer og felles forståelse av omverdenen også har en tendens til å fortolke litteratur på samme måte. Et eksempel på eksistensen av slike helt ulike tolkningssamfunn fant jeg da jeg sammenlignet lesningene av E. L. James' *Fifty Shades of Grey*-trilogi (2011 – 2012) blant norske kritikere og blant de innsatte. De to gruppens måte å forstå og vurdere dette verket på, var så ulik at det kunne virke som om kritikerne og de innsatte ikke hadde lest samme verk.

De tre bøkene *Fifty Shades - fanget, - bundet og - fri* (2013) handler om utviklingen i forholdet mellom den unge og seksuelt uerfarne litteraturstudenten Anastasia Steele og den godt eldre forretningsmagnaten Christian Grey. De to trekkes mot hverandre. Etter hvert blir Ana blir så besatt av Christian at hun motstrebende går inn i et sado-masokistisk forhold der premisset er at hun skal være hans underdanige. I bind 2 utvides Christians makt over henne. Han regulerer hva hun skal spise og når, og han kjøper opp forlaget hun arbeider i. I dette bindet er mye av handlingen lagt til hans «lekerom» fylt av pisker, klyper, kjettinger og andre torturredskap. Ana går motvillig inn i dette fordi hun etter hvert føler at hun ikke klarer å leve uten ham. Ved trilogiens slutt er de to lykkelig gift, har to barn, og lever sammen i et herskapshus på landet. Seksuallivet består nå av både «vaniljesex» og «bondage», men hun tør nå å si fra om sine grenser, og han respekterer dem.

I litteraturkritikken ble dette verket omtalt som en dårlig skrevet overgrep-fantasi. I fengselet var vurderingen en annen. Som i den øvrige litteraturen ble språk og stil i all hovedsak ikke kommentert. Jeanett påpekte imidlertid at jegfortellerens gjentakende bruk av setninger som innledes med frasen «min indre gudinne» («min indre gudinne kniste» eller «min indre gudinne dormet av en stund») bidrar til å gi trilogien et preg av dagbok slik at vi føler at vi blir bedre kjent med hovedkarakteren og hennes tankeverden. Denne vurderingen deler ikke Vidar Kvalshaug i Aftenposten (2012). Han legger vekt på at trilogien er full av klisjeer, og kommenterer sarkastisk at Ana stadig refererer til «min indre gudinne». «Henne skulle vi kanskje hørt mer til. Da ville denne boken hatt en fortellerstemme».

I motsetning til i *Øya* og i *En sang om is og ild*, gir leserne her ikke uttrykk for at de bruker karakterutvikling, motiv og tematikk som inspirasjon for hvordan de vil leve eget liv. De to leserne jeg snakket med, Jeanett og Rosa, pekte på at det interessante ved trilogien lå på det tematiske planet (Peplow 2017), og handlet om utviklingen i maktforholdet mellom de to elskende. Jeanett uttrykte det slik:

Denne boka handler ikke om at de «har seg» hele tiden og alle steder. [---]. Den handler om makt. I begynnelsen av boka, er det han som har makta. På slutten er de mer likestilte [---], men de har makt på litt forskjellige områder. Hun har nok litt mer makt enn han sånn følelsmessig fordi hun er den eneste i verden som veit alt om hvor sårbar han er. Men han har nok litt mer makt enn henne når det gjelder å ta de store avgjørelsene.

Jeg fulgte opp med å spørre om de norske undertitlene på bøkene «– bundet», «– fanget» og «– fri» ga en god beskrivelse av forholdet mellom de to. Svaret var at undertitlene på de to første bøkene passet godt, den siste undertittelen bare delvis. Jeanett påpekte at «Ana er delvis fri, men ikke helt» fordi det er han som sitter på pengene».

Hva kritikerne så – og hvordan leserne brukte bøkene

Erik Bjerck Hagen (2005) har pekt på at kriteriene for litterær kvalitet dannes i spenningsfeltet mellom den estetiske, den kognitive og den etiske dimensjon. Til den estetiske dimensjon regner Hagen blant annet kvaliteter som originalitet, kompleksitet og flertydighet, til den kognitive regner han de innsikter og den

erkjennelse som kan deriveres fra teksten, og til den etiske dimensjon regner han tekstens evne til å belyse moralske spørsmål. Det er til enhver tid en brytning mellom de kritikerne som setter den estetiske dimensjon høyest, og de som er opptatt av kognitiv dybde og det moralske alvor, påpeker Hagen, før han fortsetter med å peke på at «langt de fleste i dag inntar en mellomposisjon» (2005, s. 40) i den forstand at de lar kriteriene supplere og veies mot hverandre.

Favorittbøkene til «fengsels-leserne» vurderes av anmelderne som underholdningslitteratur, og de er også negative til komposisjon, språk og stil. Leserne jeg møtte ser det ikke slik. Disse er vel så opptatt av den kognitive og den moralske dimensjonen som av underholdningsdimensjonen.

«Aktiv formidling, samtale og debatt»?

I første del av denne artikkelen handlet det om å undersøke hvilken rolle lesning av populærlitteratur spiller i fengsel. I det følgende skal det dreie seg om lesning av annen skjønnlitteratur enn populærlitteratur. Bare to prosent av utlånet i de fengselsbibliotekene jeg besøkte, besto av slik litteratur. Denne litteraturtypen måtte med andre ord formidles, og, dersom intensjonen i biblioteklovens paragraf 1 skulle oppfylles, i en form som la opp til samtale.

De «upopulære» tekstene

Tora-trilogien og «Historien om Fru Berg»: «Litt vanskelig å få fatt på hva som egentlig skjedde»

I samlesing er det leseleder som velger ut hva som skal leses. Etter å ha snakket mye med de innsatte både om hva slags litteratur de likte å lese, og om hva denne litteraturen betydde for dem, trodde jeg at overgangen fra å lese populærlitteratur til å lese etablert skjønnlitteratur ville gå relativt greit, gitt at jeg valgte de rette tekstene. Den første teksten jeg fant fram, var kapittel 1 i *Huset med den blinde glassveranda* fra 1981, det første bindet i Herbjørg Wassmos populære trilogi om «tyskerungen» Tora. Her går det fram, men bare indirekte, at stefaren forgriper seg på Tora mens mor er på kveldsskift på filetfabrikken.

Basert på tidligere samtaler både om litteraturen og livet, regnet jeg det som sikkert at denne tematikken ville engasjere. Men diskusjonen kom aldri ordentlig

i gang. «Litt rart skrevet,» sa Audhild. «Vanskelig å få fatt på», sa Jeanett. Jeg tenkte i første omgang at problemet lå i at jeg hadde presentert gruppa for et utdrag av en større tekst, og at jeg ikke hadde vært flink nok til å sette dette utdraget inn i en forståelig sammenheng. Jeg fant derfor fram en annen tekst som jeg også ut fra tidligere samtaler vurderte som både egnet og relevant, nemlig Ingvild Rishøis novelle «Historien om fru Berg» (Rishøi 2011). Denne novella handler om en ung hovedperson som bor sammen med far. Det er bursdagen hennes, og mor har lovet å ta henne med på cafe. Vi forstår at mor sliter med angst, og at hun ikke alltid klarer å holde avtaler med datteren. Den unge hovedpersonen venter ved vinduet hele dagen uten at mor viser seg. Til sist resignerer jenta. Vi går inn i tankene hennes i det de begynner å kverne rundt hendelsen med «fru Berg»; en hamster som hun har fått i gave av mor litt tidligere. En dag mor skal passe hamsteren, glemmer hun å gi den vann, og hamsteren dør. Da datteren finner den døde hamsteren, takler ikke mor datterens fortvilelse, men sender henne hjem til far i taxi.

På spørsmål om hva de syntes om teksten, sa Rosa at hun syntes at teksten var «litt vanskelig å komme inn i», Audhild at «man må liksom gjette seg fram til hva som skjer» mens Jeanett sa at den er skrevet «litt sånn som man tenker». Det slo meg hvor rett Jeanett hadde i sin observasjon. Felles for de to tekstene som ikke slo an, var at lange partier var holdt i indre monolog. Tiden var kommet til å overlate valget av litteratur til en som var mer på hjemmebane enn meg. Jeanett som hadde lest bøker hele livet, sa seg straks villig. Hun kom tilbake med to noveller, begge hentet fra den antologien som ble brukt på fengselsskolen. De to novellene var Tove Ditlevsens «En kjekk gutt» og Agnar Mykles «Juryen vil nå trekke seg tilbake», begge første gang utgitt i 1952.

Høytlesning og samtale om skandinavisk kanonlitteratur

«En kjekk gutt»: Medfølelse, moralsk sinne og mimesis

I Tove Ditlevsens «En kjekk gutt» går en ung, adoptert gutt gjennom en krise da familien får et biologisk barn. Synsvinkelen ligger hos denne unge hovedkarakteren som strever hardt for å være «en kjekk gutt», og vise mor som vier all sin tid til den nyfødte broren, at han er verdig hennes kjærlighet.

Underveis i novellen kommer gutten til å overhøre en samtale mellom mora og nabokona der det går fram at gutten kanskje ikke ville blitt adoptert dersom mor og far hadde visst at de kunne få biologiske barn. Fortellingen er skrevet i en realistisk tradisjon, slutten er åpen, og handlingen er lagt til den danske landsbygda.

Før Audhild begynner å lese høyt fra Ditlevsen-novella henvender hun seg til de andre og sier:

Leste dere om hu forfatteren i norskboka? Hu var litt sånn som mange her inne er. Ganske heftig dame. Gift fire ganger med helt sånne crazy mannfolk. Den siste var en sprø doktor som fora henne med piller sånn at hun blei narkoman. Hu var lagt inn flere ganger, og prøvde å ta selvmord. Til slutt blei det vellykka. Med tabletter.

Rosa nikker til dette mens Jeanett kommenterer: «Ja, fint å lese om ting som kunne ha skjedd. Som du kan tro på. Derfor jeg valgte ut den novella. Den andre også [«Juryen vil nå trekke seg tilbake»], egentlig.» Verken Rosa eller Jeanett har lest om forfatteren selv, men det er tydelig at Audhilds presentasjon har styrket forfatterens kredibilitet, og at de nå forventer seg noe som angår dem. Felskis kategori «gjenkjennelse» er til stede i diskusjonen fra første stund. Straks hun er ferdig med å lese sier Audhild:

Kjenner meg igjen i guttungen fra novella jeg. Da jeg var liten kunne jeg ikke gjøre noe som var bra nok for de voksne. Stefaren min var sånn som i novella: Gjør ditt. Gjør datt. Når du er en liten unge sjøl og får sånt ansvar så går det ofte ikke så bra. Da vanka det bank.

Det blir stille en stund etter denne ordvekslingen før Rosa kommenterer om egen barndom: «Jeg hadde det også litt sånn som han gutten i novella egentlig. Spesielt etter at jeg fikk halvsøsken.» Jeanett nikker samtykkende:

Jeg vil jo påstå at jeg på mange måter har mista barndommen min fordi jeg har måttet vokse opp mye fortere enn de jevnaldrende rundt meg. Jeg har liksom ikke hatt den bekymringsløse hverdagen som barn stort sett har. Har egentlig hatt det sånn som gutten i novella. Bare mer vanskjøtta.

Også i lesningen av denne teksten er det karakteristisk at deltakerne beveger seg fra teksten og over i egne opplevelser for så – ofte på initiativ av leseleder – vender tilbake til teksten.

Fortellingen har en åpen slutt, noe som er et tydelig brudd med sjangerforventningene i gruppa. Rosa spør overrasket: «Stopper den der??». Jeanett blir frustrert: «Jækla sær slutt, den bare stopper». Audhild kommer i løpet av samtalen stadig tilbake til den åpne slutten og gjentar at «Jeg klarer bare ikke å la være å tenke på hvordan det gikk med han (gutten) – om han kommer til å klare seg». Rosa lurte på om det kanskje mangler noen sider, men da leselederen spør hvorfor de tror novellen slutter på den måten, tar hun øyeblikkelig underteksten og svarer: «For at vi skal fantasere sjøl, kanskje? Hva som skjer og ikke skjer...».

«Det kommer an på om han treffer noen som ser han...»

I kommentarer til hovedkarakteren er det som om leserne ser gutten som en reell person, slik Peplow har beskrevet i sin kategori om mimetisk respons. De snakker med bekymring om hvordan det kan gå med ham i framtida, og konkluderer med at det *kan* gå bra, «det kommer an på om han treffer noen som ser ham». Alle trekker her fram eksempler fra eget liv, eksempler på at det tross alt har vært mennesker, ofte i utkanten av livene deres, som har sett dem, og de understreker hvor livsviktig dette har vært. «Nåja», kommenterer Jeanett tørt, «vi sitter jo her, så det kunne jo seff ha gått bedre for oss, men, og nå må jeg jo snakke for meg sjøl, jeg finns jo fremdeles her på jorda, og det kan jeg takke ham (en hjelper som så henne da hun trengte det som mest) for».

Det er denne typen mimetisk respons som er den dominerende både i lesningen av denne teksten og de øvrige tekstene. Imidlertid finner vi også ansatser til tematisk respons som når alle på ulik måte gir uttrykk for at de er moralsk forarget over adoptivforeldrene som bruker sønnen som arbeidskraft uten å se hvor ulykkelig han er. Jeanett uttrykker det slik: «Denne historien er «en tankevekker. Skjønner ikke hva som foregår oppe i hodet på de der foreldrene.». Audhild følger opp og sammenligner guttens skjebne i novellen med den behandlingen hennes barn får i farens nye familie (far har fått nye barn med en ny kvinne). «Det skal jo ikke være sånn», istemmer Rosa.

«Juryen vil nå trekke seg tilbake»: Gjenkjennelse, mimesis, og refleksjon over skyld og soning

En rettssal er rammen for Mykles novelle. En lastebil sjåfør er tiltalt for å ha banket opp tre unge gutter og skadet hørselen på den ene. Dette skjedde i etterkant av at guttene narret sjåføren til å tro at han hadde rygget over og kanskje drept en av dem. Å kjøre over et barn har vært sjåførens mareritt i hele hans yrkesaktive liv. Fortellingen er komponert som en forsvarstale der tiltalte forklarer hva som skjedde og hvorfor han reagerte som han gjorde. Fordi synsvinkelen konsekvent ligger hos sjåføren, får vi ikke adgang til versjonene til noen av de andre involverte. Fortellingens åpne slutt avspeiles i tittelen.

Lesernes domsavsigelse

Det store temaet som er oppe til diskusjon, er spørsmålet om skyld og straffeutmåling. Det diskuteres med innlevelse og sakkyndighet om hva slags formildende omstendigheter som eventuelt finnes ved sjåførens forbrytelse, og hva straffen bør bli. Alle er enige om at hovedkarakteren er et anstendig menneske som har opplevd sitt livs mareritt. De snakker med medfølelse om hvordan hans mardrøm om å kjøre over et barn et øyeblikk kom til å føles som virkelighet. På spørsmål om hvordan de kan vite at sjåføren er et anstendig menneske, trekker de fram den gleden og forventningen som fyller ham i forbindelse med at familien seinere på dagen skal feire datterens bursdag. Da leseleder kommenterer at hovedkarakteren kanskje pynter på sannheten for å få mildere straff, påpeker en av deltakerne nøkternt at «han er jo helten i historien. Det ligger i kortene at han snakker sant». Dette utsagnet vitner om høy bevissthet om populærromanens poetikk der regelen er at hovedkarakteren til enhver tid handler i tråd med verkets moralske norm.

Vurderingen av hovedpersonens etos er tett bundet sammen med spørsmålet om straffeutmåling. Rosa er den som mest entydig tar parti for sjåføren: «Jeg har full forståelse for ham, jeg. At han reagerte på den måten. Han kan få samfunnsstraff, ikke fengsel». Audhild er ikke helt enig: «Nja. Jeg tenker liksom heller 10-12 år. En voksen mann som går ut og døljer småunger. Det er ikke

riktig, selv om man kan skjønne at han blir forbanna... Altså når...hvis han har sitti med en sånn angst i... så er jo det – jeg ser jo den. Men allikevel. Han må i fengsel.» Rosa vakler i sitt standpunkt om at rett straff for sjåføren er samfunnsstraff når hun hører Audhild snakker om småunger, og begynner å tenke på egen sønn: «Kjære, hvis noen hadde gjort no sånt mot han. Hoing. Da hadde jeg villet at han sku... fy fadern».

Deltakerne kobler sjåførens situasjon til egne erfaringer i rettsvesenet og identifiserer seg med ham, samtidig som to av dem er mødre og kjenner langt inn i sjela at det på ingen måte er greit å banke opp barn. Det er denne typen interaksjon mellom litteratur og lesar Felski sikter til når hun skriver: «We cannot help linking what we read to what we know» (2008, s. 37). Eller som Jeanett uttrykker det: «Det får en til å tenke når en finner en kobling til eget liv. Da skjer det noe i hodet ditt».

Ser vi etter tematisk respons, finner vi at både Audhild og Rosa bruker sjåførens innlegg som et grunnlag for å diskutere straffeutmåling for handlinger gjort i affekt. Audhild sier: «Men sånn som når han snakka om at vi sku' hatt en sånn paragraf som gjorde at man ikke var skyldig i saker hvor det var lidenskap og sånne ting. Da er det vel en god del som ikke ville sitti i fengsel. Det kunne jo blitt et spennende samfunn.» Leseleder spør om de mener det bør være kortere straff hvis man er i sine følelsers vold. Audhild sier: «Egentlig vil jeg si nei. Jeg ække noe for det at man skal få kortere straff fordi man er fortvila eller sinna», men Rosa er ikke enig: «Hvis det er første gangen det har skjedd så bør han få mildere straff.. Men hvis det skjer igjen... Da bør han få lengre straff».

Gruppedeltakerne omtaler sjåføren som en virkelig person de har hørt omtalt i nyhetene, og diskuterer både skyldspørsmålet og straffeutmåling som om det dreide seg om en rettsak fra virkelighetens verden, som når Rosa sier at «det er første gang han har gjort noe gærent». og går inn for samfunnsstraff og ikke fengsel.

Den sosiale dimensjonen i samlesing

Den sosiale dimensjonen ved samlesing viste seg tydelig ved at både forståelsen av tekstene og verden ble utvidet og delvis forandret i løpet av samtalene. Audhild

reflekterer slik over dette: «Det er ikke alltid jeg tenker så mye når jeg ligger på cella og leser. Men når vi snakker om det vi har lest, sånn som nå, da ser jeg nye ting». I diskusjonen rundt Mykles novelle kommer dette tydelig til uttrykk i en slags forhandling mellom Rosa og Audhild om både skyld og straffeutmåling, før Rosa konkluderer på denne måten: «I stad identifiserte jeg meg sjåføren og hans situasjon. Da så jeg på det som trakk i formildende retning. Nå tenker jeg på sønnen min. Da blir brått det sjåføren har gjort mye mer alvorlig. Og så blir det lissom to helt ulike historier selv om det er det samme som har skjedd. «Nettopp», sier Jeanette tørt. Hun har vært taus under diskusjonen mellom de to mødrene. «Man må velge. Og veie. Det kommer nesten alltid an på fra hvem sitt ståsted man ser ting».

Det ultimate kvalitetskriterium: Litteraturen må ha relevans for livet

Felles for alle tekstene som ble valgt ut og verdsatt av «fengsels-leserne», var at de var fortalt klart og tydelig og holdt i en realistisk fortellertradisjon. Synsvinkelen lå hos en hovedkarakter som det var lagt opp til at leseren kunne identifisere seg med og ta parti for.

Innledningsvis siterte jeg Bourdieus beskrivelse av den folkelige smak. Bærerne av denne smakstypen ønsker seg nettopp litteratur som er klart og tydelig skrevet, og misliker alt som kan skape avstand og hindre identifikasjon. Med utgangspunkt i dette blir det lettere å forstå hvorfor valgene av Wassmos og Rishøis tekster ikke var vellykket. Utformingen av disse tekstene, der indre monolog delvis kommer i stedet for ytre kronologi, kan ha gjort det vanskelig å bygge opp en begripelig sammenheng. Når det gjelder Bourdieus beskrivelse av den folkelige smak som et fenomen som bare orienterer seg etter det som er underholdende, fant jeg ingen eksempler på dette. Typisk for de de leserne vi her har møtt, er at de søker i litteraturen etter svar på eksistensielle spørsmål. Men i motsetning til i den rene smak (Bourdieu 1995) der det opereres med et absolutt skille mellom litteraturens verden og hverdagsverdenen, legger «fengselsleserne» avgjørende vekt på kontinuiteten mellom litteraturen og livet. Den beste

litteraturen er den som kan brukes som et verktøy til å forstå og mestre livet, mener de.

Kulturell virksomhet, samtale og debatt?

Ifølge litteraturkritikken kan ikke lesning av populærlitteratur karakteriseres som “kulturell virksomhet”, kulturbegrepet her forstått ifølge sin etymologi som å utvikle, dyrke fram eller kultivere. Men hvis vi ser på hvordan denne litteraturen fungerer for de leserne vi her har blitt kjent med, er det liten tvil om at deres lesning så vel av populærlitteratur som av annen skjønnlitteratur har en funksjon som går langt utover tidtrøyte og underholdning. Både hovedkarakterer og tematikk brukes aktivt i forhold til eget liv, samtidig som bøkene ansporer til “samtale og debatt” preget av kognitiv dybde og moralsk alvor.

Etiske overveielser

Prosjektet er godkjent av Norsk senter for forskningsdata. Anonymitet er en generell forutsetning i denne typen undersøkelser. Dette er spesielt viktig når det gjelder innsatte i fengsel. Anonymitet ble ivaretatt ved at medlemmene i begge grupper er gitt andre navn, og at opplysninger som kan tilbakeføres til enkeltpersoner er utelatt, slik som steder, institusjoner eller andre særlige kjennetegn.

Litteratur

Bibliotekloven. (1985). *Lov om folkebibliotek*. <http://www.lovdatab.no>

Billington, J. et al. (2017). A Literature-Based Intervention for Women Prisoners: Preliminary Findings. *International Journal of Prisoner Health*, 12(4), 230–243.

Billington, J.(2012). Reading for Life: Prison reading groups in practice and theory *Critical Survey, Special Issue, Reading and Writing in Prisons*, 23(3), 67–85.

Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax.

Cawelti, J. (1976). *Adventure, mystery and romance*. University of Chicago press.

Ditlevsen, T. (1979). En kjekk gutt. Oversatt av Åse Westberg. I *Den onde lykke – og andre noveller*. Gyldendal.

- Dietrichson, S. (2019). *Innelåste og ensomme. Kvinner diskrimineres i fengsel*. <https://utdanningsforskning.no/kilderpersoner/forskningsressurser/kilden/>
- Felski, R. (2008). *The uses of literature*. Blackwell.
- Fish, S. (1980). *Is there a text in this class. The authority of interpretive communities*. Harvard University Press.
- Freud, S. (1977). Digteren og fantasiene. I: J. D. Johansen (Red.), *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori*, (s. 21–30). Borgen.
- Hagen, Erik Bjerck. *Litteraturkritikk*. Universitetsforlaget.
- Hedenstad, M. (2018, 20. november). Ikke for nybegynnere. *NRK*. [Anmeldelse av *Ild og blod*].
- Hislop, V. (2007). *Øya*. Vigmstad og Bjørke.
- Kleve, M. (2018, 20. november). Game of Thrones-forfatterens nye bok er en mager ventepølse. *Dagbladet*. [Anmeldelse av *Ild og blod*].
- Kvalshaug, V. (2012, 25. juni). En kalkun ribbet for fjær. *Aftenposten*. [Anmeldelse av *Fifty shades of grey – fanget*].
- Longden, E., Davis, P., Carroll, J., Billington, J. (2016). An Evaluation of Shared Reading Groups for Adults Living with Dementia: Preliminary Findings. *Journal of Public Health*, 15(2), 75-82.
- Martin, G.R.R. (2018). *Sang om Ild og is*. Oslo: Gyldendal. B1: *Jertronen*. 2: *Kongenes kamp*. 3: *En storm av sverd*. 4: *Kråkenes gilde*. 5: *Dragenes dans*. [I tillegg kommer det selvstendige verket] *Ild og blod*.
- Mykle, A. (1952). Juryen vil nå trekke seg tilbake. I *Jeg er like glad, sa gutten*. Oslo: Gyldendal.
- Naper, C. (2007). *Kvinner, lesning og fascinasjon. Bestselgere i bibliotek og kiosk*. Pax.
- Peplow, D., Swann, J., Trimarco, P. og Whitely, S. (2017). *The discourse of reading groups: Integrating cognitive and sociocultural perspectives*. Routledge.
- Prinos, A.M.K. (2009, 19. april). Nitrist underholdning. *Aftenposten*. [Anmeldelse av *Hjemkomsten*].
- Propp, V. (2015). *Morphology of the Folktale*. University of Texas.
- Rishøi, I. (2014). Historien om fru Berg. I *Historien om Fru Berg: Noveller*. Gyldendal.
- Sandve, G. E. (2015, 26. november). Fifty shades of gørrer gnukk. *Dagsavisen*. [Anmeldelse av *Fifty shades – fanget*].
- Wassmo, H. (1981). *Huset med den blinde glassveranda*. Gyldendal.

5. Institusjonell teori, inkrementelle beslutninger og informasjonsatferd

Nils Pharo

Ragnar har satt et solid fotavtrykk i bibliotek- og informasjonsvitenskapen. Han er definitivt mest kjent for sin forskning på folkebibliotek som møteplass, men han har også gjort betydelig arbeid innen forskning på endringsprosesser i folkebibliotek, folkebibliotekenes rolle i samfunnet, og verdien og andre effekter av folkebibliotek. Et fjerde interesseområde er utdanning og utdanningsprofiler innen bibliotek- og informasjonsvitenskap.

En svært enkel bibliometrisk studie, med bruk av Google Scholar, er gjengitt i Tabell 1. Der har jeg foretatt en kategorisering av Ragnars forskningsområder, ordnet etter antall siteringer og antall artikler. Totalt har Google Scholar, per 26. mai 2020, registrert 1697 siteringer fordelt på 44 artikler/enheter. I tillegg er det listet opp 24 hittil usiterte artikler. I tabellen har jeg begrenset meg til de 20 mest siterte artiklene.

Fagområde	Antall siteringer	Antall artikler
Møteplass	1037	6
Bibliotekarutdanning	117	3
Verdsetting	103	3
Endringsprosesser	91	2
Rolle	54	2
Andre emner	137	4

Tabell 1. Ragnar Audunsons forskningsområder, basert på publikasjoner i Google Scholar

Som det framgår av tabellen er det «møteplass-forskningen» (Aabø et al., 2010; Aabø & Audunson, 2012; Audunson, 2005b; Audunson et al., 2011; Audunson et

al., 2007; Johnston & Audunson, 2019) som har hatt størst gjennomslagskraft i form av antall artikler og siteringer, etterfulgt av forskning på bibliotekarprofesjonen (Audunson et al., 2003; Audunson, 2005c, 2007) og verdsetting av folkebibliotek (Aabø & Audunson, 2002; Vakkari et al., 2014, 2016). Jeg tror de fleste som har fulgt Ragnars forskning de siste tiårene vil nikke til en slik oppsummering. Det er imidlertid også interessant å se litt nærmere på hva som skjuler seg i andre-kategorien.

Kategorisert som «andre emner» er en artikkel om det komplekse biblioteket (Evjen & Audunson, 2009), en artikkel om informasjonskompetanse (Audunson & Nordlie, 2003), en artikkel om holdning til folkebibliotek blant politikere (Audunson, 2005a) og, på tjuende plass med tjue siteringer, et konferansebidrag om hvordan institusjonell teori kan bidra til vår forståelse av informasjonsatferd (Audunson, 1999). Sistnevnte artikkel vil være utgangspunkt for den påfølgende drøftingen

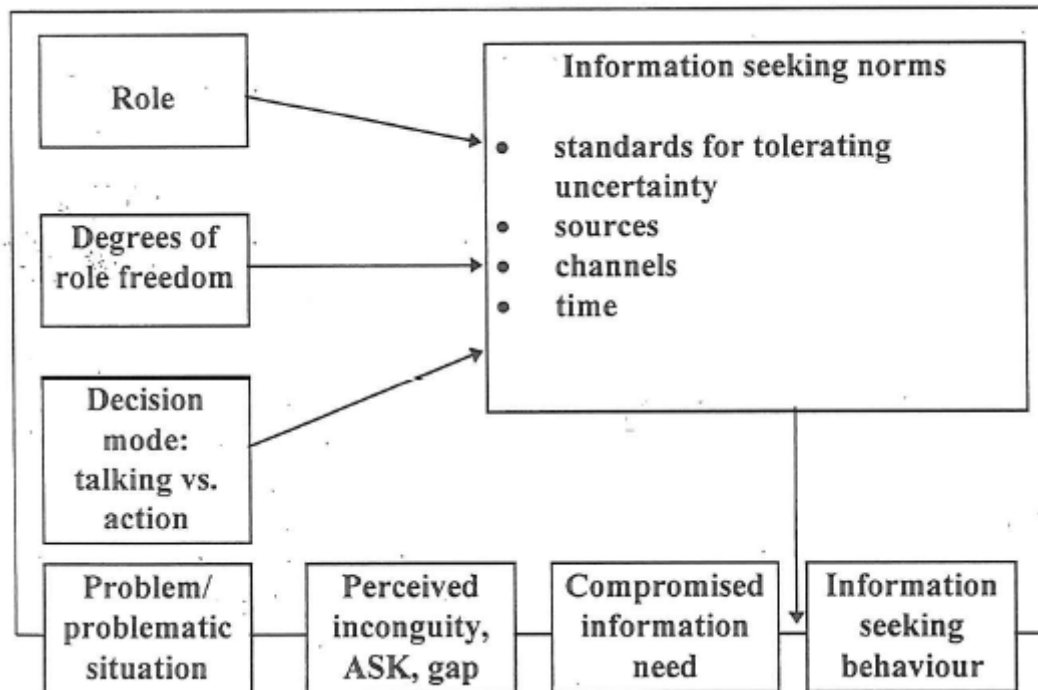
Rasjonalitet og kostnadseffektivitet

Artikkelen ble presentert ved den andre Information Seeking in Context – ISIC-konferansen i Sheffield i 1998. I artikkelen benytter Ragnar den såkalte Birgitte-saken som eksempel på hvordan forskjellige normer bestemmer hvilken type informasjon som aksepteres av ulike rettsinstanser. I denne drapssaken, som fortsatt er uoppklart, ble drapsofferets fetter først funnet skyldig og deretter frikjent for drap, men trass i frifinnelsen dømt til å betale drapsofferets foreldre oppreisning i en sivilrettslig dom. Dette er utgangspunktet for Ragnars forskningsspørsmål: «What types of information are appropriate and inappropriate in different decision-making situations?» (1999, s. 67).

Sentral i utviklingen av institusjonell teori, som er utgangspunkt for Ragnars modellutvikling, er den norske statsviteren Johan P. Olsen. Sammen med Michael D. Cohen og James G. March introduserte Olsen (Cohen et al., 1972) den såkalte søppelbøttemodellen for å forklare hvorfor beslutninger ikke alltid tas på en måte som virker rasjonell for omverdenen. Modellen beskriver samspillet mellom forskjellige strømmer i «organiserte anarkier». De forskjellige strømmene inneholder henholdsvis problemer, løsninger, beslutningssituasjoner, og

deltakere. Der de forskjellige strømmene «møtes» kan beslutninger tas. Det framstår, med andre ord, som om problemer leter etter løsninger og løsninger leter etter problemer.

Ragnars modell for å forklare informasjonsatferd tar (Figur 1), som nevnt, opp i seg hvordan normer i institusjoner (organiserte anarkier) bidrar i problemløsningen.

Figur 1. Audunsons generelle informasjonsatferdsmodell

Det første settet av normer dreier seg om *toleransenivå for usikkerhet*. Eksempelet fra Birgitte-saken handler om at det i straffesaker tolereres mye mindre tvil med hensyn til skyld enn i sivilsaker. Andre eksempler på usikkerhetsnivå kan være signifikansnivå ved vurdering av statistiske analyser eller kravene for dokumentasjon av systematiske søk i medisinske kunnskapsoppsummeringer.

Det andre normsettet er knyttet til hvilke *kilder* som aksepteres. Studenter vil i noen sammenhenger være tilfreds med å få informasjon fra sine medstudenter, mens de andre ganger ønsker å få det fra sin veileder. Ved gjennomføringen av systematiske søk vil det være noen kilder det er obligatorisk å søke i, mens andre er anbefalt.

Skillet mellom kilder og *kanaler* er ikke alltid like lett å dra. Ragnar påpeker at forskere benytter bibliotek eller reiser på konferanser for å oppnå kontakt med kilder, mens andre vil finne kildene på andre måter, for eksempel via sosiale medier.

Investering av *tid* er det fjerde normsettet. Det vil være forskjellige forventninger i ulike institusjoner med hensyn til hvor mye tid det er akseptabelt å benytte for å søke etter informasjon. Hva slags type oppgave som utføres vil også være avgjørende. En doktorgradsstudent vil forventes å bruke mye tid på informasjonssøk i forbindelse med avhandlingen sin, særlig på et tidlig tidspunkt. I mindre grad vil vedkommende få aksept for tid brukt på å søke for atspredelsens skyld, dog vil det nok også være en viss toleranse for dette.

Sett med et allvitende øye kan atferd som skyldes denne typen normer virke irrasjonell. Det var mitt utgangspunkt da jeg analyserte studenters websøkeatferd på slutten av 1990-tallet, som ledet til min avhandling (Pharo, 2002) og to artikler (Pharo & Järvelin, 2006; Pharo, 2008) der jeg brukte Braybrooke og Lindbloms (1963) teori om «disjointed incrementalism» for å forklare hvorfor informasjonssøkerne tilsynelatende oppfører seg irrasjonelt.

Teorien ble opprinnelig presentert i Lindbloms artikkel «The Science of Muddling Through» (Lindblom, 1959). Utgangspunktet var et behov for å forstå hvordan beslutninger tas i små steg (inkrementelt). Braybrooke og Lindblom lanserte teorien som et alternativ til den rasjonalistiske eller synoptiske tankegangen der utgangspunkter er aktører med perfekt informasjon og evne til å vurdere alle konsekvenser av sine handlinger (Pharo, 2008). Modellen har særlig vært brukt for å forklare endringer av byråkratiske systemer. Disse endres, ifølge modellen, langsomt og det er derfor vanskelig å oppdage endringene i «sanntid». Noen viktige premisser for modellen er at 1) det er kun et begrenset antall alternative handlinger (og konsekvenser av disse) som blir vurdert; 2) målene tilpasses virkemidlene som er for hånden; 3) funn underveis i beslutningstakingen bidrar til å endre målsetting; 4) problemer analyseres og evalueres over tid.

I min studie brukte jeg Braybrooke og Lindbloms teori til å forklare hvorfor søkere begrenser hvilke informasjonskilder de benytter, hvordan de justerer

søkeformuleringer i løpet av en sesjon og hvordan målsettingen for søket endres. Dette resulterte i en modell (Pharo, 2004) der jeg spesifiserte hvordan faktorer som akkumulerte resultater, akkumulert innsats, søkers modell av omverdenen, tid, relevansnivå samt gjenstående behov påvirket informasjonsatferden.

Sammenlikning

Ragnars og min modell overlapper hverandre til en viss grad med hensyn til hva de forsøker å forklare. Tid til rådighet for søk er mest opplagt, begge modellene viser hvordan informasjonsatferd er styrt av dette og hvordan tid begrenser muligheten til å framskaffe den ideelle mengden med informasjon for å løse en oppgave. Videre komplementerer modellene hverandre. Normsettet knyttet til toleransenivå for usikkerhet er beslektet med relevansnivå. Avhengig av situasjon og bruksområde vil informasjonssøkeren vurdere hvorvidt det foreliggende materialet er tilstrekkelig for å foreta en beslutning, f.eks. å felle en dom eller trekke en slutning. Det kan ses i sammenheng med hvordan forskjellige typer arbeidsoppgaver påvirker hvilket relevansnivå det er naturlig å bruke; ved informasjonsinnsamling på vegne av andre, slik bibliotekarer ofte utfører, vil relevansvurdering være emnebasert og relevanskriteriene reflektere dette. Igjen henger det sammen med normsettet for akseptable kilder. For visse beslutninger kreves fagfelleverderte dokumenter, mens i andre sammenhenger kan en nettsides utseende være tilstrekkelig for å vurderes som relevant.

Det er flere studier innen informasjonsatferd som har liknende utgangspunkt. Begrepet «satisficing», opprinnelig introdusert av Herbert Simon (1947), som er en sammenstilling av satisfy og suffice – herved foreslått oversatt til tilstrekkestillende – er blant annet benyttet av Agosto (2002) for å studere unge menneskers websøkeatferd.

Oppsummering

I teksten har jeg presentert Ragnar Audunsons generelle informasjonsatferdsmodell og teorien som ligger til grunn for denne. Videre har jeg vist hvordan den er i slektskap med min egen modell for å forklare websøkeatferd.

Begge modellene har til felles et kritisk perspektiv på rasjonelle forklaringer for beslutningstaking og informasjonssøk.

Selv om vi i utdanningen av bibliotekarer har til formål å utdanne søkeeksperter, er det også vesentlig å forstå hvorfor søk ikke nødvendigvis virker logisk rasjonelt sett utenfra.

Litteratur

- Aabø, S., & Audunson, R. (2002). Rational choice and valuation of public libraries: can economic models for evaluating non-market goods be applied to public libraries? *Journal of Librarianship and Information Science*, 34(1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/096100060203400102>
- Aabø, S., & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research*, 34(2), 138–149. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.06.002>
- Aabø, S., Audunson, R., & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32(1), 16–26. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2009.07.008>
- Agosto, D. E. (2002). Bounded rationality and satisficing in young people's Web-based decision making. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53(1), 16–27. <https://doi.org/10.1002/asi.10024>
- Audunson, R. (1999). Can institutional theory contribute to our understanding of information seeking behaviour. In *Exploring the contexts of information behaviour*, . 67-81. Taylor Graham.
- Audunson, R. (2005a). How do Politicians and Central Decision-Makers View Public Libraries? The case of Norway. *IFLA Journal*, 31(2), 174–182. <https://doi.org/10.1177/0340035205054882>
- Audunson, R. (2005b). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441. <https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Audunson, R. (2005c). Editorial: LIS and the Creation of a European Educational Space. *Journal of Librarianship and Information Science*, 37(4), 171–174. <https://doi.org/10.1177/0961000605058091>
- Audunson, R. (2007). Library and Information Science Education—Discipline Profession, Vocation? *Journal of Education for Library and Information Science*, 48(2), 94–107. JSTOR.
- Audunson, R. A., Vårheim, A., Aabø, S., & Holm, E. D. (2007). Public libraries, social capital, and low intensive meeting places. *Information Research*, 12(4). <https://munin.uit.no/handle/10037/6445>
- Audunson, R., Essmat, S., & Aabø, S. (2011). Public libraries: A meeting place for immigrant women? *Library & Information Science Research*, 33(3), 220–227. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.01.003>

- Audunson, R., & Nordlie, R. (2003). Information literacy: the case or non-case of Norway? *Library Review*, 52(7), 319–325.
<https://doi.org/10.1108/00242530310487416>
- Audunson, R., Nordlie, R., & Spangen, I. C. (2003). The complete librarian – an outdated species? LIS between profession and discipline. *New Library World*, 104(6), 195–202. <https://doi.org/10.1108/03074800310481876>
- Braybrooke, D., & Lindblom, C. E. (1963). *A strategy of decision: policy evaluation as a social process*. Free Press of Glencoe.
- Cohen, M. D., March, J. G., & Olsen, J. P. (1972). A Garbage Can Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*, 17(1), 1–25. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/2392088>
- Evjen, S., & Audunson, R. (2009). The complex library: Do the public’s attitudes represent a barrier to institutional change in public libraries? *New Library World*, 110(3/4), 161–174. <https://doi.org/10.1108/03074800910941356>
- Johnston, J., & Audunson, R. (2019). Supporting immigrants’ political integration through discussion and debate in public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(1), 228–242.
<https://doi.org/10.1177/0961000617709056>
- Lindblom, C. E. (1959). The Science of “Muddling Through.” *Public Administration Review*, 19(2), 79–88. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/973677>
- Pharo, N. (2002). *The SST Method Schema: a Tool for Analysing Work Task-Based Web Information Search Processes*. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/66397>
- Pharo, N. (2004). A new model of information behaviour based on the Search Situation Transition schema. *Information Research*, 10(1).
<http://informationr.net/ir/10-1/paper203.html>
- Pharo, N. (2008). Småstegs søkeprosesser: hvordan “disjointed incrementalism” kan benyttes for å forstå informasjonssøkeatferd. *Dansk Biblioteksforskning*, 4(2), 33–40. <https://doi.org/10.7146/danbibfor.v4i2.97518>
- Pharo, N., & Järvelin, K. (2006). “Irrational” searchers and IR-rational researchers. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(2), 222–232. <https://doi.org/10.1002/asi.20272>
- Simon, H. A. (1947). *Administrative behavior: a study of decision-making processes in administrative organization*. Macmillan Co.
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., Kwon, N., Oomes, M., & Sin, S.-C. J. (2016). Patterns of perceived public library outcomes in five countries. *Journal of Documentation*, 72(2), 342–361.
<https://doi.org/10.1108/JD-08-2015-0103>
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., & Oomes, M. (2014). Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, 70(5), 927–944.
<https://doi.org/10.1108/JD-06-2013-0072>

6. BOBCATSSS: Studentdrevet internasjonal konferanse

Heidi Kristin Olsen og Liv Gjestrum

Internasjonalt samarbeid i forskning og utdanning har blitt stadig viktigere gjennom de drøyt 40 årene Ragnar Audunson har jobbet som underviser og forsker ved bibliotekarutdanningen i Oslo. Ragnar har bidratt aktivt til denne utviklingen. Innen bibliotek- og informasjonsfag har den årlige Bobcatsss-konferansen vist seg å være et levedyktig og funksjonelt prosjekt for å støtte opp under såvel internasjonalisering som forskningsbasert og studentaktiv læring. Studenter er både hovedbidragsytere og arrangører i denne konferansen, og Ragnar har vært en aktiv støttespiller, bidragsyter og deltaker siden oppstarten.

Historikk

Bobcatsss-konferansen ble arrangert første gang i 1993 etter initiativ fra Ruud Bruyns fra Universitetet i Amsterdam, og har vært arrangert hvert år siden. Bruyns var opptatt hvordan studenter kunne engasjeres i internasjonale spørsmål. Etter at hans egne studenter hadde hatt ansvar for en svært vellykket bibliotekfaglig konferanse på Nasjonalbiblioteket i Budapest, sendte han ut en invitasjon til søsterutdanningene i Europa og foreslo at dette skulle bli et årlig arrangement. Åtte bibliotekarutdanninger responderte positivt, og navnet på konferansen er et akronym med forbokstaven til byene disse utdanningene hører hjemme i: Budapest, Oslo, Barcelona, København (Copenhagen), Amsterdam, Tampere, Stuttgart, Szombathely og Sheffield. Siden starten har et 20-talls europeiske institusjoner som tilbyr bibliotekfaglige eller tilgrensende studier, sluttet seg til (Bobcatsss, 2017).

Bobcatsss-konferansen fikk sin base i det faglige samarbeidet i European Association for Library & Information Education and Research (EUCLID), den europeiske sammenslutningen av utdanningsinstitusjoner i bibliotek- og

informasjonsfag ¹. EUCLID ble stiftet i 1991 (EUCLID, u.å.). Daværende rektor ved Statens bibliotek- og informasjonshøgskole (SBIH) Tor Henriksen, var en av initiativtakerne til oppstarten, og flere ansatte fra SBIH og nåværende Institutt for arkiv- bibliotek- og informasjonsfag har hatt en aktiv rolle i organisasjonen gjennom mange år. Ragnar Audunson var leder for EUCLIDs styre fra 2003-2007, og han har deltatt aktivt på mange Bobcatsss-konferanser på vegne av den norske bibliotekarutdanningen, også når han ikke har hatt noe formelt verv i Euclid.

Bobcatsss har vært arrangert hvert eneste år siden starten. Konferansen arrangeres i et samarbeid mellom studenter fra to eller tre utdanningsinstitusjoner. De første årene var det en utdanningsinstitusjon fra Øst- og en fra Vest-Europa som samarbeidet om arrangementet, og konferansen fant alltid sted i Øst-Europa. Bakgrunnen for valg av øst-europeiske land som arrangørsted, var todelt: En viktig grunn var økonomi – med lave priser på opphold og konferanseavgift kunne mange studenter delta. Dessuten ønsket man å styrke kontakten mellom studenter på tvers av land som tidligere hadde vært skilt av jernteppet. Fra 2009 har konferansen funnet sted i både Øst- og Vest-Europa.

Studentenes konferanse

Bobcatsss samler hvert år 200-400 deltakere, varer i tre dager og målgruppen er forskere, lærere, studenter og ansatte i det bibliotek- og informasjonsfaglige praksisfeltet. En av arrangørinstitusjonene er arena for konferansen. Studenter har ansvar for alle deler av arrangementet, fra planlegging og utarbeiding av program, vurdering av innsendte artikler, invitasjon av plenumsforelesere til markedsføring og finansiering. De tar seg også av gjennomføringen av, og etterarbeidet med konferansen. For dem som deltar som arrangører gir dette en unik mulighet til å skaffe seg både internasjonal og akademisk erfaring og kompetanse. Mange studenter holder også presentasjoner på konferansen, ofte basert på en undersøkelse eller en oppgave gjennomført på studiet (Bobcatsss,

¹ <http://www.euclid-lis.eu/events/bobcatsss/>

u.å.). På jubileumskonferansen i Amsterdam i 2012 var andelen student-presentasjoner 40 % (Riekert & Simon, 2012).

Noe av det første arrangørene må ta stilling til, er tema for konferansen. Ambisjonen er å finne dagsaktuelle problemstillinger samtidig som temaet er så generelt at det kan favne bredt. Få av konferansene har hatt bibliotek og bibliotekfag spesifikt som tema, men det finnes noen eksempler: “The role of libraries today, tomorrow and beyond” (Budapest 1993), “Library and Information in Multicultural Societies” (Riga 2004) og “Bridging the digital divide: libraries providing access for all?” (Parma 2010). De fleste temaene har vært av mer generell informasjonsfaglig karakter, med særlig fokus på de utfordringer bibliotekarere og informasjonsspesialister står overfor ved digitalisering og innføring av moderne teknologi. Økt konkurranse fra kommersielle aktører har også blitt berørt flere ganger. Temaet for Bobcatsss-konferansen i Paris i 2020 er et eksempel på hvor dagsaktuell den kan være: “Information management, fake news and disinformation”².

En internasjonal læringsarena

De to siste gangene OsloMet har vært medarrangør (2011 og 2017), har støtteopplegget rundt studentene vært gjennomført i form av valgemnet «Internasjonal prosjektarbeid: BOBCATSSS» (15 studiepoeng) (OsloMet Storbyuniversitetet, 2019). Emnet har som formål å gi studentene teoretisk kunnskap om og praktiske ferdigheter i planlegging og gjennomføring av et internasjonalt prosjektarbeid. Teoretisk legges det vekt på flerkulturell kompetanse og vitenskapelig kommunikasjon. Rammen rundt undervisningen er utradisjonell. Undervisningen går over halvannet år, det vil si gjennom hele planleggings- og gjennomføringsperioden for konferansen, med undervisningstimer ved behov. Undervisningen knyttes til aktuelle temaer i konferanseplanleggingen. Emnet har to arbeidskrav: en artikkel på engelsk

² <https://bobcatsss2020.sciencesconf.org/>

(inkludert resymé) som framføres i timen (og eventuelt også på konferansen) og en skriftlig oppgave knyttet til eget arbeid med planlegging og gjennomføring av arrangementet. I tillegg er lærerne tilgjengelige med råd under hele planleggings- og gjennomføringsperioden.

Siden både planleggingen og gjennomføringen av konferansen er basert på studentenes arbeid, blir konferansen et godt eksempel på en studentaktiv læringsform, der forskningsbasert læring utgjør en viktig del av kompetansen studentene får (Kyvik & Vågan, 2014). Studentene får opplæring i forskningsarbeid- og metoder, de skriver en artikkel på grunnlag av en undersøkelse de selv har gjennomført, og på konferansen får de kunnskap om hvordan praksisfeltet arbeider med problemstillinger som forskningen er opptatt av.

Internasjonalisering er en viktig ambisjon innen høyere utdanning. I stortingsmeldingen *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* skriver departementet at «Internasjonalitet kan (.....) betraktes som en definerende egenskap ved høyere utdanning. Norske universiteter skal utdanne kandidater som er aktive, attraktive og ansvarlige deltakere i det internasjonale samfunnet.» (Meld. St. 16 (2016-2017, s. 16). Den nederlandske professoren Robert Coelen har forsket på internasjonalisering av høyere utdanning, og tar til orde for en «learner-centered»-definisjon av internasjonalisering, hvor vekten legges på hvordan denne dimensjonen kommer til uttrykk i emneplaner og læringsutbyttebeskrivelser, og i hvordan det internasjonale aspektet innlemmes i undervisningen (Coelen, 2016). Bobcatsss-konferansen med tilhørende valgемne er en læringsarena hvor studentene får inn den internasjonale dimensjonen både i teori og praksis i et integrert undervisningsopplegg.

Gode erfaringer, men usikker framtid for BOBCATSSS?

I 2017 var ABI medarrangør av Bobcatsss-konferansen i Tampere. I den forbindelse gjennomførte vi en kartlegging av studentenes erfaringer med å delta på konferansen. De 14 studentene som var medarrangører, ble intervjuet både før og etter konferansen. Vi var særlig interessert i studentenes erfaring og læringsutbytte innen internasjonalisering, forskningsbasert utdanning og studentaktive læringsformer. Alle deltakerne mente de hadde stort læringsutbytte

innen alle disse kategoriene. Flere nevnte at konferansen skapte økt motivasjon for studiet.

I forbindelse med denne studien tok vi også kontakt med studenter fra alle kullene som hadde vært med å arrangere Bobcatsss tidligere, for å finne ut hvilket utbytte de hadde hatt og eventuelt hvordan de har tatt med seg erfaringene med konferansearbeidet videre inn i yrkeslivet. 14 av 18 tidligere studenter svarte på henvendelsen, og alle mente de hadde hatt nytte av erfaringen fra Bobcatsss i sitt seinere yrkesliv. De fleste la særlig vekt på erfaringen med nettverksbygging både med medstudenter og på tvers av landegrensene, og flere hadde fortsatt kontakt med medarrangører fra andre land. Mer utfyllende data fra denne undersøkelsen er foreløpig upublisert.

At Bobcatsss-konferansen har blitt arrangert årlig i 27 år, sier mye om hvordan studentene har lyktes i å gjennomføre et arrangement som har fylt et behov både faglig og sosialt. Det sier også mye om det internasjonale engasjementet til utdanningsinstitusjonene som deltar. Det internasjonale samarbeidet på det bibliotek- og informasjonsfaglige utdanningsområdet har imidlertid endret karakter i senere år. En årsak er at mange europeiske utdanninger har blitt iSchools, og kanaliserer mye av sin internasjonale aktivitet der. Dette gjelder blant annet alle de store nordiske utdanningene i København, Borås, Tampere og Oslo. Noen utdanninger har endret institusjonstilknytning og/eller blitt mer generiske, og har ikke lenger samme fokus på bibliotek- og informasjonsfag. EUCLID-samarbeidet har derfor kommet mer i skyggen. Vi håper at dette på sikt ikke vil få negative konsekvenser for Bobcatsss-konferansen, siden den er en viktig lærings- og sosial arena for studentene, og i tillegg er en arena hvor vi som utdanningsinstitusjon kan gi forskningsbasert undervisning med internasjonalt tilsnitt.

Litteratur

Bobcatsss. (2017). *Improving Quality of Life Through Information: Proceedings of the XXV Bobcatsss Symposium, Tampere, Finland, January 2017.*
<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/101894>

- Bobcatsss. (u.å.). Hentet 16.6.20 fra <https://no.wikipedia.org/wiki/Bobcatsss>
- Coelen, R. (2016). A Learner-Centred Internationalisation of Higher Education. I P. G. Altbach, H. d. Wit, L. E. Rumbley, E. Jones, R. Coelen & J. Beelen (Red.), *Global and Local Internationalization* (Bd. 34) (Transgressions: Cultural Studies and Education). Rotterdam: SensePublishers.
<https://doi.org/10.1007/978-94-6300-301-8>
- EUCLID. (u.å.). *EUCLID home*. <http://www.euclid-lis.eu/>
- Kyvik, S. & Vågan, A. (2014). *Forskningsbasert utdanning? : Forholdet mellom forskning, utdanning og yrkesutøvelse i de korte profesjonsutdanningene*. Abstrakt.
- Meld. St. 16 (2016-2017). *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*. Kunnskapsdepartementet.
<http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Kompetanse/NKR2011mvedlegg.pdf>
- OsloMet Storbyuniversitetet. (2019). *Internasjonalt prosjektarbeid: BOBCATSSS*.
<https://student.oslomet.no/studier/-/studieinfo/emne/BIBV3890/2019/HØST>
- Riekert, W.-F. & Simon, I. (Red.). (2012). *Information in e-motion. Proceedings of the Bobcatsss 2012, 20th International Conference on Information Science*. Bobcatsss.

7. Archival Science – a Nordic Research Paradigm?

Anneli Sundqvist

1. Introduction

The Nordic countries, that is the Scandinavian countries, Finland and Iceland, have historically been closely connected and their political and administrative systems show certain common features that also impact on the archival systems. The archival systems of the Nordic countries can be seen as an offshoot of a more general archival tradition where the National archives emerged out of the governmental administration, thus fulfilling a central administrative function; where the registry system has been the heart of public administration and thus laid the foundation for the principle of original order; and where the principle of provenance¹ was adopted early (e.g. Cunningham 2005; Duchein 1992).

Significant for the Nordic tradition is a close connection between the administration and the archives (which among other things is the reason why no separate records management profession has been developed), a strong legalistic approach towards archives management that also is influencing theoretical concepts, a strong requirement on openness and access to public information, and a substantial local self-government (Norberg, 2003; Svenson, 2004).

There might thus be reason to talk about a particular Nordic archival tradition in comparison with other European countries and internationally. Can we also talk about a specific Nordic approach towards archival science and a Nordic interpretation of archival theory? Can we talk about archival science as an established academic discipline at all in a Nordic context?

¹ The foundational concept guiding archival practice since the late 19th century, which claims that the original context of records must be preserved if their potential as authentic information and evidence of human activity should be maintained, see for instance Nesmith (2015).

The purpose of this essay is to give an overview of the development of archival science research in the Nordic countries in order to identify the disciplinary approaches that have emerged and to discuss if a particular Nordic archival science paradigm could be recognized.

2. The formation of a discipline

To start with, it could be appropriate to try to define the object of interest. What is archival science? Until recently the term has been used as a rather inclusive² designation for the field of archival professional knowledge in general, not limited to an academic discipline (Sundqvist, 2005). The background is that archival science has emerged out of practice, as the formalization of professional principles and methods. Archival science has long been regarded as a scaffold for practice:

The body of knowledge about the nature and characteristics of archives and archival work, systematically organized into theory, methodology, and practice. Archival theory is the whole of the ideas archivists hold about what archival material is; archival methodology is the whole of the ideas archivists hold about how to treat it; and archival practice is the application of both theoretical and methodological ideas to real, concrete situations. (Duranti 1997, p.1)

However, there are also scholars such as Eric Ketelaar (2000), who have argued that archives and records are socio-cultural phenomena worth studying while still acknowledging the connection to professional practice. This is also emphasized in more recent definitions of archival science: "the academic and professional discipline concerned with the theory, methodology, and practice of the creation, preservation, and use of records and archives. It encompasses the creation, preservation, and use of records in their functional context, whether organizational or personal, and the wider social, legal, and cultural environment within which records are created and used" (Shepherd 2018, p. 166). A set of specific archival science research methods has also been developed as an offset of pioneering research projects: archival theory and model building, (contemporary

² There are, however, diverging opinions about the scope of the academic and the professional field, partly due to different legal and administrative traditions.

archival) diplomatics, functional analysis, and literary warrant analysis (Gilliland & McKemmish, 2017).

At the very bottom of archival science lies archival theory, originally the basic notion of archives from which a set of normative rules for practice has been derived. Over the years archival theory has developed, and today it could be said to include a set of fundamental concepts, appraisal theory, and a couple of practical and analytical frameworks such as the life-cycle model and the records continuum model. The "germ-cell" of archival theory is, however, the concept of records. There are slightly different definitions and delimitations of the concept, and in some contexts an equivalent term is lacking, while the phenomenon as such might be recognized. I would not dwell upon that issue here, it has frequently been and still is object to archival discourse, see for instance Yeo (2015) for an overview. Still, the concept of records could be summarized as documentary traces of human activity, assigned certain status and capacities that enables them to fulfil representational, performative, informative and not the least evidential functions. Archives then, are constituted by records with a common origin, but the concept of archives also includes a temporal aspect. In some archival traditions, records do not become archives until they no longer are of interest for their original administrative purposes, but they are retained because they have historical or cultural value (e.g. Schellenberg, 1956). However, in the Nordic tradition the whole-parts relationship is more predominant in the understanding of archives. Those fundamental concepts, records and archives, constitute the pivot point around which archival science and archival science research are formed.

As an independent academic discipline, archival science has been established rather recently, even though it is claimed that it has its historical roots back to the late 17th century (Duranti, 1993). As said, it has developed out of practice, but it has nevertheless an academic connection. The archival profession was mainly performed by academics, educated in law or, which has become prevalent during the 20th century, in history (Duchemin, 1992; Duranti, 1993) combined with in-house training. During the last part of the 20th century a dedicated archival education became formalized. First occasional single subject courses in

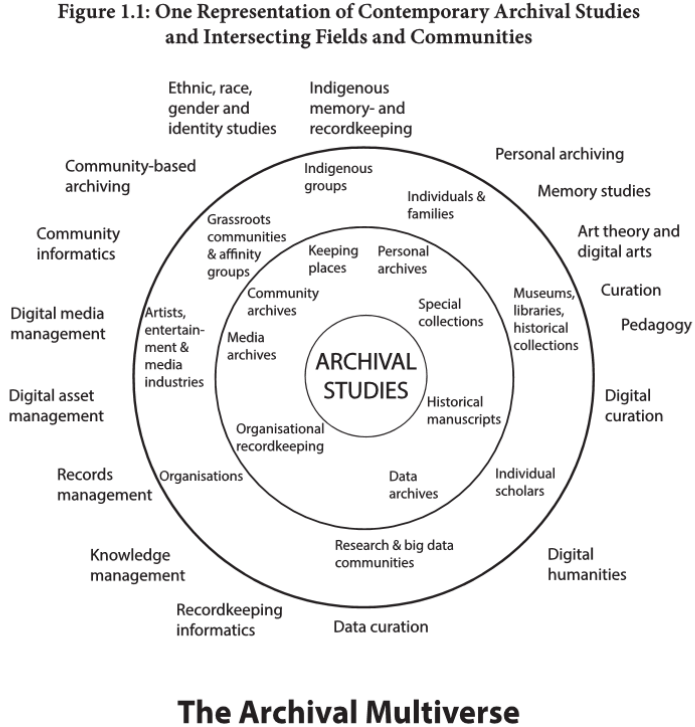
archival science were arranged, and later full-blown study programs at bachelor and master level. However, there are other systems – independent "schools" within or beside the university systems, for instance the Archivschule in Marburg in Germany and École Nationale des Chartes in France (e.g. Anderson, 2015). The final stage of this cycle is research and PhD-programs. In Europe archival education and training have traditionally been affiliated with historical studies, but the roads departed in the last decades of the 20th century and at present different disciplinary constellations can be seen. In North-America, archival studies have had a closer relationship to Library and Information Science, and often taught at library schools (Duchemin, 1992). Today archival science has been institutionalized to an internationally established academic discipline with several post-grad programs, conferences and journals.

I would say that the actual take-off took place in the 1990s as a response to a "crisis" within the practice field. The Swedish philosopher of science Håkan Törnebohm claims that "[p]ractice oriented fields of research are required when a profession goes into a crisis that means that their professional paradigms no longer are satisfactory; maybe because the profession meets new assignments due to changes in its work conditions, and/or the profession aims for a new direction" (Törnebohm 1986, p. 131. My translation.). During the 1970s and 1980s became for instance professional fields like nursing, journalism, primary school teaching etc. included the university system, and previously practice-oriented vocational training was transformed into academic study programs. The next step in this process was the establishment of research programs directed towards the specific problems the professionals were challenged. Regarding records and archives management, the development of information technology together with institutional and political changes induce more complex work procedures and documentation practices. It also gave an enormous growth of information, which to an increasing extent has been digital. This course of events challenged both theoretical principles and professional methods, a process aptly described by Dollar (1992) and then a recurrent theme in scholarly and professional debate. The development resulted in problems that could not be solved by traditional means, and it called for new knowledge and professional

specialization. As an effect, a growing demand for archival education arose, followed by the establishment of research projects and programs.

Particularly the management and preservation of digital records has become an urgent task for the archival community, and it has also been object to comprehensive research and development projects. However, another important offset of the above mentioned "crisis" was a critical re-evaluation of established concepts and principles, resulting in a shift of focus from the actual records and archives to the contextual circumstances of their creation and use, to practices and purposes. This had significance for the understanding and handling of digital records, but it also had other implications. Together with influences from trends in contemporary social science studies and cultural studies, it rendered critical analyses of the socio-cultural aspects of records and archives management practices, and not the least their role as means of power. Post-colonial, gender and identity issues have for instance emerged as significant areas of research recent years. The field of research that has emerged the last decades, has thus expanded and become rather diversified (Gilliland & McKemmish, 2017). An attempt to summarize contemporary areas of archival science research is presented in figure 1.

Figure 1. Archival and recordkeeping traditions situating research

Source: Gilliland (2017, p. 48), with permission.

It has been claimed that there is a notable "divergence between post-modern examinations of the role of the archive in society and the technological and business orientation of much of the current electronic recordkeeping research" (Gilliland & McKemmish, 2004, p. 164). To some extent, this is a reasonable conclusion, but I think it rather is about the difference between "applied" and "pure" science, whether post-modern or not. According to Thomassen (2015, p. 84) archival science has two manifestations: it is a pure or scholarly discipline, i.e. the study of "records and archives as traces of memory, information objects, documentary evidence, sources of history, symbols of past events, and cultural heritage objects", which also includes the critical analysis of the institutions, functions and practices that maintain those. But it is also an applied discipline, which "provides a scientific basis for records management and archival administration", that is theoretical and methodological frameworks for the professional practice, including design and development work. The borderline between the two is a bit fuzzy, and there are overlaps. To conclude, archival

science as an academic discipline is new and formative, and multifaceted rather than uniform.

3. The Nordic perspective on archival science – a background

Archival education is the natural starting point for a discussion about archival science as an academic discipline in the Nordic countries. In-house training as a complement to an academic degree has traditionally been the path to enter the profession (Högskoleverket, 2008). Still, the need for more specialized skills, was recognized rather early. A training course for newly recruited officials was introduced in the Swedish National Archives already in 1901 (Smedberg, 1994). An important actor outside the governmental sector was the Swedish association for business archives, Näringslivets arkivråd, which from the 1950s has run a rather extensive training business. The professional associations have been important stakeholders in developing education and training programs. Nevertheless, those efforts concerned shorter, practice-oriented courses.

Archival education at university level saw the light of day in the 1970s, when the first courses was launched at the history department of Stockholm university in 1973. One reason behind this venture was an unmet need for training outside the archival institutions, for instance within governmental agencies and not the least within the municipal sector (Högskoleverket, 2008). Still, the first university education consisted of shorter vocational courses and was by large taught by staff from the National Archives. The first course concerned arrangement and description, the sequel physical maintenance. Following the reform of higher education in 1977, they were converted into a regular undergraduate course and later extended to a full bachelor program. From the late 1980s a few other universities and university colleges started to offer archival education, and the academic year 1998/1999 Stockholm University and Mid Sweden University launched the first master courses in archival science, while still offering the basic education at bachelor level. As a result of the reform of higher education due to the Bologna-process and the new Higher Education Ordinance of 2007, the universities of Uppsala and Lund transformed their courses in archival science into specializations of master programs in Archives, Library and Museum studies (Högskoleverket, 2008).

In Finland, the Finnish National Archives has been an important actor when it comes to archival education. Besides shorter vocational courses, the National Archives has organized higher education in archives and records management, primarily for employees in governmental and municipal organizations - a basic degree and a higher degree in archives management (Lybeck, 2003). The National Archives still offers a bachelor's degree in archives and records management, with an extensive practicum, however under decommissioning. The role has by large been overtaken by regular educational institutions. Since 1997 bachelor and master programs in records management have been offered at the University of Tampere. Still, the initiative came from the National Archives, which recognised a need for professional competency to handle the challenges of the digital worlds that the traditional archivist-historian could not meet (Huotari & Valtonen, 2003). Affiliation with an information studies department would thus seem productive. Study programs at a handful of other universities have followed later.

In Norway, the National Archives has also played an important role as provider of vocational training. In collaboration with the Norwegian Society of Records Managers and Archivists, Norsk Arkivråd/NA, a training course for practitioners, *Arkivakademiet*, was developed in 1992 (Neergaard, 2014). In 2013 the ownership was overtaken by the Department of Archives, Library and Information Studies at Oslo and Akershus University College (now OsloMet - Oslo Metropolitan University) and offered as a commissioned education with a reformed content. Besides *Arkivakademiet*, the University of Oslo and the University College of Lillehammer have offered single-subject courses in archives management (Høgskoleverket, 2008). A more radical step towards the establishment of an academic discipline was taken in 2003, when the University College in Oslo and Akershus launched a semester course, extended to a one-year study program in Archives and records management two years later. This was extended to a full bachelor program in 2009 and changed its name a few years later to Bachelor program in archival science. (Høgskolen i Oslo og Akershus, 2017). The one-year program was still offered as an option primarily for students with extensive professional experience or previous exams in other disciplines. The bachelor exam qualified students for enrolment in the Master program in Library and Information Science, but there is no specific master program in archival science.

A second bachelor program was launched 2016 at the Norwegian University of Science and Technology (NTNU), in Trondheim. The profile is archive and collection management and combines studies in archivistics, museology and informatics (Høgskolen i Oslo og Akershus, 2017). In 2019 the bachelor program was followed by a master program with a records management profile (NTNU, n.d.).

Icelandic archivists have traditionally a bachelor or master's degree in relevant subjects combined with in-house training at the National archives. Since the 1990s it is possible to specialize in records management within the study program in Library and Information science at the University of Iceland (Lybeck, 2003). In Denmark, Aalborg university has since 2012 offered a specialization in archives management in the bachelor program in history and a master program in Information and records management (Aalborg university, 2012).

As this overview shows, archival science education at university level has more than 45 years of history in the Nordic countries with some institutional and cultural. Still, my experience is that archival science has been a contested field of education, its *raison d'être* questioned by external parties with limited experience of the field, but also by the profession itself. To some extent this might be a conflict between different generations of archivists in a transition period. The development of archival education has been driven by a set of tensions and contradictions, for instance between the logics of academia and the logics of professional practice, between different disciplinary paradigms, between continuity and change, and between vested interests pulling in different directions. A fundamental tension concerns the range of the field. In many archival and administrative traditions there is a distinction between the management of current records and the long-term preservation of historical archives, resulting in a division of labour between different professional groups and more narrow demarcation of the notion of archival science. Archival education has only embraced the handling of non-current records in archival institutions. This division has not been strictly maintained in Nordic administration and archival tradition, but different focuses have been advocated by different stakeholders. Other profound tensions have concerned the

relationship between (theoretical) knowledge or (practical) skills and the desirability of the further, and the education's academic status and research connection. The development of archival education can thus be regarded as an arena where different regimes have been negotiating influence.

There are thus some significant differences in focus, not necessarily between the countries, but between different educational programs. I would say that at present there is a dividing line between a focus on the *management* of records and archives (e.g. Aalborg university, Mid Sweden University, OsloMet and University of Tampere), and a focus on *records and archives* primarily as a societal heritage (e.g. the universities of Lund and Uppsala). Hence, the picture does not show conformity, but rather a tendency towards polarity between the choices made of disciplinary approach, target groups and potential labour markets. These choices are due to academic affiliations and basic conceptions of the discipline, but they are not entirely intra-disciplinary - the educations are of course impacted by general societal and institutional changes, but also of more direct extra-disciplinary factors as educational policy, regional policy and labour market policy. Nevertheless, there are some common traits. Even if the time frame is different in the different countries, we can see a development during the period from vocational training to short single subject courses, and then to educational programs on both bachelor and master level. Parallel with the development of academic education, more practical oriented educational programs outside the university system and to some extent in-house training have been prevalent but are phasing out. The primary responsibility for education has thus been transferred from archival institutions and professional associations (practitioners teaching other practitioners) to educational institutions with a professional teaching staff. Another common trait is a rather holistic view on archival science, including or emphasizing records management.

4. Nordic archival science research

The development sketched above shows that Archival science was established as an academic discipline in the beginning of the 21st century, by the development of undergraduate and post-grad programs. This could be regarded as a prerequisite for scholarly archival science research. It might be argued that

research not necessarily has to be undertaken within the borders of universities, and earlier attempts could be seen "...as an outflow of the daily work within the archival institutions and in the last decades with increasing contributions from records managers and/or archivists in the service of authorities, agencies, organisations and companies" (Kjölstad 1999, p. 69). However, those could be characterized as developmental work, i.e. improvements of techniques, methods and routines, rather than original research. As professional educations the archival science programs also struggled with their scholarly identity and a possible foundation for research: how to identify relevant research problems, methods and theoretical models; how to find a core within a rather sprawling field aimed to handle a wide range of practical problems; and, not the least, how to relate to other disciplinary fields that could be said informing archival science? In the early 2000s the first steps to establish archival science research programs took part and the first Ph.D. projects were launched. The foundation for a fully developed scholarly discipline was thus laid.

I will in the following give an overview of this development and discuss the state of the art of archival science research in the Nordic countries. Is archival science fully institutionalized as a research discipline and is there a particular Nordic archival science paradigm?

The concept paradigm could be defined as "a formal (or at least recognized and acknowledged) system, or mental model, of attitudes, beliefs, and patterns about some phenomenon"(Cook 2013, s. 97). It is due to the influence of the American historian of science Thomas Kuhn often applied to the world views underlying the theories and methodologies of scientific disciplines. Kuhn (1970) argued, in opposition to the at the time predominant view, that (natural) science was historically and socially conditioned and developed through revolutionary breaches rather than cumulatively. Between those revolutions, periods of so-called normal science occurred, when certain premises were taken for granted within the research communities - what to study and to do it. This "taken-for-grantedness" is what Kuhn calls paradigms: "the entire constellation of beliefs, values, techniques, and so on shared by the members of a given community" (Kuhn 1970, p. 175). A paradigm could be described with a "disciplinary matrix"

consisting of a set of elements common for a specific discipline and which newcomers are schooled into. Kuhn has, however, been criticized and the relevance of his model for the social sciences and humanities has not the least been questioned. The purpose of this essay is not to establish whether archival science is a paradigmatic science in the strictly Kuhnian sense or not.

Nevertheless, without adhering to his view on the development of science, the idea of a disciplinary matrix could be used to analyse and describe the state of the art of a particular discipline. Here I have appropriated Kuhn's model (see Kuhn 1970, pp. 182-187) and chosen the following as the basic elements of a discipline: *object(s) of study, topic, meta-theoretical stance, theory, method, disciplinary affiliation, and institutional affiliation*. As an approximation of research, Ph.D. theses and peer reviewed publications in archival science journals are chosen.³

4.1 Ph.D. projects

Here the first obstacle in defining archival science research appears – even though there are educational programs in archival science, there are no formal Ph.D. programs, which means that disciplinary affiliation varies. How can we delimit these works? I have made a pragmatic sample, based on my knowledge of the research community. I have chosen works dealing with problems, what could be regarded as the object of study, that fall into the definitions of archival science above, and are using conceptual or analytical frameworks based in archival theory. A summary follows in table 1 (see appendix).

4.1.1. Institutional and disciplinary affiliation

As we can see from the summary above, 14 Ph.D. theses have been completed in the Nordic countries so far, from 2005 to 2018. Those are distributed between three countries and five universities, where the University of Tampere (UTA) is dominating with five theses. UTA was also the first institution where Ph.D. projects were undertaken. Mid Sweden University (MIUN) is following with four theses, Luleå University of Technology (LTU) with three, and Aalborg University

³ This means an underestimation of research activity since for instance conference presentations and articles in journals in other disciplinary fields are not counted for. However, including such contributions would entail certain methodological difficulties and demarcation problems, why it for the purpose of this overview has been left out.

(AaU) and University of Uppsala (UU) with one each. Notable is that LTU, which does not offer archival education, contributes with several theses. The background is a development project performed 2004-2006 by the National Archives of Sweden, LTU and a couple of other local and regional stakeholders concerning long-term digital preservation (Riksarkivet, 2008). The project resulted in a (now defunct) regional competence centre connected to LTU, which due to its location could apply for regional development funding for R&D-projects. Computer science was a logical disciplinary allied, since the research object concerned digital preservation. Also, the doctoral projects at MIUN were primarily funded by local and regional stakeholders and regional development grants from the EU. These are examples of extra-disciplinary factors that have impacted on the development of archival science in Sweden.

The disciplinary affiliations vary between Computer and systems science, Library and information science and Information studies. The exception is Paasch (2018), who is affiliated with social science. This means that archival science research in the Nordic countries lacks the traditional affiliation with history. At UTA, recruitment of Ph.D. students started in the late 1990s, followed by the establishment of the information management research group *REGIM* (Huotari & Valtonen, 2003). This was an offspring of the educational programs in information management launched in the mid-1990s, in which archival science and records management was an integrated element. The core of the studies related to digital records and the overall ambition was to align a business perspective with information technology and information management, an approach that also informed the forthcoming Ph.D. projects.

At MIUN archival studies have always been an independent subject within multidisciplinary departments. At first it belonged to the Department of humanities, but due to its social science approach and overlaps with informatics, it became part of a then newly established Department of Information Technology and Media in connection with a large re-organization of the university. In order to reach a critical mass for Ph.D. studies, a multidisciplinary (or at least bi-disciplinary) Ph.D. program in Computer and systems science was launched, with archival science as one specialization. Again, it could be stated that extra-

disciplinary factors have been of importance for the course of events. The Ph.D. program at UU is based in a department for Archives, Library and Museum studies, enrolling candidates from the whole ALM-field under the umbrella of Library and Information Science. Compared with UTA and MIUN, it has a more pronounced focus on heritage and memory and is rooted in the humanities. Finally, the Ph.D. project at AaU was undertaken within the Ph.D. program Politics and Society, "an interdisciplinary training programme for PhD students who undertake research relating to society, state and globalisation in a contemporary or historical perspective" (Aalborg university, n.d.), connected to the Doctoral School of Social Sciences.

Most of the theses are written in English, only two in the author's mother tongue, and half of them are monographs and half compound theses. No direct pattern related to affiliation or institutional or disciplinary tradition can be seen here, but a general tendency in social science and certainly in computer and systems science is article-based theses and writing in English.

4.1.2 Objects of study and topical themes

If there are no formal, independent Ph.D. programs in archival science how can we then identify their specificity? What makes them archival science research? I would say, that based on the definitions of archival science above a set of basic analytical categories or objects of study can be established: the processes that generates the creation of records (documentation practices); the records and archives themselves; the systems and technological infrastructure enabling records; the management of records and archives (practices); methods and tools for the management of records and archives (for instance standards and professional principles); the institutional framework governing records and archives - legislation, archival organization (the division of roles and responsibilities in society), archival institutions; the profession(s) and professional education; the role and function of records and archives; theory and concepts; and finally archival science as a field of study in itself.

Here we can find some patterns and common traits among the works. A predominant strand is a focus on documentation practices and records

management in contemporary organizations, that is in administrative settings. (Each thesis could, however, cover several objects of study, so there is no 1:1 relation between work and object of study.) The majority of the works, nine of the theses, concern records management, either records management practices, records management systems, methods development, or the organization of roles and responsibilities in administrative settings. Another rather salient object of study is records as such, primarily how they are conceptualized, and the properties of digital objects as records. Archival practices in a more narrow sense are touched upon in a couple of the works (Henttonen, 2007; Paasch, 2018), but it is not a prominent theme and none of the theses is focusing on archival institutions. This might have? been influenced by the Nordic view on archives, which is rather inclusive and to certain extent embraces current records, and where records management since long have had a prominent position. The object of study of the remaining works concerns documentation practices in videogame communities, use of records in administrative settings, and long-term preservation.

The topics of the theses, operationalized as research questions, are rather diverse and span from concrete systems development and design issues, to more philosophical perspectives on records and archives. Nevertheless, a major thread running through practically all the works, at least as a backdrop for the studies, is the challenges of present-day, for instance e-government development. That is, an underlying theme is digitalization and its impact on documentation practices, work procedures, organization, preservation and conceptualizations. Even those studies that are not related to records management processes or administrative settings deal with present-day problems (e.g. Sköld, 2018). That is to say, the studies are by large practice oriented. Even the most theoretical work (Henttonen, 2007) has the aim to provide conceptual tools for professionals and users of records.

4.1.3 Meta-theoretical stance, theoretical and methodological frameworks

It is also possible to identify some patterns regarding meta-theoretical stance, theoretical and methodological frameworks. When it comes to overruling philosophical paradigms, i.e. the meta-theoretical standpoints, those are explicit

in 8 of the 14 theses. Of those 7 adhere to an interpretative paradigm, in some cases an outright social-constructivist perspective or as claimed "post-modern" (Borglund, 2008; Nilsson, 2008; Quisbert, 2008; Runardotter, 2009; Kallberg, 2013; Klareld, 2017; Sköld, 2018). The final one takes its stance in critical realism (Sundqvist, 2009). Even if the meta-theoretical perspectives are not openly discussed in the other theses, it could be concluded that none of them champions a sheer objectivist or positivist perspective. This is in line with the predominant trend in international archival science research last decades (cf. Gilliland, 2017), but influences from the patron disciplines might also have had an impact. A strong anti-positivistic approach is for instance a characteristic of Scandinavian information systems research (Iivari & Lyytinen, 1999).

From this follows that qualitative methods are preferred by the researchers, often undertaken in the form of case studies (7 of the 14 theses use a case study methodology). The case study methodology is often used in explorative studies in new areas of research, which might be the reason behind its popularity in this context. Case studies are also often regarded as suitable for studying social phenomena and relationships in real-life settings, for instance practices and processes, which are the object of study for most of the works. Interviews, observations and document analysis (for instance legal documents, policies, organisational documents) are the most frequent data collection methods, often in combination, which is in line with the case study approach. Conceptual analysis and discourse analysis are also occurring in more than one instance. In one of the theses, a demonstrator is constructed to test different representations, that is a more dedicated computer science design is employed (Nilsson, 2008). Thus, no particular archival science method is framed (with the possible exception of Klareld, who in one of her sub-studies undertakes a literary warrant analysis), but primarily general social science methods.

Regarding theoretical frameworks, it could be stated that an element of archival theory is included in all of the studies, even if it is not explicitly used as an analytic framework, to target the object of study or to define focal concepts. I would say that this is a common trait of archival science studies in general, and partly what defines them as archival science. A couple of the theses use an

inductive or grounded theory approach, that is they are not driven by theory. In other cases various social science theories, information systems or LIS theories or models are used as overarching theories or as more limited analytical frameworks: speech act theory, adaptive structuration theory and feminist techno-science, information behaviour, activity theory, theory of professions, organizational memory, critical theory, practice theory and document theory. Notable is, however, the impact of the Records Continuum Model (RCM). Six of the theses use RCM, an intra-disciplinary framework, as a theoretical tool (Valtonen, 2007; Borglund, 2008; Quisbert, 2008; Kallberg, 2013; Klareld, 2017; Paasch, 2018). RCM (and the underlying Records Continuum theory) has its origin in Australian archival practice and is inspired of Giddens' structuration theory (McKemmish, 2001). This is not the place to give a thorough account of RCM, but it is i.a. characterized by a focus on human activity and regards records as documentation of social and societal process, and by a holistic view on records and archives management. The latter reasons rather well with the Nordic archival tradition, and since processes and practices are frequent themes of the studies, RCM could function as an appropriate theoretical perspective. Another particular archival framework, the OAIS-model, a conceptual model for long-term preservation, is also used as an analytical tool in two of the theses.

4.2 Peer reviewed publications

It could be presumed that Ph.D. theses correspond rather well to the state of the art, since Ph.D. students generally are schooled into an existing paradigm. Still, Ph.D. projects and theses are only one expression of research, and usually considered the starting point of an academic career. To get at wider picture of the research activity I have studied the Nordic contributions to the leading international (that is English language) peer reviewed archival science journals from the year 2000 until present (August 2020): *American Archivist* (AA), *Archival Science* (AS), *Archives & Manuscripts* (A&M), *Archives & Records* (A&R) (formerly *Journal of the Society of Archivists*), *Journal of Archival Organization* (JAO), *Journal of Contemporary Archival Studies* (JCAS), and *Records Management Journal*

(RMJ).⁴ The year 2000 has been chosen as a starting point, because archival science could be seen as an established discipline by then, and the system of peer review was acknowledged by the leading journals. Archival science research within the Nordic countries was further emerging at that time.

4.2.1 Publication patterns

A total of 65 articles written by authors from the Nordic countries could be identified. Of those 17 were written by authors outside the academia, by representatives of archival institutions or records creators, in a couple of cases co-authored by collaborative vendors. Some of the articles were reviews of "the state of the art" regarding some issue or descriptive accounts of projects, but more than half, 10 articles, could be regarded as original research and will be considered in the following analysis. As follows, 48 articles had authors affiliated with academic institutions. Of those, I would say that four are representing other fields of research that occasionally embraced topics related to archives and records, and therefore published in archival science journals. Those will not be accounted for in the following. A clear majority of the works was thus the result of academic research, and, it could be argued, of more established research groups.

⁴ This overview does not give the full picture since archival science studies could be published in journals with other disciplinary affiliations. Those are, however, not possible to cover with certainty. It could also be argued that the publication rate in dedicated archival science journals is a sign of intra-disciplinary development.

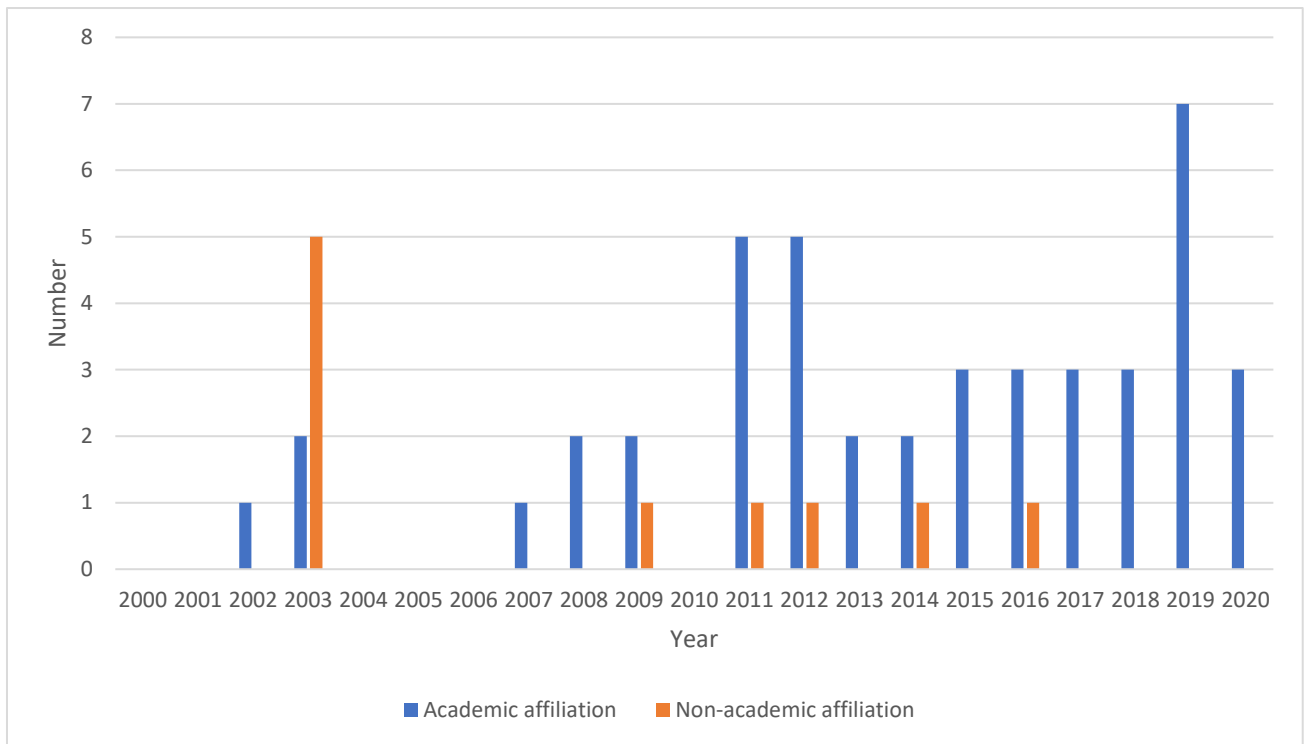

Figure 2. Publication rate

As follows from figure 2, the two categories (authors with or without academic affiliation) show different publication patterns. The latter category had a peak in 2003 (partly due to a thematic issue of *Archival Science* on records management and archival studies in Scandinavia), while otherwise only occasionally published in the journals in question. Authors affiliated with universities, that is professional researchers, have dominated that latter half of the period. During the first ten years, the publications are few and scattered. Since 2011 the publication rate is small, but continuous. A vast majority (fully 55 %) of the articles are published in *Records Management Journal*, all but one by authors with academic affiliation, and 28 % are published in *Archival Science*, figure 3 below. The rest is spread between different journals.

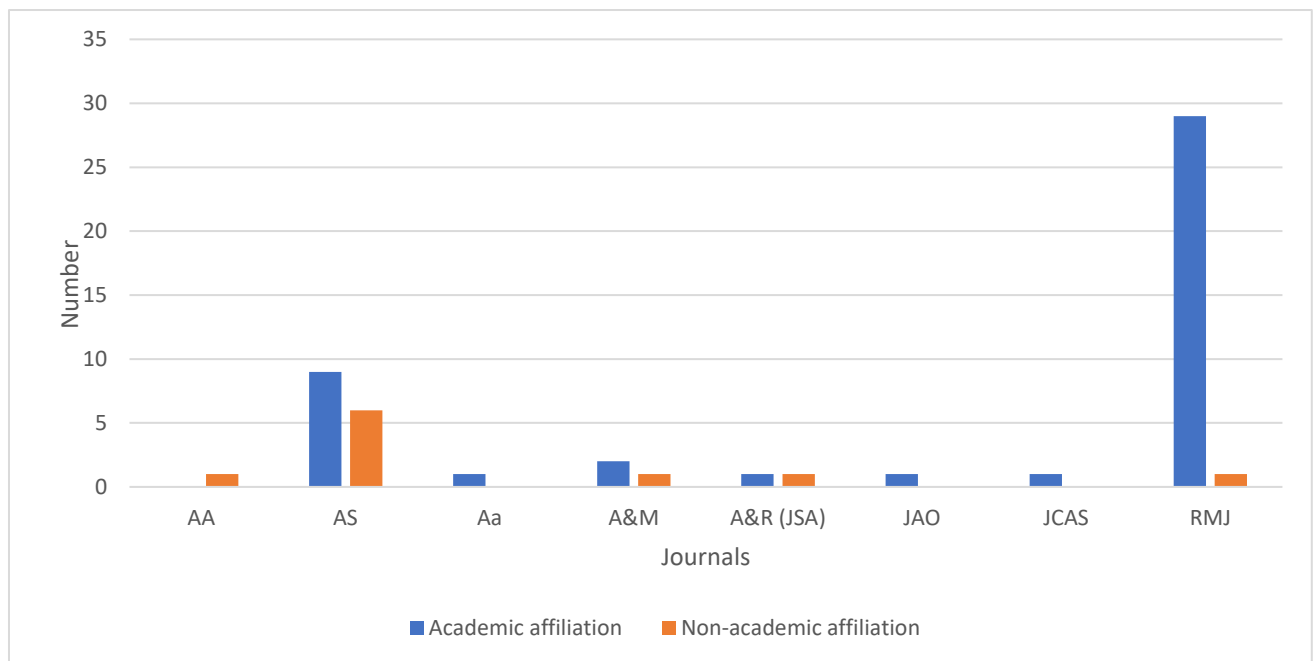

Figure 3. Journals

This is yet another sign of the emphasis on records management in Nordic archival science, but it also shows that the thematics differ between the two groups. When it comes to the objects of study and research topics of the works from authors outside the universities⁵, two of those concern epistemological and methodological aspects on archival science, that is archival science as a discipline (Fredriksson, 2003; Lövblad, 2003). Four are historical analyses, which are almost absent in the works of authors with academic affiliations, concerning archival practice, archival organization, legislative frameworks, and administrative processes and documentation practices (Kristinsdóttir, 2003; Norberg, 2003; Valderhaug, 2003; Hansen, 2011). Two concern documentation practices, archival practices and the role of records and archives as evidence and social memory (Maliniemi, 2009; Sköld, Foberg & Hedström, 2012), and the final two are theoretical analyses of records management and archival methods (Sataslåtten, 2014; Fintland, 2016). The methods used varies between literature

⁵ Fredriksson and Valderhaug were, however, connected to the study programs at the University of Stockholm and OsloMet respectively, at other points of time.

reviews and analysis of documentary sources, concept mapping and narrative analysis of interviews.

4.2.2. Institutional affiliations

Regarding the 44 articles by authors with academic affiliation, 32 were written or co-authored by the authors of the previously referred Ph.D. theses, in some cases as part of their Ph.D. projects. However, the institutional affiliations differ a bit from the Ph.D. works, which to some extent could be explained by the fact that individual researchers have moved between the universities. Most published works originate from Mid Sweden University (15 articles), followed by the University of Tampere (9), University of Iceland (8), OsloMet (4), University of Uppsala and Södertörn University College (3 each), and finally Åbo Akademi University and Luleå University of Technology (one publication each). Notable is that Luleå University of Technology, which produced three Ph.D. theses, is represented by only one publication. The reason might be that the affiliation with computer science was stronger than the commitment to archival science, and that could have rendered a different publication pattern. Another notable difference is the rather large contribution from the University of Iceland. However, the majority of these works are authored by a previous Ph.D. student at the University of Tampere.

4.2.3. Objects of study and topical themes

The main part of the articles that are result of research at academic institutions has, as indicated above, a strong focus on records management.

Main object of study	Number	Work
Archival institutions	2	Hansen & Sundqvist 2016; Svärd 2017
Archival practice	9	Huvila 2008; Hansen & Sundqvist 2012; Rydén 2014; 2019; Borgerud & Borglund 2020; Jansson 2020
Archives as social memory	1	Valderhaug 2011
Conceptualizations	3	Borglund & Engvall 2014; Klareld & Gidlund 2017; Andresen 2019
Education	1	Huotari & Valtonen 2003
Profession	2	Kallberg 2012; 2013c
Records management	24	Gunnlaugsdóttir 2002; 2008; 2009; 2012a; 2012b; 2015; 2016; 2018; Kostiainen, Valtonen & Vakkari 2003; Valtonen 2007; Henttonen 2009; Henttonen & Kettunen 2011; Mäkinen & Henttonen 2011; Sundqvist 2011; Svärd 2011; 2018; 2019; Troselius & Sundqvist 2012; Kallberg 2013b; Packalén 2015; Packalén & Henttonen 2016; Haraldsdottir Kemp & Gunnlaugsdottir 2018; Klareld 2018; Engvall 2019; Sødring, Reinholdtsen & Massey 2020
Systems development	2	Engvall 2019; Westerlund, Andersson, Päivärinta & Nilsson 2019

Table 2. Object of study

The focal object of study of 24 of the articles can be identified as relating to records management, documentation practices, standards and principles, methods and use of records management systems. Two of the articles have a more dedicated systems development perspective. One article relates to education and two to the development of the profession, in both cases in a records management context. Nine of the articles concern archival practices in a more narrow sense, issues concerning appraisal, preservation, accessibility and

organization of archival services, and two articles focus on archival institutions. Finally, three articles deal with the conceptualization of records and archives, and one with the role of archives as social memory.

Those objects of study have been approached from a range of different perspectives. A set of rather diverse themes or topics could be identified, as follows from table 3 below.

Topic	
<ul style="list-style-type: none"> • algorithms • appraisal • changes of archival functions and roles and responsibilities • digitization of paper records • e-government • Electronic Records Management Systems (ERMS) -implementation and use • functional classification • information seeking and use Internet of Things (IoT) • ISO 9000 certification • metadata • mobile work environments • open data • outsourcing • participatory archives 	<ul style="list-style-type: none"> • personal knowledge registration (Human resource data) • privacy • private archives • professional identity and position • Public Sector Information (PSI) • social memory, ethics and justice • research and education • systems for long-term digital preservation • transparency and Freedom of Information (FOI) • trust and accountability • user participation in systems design

Table 3. Topics

However, like the Ph.D. works, the articles deal with present day issues and focus to a large extent on practice-oriented research problems. The challenges of digitalization and e-government development are recurring themes. Despite the topical diversity, there are thus common denominators.

4.2.4. Theoretical and methodological frameworks

Meta-theoretical stance is not expressed explicitly in the articles. Explicit theoretical frameworks are also less frequent. In most cases the authors discuss their findings against a background of a literature review, and/or uses a more limited framework to guide the analysis of data: Leckie's model of the information eking of professionals (Kostiainen, Valtonen & Vakkari, 2003), the OAIS-model

(Westerlund, Andersson, Päivärinta & Nilsson, 2019), Kelton, Fleischmann and Wallace's model for trust (Engvall, 2019), conceptions of time (Rydén, 2019), appraisal theory (Klett, 2019), the Generally Accepted Recordkeeping Principles (GARP) and the Noark-standard (Sødring, Reinholdtsen & Massey, 2020), Merton's norms of science (Borgerud & Borglund, 2020), and, concepts from archival theory, theory of science and legal theory (Andresen, 2019). One study explicitly uses a grounded theory approach (Gunnlaugsdottir, 2016). Some articles, however, refer to more overarching theoretical frameworks, particularly the records continuum theory (Valtonen, 2007; Troselius & Sundqvist, 2012; Kallberg, 2013b; 2013c; Klareld, 2015; Svärd, 2018), but also other social science theories such as activity theory (Sundqvist, 2011), organizational inertia (Rydén, 2014), historical institutionalism (Hansen & Sundqvist, 2016), and critical theory (Klareld & Gidlund, 2017).

Method/design	Work
Quantitative survey (3)	Gunnlaugsdottir 2002; 2012; 2015
Other quantitative (2)	Henttonen & Kettunen 2011 (extraction and analysis of metadata sets); Rydén 2014
Mixed method (quantitative/qualitative) (3)	Mäkinen & Henttonen 2011; Borglund & Engvall 2014; Gunnlaugsdottir 2016
Qualitative case study (13)	Kostiainen, Valtonen & Vakkari 2003; Valtonen 2007; Huvila 2008; Svärd 2011; 2019; Hansen & Sundqvist 2012; Troselius & Sundqvist 2012; Kallberg 2013b; 2013c; Klareld 2015; Haraldsdottir Kemp & Gunnlaugsdottir 2018; Sødring, Reinholdtsen & Massey 2020
Action/participatory research (3)	Huvila 2008 ⁶ ; Svärd 2017; Jansson 2020

6 Also a case study, thus counted twice.

Other qualitative interview and observation studies (8)	Gunnlaugsdottir 2008; 2009; 2012; Kallberg 2012; Packalén 2015; 2016; Svärd 2018; Borgerud, & Borglund 2020
Literature reviews and analysis of documentary sources (7)	Huotari & Valtonen 2003; Henttonen 2009; 2017; Sundqvist 2011; Valderhaug 2011; Hansen & Sundqvist 2016; Engvall 2019
Concept analysis (2)	Klareld 2015; Andresen 2019
Other (6)	Klareld & Gidlund 2017 (discourse analysis); Engvall 2019 (self-ethnography; Klett 2019 (qualitative content analysis); Rydén 2019 (phenomenography); Westerlund, Andersson, Päivärinta & Nilsson, 2019 (prototype design)

Table 4. Methods

The overall pattern is that general social science methods, and in most cases qualitative methods, are preferred. Particularly the case study design is embraced. In a couple of cases a participatory design has been employed, and more innovative methods in the context of archival science, such as self-ethnography, the phenomenographic method, and prototyping. Still, there are some examples of quantitative studies, e.g. surveys, or mixed method approaches. Interviews, observations, literature and analysis of document documentary sources are the most frequent forms of data collection, but also extraction of metadata and information from websites occurs. Hence, the international publications show a wider range of methods than the Ph.D. works, but a common denominator is a predominant social science approach.

5. Nordic archival science - cohesion or discontinuity?

Above I have tried to give an overview of the development and state of the art of archival science research in the Nordic countries. Using the vocabulary of Kuhn (1970) and Törnebohm (1986), I would argue that its present state is a result of certain "crises" when circumstances have changed, when new problems have arisen, and established knowledge and practices are no longer satisfactory. Those crises have led to *critical junctures*, that is moments in time characterized by uncertainty when established institutional arrangement and relations are dissolving and the future pathway seems open (Capoccia, 2015). The conjunction of different events, logics and stakeholders might induce new formations that settles the future pathway. I would say that a critical juncture emerged when the need for renewed and systematic professional knowledge and skills rendered a formalized academic education. As shown above, this course of events stretched over a period from the early 70s in Sweden until the 2010s in Denmark, but the overall pattern was similar. Professional knowledge became formalized, and the principal responsibility for knowledge reproduction was overtaken by universities. Hence, archival science could be regarded as established as an academic discipline in the Nordic countries.

The next critical juncture and formative moment took part in the beginning of the 21st century. Then academic research in archival science was instigated due to timely conjunctions of events, resulting in a consolidation, but also discontinuities (e.g. disciplinary division and dependence on short-sighted funding). As seen, various factors and actors were involved in this process - university reforms and policies, regional stakeholders, funding opportunities, the National archives etc. Not the least the development of information technology in interplay with social and political changes created an opening for archival science research – new problems that required new solutions, also recognized outside the profession. The formation of archival science research took, however, to some extent different directions. Different kind of alliances were sought, which have resulted in different institutional affiliations. This, together with the fact that it is a small community, makes it less certain to say that archival science is fully established as a research discipline. Still, there *is* a research community; a

community pursuing continuous research, i.a. expressed in a limited but stable publication activity.

Can we then talk about a coherent disciplinary identity and a particular Nordic archival science paradigm? Törnebohm (1986) has developed a model for the development of new disciplines and research fields, and their relationships to more established disciplines and to the fields of practice out of which they have emerged. The model could be understood as a mesh of different paradigms⁷ which are impacting on each other and contribute to change. Theoretical and methodological tools developed within several "basic" disciplinary paradigms were adapted to problems generated within a practitioner's paradigm, thus resulting in a new practice-oriented research paradigm. The results of the research are then (at best) looped back into practice to contribute to change and improvements, and to the development of the professional paradigm. Applied on the studies described above, it could be said that archival science research is prospecting problems in the practice field and, particularly, methodological tools within the parental disciplines. Generally, established social science methods and designs are employed. There is a preference for interpretative qualitative studies and case study methodology. Other common traits are a dominating records management focus and an organizational perspective. Perhaps most accurate in most of the works is to say that they deal with the intersection between administrative practices (i.e. the business processes and organization of work), the documentation practices (creation and capture of recorded information), and records management practices including standards and principles, methods and systems. The Nordic archival science research could thus primarily be placed in the lower, left quarter of figure 3 above. The objects of study are also to a large extent practice oriented, that is the problem prospecting has been undertaken within the practice field. Practice oriented research should, however, not be confused with applied research. Real-life phenomena and changes and challenges in practice could be addressed and critically analyzed without having concrete problem-solutions in mind. So far, the development of Nordic archival science

⁷ Törnebohm uses "paradigm" in somewhat different meaning than Kuhn, referring to individual mental models rather than social conceptions, but that has less bearing on the present discussion.

research is in accordance with Törnebohm's model. One difference is that the theoretical tools are largely based on the conceptual frameworks developed within archives and records management practice, fundamental archival concepts and not the least the Records Continuum Model. This might contribute to disciplinary strength, and the specificity of the fields. It might also be an expression of a sort of maturity – even if the research field is new, it is founded on a long tradition.

So, archival science research in the Nordic countries has a distinct profile.

Despite the disciplinary divergence and the lack of an independent institutional arrangement, it is adequate to talk about a Nordic archival science paradigm.

Acknowledgements

This work owes a lot to Torbjörn Kjölstad (1939-2020), who established the archival science program at Mid Sweden University and whose ideas have contributed to the latter development of the archival science discipline in Sweden. I also wish to thank the members of the FODI-seminar at Mid Sweden University and particularly Maria Kallberg Khanahmadi and Bengt Wittgren for valuable comments, and Anne Gilliland for lending her picture of the archival multiverse.

References

- Aalborg University (n.d). *Politics and Society*. Retrieved August 1, 2020, from <https://www.phd.samf.aau.dk/doctoral-programmes/political-science/>
- Aalborg University (2012). *Studieordning for Master i Informationsforvaltning & Records Management*. Retrieved August 1, 2020, from https://www.fak.samf.aau.dk/digitalAssets/315/315935_studieordning-for-masteruddannelsen-i-informationsforvaltning-og-records-management-2012--2017.08.10-.pdf.
- Anderson, K. (2015). Archival education. In L. Duranti & P.C. Franks (Eds.), *Encyclopedia of Archival Science* (pp. 42-46). Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- Andresen, H. (2019), A discussion frame for explaining records that are based on algorithmic output *Records Management Journal*, 30(2), 129-141. <https://doi.org/10.1108/RMJ-04-2019-0019>
- Borgerud, C. & Borglund, E. (2020). Open research data, an archival challenge? *Archival Science*, 20(3), 279-302. <https://doi.org/10.1007/s10502-020-09330-3>

- Borglund, E., & Engvall, T. (2014). Open data?: Data, information, document or record?. *Records Management Journal*, 24(2), 163-180.
<https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2014-0012>
- Capoccia, G. (2015). Critical junctures and institutional change. In J. Mahoney & K. Thelen (Eds.), *Advances in comparative-historical analysis* (pp. 147-179). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. *Archival science*, 13(2-3), 95-120.
<https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>
- Cunningham, A. (2005). Archival institutions. In S. M. McKemmish, M. Piggott, B. Reed & F. Upward (Eds.), *Archives: Recordkeeping in Society* (pp. 21-50). Wagga Wagga, N.S.W.: Centre for Information Studies, Charles Sturt University.
- Dollar, C. M. (1992). *Archival theory and information technologies: the impact of information technologies on archival principles and methods*. Macerata University.
- Duchemin, M. (1992). The history of European archives and the development of the archival profession in Europe. *The American Archivist*, 55(1), 14-25.
<https://doi.org/10.17723/aarc.55.1.k17n44g856577888>
- Duranti, L. (1993). The Archival Body of Knowledge: Archival Theory, Method, and Practice, and Graduate and Continuing Education. *Journal of Education for Library and Information Science*, 34(1), 8-24.
<https://doi.org/10.2307/40323707>
- Duranti, L. (1997). Archival Science. In J. Feather & R.P. Sturges (Eds.), *International encyclopedia of information and library science* (pp. 1-19). London: Routledge.
- Fintland, I. (2016). Archival Descriptions through the Looking Glass: Paratexts in Wonderland. *The American Archivist*, 79(1), 137-160.
<https://doi.org/10.17723/0360-9081.79.1.137>
- Engvall, T. (2019a). Situating trust challenges of online trade. *Records Management Journal*, 29(1-2), 272-286. <https://doi.org/10.1108/RMJ-07-2018-0019>
- Engvall, T. (2019b). User participation: what can be learned from the information systems domain?. *Records Management Journal*, 29(3), 320-332.
<https://doi.org/10.1108/RMJ-04-2018-0008>
- Fredriksson, B. (2003). Postmodernistic archival science—rethinking the methodology of a science. *Archival Science*, 3(2), 177-197.
<https://doi.org/10.1007/BF02435657>
- Gilliland, A. J. (2017). Archival and recordkeeping traditions in the multiverse and their importance for researching situations and situating research. In A.J Gilliland, S. Mckemmish & A.J. Lau (Eds.), *Research in the archival multiverse* (pp. 31-73). Clayton, Victoria: Monash University Publishing.

- Gilliland, A.J. & McKemmish, S. (2004). Building an infrastructure for archival research. *Archival science*, 4(3-4), 149-197. <https://doi.org/10.1007/s10502-006-6742-6>
- Gilliland, A. J. & McKemmish, S. (2017). Archival and recordkeeping research: Past, present and future. In K. Williamson & G. Johanson (Eds.), *Research methods: Information, systems, and contexts* (pp. 85-125). Oxford: Chandos Publishing.
- Gunnlaugsdóttir, J. (2002). The quality must be on record: a survey of organisations having an ISO 9000 certification in Iceland. *Records Management Journal*, 12(2), 40-47. <https://doi.org/10.1108/09565690210442908>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2006). *The implementation and use of ERMS: A study in Icelandic organizations*. Tampere: Tampere University Press.
- Gunnlaugsdóttir, J. (2008). As you sow, so you will reap: implementing ERMS. *Records Management Journal*, 18(1), 21-39. <https://doi.org/10.1108/09565690810858497>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2009). The human side of ERMS: an Icelandic study. *Records Management Journal*, 19(1), 54-72. <https://doi.org/10.1108/09565690910937245>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2012a). Functional classification scheme for records: FCS: a way to chart documented knowledge in organizations. *Records Management Journal*, 22(2), 116-129. <https://doi.org/10.1108/09565691211268171>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2012b). Information and records management: A precondition for a well functioning quality management system. *Records Management Journal*, 22(3), 170-185. <https://doi.org/10.1108/09565691211283138>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2015). Government secrecy: public attitudes toward information provided by the authorities. *Records Management Journal*, 25(2), 197-222. <https://doi.org/10.1108/RMJ-07-2014-0032>
- Gunnlaugsdóttir, J. (2016). Reasons for the poor provision of information by the government: public opinion. *Records Management Journal*, 26(2), 185-205. <https://doi.org/10.1108/RMJ-03-2015-0013>
- Hansen, E. (2011). Introduction of Electronic Registration in Danish Central Government Administration. *Journal of the Society of Archivists*, 32(1), 93-102. <https://doi.org/10.1080/00379816.2011.563930>
- Hansen, L. E., & Sundqvist, A. (2012). To Make Archives Available Online: Transcending Boundaries or Building Walls?. *Journal of Archival Organization*, 10(3-4), 207-230. <https://doi.org/10.1080/15332748.2013.795784>
- Hansen, L. E., & Sundqvist, A. (2016). Memory at stake—Swedish private archives in a changing landscape. *Archives and Manuscripts*, 44(3), 124-140. <https://doi.org/10.1080/01576895.2016.1262267>
- Haraldsdóttir, R.K. & Gunnlaugsdóttir, J. (2018). The missing link in information and records management: personal knowledge registration. *Records Management Journal*, 28(1), 9-98. <https://doi.org/10.1108/RMJ-05-2017-0013>

- Henttonen, P. (2007). *Records, rules and speech acts Archival principles and preservation of speech acts*. Tampere: Tampere University Press.
- Henttonen, P. (2009). A comparison of MoReq and SÄHKE metadata and functional requirements. *Records Management Journal*, 19(1), 26-36. <https://doi.org/10.1108/09565690910937227>
- Henttonen, P. (2017). Privacy as an archival problem and a solution. *Archival Science*, 17(3), 285-303. <https://doi.org/10.1007/s10502-017-9277-0>
- Henttonen, P. & Kettunen, K. (2011). Functional classification of records and organisational structure. *Records Management Journal*, 21(2), 86-103. <https://doi.org/10.1108/09565691111152035>
- Huotari, M. L., & Valtonen, M. R. (2003). Emerging themes in Finnish archival science and records management education. *Archival Science*, 3(2), 117-129. <https://doi.org/10.1023/B:ARCS.0000035444.08055.84>
- Huvila, I. (2008). Participatory archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management. *Archival Science*, 8(1), 15-36. <https://doi.org/10.1007/s10502-008-9071-0>
- Høgskolen i Oslo og Akershus. (2017). *Evaluering av studieprogrammene i arkivvitenskap ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo og Akershus*. Rapport til Fakultet for samfunnsvitenskap fra eksternt evalueringsutvalg 09.06.2017.
- Högskoleverket (2008). *Granskning av utbildningarna inom kulturvård och ABM-området*. Rapport 2008:45 R. Retrieved August 1, 2020, from <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e29e9/1487841884440/0845R.pdf>
- Iivari, J., & Lyytinen, K. (1999). Research on information systems development in Scandinavia. In W. Currie, B. Galliers & R. Galliers (Eds.), *Rethinking management information systems: an interdisciplinary perspective* (pp. 57-102). Oxford: Oxford university press.
- Jansson, I. M. (2020). Creating value of the past through negotiations in the present: balancing professional authority with influence of participants. *Archival Science*, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s10502-020-09339-8>
- Kallberg, M. (2012). Archivists 2.0: redefining the archivist's profession in the digital age. *Records Management Journal*, 22(2), 98-115. <https://doi.org/10.1108/09565691211268162>
- Kallberg, M. (2013a). *'The Emperor's New Clothes' Recordkeeping in a New Context*. Sundsvall: Mid Sweden University.
- Kallberg, M. (2013b). Issues with contact centres – as a new interface between public organisations and citizens. *Records Management Journal*, 23(2), 90-103. <https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2013-0002>
- Kallberg, M. (2013c). Shaping a profession? A new professional context and changing status for registrars in Sweden. *Records Management Journal*, 23(3), 177-190. <https://doi.org/10.1108/RMJ-02-2013-0006>
- Ketelaar, E. (2000). Archivistics research saving the profession. *The American Archivist*, 63(2), 322-340. <https://doi.org/10.17723/aarc.63.2.0238574511vmv576>

- Kjölstad, T. (1999). Towards an Archival Science - Summary of the Swedish Development. In *Arkivarien och arkivvetenskapen* (pp. 67–74) Lund: Landsarkivet i Lund.
- Klareld, A.S. (2015). The “middle archive” - exploring the practical and theoretical implications of a new concept in Sweden. *Records Management Journal*, 25(2), 149-165. <https://doi.org/0.1108/RMJ-12-2014-0047>
- Klareld, A. S. (2017). *Closer Together or Further Apart?: Public administration and archives in the digital age*. Sundsvall: Mid Sweden University.
- Klareld, A.S. (2018). Recordkeeping in an outsourcing public agency. *Records Management Journal*, 28(1), 99-114. <https://doi.org/10.1108/RMJ-02-2017-0002>
- Klareld, A.S. & Gidlund, K. L. (2017). Rethinking Archives as Digital: The Consequences of "Paper Minds" in Illustrations and Definitions of E-archives. *Archivaria*, 83, 81-108. Retrieved from <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13601>
- Klett, E. (2019). Theory, regulation and practice in Swedish digital records appraisal. *Records Management Journal*, 29(1/2), 86-102. <https://doi.org/10.1108/RMJ-09-2018-0027>
- Kostiainen, E., Valtonen, M. R. & Vakkari, P. (2003). Information seeking in pre-trial investigation with particular reference to records management. *Archival Science*, 3(2), 157-176. <https://doi.org/10.1023/B:ARCS.0000035446.02149.d6>
- Kristinsdóttir, K. (2003). The turning point in 1985. The history of appraisal and disposal of records in Iceland. *Archival Science*, 3(2), 199-204. <https://doi.org/10.1007/BF02435658>
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions* (2nd ed). Chicago: University of Chicago Press.
- Lybeck, J. (2003). Archival education in Scandinavia. *Archival Science*, 3(2), 97-116. <https://doi.org/10.1023/B:ARCS.0000035443.85802.bf>
- Lövblad, H. (2003). Monk, Knight or Artist? The Archivist as a Straddler of a Paradigm. *Archival Science*, 3(2), 131-155. <https://doi.org/10.1007/BF02435655>
- Maliniemi, K. (2009). Public records and minorities: problems and possibilities for Sámi and Kven. *Archival Science*, 9(1-2), 15. <https://doi.org/10.1007/s10502-009-9104-3>
- McKemmish, S. (2001). Placing records continuum theory and practice. *Archival science*, 1(4), 333-359. <https://doi.org/10.1007/bf02438901>
- Mäkinen, S. (2013). *Records management in mobile work*. Tampere: Tampere University Press.
- Mäkinen, S. & Henttonen, P. (2011). Motivations for records management in mobile work. *Records Management Journal*, 21(3), 188-204. <https://doi.org/10.1108/09565691111186867>
- Neergaard, A. (Ed). (2014). *Dokumentasjonsforvaltning og arkiv idet 21. århundre*. Bergen: Fagboksforlaget.

- Nesmith, T. (2015). The Principle of Provenance. In L. Duranti & P.C. Franks (Eds.), *Encyclopedia of Archival Science* (pp. 284-288). Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- Nilsson, J. (2008). *Preserving useful digital objects for the future*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Norberg, E. (2003). A Nordic archival tradition. *Archival Science*, 3(2), 85-95. <https://doi.org/10.1023/B:ARCS.0000035450.88206.bb>
- NTNU – Norwegian University of Science and Technology University of Portland. (n.d.). *Arkiv og dokumentasjonsforvaltning*. Retrieved November 5, 2020, from <https://www.ntnu.no/studier/mad>
- Paasch, M. (2018). *Gemt eller glemt?: En undersøgelse af recordsbegrebets betydning for fremtidens informationsforvaltnings-og arkivpraksisser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Packalén, S. (2015). Functional classification: Record-keeping professionals' difficulties and their handling in maintenance and use of FC in Finnish organisations. *Records Management Journal*, 25(2), 166-182. <https://doi.org/10.1108/RMJ-10-2014-0043>
- Packalén, S. (2017). *Functional Classification Systems in Finnish Public-Sector Organisations*. Tampere: Tampere University Press.
- Packalén, S. & Henttonen, P. (2016). Recordkeeping professionals' understanding of and justification for functional classification: Finnish public sector organizational context. *Archival Science*, 16(4), 403-419. <https://doi.org/10.1007/s10502-015-9254-4>
- Riksarkivet (2008). *FoU-projektet Långsiktigt Digitalt Bevarande (LDB). Slutrapport*. Retrieved August 1, 2020, from https://www.ltu.se/cms_fs/1.67269!/file/Slutrapport_LDB-projektet.pdf
- Rydén, R. (2014). Implementation of appraisal regulations including the selection of sample archives. A case study on the Swedish country district police. *Archives and records*, 35(1), 43-53. <https://doi.org/10.1080/23257962.2013.864581>
- Rydén, R. (2019). Archivists and Time: Conceptions of Time and Long-Term Information Preservation among Archivists. *Journal of Contemporary Archival Studies*, 6. Retrieved from <https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol6/iss1/6>
- Sataslaatten, O.H. (2014). The Norwegian Noark Model requirements for EDRMS in the context of open government and access to governmental information. *Records Management Journal*, 24(3), 189-204. <https://doi.org/10.1108/rmj-09-2014-0041>
- Schellenberg, Th.R. (1956). The appraisal of modern public records. *Bulletin of the National Archives*. No 1, 237-278.
- Shepherd, E. (2018). Archival Science. In J.D. McDonald & M. Levine-Clark (Eds.), *Encyclopedia of library and information sciences*, 4th ed., (pp.166-178). Boca Raton, FL: CRC Press.

- Sköld, J., Foberg, E., & Hedström, J. (2012). Conflicting or complementing narratives? Interviewees' stories compared to their documentary records in the Swedish Commission to Inquire into Child Abuse and Neglect in Institutions and Foster Homes. *Archives and Manuscripts*, 40(1), 15-28. <https://doi.org/10.1080/01576895.2012.668842>
- Sköld, O. (2018). *Documenting videogame communities: A study of community production of information in social-media environments and its implications for videogame preservation*. Uppsala: Uppsala university.
- Smedberg, S. (1994). Akademisk arkivutbildning i Sverige, *Arkiv, Samhälle & Forskning* 1994:1, 7-12.
- Sundqvist, A. (2005). Arkivvetenskap - formeringen av en vetenskaplig disciplin. In P. Höij (Ed.), *Information, förvaltning och arkiv: en antologi*. Arkiv i Norrland, 20 (pp. 8-31). Härnösand: Landsarkivet i Härnösand.
- Sundqvist, A. (2009). *Search processes, user behaviour and archival representational systems*. Sundsvall: Mid Sweden University.
- Sundqvist, A. (2011). Documentation practices and recordkeeping: a matter of trust or distrust?. *Archival Science*, 11(3-4), 277-291. <https://doi.org/10.1007/s10502-011-9160-3>
- Svenson, A. (2004). The nuances of the Nordic: archival commonalities and distinctions of the north. *Comma*, 2004(1), 21-25. doi: 10.3828/comma.2004.1.3
- Svärd, P. (2011). Transforming public administrations and challenges of information management. *Archives & Manuscripts*, 39(2), 94-117. Retrieved from <https://publications.archivists.org.au/index.php/asa/article/view/10161>
- Svärd, P. (2017). The woes of Swedish private archival institutions. *Records Management Journal*, 27(3), 275-285. <https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2016-0003>
- Svärd, P. (2018). Public Information Directive (PSI) implementation in two Swedish municipalities. *Records Management Journal*, 28(1), 2-17. <https://doi.org/10.1108/RMJ-04-2016-0012>
- Svärd, P. (2019). The impact of new public management through outsourcing on the management of government information: The case of Sweden. *Records Management Journal*, 29(1/2), 134-151. <https://doi.org/10.1108/RMJ-09-2018-0038>
- Sødring, T. Reinholdtsen, P. & Massey, D. (2020). A record-keeping approach to managing IoT-data for government agencies. *Records Management Journal*, 30(2), 221-239. <https://doi.org/10.1108/RMJ-09-2019-0050>
- Thomasen, T. (2015). 2015. Archival science. In L. Duranti & P.C. Franks (Eds.), *Encyclopedia of Archival Science* (pp. 84-46). Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- Troselius, N. & Sundqvist, A. (2012). A comparative case study on metadata schemes at Swedish governmental agencies. *Records Management Journal*, 22(1), 7-19. <https://doi.org/10.1108/09565691211222063>

- Törnebohm, H. (1986). Funderingar över utvecklingen av nya flervetenskapliga praxisorienterade forskningsfält. In S. Selander (ed.) *Kunskapens villkor* (pp. 117-142). Lund: Studentlitteratur.
- Valderhaug, G. (2003). Recordkeeping in local government in Norway 1950–2000. *Archival Science*, 3(2), 205-212.
<https://doi.org/10.1023/B:ARCS.0000035449.65472.ef>
- Valderhaug, G. (2011). Memory, justice and the public record. *Archival science*, 11(1-2), 13-23. <https://doi.org/10.1007/s10502-010-9110-5>
- Valtonen, M. R. (2005). *Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma*. Tampere: Tampere University Press.
- Valtonen, M.R. (2007). Documentation in pre-trial investigation: A study of using the records continuum model as a records management tool. *Records Management Journal*, 17(3), 179-185.
<https://doi.org/10.1108/09565690710833080>
- Westerlund, P., Andersson, I., Päivärinta, T.& Nilsson, J. (2019). Towards automated pre-ingest workflow for bridging information systems and digital preservation services. *Records Management Journal*, 29(3), 289-304.
<https://doi.org/10.1108/RMJ-05-2018-0011>
- Yeo, G. (2015). Records. In L. Duranti & P.C. Franks (Eds.), *Encyclopedia of Archival Science* (pp. 315-319). Lanham MD: Rowman & Littlefield.

Appendix: Table 1. Ph.D. theses

Work	Year	Type ¹	Object(s) of study	Topic(s)	Meta-theoretical stance	Parent theoretical framework	Methods	Disciplinary affiliation	Institutional affiliation
Valtonen, M. R.: <i>Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma.</i> [Documentation in pre-trial investigation]	2005	M	- administrative practices - documentation practices - rm practices - organizational perspective	- production of records - rule compliance	- not explicit	- records continuum theory	Qualitative - explorative-descriptive case study - interviews - observations - document analysis (deep reading)	Information studies	UTA
Gunnlaugsdottir, J.: <i>The implementation and use of ERMS: A study in Icelandic organizations.</i>	2006	M	- rm systems - rm practices - organizational perspective	- implementation and use of ERMS	- not explicit	- Grounded theory approach	Qualitative Collective case study - interviews - participant observations - document analysis	Information studies	UTA
Henttonen, P.: <i>Records, rules and speech acts. Archival principles and preservation of speech acts.</i>	2007	M	- records/archives (conceptualization of) - theoretical, conceptual perspective	- archival principles and archival concepts - the specific properties of records	- not explicit	- speech act theory	- theory derivation - document analysis - concept and text analysis - literature review	Information studies	UTA

1 M - monograph, C - compound (article based)

Borglund, E. A.: <i>Design for recordkeeping: areas of improvement</i>	2008	C	- rm systems - methods (development) - organizational perspective	- design of information systems,	- interpretative - social constructivism	- records continuum theory	Qualitative - case study - interviews - participant observations - document analysis	Computer and systems science - specialization informatics	MIUN
Nilsson, J.: <i>Preserving useful digital objects for the future</i>	2008	C	- records (the properties of digital objects) - technological infrastructure	- long-term preservation - user experience	- interpretative - social constructionism	- information systems theory - OAIS-model	Qualitative - interviews - questionnaire - demonstrator object	Computer science	LTU
Quisbert, H.: <i>On long-term digital preservation information systems: a framework and characteristics for development</i>	2008	C	- systems - methods (development of framework)	- long-term digital preservation	- interpretative	- information systems theory - Information Continuum model - Records continuum model - OAIS-model	Qualitative - Systems Evaluation (Document reading, observation) - Future Workshops (Group interaction) - Qualitative Inquiry (Individual Interviews, Group Interview)	Computer science	LTU

Runardotter, M.: <i>On organizing for digital preservation</i>	2009	M	<ul style="list-style-type: none"> - rm practice - archival organisation - organizational perspective 	<ul style="list-style-type: none"> - roles and responsibilities - long term digital preservation 	<ul style="list-style-type: none"> - interpretative - social constructionism 	<ul style="list-style-type: none"> - Adaptive Structuration Theory - feminist techno-science - participatory design - Viable System Model 	<ul style="list-style-type: none"> Qualitative - participant observations - brainstorming - future workshops - individual and group interviews - discourse analysis 	Computer science	LTU
Sundqvist, A.: <i>Search processes, user behaviour and archival representational systems.</i>	2009	M	<ul style="list-style-type: none"> - use of records - systems - organizational perspective 	<ul style="list-style-type: none"> - user behaviour - intermediaries 	<ul style="list-style-type: none"> - critical realism 	<ul style="list-style-type: none"> - information behaviour - activity theory 	<ul style="list-style-type: none"> Qualitative Multiple case study - interviews - observations (think-aloud) - document analysis 	Computer and systems science - specialization archival science	MIUN
Kallberg, M.: <i>'The Emperor's New Clothes' Recordkeeping in a New Context.</i>	2013	C	<ul style="list-style-type: none"> - administrative practices - rm practices - professions (The practitioner, "the archivist") - archival organisation - organizational perspective 	<ul style="list-style-type: none"> - changing practices and functions - e-government development 	<ul style="list-style-type: none"> - interpretative - post-modernism 	<ul style="list-style-type: none"> - records continuum theory - theory of professions 	<ul style="list-style-type: none"> Qualitative Case study - interviews - document analysis 	Computer and systems science - specialization archival science	MIUN
Mäkinen, S.: <i>Records Management in Mobile Work.</i>	2013	M	<ul style="list-style-type: none"> - documentation processes - rm practices - organizational perspective 	<ul style="list-style-type: none"> - changes and challenges - mobile work 	<ul style="list-style-type: none"> - not explicit 	<ul style="list-style-type: none"> - organizational memory 	<ul style="list-style-type: none"> Qualitative Case study - interviews - document analysis - concept analysis 	Information studies	UTA

Klareld, A. S.: <i>Closer Together or Further Apart?: Public administration and archives in the digital age</i>	2017	C	-administrative practices - records/archives (conceptualization of) - rm practices - archival organisation - organizational perspective	- archival functions - roles and responsibilities - e-government	- interpretative	- critical theory - records continuum model	Qualitative - concept analysis - discourse analysis - literary warrant analysis - phenomenography	Computer and systems science - specialization archival science	MIUN
Packalén, S.: <i>Functional Classification Systems in Finnish Public-Sector Organisations.</i>	2017	C	- rm practices - methods	- classification	- not explicit	"theory guided rather than theory driven"	Qualitative (analytical-descriptive) - interviews - facet-analysis	Information studies	UTA
Paasch, M.: <i>Gemt eller glemt?: En undersøgelse af recordsbegrebets betydning for fremtidens informationsforvaltnings- og arkivpraksisser</i>	2018	M	- records (conceptualization of) - rm practices - archival practices	- archival theory and method - digitalization - preservation	- not explicit	- records continuum model	Qualitative - literature review - document analysis Case study - interviews	Politics and society - information management and archival studies	AaU
Sköld, O.: <i>Documenting videogame communities: A study of community production of information in social-media environments and its implications for videogame preservation</i>	2018	C	- the digital object's role and function as memory - documentation practices	- social media - videogame communities - long term preservation	- interpretative	- practice theory - document theory	Qualitative - literature review - conceptual analysis - ethnographic observations - document analysis	Library and Information Science	UU

8. Bibliotekaren som rettleiar – kompetanse- utvikling og erfaringsdeling i eit akademisk bibliotek

Idunn Bøyum og Katriina Byström

Kontinuerleg læring og kompetanseutvikling er naudsynt for dei fleste profesjonar. Bibliotektilsette er ikkje noko unnatak, og frå 90-talet har forskning innan bibliotek- og informasjonsfag retta merksemda mot læring og informasjonskompetanse (Bandyopadhyay & Boyd-Byrnes, 2016; Saunders, 2020), og den pedagogiske rolla bibliotekarar har for å utvikle informasjonskompetansen hos studentar har vore mykje diskutert (Bøyum et al., 2017; Limberg et al., 2008; Lupton & Bruce, 2010). På den andre sida har ikkje bibliotekarars eigen informasjonskompetanse og informasjonspraksis vore forska like mykje på (Bøyum et al., 2017; Pilerot & Lindberg, 2018). For å bidra til utvikling av informasjonskompetanse trengst minimum grunnleggande kunnskap og ferdigheiter knytte til verktøya som er i bruk. Løpande teknologisk utvikling, endring i informasjonsressursar og ikkje minst informasjonsgjenfinningsverktøy og forskingsstøtteteknologi er typiske døme på område for kompetanseutvikling for bibliotekarar i akademiske bibliotek. For å yte meir avansert støtte og rettleiing krev ein meir omfattande kunnskap og ferdigheiter knytt til verktøya og korleis dei er eigna innanfor ulike informasjonslandskap og kontekstar (sjå t.d. Lloyd, 2017). Døme på kontekstar og kunnskapsområde kan vere undervisning og rettleiing, utvikling av biblioteksystem, eller bibliotekets skranke og det arbeidet som vert utført der.

I denne studien undersøker vi i kva grad kompetanseutvikling og læring er ein del av dei akademiske bibliotekaranes jobbkvardag. Vi er interesserte i å høyre kva arbeidsoppgåver dei har og kva av desse som er gjenstand for erfaringsdeling og kunnskapsutveksling. Målet vårt er òg å identifisere når det er rom for læring på arbeidsplassen, kva som karakteriserer dette og kva konsekvensar det får for

bibliotekarar. Dette er ein casestudie av verksemda ved eit akademisk bibliotek. Forskingsspørsmåla våre er:

- 1) Korleis vert læring på arbeidsplassen realisert?
- 2) I kva grad er bibliotekarar opptatt av fagleg utvikling knytt til deira fagkunnskap og arbeidsoppgåver?

Det analytiske fokuset er å rette merksemda mot samanhengen mellom kompetansen til bibliotekarar og arbeidspraksisen deira. Resultata kan hjelpe biblioteka med å utvikle strategiar for å legge til rette for læring på arbeidsplassen.

Bibliotekarens kjerneoppgåver

Oppgåva med å rettleie og undervise publikum i informasjonssøking, informasjonsbruk og vurdering av kjelder, samlingsutvikling og kunnskapsorganisering er framleis blant kjerneoppgåvene til bibliotekaren (Audunson, 2015; Bøyum et al., 2017; Pilerot & Lindberg, 2018). Men katalogisering og klassifisering som kunnskapshegemoni vert utfordra av teknologi (Audunson, 2015). I ein studie vurderer nyutdanna bibliotekarar i fag- og forskingsbiblioteksektoren at dette er den tredje viktigaste arbeidsoppgåva i starten av karrieren (Bøyum et al., 2015). Dei to viktigaste arbeidsoppgåvene dei er sett til er opplæring og rettleiing og referansearbeid. Katalogisering og klassifisering er eit fagområde som har teke stor plass i norsk bibliotekarutdanning (Audunson & Gjestrum, 2015). Saunders (2020) peiker òg på at informasjonskompetanse og det å legge til rette for studentane si læring er ei sentral arbeidsoppgåve for bibliotekarar i UH-sektoren.

Dei siste 20-25 åra har vore prega av at biblioteka har teke ei aktiv rolle i kunnskapingsprosessar og læring både for studentar og forskarar. For å understreke denne endringa erstatta ein *bibliotek med læringsressurscenter* (Thune & Welle-Strand, 2000). Denne endringa ser vi òg i møte med brukarane. Sjølv om dei enkelt finn fakta på Internett, inviterer biblioteket brukarane til rettleiing i informasjonssøking - noko som utgjør ei av dei store endringane i bibliotektenesta siste åra (Bandyopadhyay & Boyd-Byrnes, 2016).

Kompetanseutvikling og biblioteket som ein lærande organisasjon

Oakleaf (2011) diskuterer bibliotekarens eigen kompetanseutvikling. Ho hevdar at nytte, eller læringsutbytte av undervisning, ofte blir taus kunnskap hos bibliotekarar sidan dei i liten grad dokumenter kva dei gjer og i kva grad dei deler kunnskap. Ho meiner at dette viser at bibliotek ikkje er lærande organisasjonar. På den andre sida hevder Johannessen (2018) at biblioteka er kunnskapsorganisasjonar nettopp fordi læring og kunnskapsdeling er ein viktig del av arbeidet.

I ei spørjeundersøking frå norske akademiske bibliotek fann Johannessen (2018) at majoriteten av dei norske bibliotekarane ikkje hadde noka form for formell vidareutdanning direkte relatert til profesjonsutvikling. Dei fleste bibliotekarane var svært nøgde med eigen kompetanse og halvparten meinte at dei hadde både kunnskap og kompetanse til å utføre jobben på tilfredsstillande vis. Likevel deltek dei på internseminar og interne kompetanseutviklande aktivitetar sidan dei opplever det som enkelt og lite krevjande. Det siste kan òg føre til ei høgare forventning om å delta på slike aktivitetar. Difor er det ikkje overraskande at dette var noko bibliotekarane gjorde i større grad enn å delta i formell etterutdanning. Dette liknar funn frå Bewick og Corral (2010), som hevdar at sjølv om dei fleste bibliotekarar som underviste hadde kortare formelle kurs i pedagogikk, var intern opplæring på arbeidsplassen mest vanleg. Dei var komfortable med undervisning og eigentleg nøgde med eigen innsats og kompetanse.

Det er vanleg å forstå bibliotekarens arbeid, t.d. referansetenesta, som sosiale praksisar (Limberg et al., 2008; Lloyd, 2010, 2017; Tuominen et al., 2005). Praksis er eit sett handlingar praktikarane engasjerer seg i og vert utvikla over tid gjennom (sjå td. Bøyum et al., 2017). Korleis praksis vert danna, reprodusert og utvikla kan vi forstå i lys av yrkesutøvarens deltaking og sosialisering inn i eit gitt praksisfellesskap (B. Wenger-Trayner & E. Wenger-Trayner, 2014). Bibliotekaren kan vere medlem i fleire slike utan å vere like engasjert og involvert i alle (Bøyum et al., 2017).

Kompetanse utviklar seg innanfor slike praksisfellesskap. Bibliotekarar lærer ved å gjere ting saman med kollegaer, og bidrar dermed til kollektive aktivitetar (Pilerot & Lindberg, 2018). I ein casestudie observerte Pilerot og Lindberg (2018) bibliotekarar i ulike formelle og uformelle situasjonar for å identifisere informasjonspraksisen deira. Dei fann at informasjonspraksis er innvoven i dagleg praksis og oppgåver, og utgjer sjeldan ein separat del av arbeidskvardagen. Informasjonspraksis konstituerer den akademiske bibliotekarens arbeid. Dei fann at bibliotekarane konstant sjekka opp fakta og snappa opp informasjon som fanga interesse. Dette karakteriserer Bates (2002) som monitorering eller "back-of-the-mind alertness". Bibliotekarar og andre utanfor arbeidsplassen kan òg vere ein del av det uformelle læringsnettverket deira. Vidare viser Pilerot og Lindberg (2018) at bibliotekaren deltok på meir formaliserte læringsarenaer som kurs og konferansar. Oppsummert kan ein seie at bibliotekarens kompetanseutvikling ofte er kjenneteikna av å vere uformell og ad hoc (Lloyd, 2010, 2017; Pilerot & Lindberg, 2018).

Kunnskapsdeling skjer altså ofte i uformelle situasjonar og ved tilfeldige møte (Burnette, 2017). Pilerot og Lindberg (2018) hevdar vidare at den viktigaste arenaen for å halde seg oppdatert er å delta i meir eller mindre formaliserte møte. Studien deira viser at bibliotekaren støttar seg på både formelle og uformelle informasjonskjelder i utvikling av praksisen sin. Bruk av formelle forskingsresultat er spesielt relevant når nye prosjekt skal setjast i gang. Sjølv om bibliotekaren er ekspert på informasjonssøking er det påfallande kor uformell deira eigen bruk av informasjon er. Bibliotekarane les mykje, både for seg sjølv og for kvarandre, deler informasjon med kollegaer, men hentar òg inn opplysningar og erfaring frå kollegaer. Sjølv det å sosialisere med kollegaene, som til dømes småprat i skranken, er viktig for læring. Det å sitje to og to saman i skranken gir høve til å dele både eksplisitt og taus kunnskap og slik gjensidig utvikle individuelle kunnskapsbasar (Burnette, 2017).

Læring i arbeid

Det har vore ei aukande interesse for læring på arbeidsplassen (organisasjonslæring) dei to siste tiåra. Området læring på arbeidsplassen har vore definert på

ulike måtar. Den minst kontroversielle er at læring skjer i aktivitetar som føregår i arbeidssfæren til ein person; på kurs eller arbeidsseminar om spesifikke tema, i mentor-elev-relasjonar, i referansegrupper eller som ein del av kvardagen. Eitt av aspekta knytt til læring på arbeidsplassen gjeld prioriteringa mellom sosiale og kognitive læringsteoriar. I den eine enden er det tilnærmingar som legg stor vekt på hegemoni på arbeidsplassen og sosiale praksisar. I motsett ende blir arbeidsplassen hovudsakeleg sett på som ei ramme for individuell utvikling som framhevar kognitive kapasitetar hos ein autonom lærande. På den andre sida er det òg mange meir moderate synspunkt på læring på arbeidsplassen, der individet og det sosiale blir sett på ein meir balansert måte (Giddens, 1984; B. Wenger-Trayner & E. Wenger-Trayner, 2014). Denne typen forståing plasserer vekta både på sosial praksis og den enkelte utøvar. Det er dette siste synet på læring på arbeidsplassen vi her tek utgangspunkt i. Billett (2004) definerer det slik:

“In considering learning as participation in work, it is important to stress that engagement in and what is learnt from socially-determined practices are not determined by the social practice. Instead, individuals decide how they participate in and what they construe and learn from their experience.” (Billett, 2004, s. 316).

For å diskutere bibliotekarens arbeid tek vi utgangspunkt i ei praksisteoretisk orientering, der vi legg vekt på at arbeid og konteksten arbeidet føregår i er mogleggjort av sosiale, materielle og økonomiske forhold som styrer og regulerer kva krav, prosedyrar og løysingar som er eigna for å utføre arbeidet (jmf. Giddens, 1984). Utføringa speglar læring generelt. Gjennom deltaking i eit spesifikt arbeidsfellesskap lærar vi kva det til dømes vil seie å vere ein universitetsbibliotekar (profesjonell praksis) på eit spesifikt universitetsbibliotek (lokal praksis) (Lloyd, 2017).

Metode

Casestudien vår vart gjennomført i eit middels stort fakultetsbibliotek i universitets- og høgskulesektoren, knytt tematisk til eit spesifikt fagområde. Nokre år tidlegare vart små instituttbibliotek slått saman til eit større bibliotek. Difor er det mange som har knytt relasjonar til vitskapleg tilsette og fagområde og

på den måten spesialisert seg utan å ha formell fagkompetanse. Her hadde dei òg ansvar for mange ulike oppgåver i biblioteket, frå rutinearbeid til fagleg rettleiing. Biblioteket har vore oppteke av å utvikle bibliotektenestene og av intern kompetanseutvikling. Forskingsformidling gjennom ulike arrangement (både fysiske og digitale) har vore satsingsområdet for det nye samanslåtte biblioteket. I løpet av 2015 og 2016 vart biblioteksystemet BIBSYS (frå 1972) skifta ut med ORIA og ALMA i alle norske universitets- og høgskulebibliotek. Dette påverka sjølvstilt både kva dei tilsette retta merksemda mot og kva som var tema for kompetanseutvikling og læring.

Dei tilsette er både fagreferentar (fagspesialistar), fagutdanna bibliotekarar (med bachelor, master, eller spesialkompetanse innan et gitt fagområde), nokre ingeniørar/teknikarar og administrativt tilsette. I generell omtale av dei tilsette vil vi bruke *bibliotekarar* uansett kva bakgrunn dei har. I den grad vi vil framheve kompetanse vil vi nemne det spesielt (fagreferent/fagutdanna bibliotekar).

Skrankevaktene er organisert i team, der alle faggrupper skal være representert for å legge til rette for god erfaringsdeling mellom profesjonar og for å kunne ta imot ulike typar spørsmål i skranken. I tillegg til tradisjonelle bibliotektenester som utlån og rettleiing i informasjonssøking og hjelp til oppgåveskriving, har biblioteket satsa stort på utlån av rekvisita, ladekablar, pc-ar og anna som kan vere med på å legge til rette for læringsprosessar.

Casestudien tek sikte på å identifisere kva bibliotektilsette gjer for å utvikle kompetansen sin generelt, korleis dei reflekterer over og førebur seg til skrankevakter og i kva grad referansetenesta er gjenstand for både formell og uformell kompetanseutvikling. Data vart samla inn gjennom semistrukturerte intervju [sjå vedlegg] og direkte observasjonar i skranken. Undersøkinga er meldt til NSD. I denne artikkelen fokuserer vi på intervjumaterialet, men har valt å løfte fram eit par illustrerande døme frå observasjonsdata frå ein studie gjort i same bibliotek i same periode som intervjuet vart gjennomført (Bøyum et al., under publisering). Vi gjennomførte tolv intervju i løpet av 2015. Informantane har ulike roller og utdanning, og er tre fagreferentar, åtte bibliotekarar og ein teknisk/administrativt tilsett. I teksten er desse nummerert som I-1 til I-12 uavhengig av rolle og bakgrunn dei har.

Begge forskarane delte intervjua mellom seg og diskuterte undervegs i intervju-prosessen. Intervjua varte ca. 20 til 46 minutt (totalt ca. 350 minutt), vart tekne opp og transkriberte. NVIVO vart brukt til empirinær koding av materialet for å lette analysearbeidet. Vi enda opp med 13 nodar til bruk for analysearbeidet. Alle intervju er gjennomgått av begge forskarane for analyse. Ved to av intervju var det problem med opptaksutstyret, men her vart det skrive referat rett etter intervju.

Utsegnene vert attgjeve på bokmål sidan dette er nærast dialekta til informantane. Når vi bruker hermeteikn i utsegnene er det for å illustrere at informanten siterer andre. Både informantane og utsegnene deira er forsøkt anonymisert i så stor grad som mogleg. Difor er fagområde og emne utelatne, eller omskrivne.

Funn

I intervju var vi opptekne av å høyre korleis bibliotektilsette reflekterer over kompetanseutvikling og læring generelt i biblioteket, men òg kva som er drivkrafta bak eigen kunnskapsutvikling. Kapittelet vil difor presentere deira refleksjonar rundt arbeidsoppgåver, arbeidsfordeling, informasjonspraksis, eigen kompetanseutvikling og formelle og uformelle læringsarenaer.

Arbeidsoppgåver

Mange av informantane har jobba lenge i biblioteksektoren og vore innom ulike arbeidsplassar og dei diskuterte kva endringar dei har opplevd i bibliotekets oppgåver og samfunnsoppdrag og med dette kravet til bibliotekarrolla.

Bibliotekarane diskuterte vertskapsrolla og servicefunksjonen spesielt i samband med det å arrangere både vitskaplege og populærvitskaplege foredrag, debattar og liknande. I kva grad dei var begeistra for denne endringa varierte frå stor entusiasme til at dei var nøgde med å sleppe å bidra om dei ikkje ynskte å delta. Vertskapsrolla vart av fleire opplevd som eit brot på normalarbeidsdagen, men andre fortalde at arrangement var ein del av det daglege arbeidet.

Dei vi intervjuar, er i stor grad nøgde med arbeidsplassen sin og skildrar han som generøs og at dei hadde fridom under ansvar. Arbeidsmiljøet vart omtala som

«livlig og trivelig» (I-4). Ingen ytra nokon eksplisitt misnøye med korkje arbeidsoppgåver eller miljø. Dei fleste informantane skildra arbeidet sitt som variert, men likevel føreseieleg, sjølv om det kunne «sprike til alle kanter» (I-7). I alt 19 ulike oppgåver vart lista opp, som; katalogisering, klassifikasjon, emneordsetting, fjernlån, vertskapsroller, formidling, undervisning og rettleiing osb.

Ein informant hevda at den viktigaste oppgåva for bibliotekarar i UH-sektoren er å vere: «eksperten på fagbiblioteket, en som klarer å grave seg fram til det som er vanskelig å finne» (I-11.) Dette kan vere emnesøk, men og knytt til fjernlånsoppgåver: «[Jeg liker] å vri ting ut av nettet, konkrete ting, men det hender det er feil referanser og sånn. Drive bibliotekarsnokingen. Ikke gi deg helt - som du har fått med deg fra bibliotekhøyskolen. Detektiv. Det liker jeg godt» (I-4). Denne begeistringa over arbeidet var det fleire som ga uttrykk for: «Jeg visste ikke at katalogisering var så morsomt» (I-2). Ei annan kunne fortelje begeistra om ein rettleiingsoppgåve i etterkant av feltarbeidet til ein forskar: «Det ble omfattende veiledning. Måtte søke i baser jeg ikke visste fantes - 'Morsomt'» (I-9). Nokre få kunne tenkje tilbake på arbeidsoppgåver som hadde falle bort på grunn av digitalisering – utan at dette sette eit preg på korleis ein hadde det på jobb.

Kven gjer kva?

Det er ei klar deling mellom arbeidsoppgåvene til dei ulike profesjonsgruppene, spesielt mellom fagreferentane og dei fagutdanna bibliotekarane. Fagreferentane var opptekne av fagleg rettleiing, emnedatabasar, kommunikasjon med universitetets forskarar og undervisarar både for å yte forskarstøtte, men og i samband med å utvikle eigne kurs og bidrag til undervisning. Dei fagutdanna bibliotekarane opplevde at dei i større grad var generalistar som framleis heldt seg til sine kjerneoppgåver knytte til biblioteksystemet (ORIA, ALMA og BIBSYS), referansearbeid, fjernlån og katalogisering i tillegg til ekspertise i generiske søkeferdigheiter, medan Endnote-kompetanse gjekk på tvers av profesjonsgruppene. Begge grupper er involvert i samlingsutviklingsprosessen, men deltek i ulike delar av denne.

Under intervjuua kom denne ansvarsdelinga sterkast til uttrykk blant dei fagutdanna bibliotekarane som i stor grad overlèt emnerelaterte spørsmål og rettleiing til fagreferenten:

Referansearbeid får jeg ikke gjort så mye her. Det er fagreferentene som tar den biten, eller de bibliotekarene som har jobbet lenge i de avdelingene hvor det har vært et fag. (I-4)

Er jeg usikker spør man, stort sett vet man. Er ikke den fagreferenten der [i skranken], ringer jeg, noen ganger følger jeg opp [på kontoret]. (I-5)

Endnote-spørsmål føler [jeg] meg ikke alltid helt trygg [på]. Sender til de som er eksperter på det. Når de kommer så langt at de spør, er det ofte avanserte spørsmål [som jeg sender til] fagreferenten. Jeg veileder i det enkle. (I-1)

I den grad fagreferentane spør dei fagutdanna bibliotekarane om noko svarar fleire at det då handlar om det tekniske i biblioteksystema ALMA og ORIA, men òg spesielt gamle BIBSYS (blåskjermen):

[De fagutdannede bibliotekarene] setter sin ære i det. Jeg synes det er slitsomt med den blåskjermen. Jeg kan ikke kommandoen. (I-8)

Selvfølgelig hvis det blir intrikate funksjoner i BIBSYS, så er det noe bibliotekarene kan. De som har jobbet lenge er langt bedre på enn de ferske [...]. Skjer hele tiden. Vi har jo eksperter på Endnote og andre referansesystemer. Da ringer vi en venn som kan det. (I-7)

Fagreferentane nemner vidare at dei sender spørsmål om lånekort, referansehandteringsprogram, eller rutinar knytt til katalogisering, som til dømes bøker som har fleire seriar, til kollegaer med tradisjonell bibliotekarkompetanse. Mange av dei fagutdanna bibliotekarane seier at dei raskt sender emnerelaterte spørsmål vidare, spesielt om det er tung fagterminologi. Dette førte til at dei som ikkje hadde så mykje emnerelatert rettleiing, opplevde at det var vanskeleg å komme i kontakt med nye studentar. Nokre av bibliotekarane sakna det å rettleie og med det å miste kontakten med brukaren. På den andre sida kan det vere greitt sidan mangel på oppgåver og emnerelaterte spørsmål fører til at dei får lite trening i å svare på slike spørsmål:

Skjønner vi at de trenger mer faglig hjelp med et eller annen, finner vi hvem av mine kollegaer som kan dette best. Det gjør vi ofte. (I-6)

Når det gjelder å skrive oppgaver føler jeg meg ikke kvalifisert til å si så mye om det siden jeg verken har master eller doktorgrad. Så [da] henviser jeg til fagreferenten. (I-9)

Jeg veileder jo å søke i ORIA, men sjelden i databaser. Det gjorde jeg før. Blitt borte for meg. Blir så sjelden [emne-]spørsmål og får ikke holdt meg oppdatert på det. De andre [databasene] har jeg sett på, men ikke lært meg veldig godt. Da

spør jeg fagreferenter. Sjelden vi viser faglige databaser, da viser vi de heller til fagreferenten. (I-10)

Brukargruppa er for det meste studentar og tilsette, men òg andre som er interessert i bibliotekets fagområde. Alle i biblioteket har skrankevakter og med det er det fleire til å dele på jobben. Dette er òg ei av årsakene til at nokre meiner det er mindre referanseoppgåver:

Vi får ikke så mange referansespørsmål. Jeg får ikke brukt min bibliotekarkompetanse, men får gjøre mye annet. Jeg er ikke noen god referansebibliotekar, jeg får for få spørsmål. (I-4)

I kontrast til den tydelege fordelinga av arbeidsoppgåver innan bibliotekfellesskapet står IT-assistentar og studentassistentar, som deler same fysiske arbeidsplass ved skranken. Assistentane var ikkje ein del av bibliotekets organisasjon og dermed ikkje integrert i det faglege bibliotekarfellesskapet. Det var tydeleg at det ikkje var heilt konfliktfritt å ha andre grupper inn i skranken sidan dei ikkje var godt nok kjende med rutiane og kva som vart venta av ein. Eit døme var at dei la seg opp i referansesamtalen, eller ikkje hadde same forståing for kva ein kunne gjere og ikkje gjere i skranken:

IT – bare negativ: «åh, ja! Den boka står der». De hadde ikke den forståelsen for kundebehandlingen. De bare stakk inn i samtalen; «han mener sikkert det...» (I-9)

Det er fellesskap. Det var premisset. Noen glemmer det. Disse studentbetjentene har ikke den forståelsen. Vi som jobber her, har det premisset [at] vi skal være profesjonelle og ikke holde på sånn. Skal du absolutt drikke kaffe må koppen stå under bordet [...] Ikke noe rot og surr i skranken. Det skal være ryddig og pent. (I-9)

Eiga kompetanseutvikling

Korleis ein held seg oppdatert og utviklar eiga kompetanse kan vere både formelt gjennom utdanning og uformelt via kvardagsoppdatering og erfaringsdeling. Ut over ei forventing om at fagreferentane og dei som har spesialiseringar skal vere ekspertar innan sine fag, verkar det ikkje som om det er nokon gjennomtenkt kompetanseutviklingsstrategi. Personleg interesse og ambisjonar styrer interesse

for læring. Andre peikar òg på personlegdom som drivkraft for kompetanseutvikling:

Gjør veldig mye forskjellig, i alle fall jeg. Sikkert litt fordi jeg er nysgjerrig av person, er med på prosjekter og sånn. (I-6)

Det kan vere krevjande å vere bibliotektilsett ved eit breiddeuniversitet og med det betjene brukarar på ulike nivå og innan ulike fagområde. Sjølv om dette biblioteket har ei viss fagleg avgrensing utbryter ein bibliotekar: «Skulle gjerne hatt en bachelor i hvert fag» (I-6). Dette er jo ikkje mogleg og referanseintervju-teknikkar er ein måte å bøte på mangel på fagkompetanse. Sjølv om mange kjenner at dei kjem til kort, er det eit grunnleggande ønske om å lære og vere oppdatert:

Jeg føler ikke at jeg er så oppdatert. Siden jeg ikke har fagansvar blir min kunnskap generell. Det å ha ofte skrankevakter er viktig for å holde seg oppdatert. Se bøkene, skaffer seg oversikt over hva som er pensum på ulike fag. (I-11)

Utvikler hele tiden «det var lurt, nå må jeg huske på å gjøre ditt og datt». (I-9)

Kan ikke svare relevant hvis det er et litt avansert spørsmål. Føler meg dum. Jeg liker å være informert, oppe på ting, kan svare faglig. Du er nysgjerrig og ønsker å lære. (I-8)

Informanten peikar her på at ønske om å lære er individuelt. Denne djupe nysgjerrigheita fører til at enkelte melder seg på både interne og eksterne prosjekt, tek på seg ulike verv i biblioteket, men òg sentralt i moderorganisasjonen og på den måten «får input fra andre miljøer». (I-6)

Tid til kompetanseutvikling kan vere ei utfordring. Mange av informantane var lei seg for at dei ikkje fann tid til å prioritere det, spesielt den faglege biten. Ein av informantane uttrykte spontant «[d]et rekker jeg ikke» (I-8). Hen fortel vidare at hen heller deltok i konferansar, eller snakka med fagfolk. For fagreferentane var det òg krevjande å følgje med på det bibliotekfaglege:

Fulgte med i [eget fagområde] jeg droppet ut. Prøver å følge med på [spesielle områder innen mitt fagområde] - som jeg kunne mye [om], men der er det mye forandring. Handler litt om at vi blir gamle. Systemet er i forandring. (I-8)

Samtidig den bibliotekfaglige delen av det, jeg opplever ikke det som å holde seg oppdatert. Det er mer den evige kampen om å lære seg nok til at man kan litt. (I-7)

Det bibliotekfaglige kan ikke følge med på det. Har brukt mere tid på undervisning, forskningsstøttetingen, formidling av samlingen. [...] Jeg er ikke god på ALMA og ORIA. [...] Alt det nye i ORIA stresser. (I-8)

Tradisjonelt har det å følge med i spesifikke tidsskrift vore ein måte å halde seg orientert på. Dette var det få av informantane som gjorde særleg grundig, det handla om å bla og sjå gjennom. Eitt av føremåla med det var å få innkjøpstips. Det å søke systematisk etter litteratur ein er interessert i, er det svært få som gjer. Ein annan systematisk metode for å halde seg oppdatert, er å ha varslingar på tema, forfattar eller tidsskrift. Dei få som nemner dette, er høvesvis fagreferent som har varsling innan fagområdet sitt, ein som har varsling knytt til området hen rettleiar i og ein bibliotekar som har varsling på bibliotekfaglege tidsskrift:

Jeg klarer ikke å følge tidsskrifter - for mange. Holder meg opptatt av spekteret, hvor er det de publiserer mest. (I-1)

Nei, litt fordi det er så mange tidsskrift «vær så god bli gæren». Ingen tidsskrift, slik jeg oppfatter det, dekker de ørsmå problemstillingene jeg er opptatt av. De jeg er opptatt av dekkes av EN artikkel, ikke sant? Da er det å finne den nåla i høystakken da. Det å browse hva som er de nyeste som er publisert, sjekke noen titler holde øye med hvilke forfattere som er ute, ikke minst høre med andre. (I-7)

Leser [norske fagtidsskrifter og bransjeblader], for å følge med på bøker [som kommer], Bibliotekfaglige tidsskrifter som er interessant, Bok og bibliotek. (I-9)

[Følger] ikke så mye [med i forskningstidsskrifter] som jeg gjerne ville. Har fortsatt sånne alert, sånne store tidsskrift, Journal of academic librarianship og sånne typer. Husker ikke titlene i farta, Journal of documentation. Følge litt med litt sånn. Hvis jeg ikke har tid til å lese forsvinner det fort. [I-6]

Ja, der har jeg epostvarsel fra denne preprint archive. (I-7)

Ein viktig del i det å kunne rettleie ut over eige fagområde, er å forstå fagterminologien. Eit par av bibliotekarane er inne på at det å arbeide med å katalogisere i seg sjølv, indirekte, ga ei viss innsikt i faget.

Jo mer man kommer nærmere faget jo lettere er det. Da jeg katalogiserte ble jeg sittende å bla i mye fagbøker, nå katalogiserer jeg ikke. [Da] var det lettere å oppdatere seg. Blir ikke utsatt for bøkene før jeg sitter i skranken. Nå blir jeg ikke eksponert for fag. [Å katalogisere er å] være en del av informasjonsflyten, få ubevisst kjennskap til det [fagområdet]. Tenker: 'Hva har de foreslått som

emneord på den, hva handler den om. Sitter og skriver ned titler - forholder meg til fagterminologi. (I-11)

Ein av informantane oppsummerte kvifor det å følgje med var viktig, ikkje berre for sitt eige fagområde, men for å kunne utøve arbeidet som bibliotekar. Det å sjølv skrive, referere og søke til eige formål var viktig:

Behovet for å være skarp i det man skal formidle fra biblioteket sin side, nemlig det å gjøre egen informasjonsinnhenting, det å gjøre egen referansehåndtering, det å faktisk sitte å skrive egne oppgaver og artikler. Det er helt nødvendig for å kunne hjelpe forskerne i å gjøre det. Ditt valg. Hvis jeg ikke gjør det, tror jeg ikke forskerne vil høre på meg. (I-7)

Ein annan type kompetanse, eller ferdigheit kan vere knytt til det å behandle ulike menneske sidan biblioteket har mange ulike brukarar, frå eigne studentar og tilsette til 'folk frå gata'.

Det er jo av og til at man trenger psykologisk kompetanse, hvordan håndtere andre mennesker. Vi får mye veldig rare henvendelser. [...] Det er konsensus om at vi prøver å snakke dem ut av biblioteket på en hyggelig og rolig måte og håper at de er fornøyde når de er ferdig og i hvert fall inntrykk at de har fått det de trodde de ville ha. Vi må bruke fagligheten vår, men også være representant fra biblioteket. (I 7)

Læring i praksisfellesskapet

Dei bibliotektilsette er fordelt i ulike team som dekker skrankevaktene. Teaminndelinga fungerer godt. Det er spesielt det at kvart team er sett saman av kollegaer med ulik bakgrunn og kompetanse som vert verdsett. Dei viser kvarandre rutinar, diskuterer og reflekterer over kva som er lurt å gjere, ser på korleis den andre utfører eit søk mm. Dei informantane som kommenterer dette, er nøgde. Sjølv skranken er dermed ein viktig arena for læring og erfaringsdeling. Sidan alle har skrankevakter, var det viktig at alle kunne søke og forstå systema på eit overordna plan. Difor var mykje av kompetanseutvikling og opplæring knytt til dei nye biblioteksystema ORIA og ALMA. Opplæring var organisert i faste grupper knytt til område, men og til at ein meir uformelt gjekk gjennom rutinar og funksjonar saman med ein kollega og nytta høvet til å lære når ein hadde skrankevakter:

Vi sitter to i skranken og lærer. Nå kan vi snakke sammen. Lærer mye av hverandre». «Dette kan jeg. Dette husker jeg». Gir oss kompetanse å være to. Før var vi bare en pga. IT. Kjempenegativt. Vi fikk ikke den utvekslingen. (I-9)

Morsom situasjon når man kan benytte seg av kompetansen til den som sitter ved siden av. Når man lurere på en ting, når man trenger bredde? (I-11)

Vi sitter jo sammen og lærer hele tiden noe av hverandre. Fungerer bra. Noen kan mer enn andre både rutinen som kreves og det at man kanskje kan veilede på andre måter. «Jammen hun gjør sånn, låner sånn, det kan kanskje jeg gjøre?». Plukker opp atferd. (I-6)

Som vi ser, er det mange av bibliotekarane som seier at skranken er ein arena for læring og erfaringsutveksling. Under observasjon av kva brukarane spør om i skranken, noterte vi ned nokre døme på kva bibliotekarane utveksla av informasjon knytt til det faglege arbeidet. Dette illustrerer òg at det er mange bibliotekarar innom skranken i løpet av ei vakt. Under er nokre illustrerande døme basert på observasjonsdata i same bibliotek som intervjuundersøkinga vart gjennomført ved (sjå Bøyum et al., under publisering for utfyllande informasjon). Døma er frå to ulike skrankevakter. Dialogen er ikkje skrive ned ordrett, målet var å identifisere tema for kunnskapsdeling. Som vi ser er mykje av dialogen prega av ALMA-sjargong:¹

Bibl-A og Bibl-B diskuterer rutiner. Bibl-B har ikke tilgang til alt. Innimellom jobber de med fjernlån.

Bibl-B sjekker erstatningsrutiner og finner ut at studenten hadde tjent på å betale gebyr og seier: ”Æsj, da sa jeg feil”. Bibl-A og Bibl-B snakker litt om rutineene ved erstatningsgebyr. Bibl-C bryter inn og orienterer om rutiner ved fjernlån og purring «Vi kan snakke om det på [fellesmøte]».

Bibl-A: ”Hva gjør du når du mottar [...]?”

Bibl-C forklarer rutiner: ”Velg review request [...]”

Bibl-B etterlyste rutinebeskrivelser for rutine X

Bibl-Z og Bibl-Y diskuterer ALMA-rutiner, fjernlån og *reshelving*

Bibl-I har problem med å finne et tidsskrift. «Finner det ikke digitalt». Bibl-Z spør om hun har søkt etter det trykte. Hjelper med det og forklarer at gammel katalogiseringspraksis ikke fanget opp gamle hefter [Ser på et spesielt tidsskrift fra 1991]. Bibl-Z:«Litt vanskelig å se hefter så langt tilbake i tid».

¹ Alma har eit engelsk brukargrensesnitt og mykje av dialogen er prega av dette. Her kan det vere nokre feil i sjølve omgrepa som er brukt utan at det reduserer det illustrerande føremålet.

Bibl-Z: «Lag request, velg physical, så velg patron dig [...], så named, så flytter den seg... ..» Dvs at den er sendt til kopiering i eget bibliotek. Bibl-I holdt på å sende bestilling til utlandet, men Bibl-Z hjalp til og fant den i eget bibliotek.

Bibl-I ber om hjelp til en bestilling til?

Tidlegare i kapittelet såg vi det er få som seier dei systematisk følgjer med på forskning innan eige fagfelt, og heller ikkje det bibliotekfaglege. Då er erfaringsdeling og praksis viktigare. Ein informant reflekterer over korleis læring i praksisfellesskapet skaper sosiale praksisar:

Forskingsmiljøet her setter standard for hvordan ting skal gjøres, hvordan jeg vil veilede. Min oppdragelse er herfra, så hele min bakgrunn er definert ved den praksisen som er utarbeidet her ved at man f.eks bruker preprintdatabase, det er ikke nødvendigvis at man gjør det over alt, men her er det standard, det får man beskjed om at det gjør man. Så grad av refleksjon rundt det kommer med årene kanskje? Så er det da hvilke publiseringskanaler man skal bruke som forsker, hva som er populært, DBH, innad i fagmiljø rett og slett, nivå en eller to, eller hvorvidt det er et forskningsspørsmål andre på instituttet har prøvd å svare på, og hvilke kanaler de har brukt for å få publisert. (I-7)

Det faste vekemøtet vert nemnd av mange som ein viktig arena for kompetanseutvikling og erfaringsutveksling. Her er det i hovudsak fagreferentar, men og bibliotekarutdanna med særskilde fagansvar som presenterer databasar og andre emnerelaterte problemstillingar. Målet er å dele kjennskap til informasjonskjelder og utvikle teknikkar slik at alle kan rettleie på eit enkelt nivå i samband med skrankevaktene. Òg andre faste møte i undergrupper, teammøter, personalseminar, møter på tvers av heile UB og liknande vert nemnd som sentrale arenaer for erfaringsdeling:

I det bibliotekfaglige er jeg så heldig at jeg er i et system der vi har fagansvarligmøter og personalmøter der det kommer sånne drypp med jevne mellomrom, f.eks ikke [nødvendigvis] helt relevant for meg som [x-fagområde], men opplæring i [andre fags informasjonskilder], en måte jeg prøver å lære mer om informasjonskompetanse og informasjonsinnhenting. (I-7)

Referansetenesta, inklusive teknikkar knytt til dette, og skrankearbeid generelt er sjeldan tema for det faste vekemøtet. I den grad det har vore tema har det handla om arbeidsfordeling, teknikkar i biblioteksystema, samhandling, kommunikasjon og atferd, etiske problemstillingar:

Tar ofte opp når brukerne kommer inn - ikke se ned, må gjenta [det de sier]. (I-4)

Ikke la låneren stå der forvirret, hvis det er for mye diskusjon blant de som sitter bak skranken kan låneren bli helt forvirret. De skal ikke høre noe negativt mellom oss. De må føle vi er profesjonelle, f.eks den spisinga, sitter med tøfler, strikker og sånn. Det virker ikke særlig profesjonelt. (I-6)

Vi har lagt veldig stor vekt på hvordan vi skal jobbe i skranken, vi utvikler det hele tiden. Særlig kommunikasjon mellom de som sitter og veileder. Til å begynne med var det veldig negativt; man skulle ikke tråkke i andres bed, nå er det positivt. Vi snakker sammen og har brukeren sammen. (I- 9)

Dei fleste bibliotektilsette har område der dei er ekspertar, anten som den einaste, eller som deltakar i mindre grupper. Det å høyre til i grupper knytt til særskilde arbeidsoppgåver som Cristin-superbrukarar, emneansvarleg, fagleg rettleiing, eller andre nettverk er viktig for erfaringsdeling og kompetanseutvikling. Innføring av dei nye biblioteksystema er prosjekt som dannar grunnlag for mange nye grupper og læringsnettverk.

Fleire informantar nemnde at dei snakka mykje fag på arbeidsplassen, og på den måten både delte erfaringar og lærte av kvarandre. Lunsjen er ein uformell arena for erfaringsdeling og diskusjon mange sette pris på, sjølv om ein av informantane eksplisitt uttrykte at det kunne vere ei frisone for fagprat:

Vi snakker en del fag, i alle fall det praktiske. Teamledermøter, snakker mye da, [om] problemer, oppdager [nye ting] osv. Snakker nok litt fag hele tiden. (I-10)

Mange rare diskusjoner, mye fagprat, hender lunsjen strekker seg litt ut. Føler vi har alibi for å gjøre det». (I-6)

Andre arenaer er sjølvsagt kurs, konferansar, biblioteklister osv. Også samarbeid og kontakt med fagmiljøa utanfor biblioteket er typiske læringsarenaer og møteplassar nemnd av fleire:

Blir kjent med fagmiljøet, men ikke som fagreferenten som har sin akademiske utdanning fra faget. Bare meg, men jobbet tett sammen med de som var på [instituttet]. I tilfeller man trenger å konsultere fagpersoner er det godt å ha fagpersoner å støtte seg på, bygningen [ligger] 50 m nedenfor. (I-6)

Jeg ville ikke oppsøke andre på bibliotek i så stor grad for å prøve å dekke det jeg føler er kompetanseshull, da vil jeg gå til de andre forskerne, da vil jeg høre hva er det de gjør, hva vil de råde meg til. (I-7)

To viktige kanaler: Den ene er masterstudentene som presenterer oppgaver, minikonferanse. Ser hvor det faglige arbeidet går. (I-1)

Faglig oppdatering: De ulike personalseminarene[ukemøtet]. Innspill fra kollegaer på ulike områder, så konferanser, men følger ikke tidsskrift og søker ikke etter litteratur. (I-3)

Diskusjon

Dei fleste informantane var nøgde med arbeidsoppgåvene og opplever både oppgåver og arbeidsdagen som variert. Eit bibliotek rommar mange ulike arbeidsoppgåver og med det ulike kontekstar og informasjonslandskap praksis vert utvikla i. Eit døme på slik sosialisering er bibliotekaren som fortel om lokal praksis ved bruk av gitte informasjonskjelder, ved at dei har ei felles forståing for at dei opptrer profesjonelt og at dei samarbeider om spørsmål i skranken.

Ved å tre over grenser mot andre praksisfellesskap kan ein skape gnisningar (B. Wenger-Trayner & E. Wenger-Trayner, 2014). Dette kjem eksplisitt til uttrykk i refleksjonen rundt assistentar og andre som ikkje deltek i fora der praksis vert diskutert og utvikla og dermed blandar seg inn på bibliotekarens domene. Dette viser kor viktig deltaking i praksisfellesskap er for utvikling av praksis og tilgang til kva som er forventa av ein.

Mellom dei som har emneansvar og dei som ikkje har det, verka det som om det var delt forståing for kor grensene mellom desse ulike praksisfellesskapa gjekk. Dette var spesielt synleg mellom profesjonsgruppene fagutdanna bibliotekar og fagreferent. Skilje mellom dei som er ekspertar og dei som ikkje er det, er ikkje berre knytt til formell utdanning. Dei som hadde opparbeida seg emnerelatert kompetanse gjennom lang erfaring, bevega seg mellom desse praksisfellesskapa (B. Wenger-Trayner & Wenger-Trayner, 2014). Gjennom det å ha nær tilknytning til visse fagområde oppnår dei fagleg autoritet gjennom deltaking i praksisfellesskap utanfor bibliotekets sfære, som til dømes eit institutt. Dette viser at dei ulike bibliotekarane på ulikt vis er sosialisert inn i ulike praksisfellesskap og gjennom det kjenner både fagområdets informasjonskjelder, fagterminologi og problemstillingar (Bøyum et al., 2017).

Fagutdanna bibliotekarar sender vidare spørsmål som er fagrelaterte, til fagreferenten. Fagreferent kan sende spørsmål utanfor deira fagområde til den som er ekspert på andre fagområde, eller til dei som er spesialistar på biblioteksystem og referansehandteringssystem. Dette vart i svært liten grad

observert i studien av bibliotekets skrankearbeid, berre nokre få døme på at ekspertar på referansehandteringsprogram vart tilkalla vart registrert (Bøyum et al., under publisering).

Arbeidsfordelinga kan tyde på ei felles forståing for at bibliotekets oppgåver kan løysast i kollektivet (Pilerot & Lindberg, 2018), og dermed er ikkje brukaren avhengig av å møte den med rett individuell kompetanse og ferdigheit. Det er ein interessant diskusjon om dette er ei kvilepute for den enkelte, eller om det er uttrykk for eit fagleg hierarki. Ingen av informantane ga uttrykk for at dette var ein konflikt eller gnissing mellom dei fagutdanna bibliotekarane og fagreferentane. Tvert om uttrykte dei fleste at dei var nøgde med arbeidsoppgåvene og opplevde både oppgåver og arbeidsdagen som variert.

Vi ser at teknologi endrar arbeidsoppgåver, og Audunson (2015) viser at oppgåver knytte til kunnskapsorganisering kan vere blant desse. For nokre av bibliotekarane fall desse oppgåvene bort fordi dei tidlegare hadde arbeidd i små bibliotek der 'alle gjorde alt'. Når ein slo saman fleire instituttbibliotek vart bibliotekaroppgåvene i større grad spesialiserte. Vi veit òg at ved ein del universitetsbibliotek vert klassifikasjon og emneordsarbeid overlata til fagreferenten som har sin bakgrunn i fag (Berntsen, 2011). Som ein av bibliotekarane seier er oppgåver som 'referansespørsmål' noko hen i liten grad får trening i og at hen dermed mister ferdigheiter. Alle informantane ga uttrykk for at dei var tilfredse med arbeidsoppgåvene sine og framheva det gode miljøet. At nokre kan sjå tilbake på oppgåver dei saknar, treng ikkje vere uttrykk for konflikt mellom yrkesgrupper, men heller at bibliotekets oppgåver endrar karakter, som her bort frå kunnskapsorganisering (Audunson, 2015). Bibliotekaren som sakna katalogisering, grunngav det med at hen gjekk glipp av eit høve til å halde seg oppdatert om bibliotekets samling, altså ein praksis Bates (2002) skildrar som monitorering. Ein informasjonspraksis innvoven i det daglege arbeidet karakteriserer òg dei fleste informantane i studien vår og stadfester observasjonane skildra i Pilerot og Lindberg (2018). På den andre sida var det nokre av informantane som fortalde om meir formell informasjonspraksis, som varslingar i databasar og tidskrift.

Fleire av informantane framheva deltaking i sosiale praksisar som viktig for læring, noko som samsvarar med tidigare studiar (Bewick & Corral, 2010; Billett, 2004; Burnette, 2017; Pilerot & Lindberg, 2018; Tuominen et al., 2005).

Teamorganisering i samband med skranketenesta er eit døme på ein arena for praksisfellesskapets erfaring- og kunnskapsdeling – utan at dette er ei kollektiv tvangstrøye, men læring basert på individuell interesse (jmf. Billett, 2004). Her er motivasjonen for læring høg fordi ein umiddelbart kjem opp i situasjonar der ein treng å utvikle praksis og lære nye arbeidsrutinar - slik den korte illustrasjonen frå feltnotata viser. I desse situasjonane får ein enkelt høve til å dele både taus og eksplisitt kunnskap (Burnette, 2017). Fleire informantar var òg inne på denne gjensidige kunnskapsdelinga som ein styrke i arbeidsfellesskapet.

Informantane våre er alle samde i at interne møter er ein av dei viktigaste arenaane for kompetanseutvikling og stadfestar dermed Burnette (2017), Johannessen (2018) og Pilerot og Lindberg (2018) som hevder at både formelle og uformelle møte er viktig arenaar for bibliotekarens læring. Erfaringsdeling, læring og praksisutvikling er dei viktigaste målet med vekemøta ved biblioteket vi undersøkte. Dette handla både om emnerelaterte tema, men og spesielt om opplæring i dei nye biblioteksystema ALMA og ORIA. Pilerot og Lindberg (2018) viser at nye prosjekt, som jo innføring av nytt biblioteksystem er, ofte er eit høve for meir formalisert kompetanseutvikling slik mange av våre informantar var involvert i.

I følge Bewick og Corral (2010) har dei fleste bibliotekarar som underviser, kortare formelle kurs i pedagogikk. Mange av våre informantar underviste, men berre ein av informantane seier eksplisitt at hen har teke UH-pedagogikk. To av dei fagutdanna bibliotekarane hadde teke masterutdanning. Utover dette kan vi ikkje sjå at nokon hadde teke formell vidareutdanning som direkte kan knytast til det faglege arbeidet deira, noko som samsvarar med Johannesen (2018) som peiker på at bibliotekarar i liten grad deltek i formell profesjonsutvikling. På den andre sida er det svært få formelle etter- og vidareutdanningstilbod innan bibliotek- og informasjonsfag i Noreg.

Intervjua er av tilsette i eitt spesifikt bibliotek med sine særskilde tenester og arbeidsfordeling. I tillegg var det stor breidde i bakgrunn og kompetanse blant dei

tilsette. Læring på arbeidsplassen vert påverka av både ytre rammer og interne forhold, og dermed vil læring i praksisfellesskapet variere frå bibliotek til bibliotek. Funna let seg difor ikkje overføre til andre i sin heilheit. Derimot meiner vi studien løfter fram at alle bibliotekets oppgåver bør vere tema for systematisk kompetanseutvikling òg det som til dømes handlar om rettleiarkompetanse og referanseintervju.

Konklusjon

Vi kan konkludere at òg vår studie peiker ut at læring i arbeidet er den viktigaste forma for kompetanseutvikling for bibliotekarar. I blant skjer dette på meir formaliserte måtar, andre gonger skjer det meir uformelt i samband med ulike arbeidsoppgåver. Det er tydeleg at emnerelaterte spørsmål og biblioteksystemet er hyppige tema for møter og ein viktig del av arbeidsplasslæring og systematisk kompetanseutvikling.

Dei tilsette opplever å ha lite tid til kompetanseutvikling, til å lese fag utan at det hadde eit praktisk og målretta føremål som å lære kvarandre nye funksjonar i biblioteksystemet osv. Dei som har fagleg ekspertise og difor underviser og rettleier, held seg litt oppdatert på det emnerelaterte, men strever òg med å finne tid til dette. Det å lese tidsskrift blir opplevd som litt avleggs – som ein av informantane sa, las hen heller akkurat det som var av interesse.

Det som er overraskande er at tema knytt til strategiar for referansearbeidet manglar heilt. Ut over ein diskusjon om åtferd – kva ein kan og ikkje kan gjere i skranken – var ikkje referanseintervjuteknikkar eit kunnskapsområde ein trong opplæring i. Sjølv om skrankevakter utgjør ein stor og viktig del av arbeidet til dei tilsette, er rettleiingstenesta og referansetenesta sjeldan tema for felles møter. Bibliotekarane nemner heller ikkje at det er behov for kompetanseutvikling utover det å kjenne til kjelder og terminologi. Dette er heller ikkje eit tema som vert identifisert i studien til Pilerot og Lindberg (2018).

Om temaet vert fråverande i diskusjonane og ikkje vert praktisert i møte med brukaren i skranken, forsvinner høvet til å styrke denne kompetansen gjennom deltaking i arbeidspraksis og læring i arbeidet. Når denne kompetansen heller ikkje vert gitt merksemd i organiserte møte på arbeidsplassen, kan det føre til at

referansesamtalens rolle i bibliotekarens kjerneoppgåve vert mindre synleg, og kompetansen vert redusert. Vi meiner dette vil vere ei tydeleg endring i bibliotekarens arbeid, der ei viktig målsetting alltid har vore å identifisere brukarens informasjonsbehov og deretter guide til relevante informasjonsressursar. Difor oppmodar vi til at referansetenesta og strategiar for referanseintervju får ein meir tydeleg posisjon, både i den formelle og i den uformelle læringa på arbeidsplassen.

Litteratur

- Audunson, R. (2015). Bibliotekarene – en profesjon under press? I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 47–71). ABM-Media.
- Audunson, R., & Gjestrum, L. (2015). Bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning: Fra etatsskole til iSchool. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 11–46). ABM-Media.
- Bandyopadhyay, A., & Boyd-Byrnes, M. K. (2016). Is the need for mediated reference service in academic libraries fading away in the digital environment? *Reference Services Review*, 44(4), 596–626.
<https://doi.org/10.1108/RSR-02-2016-0012>
- Bates, M. J. (2002). Toward an integrated model of information seeking and searching. *New Review of Information Behaviour Research*, 3, 1–15.
- Berntsen, B. (2011). Fagreferentene før og nå: Fagreferentinstitusjonen ved Universitetsbiblioteket i Oslo. I S. Brandsæter & S. Engelstad (Red.), *Kunnskap – samlinger – mennesker: Universitetsbiblioteket og forskningen gjennom 200 år* (s. 155–162). Universitetsbiblioteket i Oslo.
- Bewick, L., & Corral, S. (2010). Developing librarians as teachers: A study of their pedagogical knowledge. *Journal of Librarianship and Information Science*, 42(2), 97–110. <https://doi.org/10.1177/0961000610361419>
- Billett, S. (2004). Workplace participatory practices: Conceptualising workplaces as learning environments. *Journal of Workplace Learning*, 16(6), 312–324.
<https://doi.org/10.1108/13665620410550295>
- Burnette, M. (2017). Tacit knowledge sharing among library colleagues: A pilot study. *Reference Services Review*, 45(3), 382–397.
<https://doi.org/10.1108/RSR-11-2016-0082>
- Bøyum, I., Byström, K., & Pharo, N. (under publisering). Is the reference desk utilized for reference interviews? *Reference Services Review*.
- Bøyum, I., Dahl, T. A., & Pharo, N. (2015). Bibliotekarar blir ved sin lest. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 91–106). ABM-Media.

- Bøyum, I., Gullbekk, E., & Byström, K. (2017). «Et helt nytt ‘mindset’?: Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i bibliotekenes undervisningsoppdrag. I A. Andersen, Larsen, C. Fagerli, & I. Straume (Red.), *Det åpne bibliotek: Forskningsbiblioteker i endring* (s. 121–144). Cappelen Damm Akademisk.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press.
- Johannessen, H. (2018). The need to grow, learn and develop – how does management affect motivation for professional development? *LIBER Quarterly*, 28(1), 1–16. <https://doi.org/10.18352/lq.10238>
- Limberg, L., Alexandersson, M., Lantz-Andersson, A., & Folkesson, L. (2008). What matters? Shaping meaningful learning through teaching information literacy. *Libri*, 58(2), 82–91. <https://doi.org/10.1515/libr.2008.010>
- Lloyd, A. (2010). Lessons from the workplace: Understanding information literacy as practice. I S. Talja & A. Lloyd (Red.), *Practising information literacy: Bringing theories of learning, practice and information literacy together* (s. 29–50). Centre for Information Studies.
- Lloyd, A. (2017). Information literacy and literacies of information: A mid-range theory and model. *Journal of Information Literacy*, 11(1).
- Lupton, M., & Bruce, C. (2010). Windows on information literacy worlds: Generic, situated and transformative perspectives. I Lloyd, Annemaree & Talja, Sanna (Red.), *Practising information literacy: Bringing theories of learning, practice and information literacy together* (s. 3–27). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/B978-1-876938-79-6.50001-7>
- Oakleaf, M. (2011). Are They Learning? Are We? Learning Outcomes and the Academic Library. *The Library Quarterly (Chicago)*, 81(1), 61–82. <https://doi.org/10.1086/657444>
- Pilerot, O., & Lindberg, J. (2018). Inside the library: Academic librarians’ knowing in practice. *Journal of Librarianship and Information Science*, 50(3), 254–263. <https://doi.org/10.1177/0961000618769970>
- Saunders, L. (2020). Core knowledge and specialized skills in academic libraries. *College and research libraries*, 81(2), 288–311. <https://doi.org/10.5860/crl.81.2.288>
- Thune, T., & Welle-Strand, A. (2000). *Infrastruktur for læring: Bibliotek og læringsressurssentre i høyere utdanning* (19/2000). Handelshøyskolen BI.
- Tuominen, K., Savolainen, R., & Talja, S. (2005). Information literacy as a sociotechnical practice. *The Library Quarterly*, 75(3), 329–345.
- Wenger-Trayner, B., & Wenger-Trayner, E. (2014). Learning in Landscapes of Practice: A framework. I E. Wenger-Trayner, M. Fenton-O’Creevy, S. Hutchinson, C. Kubiak, & B. Wenger-Trayner (Red.), *Learning in Landscapes of practice: Boundaries, identity, and knowledgeability in practice-based learning* (s. 13–29). Routledge.

Vedlegg: Intevjuguide

Hvilken bakgrunn
Bibliotekarutdannelse
Fagreferent (hvilke fagområde)
IT
Annet
Hvor lenge har du jobbet på {biblioteket} eller instituttbibliotek knyttet til [...]
Hvilke begreper/nøkkelord tenker du på når du tenker på jobben din? (Beskriver jobben din). Utvid
Beskriv en vanlig arbeidsdag i store trekk. Er det episoder/hendelser som avviker fra det du vil kalle din «normalarbeidsdag»
Beskriv en normal veiledningssituasjon. Hva består den av?
Hva anser du som viktig/avgjørende i disse situasjonene
Har du noen strategier du bruker i en veiledningssituasjon?
Hvilke spørsmål sender du videre? Og til hvem?
Beskriv en veiledningssituasjon som du husker godt
KOMPETANSE
Hvordan holder du deg faglig oppdatert?
<ul style="list-style-type: none">• Følger med i faste tidsskrift?• Faste emn²esøk• Kurs• Erfaringsutveksling blant kollegaer
Synes du at du har tilstrekkelig kompetanse til å veilede?
Hvis ikke, hvordan ville du utvikle din veiledningskompetanse , eller bibliotekets veiledningspraksis/-rutiner

9. Digital hjelp på biblioteket

Heidi Kristin Olsen, Roswitha Skare og Andreas Vårheim

Bibliotek yter hjelp med digitale gjøremål i hverdag som i krisetider.¹ Brukere av folkebibliotekene verden over trenger hjelp med mye annet enn å finne riktig bok, for eksempel hjelp med digitale tjenester eller verktøy.²

I 2000 slo en mediebruksundersøkelse fast at internett og mobiltelefon ikke lenger bare var for de få i Norge (Ling & Vaage, 2000). Undersøkelsen viste også at det var generasjons- og kjønnsforskjeller: Yngre menn var mest aktive nettbukere, mens eldre og da særlig kvinner var minst aktive. Nesten 20 år senere har 98 prosent av den norske befolkningen tilgang til internett hjemme og 99 prosent egen mobiltelefon, mens 95 prosent har tilgang til smarttelefon.³ Nordmenn er derfor, ikke overraskende, blant de i Europa med best digitale ferdigheter,⁴ og det kan se ut som om de fleste mestrer digitale verktøy. Heller ikke overraskende, er det fortsatt de unge og høyt utdannede som scorer høyest,⁵ mens noen – særlig eldre og enkelte innvandreregrupper⁶ – ikke klarer seg like godt og trenger hjelp med digitale løsninger. I sosiale nettverk, i familien og blant venner, på arbeidsplasser og i skolen finnes kompetanse tilgjengelig for hjelpetrengende. Et interessant spørsmål er om den høyfrekvente bruken av digitale medier i Norge betyr at folkebibliotekenes rolle som digital veileder er mindre viktig enn i andre land. Forskningen på dette feltet, særlig fra USA, tyder

¹ Covid-19 pandemien, som i skrivende stund sprer seg stadig videre, har med sitt smittetrykk utfordret både folkebibliotekenes daglige virksomhet og deres kriserelaterte funksjoner i lokalsamfunnene, og bibliotekene vil sannsynligvis skape nye tjenester og nye måter å drive tradisjonelle tjenester på. Vi tror likevel at nye vaksiner, behandlingsmåter, og atferdsmessige tilpasninger vil dempe og kanskje fjerne farene ved SARS-CoV-2-viruset, og at bibliotekene som andre institusjoner vil gjenopprette publikumskontakten og tjenestetilbudet, og drive tilnærmet slik som før. Slik sett vil de problemstillingene vi tar opp her også være viktige i fremtiden.

² Jf. reportasjen fra Trondheim folkebibliotek <https://www.nrk.no/.../digitalt-utenforskap-trondheim-folkebib...>, lest 12.2.2020.

³ Tallene er for 2018. Jf. <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/faktaside>, lest 12.2.2020.

⁴ [Norge i Europatoppen på digitale ferdigheter](#), lest 12.2.2020.

⁵ [Unge og høyt utdannede er flinkest foran PC-en](#), lest 12.2.2020.

⁶ Jf. Gutho & Holm 2010b som har sett på innvandrere fra Polen, Pakistan, Sverige, Irak, Somalia og Vietnam.

på at hjelpebehovet er stort. I norsk sammenheng vet vi mindre om bruk av bibliotekenes digitale kompetanse. Som et ledd i å utvikle kunnskap på dette feltet har vi derfor gjennomført en casestudie av et bibliotek – Tromsø bibliotek og byarkiv – for å få et bilde av hva folk trenger hjelp med, hvem de får hjelp av, og hvordan folkebiblioteket fungerer som hjelpeinstans. Denne undersøkelsen gir dermed et empirisk grunnlag for nye, bredere studier.

Digitalisering og digital kompetanse

Hovedinntrykket av den norske befolkningen er at både tilgangen til digitale enheter og bruken av dem er svært utbredt. Slik er det imidlertid ikke i alle sosiale grupper. Funksjonshemmede, innvandrere, eldre og folk som ikke er i arbeid har lavest score for digitale ferdigheter (Slette-meås, 2014). Det er betydelige forskjeller mellom disse gruppene og gjennomsnittet for hele befolkningen. Samtidig er det enkelte innvandrergupper som ligger høyere enn gjennomsnittet, mens for eksempel innvandrerkvinner bruker digitale enheter i mindre grad sammenlignet med landsgjennomsnittet. Innvandrere er motivert for å lære mer. Her er det verdt å merke seg at de fleste ønsker seg et kurstilbud fra det offentlige, kurs på arbeidsplassen eller i utdanningen, for å utvikle egne digitale ferdigheter; kurs på bibliotek står mye lavere på ønskelisten. Men blant de med lavest ferdighetsnivå er det forholdsvis flere som ser på biblioteket som et sted for utvikling av digitale ferdigheter og digital kompetanse.

Men hva er digital kompetanse og hvordan måler man den?

Digital kompetanse blir ofte målt som summen av åtte typer digitale ferdigheter:

- 1) «definere informasjonsbehov,
- 2) adgang til relevant informasjon,
- 3) håndtere informasjon,
- 4) å være teknologisk selvhjulpen,
- 5) kommunikasjon og formidling,
- 6) skape ny informasjon,
- 7) evaluere informasjon, og
- 8) integrere informasjon»

(Slette-meås, 2014, s. 96)

Alle disse aspektene ville vært interessante å undersøke. Det internasjonale forskningsprosjektet Tech Help⁷ som vår studie inngår i, fokuserer på punktene 2, 4 og 5. Formålet er først og fremst å kartlegge kunnskapsoverføring, hvordan respondenter får og gir hjelp i digitale spørsmål. Vi følger opp dette ved å undersøke i hvilken grad respondentene oppfatter seg som teknologisk selvhjulpne, og hva de eventuelt trenger hjelp til (4). Videre spør vi om hvordan brukerne av Tromsø bibliotek får adgang til relevant informasjon (2), og hvordan de benytter digital teknologi for å kommunisere (5).

I Norge og internasjonalt har bibliotekene tilbudt kurs og opplæring på datamaskiner, bruk av internett og støtte i annen digital kompetanse i mange år (Lenstra, 2016; Williams, 2012; Vårheim, 2011). Bibliotek har i stor grad sett det som sin oppgave å bidra til digital inkludering. Mange har oppfattet dette som en del av sitt ordinære tjenestetilbud, og ser det som en del av bibliotekenes samfunnsoppdrag. Selv om digitale støttetjenester er vanlige i folkebibliotek i mange land, har vi funnet få studier som har undersøkt bredt hvilke tjenester bibliotekene tilbyr. Et unntak er i USA, der bibliotekets rolle i digital inkludering har blitt kartlagt siden 1994. En oppsummering av “2013 Digital Inclusion Survey” er publisert i *Library & Information Science Research* (Bertot, 2016). I studien vises det til både suksesser og mangler i bibliotekenes innsats for digital inkludering, både når det gjelder utstyr, brukerstøtte og undervisning. En koreansk studie basert på det samme spørreskjemaet (Younghee Noh, 2016), undersøker situasjonen i Sør-Korea og sammenligner med USA. Disse artiklene kartlegger særlig to aspekter: Hvordan bibliotekene legger til rette for at brukerne kan få tilgang til informasjonsteknologi, og i hvilken grad man gjennomfører tiltak og kampanjer for å fremme «digital integrering». Et annet eksempel fra USA er en undersøkelse gjennomført av Amber L. Cushing (2016). Hun undersøker hvordan alle folkebibliotek i en delstat tilbyr personlig hjelp med digitale oppgaver (“personal information management” eller PIM). Hun finner at det er stadig økende etterspørsel etter denne typen hjelp på de 130 bibliotekene hun har undersøkt.

⁷ Tech Help er et internasjonalt prosjekt med deltakere fra 10 land som kartlegger hvordan folk hjelper hverandre med dagligdagse teknologiske problemer.

I tillegg til stor oppmerksomhet om folkebibliotekenes møteplassfunksjon i de siste årene (Audunson, 2005), har det også vært store digitale forventninger til bibliotekene. For Nasjonalbiblioteket (NB) var digitalisering fra tidlig på 2000-tallet et sentralt satsingsområde, og i 2009 ble Bokhylla.no lansert som et prøveprosjekt.⁸ Også folkebibliotekene forventes å tilby flere og flere digitale tjenester, samtidig som de skal bidra til digital kompetanseheving sammen med andre aktører som kommune, fylkeskommune og NAV. I stortingsmeldingen *Digital agenda for Norge — IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet* (Meld. St. 27 (2015-16)) konstaterer Kommunal- og moderniseringsdepartementet at

[e]t moderne bibliotek må være en digital kunnskapsressurs. Det vil si at kunnskap og kultur skal gjøres gratis tilgjengelig for landets innbyggere, både fysisk og på nett. Mange folkebibliotek er aktive når det gjelder å bidra til digital deltakelse og heve den digitale kompetansen i befolkningen. (s. 114)

Meldingen understreker at “[d]en digitale utviklingen innebærer nye muligheter for, og krav til, bibliotek tjenester” (s.116). For å kunne bidra i denne digitale utviklingen, kan det søkes om prosjekt- og utviklingsmidler som forvaltes av NB. Med andre ord legges det vekt på å øke den digitale kompetansen i befolkningen og gi opplæringstiltak i regi av bibliotekene. I Norge har ulike tiltak blitt iverksatt for å sikre bibliotekansattes digitale kompetanse, blant annet ulike opplegg i regi av “23 ting”.⁹ På noen bibliotek har det vært gjennomført prosjekter i samarbeid med kommunen for å sikre befolkningens kompetanse som e-borgere, f.eks. prosjektet «Den digitale borger» i Larvik fra 2012. Det er stadig diskusjoner om hva som er bibliotekets oppgaver i denne sammenhengen. I et nyhetsoppslag fra Sverige hevder talskvinnen for bibliotekarenes fagforening at bibliotekarene bruker en større del av arbeidstiden til å svare på digitale spørsmål enn til å formidle litteratur. Hun mener det er flere utfordringer med det, både at bibliotekarene ikke er utdannet i IKT-støtte, og at det kan oppstå uklarheter i

⁸ I februar 2018 meldte NB at alle med norske IP-adresser kunne lese norske bøker utgitt til og med år 2000 gratis på nett. <https://www.digi.no/artikler/na-kan-du lese-alle-norske-boker-utgitt-for-2000-gratis-pa-nett/429437>, lest 18.3.2020

⁹ Se <https://bibliotekutvikling.no/2020/04/23/nytt-nettkurs-23-ting-om-sok/>; [23 offentlige ting: Kursets forside](#), lest 25.05.2020.

forhold til personvern hvis bibliotekansatte får innsikt i personsensitiv informasjon når de hjelper (Lagerstedt, 2018).

En annen sak enn borgernes evne til å forholde seg til e-forvaltning og hjelp med oppgaver knyttet til offentlige tjenester, er hjelp med dagligdagse problemer med digitale hjelpemidler, f.eks. når datamaskinen eller smarttelefonen ikke virker, man ikke får til å logge inn i e-posttjenesten, oppdatere enheten, laste ned en applikasjon eller lignende. Vi har undersøkt situasjonen ved Tromsø bibliotek og byarkiv.

Tromsø bibliotek og byarkiv

Tromsø bibliotek har, som de fleste folkebibliotek, mange års erfaring med å svare på spørsmål om bruk av digitale tjenester og enheter. For å kartlegge dagens situasjon har vi gjennomført intervjuer med 23 brukere i biblioteket.

Utgangspunktet var det felles spørreskjemaet i prosjektet Tech Help¹⁰ som vi har oversatt til norsk. Vi har dessuten lagt til egne spørsmål for å belyse folkebibliotekets rolle spesielt. Intervjuene ble gjennomført på Tromsø bibliotek i november og desember 2019 av to av artikkelforfatterne og av studenter ved UiT. Under intervjuene var vi enten to forskere eller to studenter som intervjuet, en stilte spørsmål mens den andre noterte svarene i et skjema. Resultatene ble etterpå lagt inn i et regneark for analyseformål og for å gjøre dataene tilgjengelig for våre internasjonale samarbeidspartnere. En enkelt casestudie som dette, der biblioteket ikke er valgt strategisk med henblikk på generalisering, er ikke en undersøkelse som kan gjøre krav på representativitet. Samtidig gir den et første innblikk i bibliotekbrukernes behov for hjelp med digitale enheter og tjenester.

Siden vårt hovedfokus i denne studien ligger på digitale tjenester, har vi også sett nærmere på prosjektet “Folkebibliotek som kunnskapsaktør” som Tromsø bibliotek deltar i. Prosjektet er finansiert med prosjektmidler fra Nasjonalbiblioteket¹¹ og er treårig (1. mai 2018 til 30. april 2021). Vi har

¹⁰ <http://dorrstreet.org/techhelp>

¹¹ Jf. <http://bibliotek.tromsfylke.no/folkebibliotek-som-kunnskapsaktør/>

intervjuet to ansatte ved Tromsø bibliotek som arbeider med digitale tjenester og deltar i prosjektet.

“Folkebibliotek som kunnskapsaktør” skal bidra til å forbedre bibliotekenes tjenester for formidling av kunnskap og informasjon tilpasset de lokale behovene i kommunene i Troms fylke. Tromsø bibliotek og byarkiv er en del av prosjektet og har hatt flere arrangement under overskriften “Digital aften”. Vi har ikke detaljerte data om innhold, deltakertall, alder og lignende for alle arrangementene.

Tromsø bibliotek har utarbeidet en brosjyre (*Den digitale bibliotekbruker. En hurtigguide*)¹² som gir praktisk informasjon om hvordan man kan benytte de forskjellige digitale tilbudene som ble presentert på “Digital aften”. Brosjyren ble både trykket og lagt ut på biblioteket og er tilgjengelig for nedlasting på nettsiden til biblioteket. Den gir en oversikt over hvilke temaer som ble behandlet og som biblioteket anser som viktige og relevante. Det informeres om Tromsø biblioteks hjemmeside og hvordan denne kan brukes for selvbetjening (“Mine lån”, reserverasjoner og fornyinger), om apper som BiblioFil, BookBites og PressReader, samt informasjon om nettsider med materiale som kan benyttes med lånekort, som Filmbib, Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek, Nasjonalbibliotekets digitale samling, Atekst og Idunn. Til slutt nevnes flere ressurser for slektsforskning og byhistorie av spesiell interesse for Tromsøs innbyggere.

Når bibliotekarene får spørsmål om brukernes digitale problemer, får de også en rekke henvendelser som de må avvise, eller der de bare kan gi begrenset hjelp. Det gjelder blant annet i saker med personsensitive opplysninger. I Tromsø henvises slike forespørsler ofte til kommunens servicetorg. I januar 2020 ble følgende post lagt ut på Facebook-siden til Tromsø bibliotek:

¹² [Den digitale bibliotekbruker](#), lest 25.05.2020.

Tromsø bibliotek og byarkiv

13. januar · 🌐

Trenger du veiledning på nett?
Servicetorget hjelper deg!
Hos oss kan du få gratis veiledning om tjenester fra Tromsø kommune, NAV, Husbanken og Skatteetaten.

Tjenester som du kan få hjelp til:

- Finne frem i kommunens ulike tjenestetilbud
- Hvordan søke om tjenester digitalt
- Hvordan fylle ut søknadsskjemaer
- Hjelp til å laste ned og bruke kommunale apper som parkering og søppeltømming

For å bruke digitale tjenester trenger du elektronisk legitimasjon (Min-ID/Bank-ID). Dette ordner du i banken din. Banken hjelper deg med kodebrikke, engangskode-app eller Bank-ID på mobil ut fra hva du ønsker.

Vi kan dessverre ikke hjelpe deg med nettbank, jobbsøknader og registrering av kredittkort på nett.

Bestill veiledning!

Våre digitale veiledere gir deg individuell opplæring og du kan bestille veiledning flere ganger. Husk å ta med Bank-ID. Bruk av datamaskinene, veiledning og opplæring er gratis.

Ring Servicetorget på 77 79 00 00, mandag – fredag 08.00 – 15.00 for å avtale tid eller send e-post til servicetorget@tromso.kommune.no.

Facebookinnlegg fra Tromsø bibliotek i januar 2020

Servicetorget gir altså gratis veiledning om tjenester fra Tromsø kommune, NAV, Husbanken og Skatteetaten, men kan ikke hjelpe med nettbank, jobbsøknader og registrering av kredittkort på nett.

Veiledningstimer kan bestilles på telefon eller e-post. Dersom bibliotekaren opplever at servicetorget er rette plassen for brukeren å få hjelp, kan bibliotekaren ringe og avtale et møte på vegne av brukeren. Denne tjenesten fra servicetorget har eksistert siden 2015 og det er laget både brosjyrer og plakater om hva innbyggerne kan få hjelp med hos servicetorget.

Plakat laget av Tromsø kommune

Likevel henvender mange seg i bibliotekets skranke når de trenger hjelp med digitale spørsmål. Vi har i arbeidet med denne artikkelen av ressursmessige grunner ikke hatt mulighet for å se nærmere på servicetorget og samspillet mellom denne tjenesten og biblioteket. Brukere flest ønsker mer eller mindre øyeblikkelig hjelp når et problem dukker opp. Mest sannsynlig deltar de færreste på kurs i tilfelle de kommer til å få bruk for kunnskapen eller ferdighetene, men

oppdager sin manglende kompetanse når f.eks. et nytt verktøy skal tas i bruk. En annen grunn til at skranken på biblioteket er det stedet de fleste henvender seg, er muligens den sentrale plasseringen¹³ og kanskje at terskelen er lav for å be om hjelp på biblioteket.

Hvem hjelper hvem med hva på data?

Av de 23 intervjuede bibliotekbrukerne var de aller fleste norske, med norsk som morsmål. Gjennomsnittsalderen var 43 år. Den eldre aldersgruppen og de yngre dominerer. Syv respondenter var mellom 64 og 77 år, syv var mellom 19 og 23 år, og åtte tilhørte gruppen mellom 33 og 41 år. Kun en respondent var i gruppen mellom 42 og 63 år.

Det var flest kvinner som deltok i undersøkelsen. Ni respondenter var menn, mens 14 var kvinner. Studenter og pensjonister var i flertall. Syv personer var i lønnet arbeid, åtte var under utdanning, syv var pensjonister, to var arbeidsledige, mens ingen var selvstendig næringsdrivende. Bortsett fra en respondent som oppgav å klare seg brukbart økonomisk, oppgav alle at de klarte seg godt.

Det er mye forskjellig som respondentene svarer at de ikke får til med datamaskiner og andre digitale enheter. Blant respondentene over 60 år oppgir de fleste at de trenger hjelp til nettbank, bestilling av togbilletter, Nav-tjenester og andre offentlige tjenester. Nyanskaffede digitale enheter og ny programvare skaper også problemer, samt pc-er som plutselig ikke fungerer lenger. Å levere eksamensoppgaver på nett, og å skrive eksamensoppgaver i Word kan også skape krøll. Noen nevner også at digitale bibliotek tjenester kan by på problemer, f.eks. å få e-bok-appen BookBites til å fungere.

Klart flest av brukerne får hjelp med digitale problemer av familiemedlemmer: fedre, brødre, nevø, guttekjæreste, barn og barnebarn, venner og samboere – ellers konsulteres YouTube og Google, bibliotekansatte og IKT-konsulenter på arbeids- og/eller studiested.

¹³ Når man kommer inn hovedinngangen til biblioteket, får man lett øye på skranken og de ansatte. Servicetorget befinner seg i Rådhuset som riktignok er i samme bygget som biblioteket, men det krever litt større innsats å finne frem.

Dersom vi snur på det, og spør om hvem respondentene selv hjelper er det kone, mor, svigermor, foreldre, yngre bror, familiemedlemmer ellers, kolleger, lærere, medstudenter og eldre folk. Hjelpen som gis består i å finne frem på Internett, diverse innstillinger og oppdateringer av datamaskiner, smarttelefoner og programvare, hjelp med utskrift og med leseappen BookBites, bestilling av bussbilletter og lignende.

Seks av de 23 bibliotekbrukerne har spurt etter hjelp med digitale enheter på biblioteket. Det gjaldt hjelp til det som kan beskrives som tradisjonelle “bibliotekting” som å finne bøker, hjelp med BookBites og enkle digitale oppgaver som skanning, utskrift og kopiering.

Digitale tjenester på Tromsø bibliotek og byarkiv

I løpet av de siste tyve årene har biblioteket i Tromsø hatt ulike tilbud om digital opplæring og hjelp, på samme måte som de fleste folkebibliotek i Norge. Frem til for 8-10 år siden hadde biblioteket et tett samarbeid med Seniornett, hvor de arrangerte svært populære datakurs i bibliotekets lokaler:

I 10-12 år var det så populært at vi hadde ventelister og det var sprengt kapasitet hver bidige gang og så gikk det sånn her 10-12 år og så dabbet interessen rimelig brått. Det kan jo komme av at vi sluttet å annonsere i avisen. Vi brukte kun de digitale flater, så det er klart vi mistet noen. Vi så etter noen år at interessen falt kraftig, veldig. Og så prøvde vi å åpne litt mer opp og ikke være så rigide på denne senior aldersgruppen. Men det var ikke så veldig stort påtrykk. Så vår konklusjon ble jo til slutt, for noen år tilbake, at kompetansen til de her seniorenne på en måte var økt og at deres behov for å gå på seniorsurf var ikke så stor som en del år tilbake. Vi har ikke hatt seniorsurf de siste årene, men vi har samarbeidet med Seniornett på andre måter. Vi har derfor avvirket våres opplegg som vi har hatt før. Vi har konkludert at kompetansen har økt. At det har skjedd noe på de her 10-12 årene. (informant 1, 23.04.2020).

Som informant 1 påpeker, tilhører dagens seniorer en generasjon der mange har brukt digitale verktøy over lengre tid og ofte i jobbsammenheng. De har derfor ikke samme behov for elementær opplæring som seniorer 10-20 år tilbake i tid. Likevel vet vi at det finnes personer og grupper med behov for slik opplæring; en hypotese kan være at disse ikke har oppfattet at dette tilbudet var rettet mot dem.

Tromsø bibliotek deltar som nevnt i prosjektet «Folkebibliotek som kunnskapsaktør» i regi av Troms fylkesbibliotek. På fylkets oversikt over aktive prosjekt er målsettingen formulert slik: “[...] å forbedre bibliotekstjenesten og formidling av innhold innenfor kunnskap og opplæring ved å organisere arbeidet slik at det gir lettere samarbeid og ei tydelig rolleavklaring mellom folkebibliotekene, fylkesbiblioteket og universitetsbiblioteket.”¹⁴

En vesentlig del av prosjektet går ut på å heve kompetansen blant de bibliotekansatte. Siden prosjektet skal tilpasses behovene i de enkelte kommunene, får det ulikt uttrykk. Informant 1 sitter i prosjektgruppen, og har ansvaret for Tromsø biblioteks delprosjekt. Hen kan fortelle at deltakelsen i prosjektet har ført til omfattende kompetanseheving blant de ansatte, både ved at de har deltatt på felles kurs på Universitetsbiblioteket ved UiT i regi av prosjektet, og ved at biblioteket har arrangert egne interne kurs i ulike digitale verktøy. Høy digital kompetanse blant de ansatte i biblioteket er en forutsetning for at biblioteket skal kunne tilby hjelp med digitale spørsmål fra brukerne. Informant 1 anslår at slike spørsmål utgjør en stor del av henvendelsene som kommer til bibliotekets skranke (det føres ikke statistikk over dette):

Vi står dagen lang hos oss, vi bruker nok 50% av vår skranketid til å hjelpe folk med digitale tjenester. En forklaring på det er jo rett og slett forventningene til digital hjelp knyttet opp mot folkebibliotek. Den er så til de grader til stede, altså forventningene er så høye at her får du hjelp når du trenger hjelp. Da gidder ikke du å bestille deg en time på Servicetorget, for det er nå jeg trenger den utskriften, nå jeg trenger hjelp. Da kan jeg ikke vente til det har gått to timer. (informant 1, 23.04.2020).

Tromsø bibliotek har en klar politikk om å hjelpe med det brukerne etterspør så langt det er mulig. Biblioteket har også nylig opprettet en bibliotekarstilling innrettet mot digitale tjenester. Det har på flere måter gitt synlige resultater for bibliotekets digitale satsing. Ulike arrangementer med søkelys på digitale tjenester har blitt gjennomført,¹⁵ blant annet som en del av prosjektet «Folkebiblioteket som kunnskapsaktør». De første arrangementene ble annonsert

¹⁴ <http://bibliotek.tromsfylke.no/prosjekter/prosjekteksempler/>, lest 25.05.2020.

¹⁵ Jf. til dette rapporten for prosjektet for perioden 1. mai 2018 til 13. februar 2019 (<http://bibliotek.tromsfylke.no/wp-content/uploads/2019/02/Rapport-mai-2018-februar-2019.pdf>).

i lokalavisen iTromsø i oktober 2019 og fortløpende på bibliotekets Facebook-side. Noen av arrangementene har foregått på dagtid, andre om kvelden. For de første arrangementene ble annonseringen i papiravisen dekket av prosjektet. Senere arrangementer, uten slik finansiering, ble annonsert på bibliotekets Facebook-sider, gjennom flyers på biblioteket og på kommunens informasjonsskjermer.

Arrangement annonsert i lokalavisen

iTromsø, 19.oktober 2018

Arrangement annonsert på

Facebooksiden

I september 2019 arrangerte biblioteket en ukelang "Digital festival", og på programmet var foredrag, spillturnering, data detox og drop-in hjelp for mobil, lesebrett og pc. Oppmøtet til de forskjellige arrangementene var varierende, fra en håndfull til omtrent 50 deltakere. Det arrangementet som samlet flest deltakere handlet om bruk av film på sosiale medier der en klasse fra en videregående skole var spesielt invitert.

Samtlige av de presenterte digitale tjenestene som bokhylla.no, aviser og fotografi på nett, Filmbib, samt apper som BookBites og PressReader forutsetter at brukeren har tilgang til en datamaskin og noen forutsetter lesebrett og/eller smarttelefon. Bibliotekets arrangementer og informasjonsbrosjyren tar først og

fremst sikte på å informere brukerne om eksisterende muligheter og om å gi en første introduksjon.

I rapporten fra Troms fylkesbibliotek for det første året i prosjektperioden gis det en oversikt over arrangement og antall deltakere. For arrangementene på Tromsø bibliotek varierer tallene fra 6 til 13, med andre ord forholdsvis få deltakere, men dermed også god mulighet til individuell hjelp og oppfølging. Muligens har enkelte av deltakerne fått en ansikt-til-ansikt-relasjon til bibliotekarene, og med dette lavere terskel for å spørre om hjelp enten fysisk på biblioteket eller ved å henvende seg på e-post eller i sosiale medier på et senere tidspunkt. Vi kan anta at siden både deltakelse i disse kursene, og senere oppfølging forutsetter tilgang til teknologien og noen basiskunnskaper om bruken, vil en del potensielle deltakere ikke oppfatte at kursene er rettet mot dem.

Mange henvendelser om hjelp til tross for høy kompetanse?

Digitaliseringen av offentlige tjenester har i USA ført til at folk uten egne datamaskiner og digital kompetanse i stort antall oppsøker folkebibliotekene (Sigler et al., 2011; Taylor et al., 2012). Et blikk innenfor døra på hovedbiblioteket i Chicago viser mer enn 200 opptatte datamaskiner, og med folk i kø. I Sverige omtaler Stina Hamstedt biblioteket som den siste utposten for digital hjelp: “De analoga möjligheterna försvinner och sen ger de inte det digitala stöd som vissa behöver. Utan istället hänvisar alla som behöver hjälp till biblioteken.” (Lagerstedt, 2018).

Overraskende få av de vi intervjuet på Tromsø bibliotek hadde spurt om hjelp på biblioteket, med mindre det var problemer de oppfattet som bibliotekrelevante som f.eks. nedlasting og bruk av apper som BookBites. Disse funnene kan være et resultat av at det er forholdsvis få respondenter i utvalget, og at det dermed kan være lite representativt. Vi kan heller ikke utelukke at noen som trenger hjelp også tar kontakt med andre bibliotekbrukere for å få øyeblikkelig datahjelp. Det er interessant å merke seg at de bibliotekansatte oppgir at de får svært mange henvendelser om hjelp til digitale tjenester av alle slag.

Til tross for høy digital kompetanse i befolkningen, samt opplæringstiltak i bibliotekregi får Tromsø bibliotek daglig henvendelser i skranken om praktisk

hjelp som avslører vanskeligheter med grunnleggende digitale aktiviteter som skanning, utskrift eller passord/innlogging i tjenester som e-post. Våre funn tyder på at personer av begge kjønn og forskjellige aldersgrupper ber om hjelp, selv om personer med innvandrerbakgrunn er i flertall blant de yngre med behov for digital hjelp (informant 2, 04.11.2019). Dette stemmer godt overens med tallene som ble referert innledningsvis om at eldre og noen innvandrergrupper ikke har de samme digitale ferdighetene som resten av befolkningen. Personer med lav eller manglende digital kompetanse synes heller ikke å oppsøke bibliotekets kurs som gir opplæring og hjelp til forskjellige digitale tjenester. Selv om årsakene til dette ikke er kartlagt, kan det skyldes nettopp manglende digitale ferdigheter: for det første er disse gruppene kanskje ikke på de plattformene som informerer om arrangementene (bibliotekets nettside og sosiale medier som Facebook) og for det andre vurderer de kanskje egne digitale ferdigheter som så lave at de tenker at slike kurs ikke passer for dem, eller at de ikke ønsker å avsløre manglende kunnskaper i en gruppe med ukjente personer.

Konklusjon og veien videre

Resultatene av denne casestudien om digital hjelp på biblioteket baserer seg på empiri fra ett bibliotek, Tromsø bibliotek. Studien ble gjennomført som starten på en prosess mot mer kunnskap om hvordan folk får hjelp med dataproblemer, av hvem og med hvilke problemer; altså som ledd i en prosess frem mot å finne mer presise problemstillinger for videre studier.

Bibliotekbrukerne som deltok i undersøkelsen får i størst grad hjelp med digitale verktøy fra familie, og da særlig mannlige familiemedlemmer, og i mindre grad fra søkemotorer, bibliotekansatte, og IKT-konsulenter. De som hjelpes av andre brukere er familie; mor/kone/svigmor/bestemor, eller kolleger, lærere og eldre. Hjelpen som gis dreier seg om nettbank, offentlige tjenester, internettsøk, nyanskaffelser og oppdateringer, og også bibliotekets leseapp BookBites. Seks av 23 respondenter har fått hjelp til digitale problemer av bibliotekpersonale, og hjelpen var knyttet til det som kan kalles tradisjonelle bibliotek tjenester, samt BookBites.

Ansatte ved Tromsø bibliotek gir uttrykk for at halvparten av skranketiden gjelder digitale tjenester, og det kommer frem at biblioteket er et alternativ til Tromsø kommunes servicetorg. Det er tilsynelatende en motsetning mellom brukernes angivelse av bruksmønster, og bibliotekets tidsbruk på hjelp til digitale tjenester. Svar på dette spørsmålet, og på spørsmål om effekten av bibliotekenes digitale hjelp for dem som trenger den mest, får vi gjennom utvikling av mer presise forskningsspørsmål på grunnlag av denne studien og annen forskning, nye casestudier og kvantitative studier. I denne studien har vi ikke undersøkt verken bibliotekansattes eller brukernes oppfatning av behovet for hjelp med spørsmål om informasjonssøk eller kildekritikk. I det tilbudet Tromsø bibliotek har gitt i sine arrangement innen dette feltet ser vi at fokuset først og fremst er på digitale ferdigheter, ikke informasjonsinnhenting og -vurdering.

Epilog – Covid-19 og digitale bibliotek tjenester

I motsetning til det vi har sett tidligere fra katastrofer og økonomiske kriser i andre land, førte Covid-19-nedstengingen også til stengte fysiske bibliotek og til enda større fokus på digitale løsninger. Datamaterialet til denne undersøkelsen ble samlet inn før nedstengingen. I et e-postintervju med informant 2 i september 2020 spurte vi om bibliotekets erfaring med etterspørsel etter digitale tjenester under nedstengingen. Biblioteket var fysisk helt stengt i en måned fra 12. mars kl. 18.00, og åpnet gradvis med kun utlevering av bøker, fra 16. april frem til full gjenåpning 17. august. I perioden med helt eller delvis stengte dører var biblioteket tilgjengelig på nettet og via e-post. De fikk en god del henvendelser fra folk som hadde behov for utskrift eller kopiering som de måtte forsøke å henvise videre etter beste evne. De førte ingen statistikk over disse henvendelsene. Henvendelser om andre digitale tjenester dreide seg om bruk av de digitale tjenestene biblioteket tilbyr, som BookBites og Filmweb. Brukerne hadde altså - ikke uventet - fortsatt behov for digital hjelp. Likevel brukes de digitale tjenestene i større omfang enn før. I en pressemelding fra 27. mars 2020 informerte Nasjonalbiblioteket om at bruken hadde økt betydelig under koronapandemien:

Nasjonalbibliotekets digitale tjenester har hatt mer enn 2,5 millioner besøk under koronakrisen. Brukerne har åpnet 800 000 bøker og over en million gamle aviser. Til sammen har nær 140 000 fulgt digitale arrangementer og annen

kulturformidling på nett. Selv publikumstjenestene, som veiledning og hjelp til søk i samlingen, som vanligvis gis i bibliotekets lokaler, har mer enn doblet seg sammenlignet med samme periode i fjor.¹⁶

Dette er gode tall for Nasjonalbiblioteket. Sannsynligvis er disse digitale brukerne personer med høy digital kompetanse og med god tilgang til utstyr og ressurser hjemme. Forskere ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet Storbyuniversitetet (ABI) gjennomførte en undersøkelse blant bibliotekansatte i august 2020. Dataene er ikke analysert i skrivende stund, men vi har fått et lite innblikk i noe av responsen. Som ventet er behovet for videre utvikling av bibliotekets digitale tjenester nevnt av mange. Vi må regne med at diskusjonene om hvilke digitale tjenester bibliotekene bør satse på vil bli viktige fremover. Et eksempel på en slik tjeneste kan være tilbud om veiledning via nettpprat (chat) som ble fremholdt som svært ønskelig av flere deltakere under seminaret “Biblioteket i krisetider” som Viken fylkesbibliotek arrangerte 26. august 2020. Debatten om bibliotekenes rolle under nedstengingen er viktig, og vil naturligvis fortsette i tiden framover, og Ragnar Audunsons innlegg i *Bok og bibliotek* i september 2020 bidrar til å sette dagsordenen for diskusjonen (Audunson, 2020).

Litteratur

- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441.
- Audunson, R. A. (2020, 11. september). Koronaen og bibliotekene: Sviktet bibliotekene? *Bok og bibliotek*. <https://www.bokogbibliotek.no/news-page/news-bibliotek/koronaen-og-bibliotekene-sviktet-bibliotekene>
- Cushing, A. L. (2016). “If it computes, patrons have brought it in”: Personal information management and personal technology assistance in public libraries. *Library & Information Science Research*, 38(1), 81–88. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2016.01.005>
- Guthu, L. K. & Holm, S. (2010a). Mange innvandrere digitalt ekskludert, *Samfunnsspeilet* 4: 58–64.

¹⁶ <https://www.nb.no/artikler/rekordtall-for-nasjonalbiblioteket-under-koronaen/>, lest 04.08.2020.

- Guthu, L. K. & Holm, S. (2010b). *Innvandrere på nett. En analyse av innvandreres digitale kompetanse*. VOX.
- Lagerstedt, J. (2018). Facket: Bibliotekarier legger mer tid på it-hjelp – i stället för litteratur. Hentet 29/4 2020 fra <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/facket-digital-hjalp-stjal-tid-fran-bibliotekarierna>
- Lenstra, N. J. (2016). *The community informatics of an aging society: A comparative case study of senior centers and public libraries* [Ph.D. thesis, University of Illinois at Urbana-Champaign]. <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/92724>
- Ling, R. & O.F. Vaage (2000). Internett og mobiltelefon – ikke lenger bare for de få, *Samfunnsspeilet* 6: 29-37.
- Meld. St. nr. 27 (2015-2016). *Digital agenda for Norge: IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/>
- Mogstad, T. A. & R. K. Andersen: *Digital kompetanse i arbeidslivet*. Fafo-rapport 2015:28
- Sigler, K., Jaeger, P. T., Carlo Bertot, J., McDermott, A. J., DeCoster, E. J., & Langa, L. A. (2011). The Role of Public Libraries, the Internet, and Economic Uncertainty. I A. Woodsworth (Red.), *LIBRARIANSHIP IN TIMES OF CRISIS. Advances in Librarianship* (Bd. 34, 19–35). Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S0065-2830\(2011\)0000034005](https://doi.org/10.1108/S0065-2830(2011)0000034005)
- Slette-meås, D. (2014): *IKT-bruk i befolkningen og barrierer for digital inkludering. En kunnskapsoppsummering*. SIFO Oppdragsrapport 2/2014. http://www.hioa.no/extension/hioa/design/hioa/images/sifo/files/file79744_oppdragsrapport_2-2014_web.pdf
- Taylor, N. G., Jaeger, P. T., McDermott, A. J., Kodama, C. M., & Bertot, J. C. (2012). Public Libraries in the New Economy: Twenty-First-Century Skills, the Internet, and Community Needs. *Public Library Quarterly*, 31(3), 191–219. <https://doi.org/10.1080/01616846.2012.707106>
- Vårheim, A. (2011). Gracious space: Library programming strategies towards immigrants as tools in the creation of social capital. *Library & Information Science Research*, 33(1), 12–18. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2010.04.005>
- Williams, K. (2012). Informatics Moments. *Library Quarterly*, 82(1), 47–73.
- Youngee Noh (2019). A comparative study of public libraries' contribution to digital inclusion in Korea and the United States. *Journal of Librarianship & Information Science*, 51(1), 59-77. <https://doi.org/10.1177/0961000616668571>

10. «...da barnene ville ha dem»: Hanna Wiig og det nye barnebiblioteket

Åse Kristine Tveit

Hun fremsatte derpå det spørsmål om man burde ha detektivfortellinger i bibliotekene. Hun oplyste at man i Bergen hadde anskaffet nogen få av den slags bøker, ett eksemplar av hver, da barnene ville ha dem. (Diskusjon [ved det 11. norske bibliotekmøte], 1918, s. 197).

Under en debatt på Bibliotekmøtet i Drammen, 1918, hevet den ganske nyutdannede barnebibliotekaren Hanna Wiig stemmen til et forsvar for innkjøp av detektivfortellinger, med argumentet at dette var noe barna selv ønsket. Dette var første gangen argumentet for barns medbestemmelse kom opp i et bibliotekfaglig, offentlig ordskifte. Hun møtte adskillig motbør, men diskusjonen var i gang, og har fortsatt opp til vår egen tid: Hvor mye skal barns uttalte ønsker forme bibliotektilbudet, og hvilke andre hensyn skal ivaretas? Wiig representerte slik et nytt syn på barn og bibliotek som langsomt vant fram og forandret bibliotekene, et syn på barnet som helt menneske, med egne synspunkter som skal møtes med respekt og forståelse. Barnebibliotekaren Hanna Wiig (1885-1959) står derfor i sentrum på de følgende sidene, der jeg undersøker hvordan et moderne syn på barn og barndom og en tilhørende kvinneprofesjon knyttet til arbeid med barn vant fram i bibliotekarbeidet fra 1900 og framover. Her er Wiig et eksemplarisk case, men ikke i den forstand at hun er typisk, for barnebibliotekarbeidet hun drev i Bergen, både i ressurser og aktiviteter overgikk de aller fleste andre norske bibliotek. Hun representerer 'det gode eksempel', det som ble normen for hva norske bybibliotek skulle strekke seg etter.

Jeg søker her etter svar på to spørsmål: For det første: Hvilken sosial bakgrunn og hva slags formell kompetanse hadde Hanna Wiig? For det andre: Hva slags kvinneverole lå innbakt i barnebibliotekarprofesjonen?

Fortellinger om folkebibliotekenes forandringer

Forandringer i samfunnet beskrives ofte som strukturelle forhold i bevegelse, enten de er materielt eller ideologisk betinget. Strukturene er upersonlige størrelser, deres bevegelser gjennom historien sammenliknes ofte med naturfenomener som bølger eller jordskjelv, men en samfunnsstruktur består jo i bunn og grunn av enkeltmennesker som sammen med andre former et organisasjonsliv, et arbeidsliv eller familieliv.

Å løfte fram enkeltpersoner i forklaringen av samfunnsforandringer gir personlighet og temperatur til fortellingen, og innsikt i det ene menneskets forutsetninger og rolle. De personene som er blitt løftet fram og hyllet i bibliotekenes forandringshistorie, har fått sine biografier, portretter, karikaturer og leksikonartikler, og de er gjerne blitt kanonisert som selve endringsmotorene både i tidligere og nyere bibliotekhistorieskriving. De kanoniserte reformatorene er, ikke overraskende, menn. I norsk sammenheng er det særlig Axel Drolsum, Haakon Nyhus, Arne Kildal, Gerhard og Wilhelm Munthe som det er skrevet mest om, også i skrifter av selvbiografisk karakter¹. Disse mennenes tanker om bibliotek var blitt mulig å tenke i deres samtid, og de framsatte ideer om forandring som i det minste deler av samfunnet var åpent for. Uten en økende forståelse for at barns oppvekstvilkår var et offentlig anliggende, ville heller ikke barnebibliotekarenes ideer fått politisk og økonomisk tilslutning og latt seg gjennomføre.

Den svenske historikeren Peter Englund skriver i forordet til essaysamlingen *Brev fra nullpunktet*: «I en gjennomsnittlig historiebok blir et helt folk tilintetgjort på en halvside og en nasjon går under i en bisetning.» (Englund 1997, s. 10). Englund tar til orde for at synligheten av individet er viktig for å forstå historiens forandringer. I hans forfatterskap er det enkeltmenneskets opplevelse av kriger og nasjonalstaters forandringer det handler om. I nærværende tekst er det ikke så store ting på spill. Det er likevel en historisk forandring det handler om; av norsk kulturliv og av holdningene til barndom. Målet med denne artikkelen er å fortelle om forandring i folkebibliotekene både som en strukturell og en individorientert

¹ Det er interessant å observere at langt flere menn enn kvinner, både i samtida og tidligere, har sett eget liv som biografiverdig.

historie, gjennom å undersøke hvordan Hanna Wiigs individuelle karriere inngikk i en større struktur av nytenking om barn og barns behov, og av kvinners muligheter i utdanning og arbeidsliv.

Kildetilfang og utgangspunkt

Hanna Wiigs liv og yrkesutøvelse er lite omskrevet, og opplysninger er derfor innhentet fra mange kilder, som sammen gir et mulig bilde av hvem hun var og hvilken betydning hun fikk. Bergen offentlige bibliotek (BOB) har velvillig utlånt fotografier og noen av Hanna Wiigs upubliserte skuespill, skrevet for barneteatergruppen hun ledet. BOBs årsmeldinger og klipparkiv har gitt tilgang til opplysninger, avisintervjuer og reportasjer fra de mange årene Hanna Wiig arbeidet der (1912-1950). Jeg har ellers hatt særlig nytte av Statens bibliotektilsyns arkiv og arkivet ved Cleveland public library, der bibliotekskolen Hanna Wiig gikk på, den gang befant seg. Noe av dette stoffet er også brukt som kilder i min avhandling om norsk barnebibliotekhistorie (Tveit, 2016).

Mine kilder for barndomshistorie og barndomsforståelse er først og fremst hentet fra pedagogen Thuen (2008), mens *Norsk barnelitteraturhistorie* (2018) av Birkeland, Risa og Vold gir bakgrunn for å forstå den barnelitterære institusjon i første del av 1900-tallet. Hildenbrand (red. 1996) bidrar med innsikter om bibliotekhistorie i et kvinneperspektiv.

Væreierens datter

Å være væreierdatter setter tanken straks på Hamsuns romaner fra Nordlandskysten. Her skal vi imidlertid lenger sørover. Klokkerboka for Herøy på Sunnmøre viser at Hanna Georgine Wiig ble født 08. april 1885, som datter av handelsmann Gustav Wiig og Henrikke Georgine Simonsen på Flåvær handelssted. Bygdeboka for Herøy; *Gardar og folk* (Rabben 1981), forteller at faren hennes, Gustav Wiig, overtok Flåværhandelen som 18-åring, etter at en eldre bror og faren døde. Arkivmateriale fra Herøy sogelag inneholder en oversikt over slekta, skrevet av Hanna Wiig selv. Hennes far, Gustav, hadde ved overtakelsen vært i Oslo og lest til artium. Vi kan tenke oss at han hadde andre planer med livet, kanskje studier ved universitetet. I stedet ble det et liv som handelsmann, etter hvert med familie.

Handelsfamilien med tre barn, en telegrafist med sin familie, flere tjenestefolk, huslærer og losjerende, til sammen nærmere 20 mennesker var ifølge folketellingen fra 1891 bosatt på handelsstedet som i dag er en fraflyttet utkant, men som fra 1700-tallet og framover var et viktig knutepunkt for sildefiske og skipstrafikk (Rabben, 1981). Handelsstedet på Flåvær var mangfoldig, det fungerte både som gjestgiveri, butikk og havn, der var telegrafstasjon og postkontor, og der var et yrende liv når fisket var i gang.

Flåvær handelssted. Foto: Bjørnar Torvholm Sævik.

Handelsfamiliene på Sunnmøre utgjorde en egen borgerlig sosialgruppe, i bygdeboka nevnt på høyde med embetsmennene (Rabben, 1981), og i økonomi og livsstil på et helt annet nivå enn fiskerne og gårdbrukerne. Handelsstedet kastet nok av seg til at familien hadde det romslig økonomisk. Et tegn på det er at de hadde piano (moren spilte), et annet er at Hanna fikk dra ut, til Bergen og til Sofie Lindstrøms pikeskole der hun tok middelsskoleeksamen, før hun senere gikk ett år på Bergen handelsgymnasium. Det er rimelig å tenke at faren støttet henne i å ta utdanning, siden han sjøl måtte avbryte sin utdanningsvei.

Gustav Wiig drev Flåvær handel til 1916, da overdro han handelsstedet til sin etterfølger Hallvard Skjelbred for kr. 40 000.- Året etter flyttet Hannas foreldre til Volda, der de hadde bygd seg hus. Da moren døde i 1918, flyttet Gustav til

Bergen, kjøpte et hus med hage på Minde og bodde sammen med datteren Hanna resten av sitt liv; fram til 1930. Også en bror med familie bodde i Bergen, så Wiigfamilien ble i løpet av noen tiår omplantet fra landlig fiskermiljø til urbant borgermiljø.

Et akseptabelt yrke for en kvinne

Hanna Wiig tok de første steg på veien inn i bibliotekaryrket i september 1912. Da ble hun ansatt ved BOB som "inspectrise" ved en nyopprettet barnefilial på Rothaugen skole. Dette var en av to barnefilialer som ble opprettet ved skoler i Bergens arbeiderklassestrøk. Filialene ble administrert og drevet av folkebiblioteket. I begynnelsen var dette primært leseværelser for barn som trengte et sted å være, for å lese og gjøre lekser, men fra 1914 kunne barn også låne med seg bøker hjem, og barn fra hele byen kom til Rothaugen for å låne. Det var imidlertid sterke begrensninger i tilbudet; hjemlån var bare for barn i alderen 12-16 år, og de kunne bare få med seg en bok av gangen, på grunn av det begrensede boktilbudet. Barnas valg av bok ble i begynnelsen gjort gjennom gitterhyller, der barn henvendte seg til inspectrisen, pekte ut den boka de ønsket, uten å kunne bla og «prøvesmake» på den. Bøker var kostbare, og kontrollen var svært streng. Aldersgrensene, gitteret og framvisning av rene barnehender før de fikk tilgang til bøker og blader vitner om at barn ikke ble ansett som pålitelige eller ansvarlige brukere. Ved de fleste folkebibliotek hadde ikke barn adgang i det hele tatt fram til omkring 1900. Dette var bibliotek som ble etablert i folkeopplysningens og demokratiets tjeneste, og opplysning, demokrati og stemmerett var for de voksne. Så sent som i 1914 så bibliotekstyret på Gjøvik seg nødt til å rykke ut i lokalavisa og gjøre foreldrene uttrykkelig oppmerksomme på at barn under 14 år (altså de som ikke var konfirmerte ennå) ikke hadde adgang til biblioteket (Gjøvik folkeboksamling, 1914). BOB hadde imidlertid åpnet egne leserom for barn² helt fra 1896, og noen år seinere to barnefilialer tilknyttet skoler. Bergen var altså langt framme i å tilby barn bibliotek, i alle fall i norsk sammenheng.

² Disse ble i all hovedsak brukt av gutter, mens jentene ikke ble tilgodesett på samme måte før nybygget til Bergen offentlige bibliotek åpnet i 1917.

I BOBs årsmelding fra 1913 gir Hanna Wiig en livaktig skildring av arbeidet med barna på Rothaugen, og det er tydelig at hun trives svært godt med arbeidet der. Hun er velformulert, begeistret og vektlegger den positive utviklingen som hun iakttar hos barna, og hun gjengir også enkelte foreldres lettede kommentarer om hvor trygt det er å vite at barna nå er på et sikkert sted, skjermet for uheldig påvirkning fra gatemiljøet. Ikke alt er positivt. To år seinere skriver hun i årsberetningen at barna var flinke til å huske å levere bøkene inn igjen, men «Behandlingen av bøkene har imidlertid ikke alltid været den bedste, og det har hendt at man har maattet inddrage laantageres kort, fordi de har mishandlet bøkene.» (Bergen offentlige bibliotek, 1915 s. 4). Det er tydelig at disiplin og straffetiltak inngår i inspectrisens arbeidsrutiner.

Etter å ha arbeidet flere år ved Rothaugen, der hun fikk status som 'elev' i 1915, fikk Hanna Wiig muligheten til å ta fagutdanning. Bibliotekar var en yrkesutdanning som ved 1900-tallets begynnelse var blitt mulig og akseptabel å velge for kvinner, i likhet med lærerskole. I tida før Hanna Wiig ble ansatt hadde Bergen offentlige bibliotek i mange år Norges første kvinnelige biblioteksjef, Valborg Platou. Hun var embedsmannsdatter, men fikk ingen formell utdanning; slikt var ikke noe kvinner fra verken øvre eller nedre klasser fikk adgang til i hennes ungdom³.

1800-tallets utestengelse av kvinner fra det yrkesaktive eller offentlige liv skildres av Dikken Zwilgmeyer i novellen «På egne ben» i samlingen *Som kvinner er* (1895), der noen unge kvinner fra velstående familier kjenner seg overflødige og unyttige. Den unge Platous egen søken etter en annen, og mer meningsfylt tilværelse kan merkes i hennes eneste diktsamling, utgitt da hun var 29 år (*Digte*, 1868), som innledes med diktet "Tør jeg synge?". Og Platou turde, hun skaffet seg med tida en karriere som respektert journalist i Bergen (Nøding, 2014), og i 1883 utkonkurrerte hun samtlige 13 mannlige søkere på biblioteksjefstillingen (Simonsen 1987, s. 93). Platou satt som sjef helt til 1910, da Arne Kildal tok over. Dette betyr at institusjonen BOB var vel vant med at en kvinne kunne være leder. Også Hanna Wiig fungerte som biblioteksjef et års tid, mens man søkte etter

³ Universitetet i Oslo åpnet for kvinnelige studenter i 1884, men den aller første kvinnelige studenten, Cecilie Thoresen ble immatrikulert allerede i 1882 etter særlig stortingsvedtak.

Kildals etterfølger⁴. Så kan vi spørre hvorfor hun ikke selv søkte på den stillingen. Kanskje fordi det ville bety langt mindre kontakt med barna, og mindre tid til formidlingsarbeidet.

Hanna Wiig giftet seg aldri, og unngikk slik å bli omtalt i en av de mange notiser i *For folkeoplysning* om bibliotekarer som «fratrer sin stilling for å inngå i ekteskap». På tidlig 1900-tall var det fremdeles regelen at lærerinner og kvinnelige bibliotekarer, for ikke å snakke om jordmødre og sykepleiere var ugifte. Å skulle holde et hus, oppdra barn og være vertinne samtidig med å skjøtte en fulltidsjobb – ofte i yrker som ble oppfattet som et kall - var ikke ansett som verken ønskelig eller mulig. Dessuten fant kommunene at det var særlig en stor fordel med ugifte kvinner som ansatte, de trengte naturligvis langt mindre lønn enn en mann i samme stilling. Kvinnenes særlig dårlige betingelser i yrkeslivet er en historie om systematisk og strukturell undertrykkelse som vi finner også innenfor bibliotekarprofesjonens historie.

Essaysamlingen *Reclaiming the American Library Past: Writing the Women in* (1996) er et solid bidrag til å løfte fram kvinnene i bibliotekhistorien, og bidragene i samlingen framhever både enkeltpersoner og samfunnsstrukturene kvinnene virket under. Tekstene i essaysamlingen tar for seg kvinners status, muligheter og påvirkning på profesjonen, og legger et grunnlag for ny forskning på bibliotekarprofesjonens historie knyttet til kjønn, kultur og samfunnsforandringer. Kvinnene har i amerikansk bibliotektradisjon stått for mye av innovasjonsarbeidet, særlig når det gjelder barnebibliotekarbeid, men også på andre felt. Historikeren Anne Firor Scott (1986) viser at amerikanske bibliotek i pionertida ofte ble initiert og drevet av kvinner. Scott konkluderer, i likhet med forfatterne av den nevnte essaysamlingen, med at bibliotekhistorieskrivingen er mangelfull, siden kvinnenes bidrag til historien ikke er utforsket. Ser vi på vår hjemlige bibliotekhistoriske forskning, står det ikke stort bedre til. Selv om flere skandinaviske forskere i nyere tid har tatt for seg folkebibliotekenes etablering og

⁴ Wiig ble konstituert sjef i 1921 etter at Arne Kildal gikk over i stillingen som presseutsending i Washington.

utvikling (se for eksempel Jochumsen, 2006 og 2017; Ringdal, 1985 og Vestheim, 1997 og 1992), er også denne historieskrivingen mannsdominert, til tross for den langvarige, sterke kvinnelige dominansen i yrket, og kjønnsbalansen er heller ikke problematisert. Det er til liten trøst at dette også gjelder innenfor andre kvinnedominerte profesjonsfelt: Rannveig Dahle ved NOVA skriver at: «Det er lang tradisjon i profesjonslitteraturen for å overse, undervurdere eller også avvise at kjønn har betydning for å forstå profesjonslandskapet» (Dahle, 2010, s. 55).

I norsk sammenheng finnes adskillige festskrift over mannlige bibliotekarer, men bare ett eneste til en norsk kvinne i bibliotekvesenet; til mangeårig bibliotekdirektør Else Granheim. Sammen med Valborg Platou og barnebibliotekaren Rikka Deinboll er Granheim de eneste kvinnene som i kraft av sin bibliotekfaglige virksomhet har fått egne artikler i *Norsk biografisk leksikon*. Ingen biografier over norske kvinnelige bibliotekarer er utgitt.

Barnet og biblioteket i den moderne, amerikanske drømmen

Det moderne Vesten utviklet seg mer og mer til ekspertsamfunn i løpet av 1800-tallet. Økende kompleksitet innenfor stadig flere og nye yrker krevde spesialistutdannelse, og bibliotekaryrket var ikke noe unntak. I alle fall ikke når folkebibliotekene skulle drives etter amerikansk mønster. Norge, som resten av Skandinavia var vendt mot USA, blant annet på grunn av de nære familieband som eksisterte mellom utvandrede nordmenn og gamlelandet. Inntrykk av «the American way» innenfor teknologi, utdannelse, kultur og arbeidsliv tilfløt det norske samfunnet i private brev (Sprauten, 2000) og i aviser og andre trykksaker. Det var naturlig at norske bibliotekforbindelser med USA vokste fram, og at det var de amerikanske bibliotekskolene som ble foretrukket av mer enn 100 norske kvinner og menn (Danton 1957).

Opprinnelsen til bibliotek tjenester særlig beregnet på barn henger sammen med endringene i interesse for, og status for barn, både i familien og i samfunnet. Framover 1800-tallet øker langsomt en bevissthet om barndommen som en egen, verdifull livsepoke, og nye tanker innen psykologi og pedagogikk skaper interesse for å se barnets perspektiv. Ellen Keys radikale kampskrift *Barnets århundrade* fra 1900 gav sterke impulser i den retning. Den utvida kunnskapen om

barndommen, og spesialiseringen av arbeid med barn åpnet igjen for nye profesjonsfelt for kvinner, siden kontakten med barn ble sett som et naturlig kvinnedomene (Hildenbrand, 1996).

Anne Carroll Moore, kjent som barnebibliotekar, fortellerske og litteraturkritiker, presenterte på American Library Associations årskonferanse i 1898 et paper med tittelen «Special training for Children's Librarians», som regnes som det første konkrete framlegg til faglige kompetansekrav for barnebibliotekarer. I tillegg til generell bibliotekkunnskap skulle barnebibliotekarene være personlig egnet, kunne fortelle, og ha kunnskaper om barn, barnebøker og bilder - og om relasjonen mellom disse tre (Lundin, 1996). Moore var inspirert av den pedagogiske bevegelsen knyttet til Johann Pestalozzis og Friedrich Fröbels tanker om barns aktive læring, og hun initierte samarbeidsformer mellom folkebibliotek og skole, en arv som stadig eksisterer og utvikles.

Barnebibliotekfaget i amerikanske utdanninger ble utviklet av innovative praktikere som nettopp Moore, i tillegg til blant andre Mary Wright Plummer, biblioteksjef ved Pratt Institute Free Library og Caroline Burnite ved Cleveland Public Library. Alle tre skrev praksisnære artikler og lærebøker, der de satte praksis inn i en opplysnings- og sosialpolitisk kontekst (Hazeltine 1917/1997). Store tema i den tidlige faglitteraturen var utforming av barnebiblioteket, bibliotek tjenester til fattige, muntlig fortelling, klubbarbeid, skolesamarbeid, litterær kvalitet, etikk og disiplinsspørsmål. Innholdet i utdanningene ser ut til å i all hovedsak ha vært praksisrettet og erfaringsbasert, i mindre grad teoretisk, bortsett fra barnepsykologien. Praksisen som ble diskutert var ofte knyttet til spørsmål om det enkelte barns utvikling, og idealet om at alle barn skulle få muligheter til åndelig vekst, og i det hele tatt utsikter til å komme seg opp og fram i livet, uansett etnisitet eller familieøkonomi.

Bibliotek tjenester til sosialt vanskeligstilte familier ble vektlagt, og det ble i flere byer vanlig å drive med oppsøkende virksomhet, med bokprat eventyrfortelling, hjemme hos innvandrere med svake engelskkunnskaper (Moore, 1908; Olcott, 1905; Wiegand, 2015). Ideologien kan gjenkjennes som det amerikanske etos knytta til Uavhengighetserklæringen fra 1776: «All men are created equal» og alle har rett til «life, liberty and pursuit of happiness». Denne barnebibliotekideologien

ble styrende for praksis og utdanning i bibliotekfag, og siden praksisen på mange måter kan sies å ha vært en suksesshistorie – slik ble den også opplevd av svært mange barn (Wiegand, 2015) - ble den også spredd til Europa, og slo lett rot i de skandinaviske land med sine liberale demokratier. Da den 25 år unge Arne Kildal overtok sjefsstillingen ved BOB i 1910, var han en av de mange norske med USA-utdanning i bibliotekfag. Han kjente dermed også godt til hva den nye amerikanske barnebibliotekideologien sto for, og han ønsket å gi stor plass til arbeidet med barn ved BOB.

En flåværing i Ohio.

I Emigrantregisteret finner vi Hanna Wiig oppført som utvandret i august 1916. Hun steg om bord på D/S Kristianiafjord som la ut fra Bergen sjetten august, og brukte ti-tolv dager på overfarten. Som for de fleste andre immigranter fra Europa som kom skipsveien, var Ellis Island Hanna Wiigs første møtet med den nye verden. Her var hun et lite fnugg i trengselen av alle som måtte få papirene kontrollert av immigrasjonsmyndighetene og helsa kontrollert av en lege før de kunne komme inn til New York. Deretter kunne hun fortsette den lange veien videre til Cleveland, Ohio for å begynne på et ettårig barnebibliotekarkurs ved Cleveland Public Library⁵. Kurset var igangsatt 1909 av Caroline Burnite, for å sikre rekrutteringen av skolerte barnebibliotekarer. Burnite er blitt beskrevet som en dame med en 'overveldende personlighet', og med et moderne syn på hvert barn som et unikt individ (Miller, 2003, s. 240). Utdannelsens profil understreket de sosiale siden ved barnebibliotekararbeidet, der det blant annet inngikk hjemmebesøk til barn i sosialt belastede strøk.

Hvorfor dro Hanna Wiig nettopp til Cleveland? Stedet var blitt anbefalt for Arne Kildal, og han besøkte selv Cleveland Public Library i november 1915, vurderte utdannelsen, og skrev en måned senere til Caroline Burnite (som han i brevet konsekvent kaller Burmite, så han var nok ikke så godt kjent med henne) der han skryter av utdanningen: «I have no doubt that the training which your class can give a future children's librarian is the best she can get». Han går, som vi ser, ut fra at barnebibliotekarer er kvinner. Etter all smigren ber han om at assistenten

⁵ Kurset ble senere bygd ut til en bibliotekskole ved Western Reserve University.

ved BOB, Miss Wiig må få en plass på årskurset og mulighet til å tjene penger i en assistentjobb i Cleveland samtidig. Burnite svarer med et to siders brev til Kildal, der hun tydelig gir uttrykk for at hun er smigret over brevet hans. Søknadsskjema har hun lagt ved, og Hanna Wiig forespeiles en jobb til 40 dollar måneden. Søknadsskjemaet til kurset ber om opplysninger om hvilket eller hvilke språk som ble snakket i hjemmet hun vokste opp i, et tydelig signal om at utdanningen var vel vant med immigranter. På spørsmål om kjennskap til fremmedspråk, svarer Hanna Wiig med jevn og pen håndskrift: "I read and write German and the Scandinavian languages and have some reading ability of French". Hun opplyser også om at hun har lært seg bokbinding.

Ent. eksp.

**APPLICATION FOR POSITION
IN THE
CLEVELAND PUBLIC LIBRARY.**

Applicants for positions in the Cleveland Public Library service must fill out, in their own handwriting, blanks below, as accurately as possible, and return to the Librarian.

Name in full *Hanna Georgine Wiig*
Residence *The Public Library, Bergen, Norway*
Telephone No.
Date of application *15-2-1916*
Age *Thirty years*
Married, single or widowed? *Single*
Where were you born? *Flaavaar Sandmore, Norway*
What is the nationality of your parents? *Norwegian*
How long have you resided in Cleveland?
How is your general health? *Good*
Is your eyesight defective? *No*

Utsnitt av Hanna Wiigs utfylte søknadsskjema til Cleveland.

Hva tenkte Hanna Wiig selv om denne muligheten til å ta utdanning i USA? Akkurat det er vanskelig å vite, siden hun ikke har skrevet om dette i noen tilgjengelige kilder. Det er tydelig at sjefen hennes, Arne Kildal setter henne høyt, han legger et brev ved søknaden hun har fylt ut, der han anbefaler henne varmt, som "an able and serious-minded young woman" (de er født samme år, begge er fylt 30) og han framhever det gode bibliotekarbeidet hun har stått for de siste 4 årene (Kildal, 1916). Det ligger i kortene at hun skal vende tilbake for å arbeide i

den nye, moderne bibliotekbygningen som er under oppførelse. Ble hun presset av sjefen til å ta amerikansk utdanning, eller hadde hun selv vært pådriver? Hennes eget svarbrev til biblioteksjefen ved Cleveland Public Library, Mr. Brett, er i alle fall skrevet samme dag som hun har mottatt brev med tilbud om skoleplass og jobb, og hun takker ja til et år i USA (Wiig, 1916). Den raske reaksjonen kan tyde på begeistring og forventning.

Utdanningens spesialitet var altså barnebibliotekarbeid, inkludert kurs i barnepsykologi. Det inngikk også omfattende praksis i formidling og fortelling for barn ved Cleveland public library og ved filialene. Her tyder en kommentar i Hanna Wiigs vitnemål på at hun ikke fikset dette så godt i begynnelsen: "As she has become better acquainted with the neighbourhood & home conditions of the children, she is very patient & sympathetic in her attitude toward them" (Report on the work of Miss Wiig, 1917). Fattigdommen blant datidas svarte i Cleveland var noe annet enn forholdene i Bergen, og vi kan tenke oss at det tok litt tid å bli fortrolig med forholdene for handelsmannens datter. En utfyllende attest skrevet av Caroline Burnite selv, og som Wiig fikk med seg etter fullført stadium, gir henne godt skussmål: "She has very great interest in children's work, a fine spirit, and she has really adapted herself to every situation in which she has been placed" (Burnite, 1917).

Det bergenske barnebibliotek i Strømgaten 6

Som nyutdannet spesialist, med den amerikanske bibliotekkunnskapen og -ideologien i bagasjen, kom Hanna Wiig tilbake til Bergen offentlige bibliotek, der hun ble ansvarlig for barneavdelingen i den nye bygningen, en stilling hun sto i helt fram til juni 1950. Kunnskapen fra studiet i USA ble i høy grad bestemmende for hvordan barneavdelingen utviklet seg, både når det gjaldt innredning, medietilbud og aktiviteter. Barneavdelingen fikk stor plass og ble tilgodesett med mye ressurser, ikke minst takket være donasjoner fra kjøpmann Oluf Bjørnseth. Donasjonene gjorde det mulig å bli en av de første barneavdelingene med eget filmtilbud helt fra åpningsåret, i ei tid da mange pedagoger og andre oppdragere var skeptiske til dette mediet (Tveit, 2016).

Bergen var en tydelig klassesdelt by, og arbeiderunger og borgerbarn vanket ikke vanligvis sammen. Byens mest særegne guttekulturaktivitet, buekorpsene, var for eksempel tydelig delt i lørdagsbataljoner for de bedrestilte barna, mens de guttene som måtte arbeide lørdager, formet søndagsbataljoner (Bergen byleksikon, u.å.). Det ser likevel ut til at det nye bibliotekets barneavdeling appellerte til barn på tvers av klassetilhørighet og kjønn, noe som nettopp var et av målene for arbeidet. Dokumentasjon fra virksomheten; fra tall på barn som møtte opp til eventyrtimer, film, foredrag og teater, fotografier fra slike evenementer, og adskillige presseoppslag vitner om et stort og sosialt differensiert publikum. Øyenvitner⁶ som selv var brukere av barneavdelingen på 1930-tallet, har gitt et sammensatt bilde av hvilke samfunnsklasser barna på BOB tilhørte, det er liten tvil om at barnebiblioteket var et samlende kulturtilbud for barna i Bergen, slik også kinoen ble det fra begynnelsen av 1900-tallet.

Hanna Wiig (uten hatt) tar imot barn før eventyrtime. 20.02.1936.

Foto utlånt av BOB.

⁶ Se Tveit, 2016

I den første norske fagboka om barnebibliotekarbeid, redigert av Rikka Bjølgerud⁷ (1927) skrives det fram et tydelig og konkret idealbilde av det moderne norske barnebiblioteket, dannet etter amerikansk mønster. Her er mange praktiske retningslinjer, fra anbefalt hyllehøyde og innredning til lister over aktuell litteratur og regler for utlån, men også skriftstykker som peker på idealer og mål for virksomheten. Hanna Wiig står bak et av bidragene i boka, der hun skriver om sitt arbeid i Bergen; om virksomhet som ennå ikke har norsk terminologi, derfor brukes begrepet 'extension work' som Wiig har med seg fra Cleveland; det dekker ulike former for utadrettet arbeid og aktiviteter som kommer i tillegg til, og skal stimulere til, bruk av litteraturen. Hun skriver om aktiviteter med barn som hun sjøl da hadde skaffet seg lang erfaring med, blant annet om diskusjonsklubber for språk og litteratur, om bildesamling, om muntlig fortelling og høytlesing, og hun skriver om noe av det hun sjøl hadde størst suksess med, nemlig barneteater (Wiig, 1927).

Barneteatergruppas julespill 1925 (med HW i sentrum). Foto utlånt av BOB.

De store teaterprosjektene hennes var de årlige juleforestillingerne, med repertoar som var til dels omfattende for små skuespillere, blant annet satte de opp

⁷ Fra 1927 het hun Rikka Deinboll.

komedien av bergenseren Claus Pavels Riis *Til sæters*⁸. Hanna Wiig savnet egnede små skuespill for barn, og skrev derfor selv, eller omarbeidet andres tekster til sketsjer og enaktere som bibliotekets barneteater brukte. En del av dem ble utgitt i to samlinger på 1930-tallet. Slik gjorde hun det enklere for flere miljøer å danne teatergrupper og spille, enten det nå var i biblioteksammenheng eller for eksempel i avholdsforeningene, som var en annen viktig aktør i det organiserte barnekulturarbeidet i mellomkrigstida.

Med et solid økonomisk fundament, og med en solid posisjon i BOB, kunne Hanna Wiig styre barnearbeidet i den retning hun hadde lært ved Cleveland, og som hun selv trodde sterkt på: Å engasjere barna gjennom aktiviteter og litteratur som utfordret og underholdt dem. Ukentlige program med film og foredrag i samarbeid med skolene, og hennes eventyrtimer hver onsdag, pågikk i tiår etter tiår for fulle hus. I Hanna Wiigs tid kom barna gjerne alene til biblioteket, eller i følge med eldre søsken, ikke med foreldrene slik de ofte gjør i dag. Det viser enda tydeligere at biblioteket var et sted barna selv valgte, både fordi det var få andre tilbud for barn, og fordi det var et trygt og fint og gratis sted, men også fordi det, som i dag, var et sted for opplevelser av andre steder, andre tider og andre liv enn de som kunne oppleves i Bergens regnfulle gater.

Den barnelitterære institusjon og barndomsforståelsen

Barnelitteraturens historie er kort, om vi ser bort fra den muntlige tradisjonen. Det som gjerne regnes som den første norske barnebok, Willum Stephansons *Lommebog for Børn*, utkom i 1798. Ikke før godt utpå 1800-tallet kom det vi i dag tenker på som norsk barnelitteratur, med barnets perspektiv, og der formålet ikke primært er morallære eller kunnskapsoverføring. Barnelitteraturen hadde lenge lav status, og ble seint gjenstand for forskning. Den første norske barnelitteraturhistorien utkom for eksempel ikke før langt ut i etterkrigstida (Hagemann, 1965-74). Barnelitteraturkritikken i aviser og tidsskrifter var lenge de eneste offentlige kilder der det fantes tilløp til analytiske perspektiv på barnelitteraturen.

⁸ Uroppført 20. januar på Christiania Theater.

Omkring 1900 var det norske barnebokmarkedet i sterk utvikling. Barneblader med fortellinger, reportasjer og leserbrev som *Magne*, *Norske gutter* og *Norsk barneblad* var blant de mest utbredte publikasjonene for barn, og utgjorde en viktig del av barns lesing. *Magne* hadde for eksempel et opplag på 50 000 i 1913 (Birkeland et.al., 2018, s. 75). Innbundne barnebladårganger i biblioteket ble lest i filler. Tallet på nye, norske barnebøker økte år for år, og markedet vokste, blant annet på grunn av den sterke utbygginga av skole- og folkebibliotek. Samtidig ble det en tydelig kjønnsdeling i bokmarkedet. Dikken Zwilgmeyer, Barbra Ring, Bernt Lie og Gabriel Scott var blant forfatterne som skaffet barna fortellinger som underholdt med djerpe eventyr og samtidig hadde estetiske og moralske kvaliteter som samtidas bokkjøpere, inkludert bibliotekarene, hadde stor sans for.

Moralen i barnelitteraturen var altså fremdeles viktig, selv om den tydelige belærende pekefingeren ikke var dominerende i barnelitteraturen lenger. Det er ingen tvil om at jenter og gutter som leste, og identifiserte seg med Inger Johanne og Svend Bidevind, skulle lære noe fra konfliktene disse karakterene kommer opp i, og valgene de tar. Den intenderte lærdommen ligger ofte i karakterenes refleksjoner over konsekvensene av egne moralske valg. God moral har imidlertid aldri skapt leselyst, det var humoren, personskildringene og de spennende eventyrene som tiltrakk barna. Den forsvunne pekefingeren forteller oss at oppfatningen av barndommen hadde endret seg. Barn var blitt interessante på flere måter enn at de skulle opplæres til det mannlige og kvinnelige voksenlivet, de var blitt interessante (også økonomisk) å skrive om, og å skrive for.

Forskningen og teoretiseringen om barndom og barndommens betydning var på frammarsj. Innsikten om at barns oppvekst er særdeles betydningsfull for deres liv og muligheter som voksne, og at det er et offentlig ansvar å sikre barn gode oppvekstforhold, er så og si årsak og virkning i to sider av den moderne forståelsen av barndom.

Den økende innsikten i utviklingspsykologi etter 1900 endret gradvis hvordan barn ble behandlet i skole og bibliotek – og godt var det. En uheldig bieffekt av de nye tankene var imidlertid at det etablerte seg noen standardiserte, nærmest lovmessige oppfatninger av hva som passer for barn på ulike alderstrinn. Slike oppfatninger, der barn finnes i en “størrelse” finner vi i mye av det de tidlige

bibliotekarene, også i det Hanna Wiig skriver, for eksempel i litteraturkritikken. Hva barn liker, synes å være et spørsmål som enkelt kan avgjøres, noe som ikke tilkjenner hvert barn individualitet, til tross for Caroline Burnites ideer om at hvert barn er unikt.

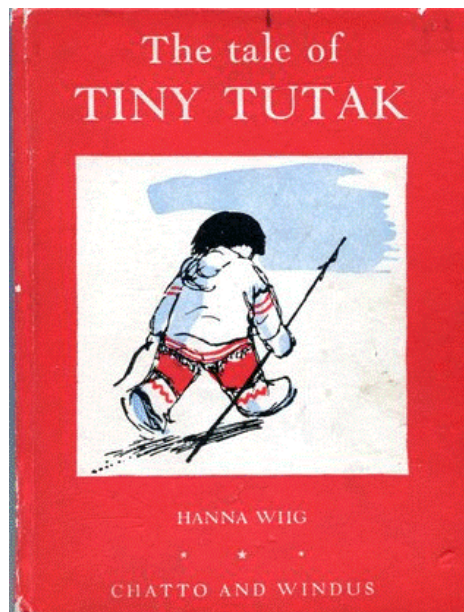
Hanna Wiig gikk fra 1945 inn i redaksjonen i det bergensbaserte J.W.Eide forlag, der hun hadde ansvaret for barnebokutgivelsene. Forlaget, som fra 2005 ble overtatt av Vigmostad & Bjørke, skriver på sine nettsider at det var nettopp barnebøkene som gav forlaget dets ry i tida etter 2. verdenskrig,

...med **Hanne Wiik** [sic.!] som konsulent for barnelitteratur, **Reidar Johan Berle** som illustratør og grafisk formgiver [...] Barnebøkene kom nå til å utgjøre forlagets litterære fundament. Det var utgivelser som **Det suser i sivet**, **Alice i eventyrland**, **Gjennom speilet**, **Peter Pan** og **Zinken Hopps klassikere** som skapte forlagets renommé. Den fantastiske barnelitteraturen ble faktisk introdusert for norske lesere gjennom J.W. Eides utgivelser. Kjente og kjære titler som **Tom Sawyer**, **Huck Finn** og **Robin Hood** fikk dessuten nytt liv gjennom velutstyrte nyutgivelser.” (Eide forlag 2012, orig.uth.).

Wiig visste hva som skapte entusiasme hos barn, foreldre og lærere, etter sine mange år i barneavdelingen, og i samarbeid med skolen, og kunne få fram treffsikre og salgbare barnebøker. Hun kjente godt de engelskspråklige klassikerne og sørget for at disse ble utgitt eller nyutgitt på norsk.

I likhet med Anne Carroll Moore bidro også Hanna Wiig til å utvikle den barnelitterære institusjon, ved å være aktiv pådriver for barnelitteraturens kvalitative framgang, gjennom kritikk og gjennom forlagsarbeid, og ved formidling av kunnskap om barn og lesing til lærere så vel som til allmennheten, i artikler, i avisintervjuer og ikke minst gjennom mange foredrag.

Moore og Wiig hadde også til felles at de selv skrev litteratur. Fra Hanna Wiigs hånd er det skjønnlitterære forfatterskapet lite; det omfatter to publiserte samlinger med skuespill for barn, og fortellingen om *Vesle Tutak* fra 1946. Boka er illustrert av Svein Skauge, og ble oversatt til engelsk og svensk. Den er en vittig og fantasifull skildring av en inuittgutt som vil være stor kar og jakte som sin far.

Den engelske utgaven av Vesle Tutak.

Som Rikka Deinboll, den mest kjente av de norske barnebibliotekpionerene, var også Hanna Wiig oversetter av barnelitteratur. Som oversetter brukte hun noen ganger sitt kallenavn 'Hanken', og kan med det gi et inntrykk av beskjedenhet, som om dette er et ubetydelig eller hverdagslig arbeid. Imidlertid var hun svært opptatt av at norske barn skulle få lese bøker fra andre kanter av verden. Hennes oversettelse av *Æsops fabler* (1951 og ny utg. 1970), illustrert av Reidar Johan Berle og utgitt på Eide forlag, er den boka som trolig har betydd mest i hennes oversetterarbeid, ved siden av *Eventyr fra øst og vest*, 1946.

«I en tid da barnelitteraturen i Norge ikke hadde særlig institusjonell støtte, var det ildsjelenes innsats som satte mål og la grunnen for faglig arbeid på feltet». Dette skriver Karin Beate Vold om Jo Giæver Tenfjord, som både var barnebibliotekar, forfatter og barnelitterær institusjonsbygger i etterkrigstida (Vold, 2009). Hanna Wiig må betegnes som en av de tidlige ildsjelene i byggingen av den barnelitterære institusjon.

Motstridende syn på barnelitteratur og bibliotek

Var da alt bare fryd og framgang for barnebibliotekene i første del av 1900-tallet? Leser vi både norsk og amerikansk bibliotekutvikling på «overskriftsnivå» kan det

se slik ut. Vektlegging av den gode praksis, den gode bok og den eksponentielle veksten i besøk og utlån er tydelig i de relativt sett fåtallige artiklene om de nye barnebibliotekene i fagpressen. Det er ikke så underlig, siden det gjerne var barnebibliotekarene selv som skrev. Noen spor av de underliggende konfliktene kommer likevel fram. En konflikt gjelder innholdet i barnebibliotekene – der streng moral og ønske om at bibliotekene primært skulle bidra til oppdragelse og lydig kunnskapstilegnelse, sto imot oppfatningen om at underholdningsaspektet var legitimt, jfr. uttrykket «morskapsbøker» og aktiviteter som teater og klubber i biblioteket. Her sto linjene i konflikten ofte mellom pedagogene og bibliotekarene (Tveit, 2016). En annen konflikt går internt i bibliotekarprofesjonen, der flere (særlig mannlige) bibliotekarer først og fremst oppfattet bibliotek som opplysningsvirksomhet for voksne. *Library Journal* brakte i 1908 en artikkel med den talende tittelen «The Growing Tendency to Over-Emphasize the Children's Side» (Matthews, 1908). Det var ikke alle som var begeistret for at barnebibliotekarbeidet la beslag på store arealer og andre ressurser i bibliotekene. Fra statlig hold i Norge ble likevel barnebibliotekarbeid vektlagt. Blant annet inkluderte kursene i «bibliotekstell», i regi av det statlige bibliotekkontoret⁹ også barnebibliotekarbeid, og Hanna Wiig underviste på flere av disse.

I den førstnevnte konflikten ligger det under hos den ene part et syn på barn som enten ukontrollerbare uromomenter som vil undergrave bibliotekets mål og hensikt, eller rett og slett et syn på barn som fordervede, som trenger stram disiplin. På den annen side finner vi de USA-utdannede barnebibliotekarene, som hadde fått et annet, og mer positivt syn på barndommen, ikke minst gjennom sitt kjennskap til barnepsykologi. Der bibliotekarene fra den amerikanske tradisjonen sto for et moderne barndomssyn, inspirert både av europeiske pedagoger og av amerikansk barnepsykologi, blant andre G. Stanley Hall, var mange norske pedagoger langt sterkere forankret i den nasjonale og den religiøse tradisjonen i synet på hva barn hadde godt av. Dette kom til uttrykk blant annet i stridigheter om lesebøkernes innhold (Thuen, 2008, s. 74-75) og i diskusjoner om hvilke bøker

⁹ Kontoret ble opprettet 1902, ble fra 1949 et eget direktorat under Kulturdepartementet; Statens bibliotektilsyn, fra 2002 inngikk dette i ABM-utvikling. Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, som fra 2010 igjen ble splittet opp, og der bibliotekdelen av etaten ble overført til Nasjonalbiblioteket, i avdelingen kalt Bibliotekutvikling.

barnebibliotekene skulle inneholde. I den andre konflikten er det forestillingen om hva et bibliotek og en bibliotekar skal være som står på spill. Wiig siterer en mannlig bibliotekar ved et vitenskapelig bibliotek som ved en anledning sa til henne at de to ordene 'barn' og 'bibliotek' ikke burde «ha noget med hinanden at bestille» (Wiig, 1924, s. 373).

Jomfruen og barnet

Profesjonene som spesialiserte seg på arbeid med barn, var lenge helt eller delvis dominert av kvinner. Den tendensen kan fortsatt iakttas, om vi ser på rekrutteringen til jordmorfaget, til barnehagelærerutdanning eller til valgemnet i barnebibliotekarbeid ved studieprogrammet i bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet. Som tidligere pekt på, var dette lenge sett som naturgitt. Profesjoner som omfatter omsorgsyntelser har tradisjonelt, slik Rannveig Dahle ved NOVA skriver, forklart kvinnedominansen med at de var «tuftet på spesielt kvinnelige eller humanistiske verdier som omsorgsevne og nestekjærlighet» (Dahle, 2011, s. 42). At kvinnene i slike yrker også skulle være ugifte, og uten egne barn, kan virke pussig, siden vi kunne tenke oss at den som selv har båret fram og oppdratt barn, i utgangspunktet ville ha større kyndighet i arbeidet med barn. Men her synes regelen å ha vært at den som skal arbeide med barn, skal ha en profesjonalitet tuftet på annet enn familieerfaring.

Jeg har tidligere pekt på mangelen på publikasjoner om kvinnelige bibliotekarers innsats. Når så få kvinnelige bibliotekarer gjennom norsk historie, og i særdeleshet barnebibliotekarer, ikke har satt noe større avtrykk i bibliotek-historiske publikasjoner, kan dette ha med den lutherske tradisjonen å gjøre. Historikeren Inger Marie Okkenhaug (2009) skriver om kristne misjonærer og sykepleiere: «kvinner ikke skulle søke ære i det offentlige. Kvinnens ære var fullstendig knyttet til hennes rolle i den private sfære» (s. 54), hun skulle «virke i stillhet». Selv i sekulære profesjoner som bibliotekaryrket kan dette ha vært bestemmende for hvilken yrkesrolle kvinner kunne innta.

Utviklingslinjer i barnebibliotekarbeidet

Store endringer i barndomssynet ligger bak etableringen og utviklingen av barnebibliotekene. Fra å bli sett som elementer av uro - som upålitelige, støyende og ukultiverte, altså som motpol til alt et bibliotek tradisjonelt skulle være, ble barna i modernitetens perspektiv i høyere grad sett som unike individer, med egne oppfatninger om kvalitet og relevans. Det er en endring fra å se barn som – om ikke onde, så i det minste lette å lede til det onde, til å se barn som virkelige mennesker underveis til et voksenliv. Den barnelitterære institusjon utviklet seg samtidig, i tråd med endringer i barndomssynet. Hanna Wiigs yrkesliv som bibliotekar følger denne utviklingslinja, fra å vektlegge disiplin som inspectrise, til å hevde barns medbestemmelsesrett og tilrettelegge for barns egen utfoldelse i bibliotekets teater- og klubbaktivitet.

Om Anne Carroll Moore hevdes det at hun rett og slett levde for lenge (Bader, 1997), i betydningen at hennes sterke innflytelse på barnelitteratur og barnebibliotek kolliderte med nyere tiders standarder. Var dette også tilfelle for Hanna Wiigs del? Fornyet hun seg? Var hun åpen for nye typer barnelitteratur og -medier? Hun firte i alle fall ikke på kvalitetskravene, skal vi dømme etter en uttalelse i Bergens Arbeiderblad, 26.10.1946. Her sier hun at mange av barnebøkene som utgis simpelthen «er skadelige for barna, og at forlagene vil spandere papir på dem er helt ufattelig» (s. 6), og hun tar til orde for en «skarpere kontroll» av hva som utgis. I en begeistret anmeldelse i Morgenavisen (1933) av Sverre Amundsens barnebiografi om Thomas A. Edison, understreker Hanna Wiig at boka «veier opp dusinvis av tomme, flaupe speiderfortellinger» (s. 9). Så noen populærlitteraturens forkjemper ble hun aldri, selv om hun åpnet for at barns ønsker måtte påvirke utvalget på biblioteket.

Barnekulturen endret seg, i Bergen som i resten av landet. Det vokste i etterkrigstida fram et rikere organisasjonsliv og flere aktiviteter for barn utenfor biblioteket, blant annet organisert barneidrett. Barnelitteraturens status var stadig på oppadgående kurs, vist blant annet ved Kulturdepartementets pristildelinger fra 1948. Økt kjøpekraft blant folk utløste økt satsing på barnebøker i de store forlagene, der nevnte J.W.Eide var ett eksempel. Impulsene i fornyelsen av barnebibliotekene kom ikke lenger bare fra USA. Den nyetablerte,

norske bibliotekskolen gav undervisning i barnelitteratur, og spill og dukketeater gjorde sitt inntog i barnebibliotekene. Prinsippene for barnebibliotekarbeid fra Cleveland Public Library, Pratt Institute og New York Public Library var likevel stadig gyldige, med respekt for barnet som det viktigste grunnprinsippet. Det er god grunn til å hevde at snuoperasjonen ved forrige århundreskifte; fra å utestenge barna, til å se dem som noen av de viktigste brukerne, er den betydeligste endringen i folkebibliotekenes historie. Snuoperasjonen viser tidstypiske konsekvenser av et skifte i oppfatningen av barn.

Hanna Wiig var kvinne i ei tid da mulighetene åpnet seg for yrkeskarrierer utenfor hjem og veldedighet. Hun ble ikke værende hos foreldrene som ugift, som de ulykkelige borgerdøtrene hos Zwilgmeyer, men flyttet hjemmefra, utdannet seg, til og med i utlandet. I stedet var det faren, enkemannen, som kom flyttende til henne i Bergen, etter at hun hadde etablert seg der som en selvstendig kvinne. Hanna Wiig fikk en mangfoldig yrkeskarriere der hun fikk brukt sine kreative, organisatoriske og pedagogiske evner i litterært arbeid, i faglig skriving, i muntlig formidling og i bibliotekfaglig undervisning. Hennes lange yrkesliv bærer i seg utviklingen av barnebiblioteket som moderne institusjon, med et nytt syn på barndommen, så vel som på kvinners muligheter i profesjonelt arbeid.

Litteratur

- Bader, B. (1997, 08. august). ONLY the Best: The Hits and Misses of Anne Carroll Moore. *The Horn Book*. <https://www.hbook.com/?detailStory=only-the-best-the-hits-and-misses-of-anne-carroll-moore>
- Bergen byleksikon* (2009). <https://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1423513>
- Birkeland, T., Risa, G. og Vold, K.B. (2018). *Norsk barnelitteraturhistorie*. 3. utg. Samlaget.
- Bjølgerud, R. (red.).(1927). *Håndbok i norsk barnebibliotekarbeide*. Norsk bibliotekforening.
- Dahle, R. (2010). Sosialt arbeid: En historie om kjønn, klasse og profesjon. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 34(1), 41-56.
- Diskusjon [ved det 11. norske bibliotekmøte]. *For folkeoplysning*, 3(1), 197-198.
- Eide forlag (2012). *Kort om Eide forlags historie*. <http://www.eideforlag.no/?artikkelid=70>

- Eventyr fra øst og vest* (1946). Illustrert av Reidar Johan Berle, oversatt av Hanna Wiig. Bergen: Eide.
- Hagemann, S. (1965). *Barnelitteratur i Norge. B.1-3*. Oslo: Aschehoug.
- Hazeltine, A. I. (1997). *Library Work with Children: Reprints of papers and addresses*. Projekt Gutenberg. <http://www.gutenberg.org/ebooks/915#download>
- Hildenbrand, S. (red.). (1996). *Reclaiming the American library past: Writing the women in*. Ablex.
- Key, E. (1996). *Barnets århundrade*. omläst hundra år senare med introduktion och kommentarer av Ola Stafseng. Informationsförlaget.
- Lundin, A. (1996). Anne Carroll Moore (1871-1961). S.187-204. I Hildenbrand, S. (red.). *Reclaiming the American library past: Writing the women in*. Ablex.
- Matthews, C. (1908). The Growing Tendency to Over-Emphasize the Children's side. *Library Journal*, 135.
- Miller, M.L. (red.). (2003). *Pioneers and leaders in library services to youth: A biographical dictionary*. Libraries unlimited.
- Moore, A. C. (1908). The Civic Value of Library Work with Children. *ALA Proceedings*, 380.
- Nøding, A. (2014). Valborg Platou (1839-1928). S. 102-108. I M. Eide (red.). *Journalistikkens norske klassikere: Ved noen av dem*. Universitetsforlaget.
- Okkenhaug, I.M. (2009). Herren har givet mig et rigt virkefelt: Kall, religion og arbeid blant armenere i det osmanske riket. *Historisk tidsskrift* 88, s. 39-60.
- Olcott, F. J. (1905). *Rational library work with children and the preparation for it*. Boston, A. L. A. Publishing Board.
<http://archive.org/details/rationallibrary00olcogoo>
- Rabben, B. (1981). *Herøyboka: 2: Gardar og folk*. 2. rev. oppl. Herøy sogelag.
- Simonsen, G. (1987). «Overklassekvinner» på barrikadene. s. 92-95. I «Den kraft som står bak kultur og en rettferdig sak...»: *NBL 1946-1986*. Norli – Bibliotekjenesten.
- Scott, A.F. (1986). Women and Libraries. *The Journal of Library History*. 21 (2), Libraries, Books, & Culture II. s. 400-405.
- Sprauten, K. (2000). *Fra Amerika til Norge: Norsk-amerikanere skriver hjem*. Nasjonalbiblioteket.
https://www.nb.no/emigrasjon/vis_data_art_bok.php?lang=nor&urn=URN:NBN:no-nb_emidata_1197
- Thuen, H. (2008). *Om barnet*. Abstrakt.
- Tveit, Å.K. (2016). *Rom for barn: Norske barnebibliotek i perioden 1914-35 og på 2000-tallet*. Høgskolen i Oslo og Akershus.
<https://oda.hioa.no/nb/item/rom-for-barn-norske-barnebibliotek-i-perioden-1914-35-og-pa-2000-tallet>
- Vold, K. B. (2009). Jo Giæver Tenfjord. *Norsk biografisk leksikon* på snl.no.
https://nbl.snl.no/Jo_Gi%C3%A6ver_Tenfjord

- Wiegand, W.A. (2015). *'Part of Our Lives:' A People's History of the American Public Library*. Oxford University press.
- Wiig, H. (1924). Barnebiblioteker. Skole og samfund: *Norsk pedagogisk revy for opdragelse og undervisning*, 8, 373–379.
- Wiig, H. (1927). Billedsamlinger, eventyrfortelling, klubb-arbeide. S. 86-100. I R. Bjølgerud (red.). *Håndbok i norsk barnebibliotekararbeide*. Norsk bibliotekforening.
- Wiig, H. (1933, 6. desember). Ennu mere barnebøker: Bøker for større gutter. *Morgenavisen*, s. 9.
- Wiig, H. (1946). *Vesle Tutak: Fortellingen om en eskimogutt*. Eide.
- Wiig, H. (1946, 26. oktober). Vær på vakt mot dårlig barnelitteratur. S. 6. *Bergens arbeiderblad*.
- Wiig, H. (1936). *Trollenes jul og andre barnekomedier*. Aschehoug,
- Wiig, H. (1932). *Teaterstykker for små skuespillere*. Aschehoug.
- Æsops fabler* (1949). Illustrert av Reidar Johan Berle, oversatt av Hanna Wiig. Eide.

Arkivmateriale:

Cleveland public library:

Application for position in The Cleveland Public Library: For the Training Class. (1916). [Hanna Wiigs søknadsskjema].

Burnite, C. (1917, 1. Juni). Miss Wiig. [attest for Hanna Wiig].

CB-F [Caroline Burnite].(1916, 5. juni). Miss H.G. Wiig. [Brev til Hanna Wiig]

Kildal, A. (1916). [Brev til Caroline Burnite]

Report on the work of Miss Wiig (1917, 10. Januar).

Ward, A. (1917, 15. Juni). Miss Wiig's work. [attest for arbeidspraksis ved Cleveland Public Library, avd. Perkins].

Riksarkivet:

Folketelling 1891 for 1515 Herøy herred : [RA/S-2231/E/Ea/L0468/0002](https://www.riksarkivet.no/RA/S-2231/E/Ea/L0468/0002)

Klokkearbok for Herøy, 1885.

Takk til Lise Haaland, Bergen offentlige bibliotek, som gav meg tilgang til utklippsamlingen om BOB og fotografier av Hanna Wiig.

11. Läsargemenskaper i det svenska folkhemmet

Studieförbundens och folkbibliotekens betydelse för utvecklingen av det sociala läsandet i Sverige under 1900-talet

Kerstin Rydbeck

Att diskutera litteratur och läsoplevelser tillsammans med andra är en mycket populär aktivitet bland läsare i Sverige och har så varit länge. Detta sociala läsande har olika rötter bakåt i historien och har tagit sig uttryck på många sätt, inte minst i skapandet av olika slags läsargemenskaper. Dagens intresse för socialt läsande måste bland annat förstås mot bakgrund av den starka folkrörelse- och folkbildningstraditionen, med offentligt stödda folkbibliotek och folkbildningsorganisationer, framvuxna under 1900-talets första hälft ur folkrörelserna som en del i byggandet av demokratin, folkhemstanken och det moderna välfärdssamhället. Syftet med detta kapitel är att titta närmare på folkbibliotekens och studieförbundens roll under 1900-talet för utvecklingen av det sociala läsandet i Sverige, med fokus just på läsargemenskaper.

Läsargemenskaper kan förstås gripa sig an olika typer av litteratur. Här ligger fokus dock på skönlitteraturen och de övergripande frågeställningarna är två. För det första: Hur har studieförbundens syn på skönlitterär läsning förändrats över tid och hur har den påverkat utformningen av den litterärt inriktade studiecirkelverksamheten? För det andra: Vilken plats har socialt läsande och läsargemenskaper haft i folkbibliotekens uppdrag att stimulera läsandet av skönlitteratur?

För att besvara dessa frågor har en rad olika källor använts: 1900-talets svenska folkbildnings-, bokmarknads-, biblioteks- och dagspress, liksom statistik samt studieplaner för studieförbundens litteraturcirkel. Tillförlitlig nationell statistik över studieförbundens studiecirkelverksamhet finns från mitten av seklet och framåt, om än redovisad på lite olika sätt över tid, men sedan 1970 genom

Statistiska centralbyrån (SCB). Uppgifterna om litteraturscirklar har här samlats i en källsammanställning (*Nationell statistik över studieförbundens litteraturscirklar 1950–2019*). Statistik över folkbibliotekens läsecirkelaktiviteter finns för perioden 2002–2019; även den har samlats i en källsammanställning (*Nationell statistik över bokcirkelaktiviteter på folkbibliotek 2002–2019*). Slutligen har även drygt 350 studieplaner för litteraturscirklar återfunnits för perioden 1900–2020, publicerade som separata publikationer, i folkbildningstidskrifter eller tillsammans med till de litterära verk de behandlat. De redovisas i en tredje källsammanställning (*Studieplaner för studieförbundens litteraturscirklar 1900–2020*), som främst bygger på sökningar i den nationella samkatalogen *Libris, Svensk bokkatalogs systematiska del* (signum Ev) samt Uppsala universitetsbiblioteks (UUB) gamla huvudkatalog -62. Även UUB:s okatalogiserade småtryck under signum ”Folkbildning, Studieplaner” (17 kaplar) har granskats.

Idag är ”bokcirkel” den vanligaste benämningen på en läsargemenskap bland svenska läsare. Men ”läsecirkel” är den äldsta och används också ofta, liksom ”litteraturscirkel”. I princip kan de tre benämningarna betraktas som synonymer, även om ”litteraturscirkel” främst används om grupper knutna till studieförbunden. Det finns idag tio studieförbund i Sverige, men deras antal har skiftat. De flesta ägs av olika typer av folkrörelseorganisationer.

Studieförbunden, studiecirkelarna och skönlitteraturen

Oskar Olssons fria självbildningsideal och studiecirkelmodellen

Starten för det moderna svenska folkbildningsarbetet brukar förläggas till 1902. Då skapades för första gången en folkbildningsverksamhet med explicit emancipatorisk målsättning, baserad på Oscar Olssons idéer om lokalt studiearbete under mottot ”för folket genom folket”. Olssons nya studiecirkelmodell slog snabbt igenom och har i efterhand renderat honom benämningen ”studiecirkelns fader” – även om termen studiecirkel faktiskt använts redan något tidigare. Eftersom hans metod fått avgörande betydelse för det fria bildningsarbetet och ursprungligen lade stor vikt vid bokens och skönlitteraturens roll finns anledning att titta närmare på hans idéer.

Oscar Olsson (1877–1950) var akademiker från Lund, under många år lärare vid folkskollärarseminariet i Linköping och socialdemokratisk riksdagsledamot. Vid sekelskiftet var han riksstudieledare inom nykterhetsorganisationen IOGT och den nya studiecirkelmetoden hade han utvecklat under arbetet med en lokal studiegrupp i Lund. Tanken var att skapa en lokalt förankrad, demokratiskt organiserad bildningsverksamhet som kombinerade studier och social samvaro, och som utgick ifrån medlemmarnas självverksamhet. Olssons kunskapsideal byggde på idéer formulerade av Ellen Key och Lundafilosofen Hans Larsson om självaktivitetens betydelse i bildningsarbetet, om kunskapen som en aktiv livslång fri process och om behovet av en integrering i bildningsarbetet mellan tanke, känsla och vilja (Gustavsson, 1991).

Detta fria självbildningsideal låg sedan till grund för experiment med alternativa pedagogiska metoder. Olsson såg det fria samtalet som en bättre metod för lärande än traditionella lektioner och föreläsningar, och betonade även bildningsverksamhetens sociala dimension. Utgångspunkten var samkvämet där den kamratliga samvaron skapade gynnsamma förutsättningar för lärande. Någon lärare i traditionell mening behövde cirkeln inte ha, utan istället utsåg medlemmarna bland sig en studieledare med särskilt ansvar för planering och ledning av mötena. För att fungera i den rollen krävdes främst att man var en god organisatör och en god kamrat; först i tredje hand kom kravet på att man var "litterärt bildad" (Törnqvist, 1996). Lärarlösa cirklar var också ett sätt att komma runt svårigheten att rekrytera externa ledare till de lokala studiegrupperna. Sammantaget skulle Olssons studiecirkel fungera som en mötesplats för ett aktivt kunskapssökande där en kunskapsutveckling ägde rum i demokratisk samverkan mellan alla deltagare och där man växte både individuellt och som grupp. Studiecirkeln skulle utgöra en arena för deliberativa samtal i Habermas bemärkelse (Habermas, 1995).

Olssons mål var ett slags allmän bildning och hans studiecirkel hade inget bestämt ämne utan styrdes av gruppens förutsättningar och intressen. Han var heller ingen vän av läroböcker som han ansåg styrde på ett olyckligt sätt. Istället skulle cirkeln ta sig an både skönlitteraturen och facklitteraturen direkt, utan mellanhänder. Deltagarna skulle aktivt söka efter kunskap med biblioteket och

boken som de två centrala redskapen och kunskapen skulle gå från det lätta till det svåra, börja i den egna erfarenheten och växa till allt större och mera avlägsna områden i ett slags livslång bildningsspiral. Konkret kunde detta innebära att cirkelmedlemmarna startade med realistisk skönlitteratur som speglade en verklighet de själva kunde relatera till, sedan gick vidare till mera avancerad skönlitteratur och till olika typer av facklitteratur och litteratur som satte samhällsproblem under debatt, för att slutligen ta sig an även sådan litteratur som berörde mera övergripande existentiella och filosofiska frågor.

Själva kunskapssökandet var första steget i studiecirkelns självbildningsprocess, och knutet till biblioteket och valet av litteratur. Det andra steget utgjorde en begründande läsning som i huvudsak förväntades äga rum i hemmet, mellan mötena. Det tredje steget i processen var reflexionen i grupp under mötena. Genom den skulle individen se litteraturens innehåll ur nya perspektiv (Gustavsson, 1991).

Rent praktiskt organiserades arbetet så att varje cirkel först valde och införskaffade lika många böcker som medlemmar. Böckerna vandrade sedan runt inom gruppen. När arbetsåret var till ända placerades böckerna i föreningens lokala bibliotek, för andra cirklar och övriga föreningsmedlemmar att använda. Biblioteket var också den plats där Olsson tänkte sig att cirkelmötena skulle äga rum, exempelvis varannan vecka eller en gång per månad. Studiecirkeln var tänkt som en permanent grupp som arbetade på år efter år med ungefär samma medlemmar.

Oscar Olsson och skönlitteraturen

Olssons tanke var alltså inte att vissa studiecirklar skulle studera skönlitteratur och andra facklitteratur utan skönlitteratur skulle ingå i *alla* cirklar. Han betonade just skönlitteraturens värde i bildningsprocessen och skälen var flera. För det första var det hans uppfattning att facklitteraturen ofta var för svår för en vanlig arbetare vid 1900-talet början, med kort skolgång och bristande läsvana. Innehållet i en skönlitterär bok kunde däremot alla ha en åsikt om och det fanns inget självklart rätt eller fel i en sådan diskussion. För det andra skulle skönlitteraturen bidra till ökad självkänedom hos läsaren. Skönlitteratur får oss att reflektera över våra egna upplevelser och erfarenheter, vårt sätt att vara och

den kan hjälpa oss att sätta ord på känslor vi annars har svårt att uttrycka, menade Olsson. Men att reflektera över skönlitteraturen handlade inte bara om att bättre förstå sig själv utan skulle också göra det lättare att sätta sig in i andra människors tankar, känslor och upplevelser – något han ansåg speciellt centralt i en tid då demokratins genombrott stod för dörren. När arbetare skulle väljas till olika politiska uppdrag som krävde svåra beslut behövdes inte bara kunskap om kommunal förvaltning och ekonomi utan även ett gott omdöme, självkänedom och förmåga att sätta sig in i andra människors situation. Slutligen lyfte Olsson även fram skönlitteraturen som ett sätt att hjälpa oss människor att bättre förstå det samhälle vi lever i. Eftersom vi ofta uppskattar det som bekräftar hur vi tidigare lärt oss att se på vår omgivning, har vi en tendens att bortse från sådant som inte stämmer med vår egen världsbild. Här skulle skönlitteraturen bidra med nya perspektiv (Skoglund, 2016). Sammantaget innebar skönlitteraturen att studiecirkeldeltagarna bättre skulle förstå både sig själva och sina medmänniskor, liksom det samhälle och den tid man levde i – det var Oscar Olssons uppfattning.

Olsson hade inte speciellt starka synpunkter på själva valet av litteratur. Han var främst upptagen av *hur* litteraturen skulle läsas och det var en begrundande, reflekterande läsning han förespråkade, inspirerad av den läsart som förekom inom den folkliga väckelsens läsning av bibeln och religiösa traktater (Ambjörnsson, 1998). En central tanke var att man kunde likna läsningen av en text vid ett besök av en person. Cirkeldeltagarna skulle läsa texten som om denna person satt i rummet och samtalande med gruppen. De skulle spänt vänta på vad personen hade att säga, men sedan komma med egna funderingar och tankar om hur detta hängde samman med sådant de själva upplevt och känt. Man skulle inte förfalla till litteraturvetenskapligt teoretiserande eller dra in författarens person i diskussionen. Här lyfte Olsson fram Strindberg som ett varnande exempel och menade att de moraliska frågor som denne ställer i sina verk ofta skymts av tolkningar knutna till hans person. I vissa fall kunde det vara nödvändigt att veta lite om den tid då verket skrevs för att förstå det. Men då förespråkade Olsson idéhistoriska framställningar framför litteraturhistoriska, eftersom han menade att litteraturforskarens tolkning av verket gör det svårt för

läsaren att sedan bilda sig en egen uppfattning. Och för nybildade studiecirkelar rekommenderade han framförallt samtida litteratur (Skoglund, 2016).

Med andra ord kan man säga att Oscar Olsson var kritisk till den tematiskt och biografiskt inriktade läsning som i hög grad dominerade det akademiska studiet av litteraturen fram till mitten av 1900-talet. Istället lyfte han i sin studiecirkelmodell fram läsarens roll vid skapandet av mening i den litterära texten. Det gällde att få till stånd ett givande samspel mellan text och läsare och den begründande läsningen byggde framförallt på identifikation och igenkännande eller vad som kan beskrivas som en mimetisk läsart (Peplow m.fl., 2016; Wolf, 2002).

Oscar Olsson var ingen litteraturforskare eller litteraturkritiker och i sin modell för litteratortolkning såg han ytterst skönlitteraturen som ett medel eller redskap i byggandet av ett modernt och demokratiskt Sverige. Just hans fokus på läsarens roll i meningsskapandet och upplevelsen av den litterära texten var dock radikalt och nytt för sin tid. Det går att se paralleller till den läsarorienterade riktning inom litteraturteorin som på allvar uppmärksammades långt senare under 1900-talet under benämningen läsare-responsmetoden (reader-response criticism), och som hade en betydelsefull och tidig förespråkare i den amerikanska litteraturforskaren och pedagogen Louise M. Rosenblatt. Hon publicerade 1938 – dvs. drygt 30 år efter att Olsson utvecklade sina tankar kring skönlitteraturens roll i studiecirkelarbetet – sitt grundläggande verk *Literature as Exploration* och flera likheter finns mellan de tankar hon redovisar här och Olssons sätt att resonera. Här finns tron på betydelsen av skönlitteraturen, eller vad Rosenblatt benämner den estetiska läsningen, i en fostran till demokratiska värderingar. Här finns också vad hon benämner transaktionen – dvs. samspelet mellan läsare och text i skapandet av mening. Här finns vikten av att inte påverka läsarna genom förutbestämda uppfattningar om rätt eller fel i tolkningen utan starta i deras egna erfarenheter och vad de känt och tänkt vid läsningen (Rosenblatt, 2002). En viktig skillnad är dock att Rosenblatt betonar lärarens roll i den estetiska läsprocessen, medan Olssons cirkeldeltagare alltså främst skulle ta stöd av varandra. En lantarbetare från Närke beskrev hur man arbetade i hans cirkel:

I all sin enkelhet var den just sådan som Oscar Olsson ansåg att en studiecirkel borde vara. Böckerna blev grunden. Jag minns att vi en studiekväll diskuterade Karlfeldts dikt "Drömmen och livet". Vi höll små föreläsningar om böcker och läste dikter och kritiserade varann (Furuland, 1963, s. 58).

Statsbidrag och expansion

Redan 1912 infördes möjlighet till statsbidrag för de lokala studiecirkelarna, ett stöd som dock inte utbetalades i pengar utan som böcker för ett visst värde, på villkoret att den arrangerande organisationen bidrog med lika mycket till bokinköp. Böckerna valdes ur särskilda kataloger som Skolöverstyrelsen utarbetat, med litteratur som ansågs lämplig. Konstruktionen understryker bokens centrala roll i folkbildningsarbetet. Det nya statsbidraget hade införts efter förslag av en statlig biblioteksutredning under ledning av den kända folkbibliotekspionjären Valfrid Palmgren, där även Oscar Olsson ingick. Ett villkor för statsbidrag var dock att rörelserna skapade separata studieorganisationer med övergripande ansvar för bildningsarbetet och detta var anledningen till att studieförbunden började växa fram. Först kom nykterhetsrörelsens och 1912 bildades Arbetarrörelsens bildningsförbund ABF – det äldsta studieförbundet som fortfarande existerar i sin ursprungliga form. Även landstingen började successivt ge ekonomiskt stöd till studiecirkelarnas bokinköp och som tidigare visats kunde en avsevärd del av bokinköpen till en lokal studiecirkel bekostas med olika offentliga bidrag redan i början av 1920-talet (Rydbeck, 1995).

Böckerna som inköpts för det lokala cirkelarbetet skulle vid arbetsårets slut infogas i ett bibliotek knutet till den lokala förening som studiecirkeln var en del av. Under 1900-talets första decennier växte ett mycket stort antal sådana studiecirkelbibliotek fram runtom i Sverige, främst inom arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. De var lokala bibliotek som även andra än de föreningsanslutna skulle ha möjlighet att utnyttja enligt villkoren för det nya statsbidraget, och därigenom kan man säga att detta statsbidrag till cirkelverksamheten egentligen främst var ett stöd till bokinköp för föreningsdrivna lokala folkbibliotek. I takt med att antalet studiecirkel ökte växte dessa bibliotek även i volym och så småningom började skötseln av dem att bli en alltför betungande uppgift för föreningarna. Samtidigt blev statens hållning efter hand att de

uppsplittrade biblioteksresurserna ute i kommunerna borde samlas under *en* aktör, för att åstadkomma en rationellare och bättre lokal biblioteksservice med möjlighet till utbildad personal. Efter hand kom studiecirkelbiblioteken därför att infogas i de kommunala folkbibliotek som nu också öppnades på allt fler ställen och som jag återkommer till. Processen inleddes redan i slutet av 1920-talet men var inte helt avslutad förrän runt 1970. När studiecirkelbiblioteken var som allra flest i slutet av 1930-talet fanns fler än 5 500 sådana runtom i Sverige, de flesta på landsbygden och i mindre tätorter (Berg & Edquist, 2017).

Studiecirkelmodellen spred sig inom nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen och resten av föreningslivet följde efter. Det fria bildningsarbetet växte snabbt under den första halvan av 1900-talet och en lång rad olika studieförbund bildades, med studiecirkeln som den centrala verksamhetsformen. Oscar Olssons bildningsideal fokuserade på ett kritiskt övertagande av det borgerliga kulturarvet (Gustavsson, 1991). Detta gällde alltså inte bara innehållet – vad man läste och studerade – utan även *formerna* för verksamheten, som delvis hämtat sin inspiration från 1800-talets läsecirklar och litteratursällskap där man möttes för diskussioner och samkväm, där böckerna vandrade runt mellan medlemmarna tills alla fått möjlighet att läsa allt och där man även byggde upp egna bibliotek. Men det fanns förstås också internationella förebilder, och Olsson själv pekade på studiecirkelmetodens likheter med de amerikanska bibelcirklar som kommit till England från USA via missionssällskap och den kristna studentrörelsen (Olsson, 1921). Detta illustrerar att pietismen och den lågkyrkliga väckelsen under 1800-talet, ”läseriet” som det ofta kallades, sannolikt också haft betydelse för utvecklingen av det sociala läsandet inom de bredare lagren, sett ur ett lite vidare perspektiv.

Litteraturcirklarna och perioden efter 1920

Ganska snart förändrades emellertid studieförbundens lokala cirkelarbeta. Oscar Olssons fria processinriktade bildningsideal och hans idéer om skönlitteraturens centrala roll i bildningsarbetet ifrågasattes och trängdes redan i början av 1920-talet undan, till förmån för en mera målinriktad och planmässig studiecirkelverksamhet baserad på ämnesstudier, studieplaner och läroböcker (Gustavsson, 1991). Cirkelledaren förväntades nu ha fördjupade kunskaper inom det aktuella

området och skulle fungera som en lärare i mera traditionell mening. Cirklar skulle finnas i olika ämnen och de arbetade oftast under en begränsad period, exempelvis en termin eller ett läsår. Kvar fanns framförallt Olssons tro på den sociala samvarons betydelse, det demokratiska arbetssättet som såg till både individens och gruppens lärande och utveckling samt tron på det deliberativa samtalets möjligheter och studiecirkelns potential i utvecklingen och förändringen av samhället.

Skönlitterärt inriktade studiecirklar existerade fortfarande, men nu under beteckningen litteraturcirklar – en kategori som förutom cirklar med fokus på skönlitterär läsning också rymde sådana som studerade litteraturhistorien eller spelade amatörteater. Även skönlitterära cirklar infogades i ett mera ”ämnesmässigt” arbetssätt som bland annat byggde på förutbestämda studieplaner godkända av huvudmannen. Tyvärr finns dåligt med statistik från första hälften av 1900-talet, som visar hur många litteraturcirkarna var, men skönlitteraturens försämrade ställning illustreras väl av siffror från ABF. Under verksamhetsåret 1918/19 ägnade sig 59 procent av ABF-cirkarna helt eller delvis åt läsning av skönlitteratur. Läsåret 1929/30 utgjorde litteraturcirkarna endast 10 procent. Framförallt var det just cirklar inriktade enbart på skönlitterär läsning som minskat mycket kraftigt i antal, medan cirklar som studerade litteraturhistoria blivit fler liksom antalet amatörteatercirklar (Åkerstedt, 1967). Man kan kanske uttrycka det som att en förskjutning hade ägt rum från studier *i* litteraturen till studiet *om* litteraturen.

Varför minskade då intresset för skönlitteraturen? Oscar Olsson konstaterade själv i slutet av 1920-talet att många inom både frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen ifrågasatte dess värde (Skoglund, 2016). Romaner och noveller stod länge i motsättning till vad man betraktade som ”god” litteratur inom frikyrkorörelsen. Ett centralt syfte med den litterära verksamheten där var att förhålliga Gud och då fiktionslitteratur förekom handlade det om så kallade ”fromma berättelser”, ett slags religiös fiktionsprosa med verklighetsanspråk. Inte förrän 1942 gav Svenska missionsförbundets förlag ut sina första romaner (Kussak, 1982).

Inom arbetarrörelsen förknippades skönlitteratur på många håll med kolportage-litteratur och andra typer av massproducerad förströelse-litteratur som man tog avstånd ifrån. Flera kampanjer bedrevs mot denna ”smutslitteratur”, som ansågs ha dåligt inflytande på läsarnas moral och själsliv. Mest känd är nog ungdoms-rörelsens kampanj mot den så kallade Nick Carter-litteraturen, som startade 1908 och fick stort genomslag. Men 1920 tog ABF initiativ till en ny, liknande kampanj mot osund ”geschäft-litteratur” och även denna gång var det framförallt kriminallitteraturen som stod i fokus (Boëthius, 1989; Johansson, 1995). Samtidigt fanns bland många klassmedvetna arbetare uppfattningen att skönlitteratur inte hade något att lära läsaren som kunde vara till nytta i den politiska kampen, eftersom den handlade om uppbyggda människor och händelser. Dessutom fanns på sina håll inom rörelsen en misstro mot att arbetarna själva kunde avgöra vad de behövde studera; risken ansågs stor att de ägnade sig åt diverse ämnen som var meningslösa för klasskampen (Skoglund, 2016).

På många håll inom de kroppsarbetande samhällsskikten levde också länge kvar en allmän misstänksamhet mot boken och läsningen, konstaterade författaren Ivar Lo-Johansson i sitt förord till Nordiska museets dokumentation av lantarbetares berättelser om sina möten med boken. Bland Svenska lantarbetar-förbundets 285 studiecirkelar 1937–1938 fanns bara två litteraturcirkelar enligt Lo-Johansson, trots att ”[...] ändå är det efteråt, av allt man läst, skönlitteraturen som man minns bäst. Vore det inte skäl att tänka på det för dem som förringar skönlitteraturens värde?” (Furuland, 1963, s. 8). Även projektets informanter vittnade om den negativa attityden:

Att läsa romaner ansågs omoraliskt och snuskigt, och dessutom skadligt för synen, ja i vissa fall även för förståndet. En dräng [...] hade av någon anledning tröttnat på livet och begått självmord. Man fann i hans rum en samling romaner och genast hade man diagnosen klar. Han hade ”läst sig galen” som det hette. (s. 79–80)

Efterkrigstidens studiecirkelexpansion

I slutet av 1940-talet förändrades så systemet för statsbidrag till studiecirkelverksamheten på ett genomgripande sätt. Dels tillsköt staten nu

avsevärt mera medel, dels vidgades kultur- och folkbildningsbegreppet. Konsekvensen av detta blev i sin tur att bidraget inte längre utbetalades som böcker utan i pengar. Dessutom kunde nu hantverkscirklar, musikcirklar och andra cirklar med praktisk-estetisk inriktning få statsbidrag. Det betydde i praktiken att bokens roll i cirkelarbetet minskade. Det nya bidragssystemet innebar också att studieförbunden kunde börja arvoda cirkelledarna. I början av 1960-talet ökade staten resurserna ytterligare, och cirklarna kunde nu även få bidrag till inköp av deltagarnas studiematerial (Berg & Edquist, 2017; Vestlund, 1996).

Om studieförbundens cirkelverksamhet växt snabbt i antal under 1900-talets första hälft, var detta ingenting mot utvecklingen under den andra hälften. Den nationella studiecirkelstatistiken visar att antalet studiecirklar med statsbidrag tiodubblades från verksamhetsåret 1950/51 till 1990/91, då verksamheten var som allra störst med drygt 343 000 cirklar. Utvecklingen måste betraktas som anmärkningsvärd, då TV och andra nya medier samtidigt utgjorde allt viktigare konkurrenter om människors fritid. Ökningen omfattade även litteraturcirklarna och 1990/91 fanns nästan 6 000 sådana i landet. En enkel överslagsberäkning visar att detta motsvarar drygt 20 litteraturcirklar per svensk kommun (*Nationell statistik över studieförbundens litteraturcirklar 1950–2019*).

Allt fler människor sökte sig alltså till studieförbunden för att delta i en litteraturcirkel. Längre hade studieförbunden dock svårt att locka till sig kvinnliga deltagare och under de tidiga åren på 1920-talet utgjorde kvinnorna bara en femtedel av studiecirkeldeltagarna. I mitten av 1940-talet hade andelen kvinnor ökat till ungefär en tredjedel. När statsbidragssystemet ändrades i slutet av 1940-talet försökte flera kvinnoorganisationer starta egna studieförbund, men misslyckades på grund av ett kompakt motstånd från de existerande folkbildningsorganisationerna. När den praktisk-estetiska cirkelverksamheten sedan började utvecklas under 1950-talet ökade rekryteringen av kvinnliga cirkeldeltagare snabbt och alltsedan 1960-talets slut har kvinnor dominerat bland deltagarna. Av statistiken framgår att kvinnor redan under 1970-talet var flest även inom litteraturcirklarna. Vid slutet av 1990-talet var nästan fyra av fem deltagare kvinnor och så ser situationen ut ännu idag (Johansson, 1985;

Nationell statistik över studieförbundens litteraturscirklar 1950–2019; Rydbeck, 2012; Widhe, 1946).

Också produktionen av studieplaner ökade när litteraturscirklarna blev fler. Men samtidigt växte nu kritiken internt mot systemet, eftersom studieplanerna styrde mycket och begränsade deltagarnas möjligheter att själva bestämma inriktningen i cirkelarbetet. Kritiken spädades på av en försämrade ekonomi inom studieförbunden efter att statsbidragen skurits ned kraftigt i början av 1980-talet, men även av den nyliberala tidsandan inom politiken och tankegångar knutna till New Public Management. Konsekvensen blev att det gamla detaljstyrda systemet avskaffades; 1991 övergick hela folkbildningssektorn från regel- till målstyrning (Berg & Edquist, 2017). Därmed försvann även de centrala reglerna om studieplaner.

Även principerna för beräkning av statsbidraget till studiecirkelverksamheten ändrades med det nya systemet, som för övrigt gäller i sina centrala delar ännu idag. Statsbidraget knöts nu direkt till det antal cirkeltimmar som studieförbunden kunde generera (Berg & Edquist, 2017). Med andra ord, ju fler timmar en cirkel använde för sin verksamhet desto attraktivare för studieförbundet. I ett sådant sammanhang framstår kanske inte litteraturscirklar som den intressantaste kategorin att lägga kraften på; om deltagarna ska hinna läsa litteraturen hemma krävs gott om tid mellan mötena. Cirkeln träffas därför inte så ofta och således får man heller inte ihop så många cirkeltimmar. Trots detta lyckades litteraturscirklarna ändå hålla sin ställning ganska väl i relation till andra ämnen under 1990-talet (*Nationell statistik över studieförbundens litteraturscirklar 1950–2019*).

Som nämnts utgjorde litteraturscirklarna ca 10 procent av den totala cirkelverksamheten inom ABF i början av 1930-talet. Den nationella statistiken över alla studieförbund visar att siffrorna fortsatte nedåt ytterligare en bra bit, innan de stabiliserade sig i mitten av 1960-talet. Sedan dess har andelen litteraturscirklar pendlat lite fram och tillbaka mellan 1,1 och 1,7 procent. Inom ABF – som alltid haft flest litteraturscirklar och som ännu idag har det – beklagade sig en regional studiesekreterare i mitten av 1970-talet över det låga intresset bland studiecirkeldeltagarna för just skönlitteraturen. ”De som går i

litteraturcirkel är nästan enbart handikappade och pensionärer. Andra grupper är inte intresserade.” (Aftonbladet, 1975) . År 1992 utgjorde litteraturcirkelerna endast en halv procent av ABF:s cirkelverksamhet. Men samtidigt hade de ändå ökat kraftigt i absoluta tal och var då 20 gånger fler än 1920 (Johansson, 1995). Så även om skönlitteraturen relativt andra ämnen fick en mycket begränsad roll i cirkelverksamheten, var studieförbunden ändå huvudmän för väldigt många litteraturcirkel framförallt under 1900-talets andra hälft. Deras betydelse för att sprida och stärka det sociala läsandet i Sverige har ur det perspektivet varit betydande.

De flesta svenskar födda från 1900-talets början och framåt torde åtminstone någon gång ha deltagit i studiecirkelverksamhet av något slag och har därför lärt sig vad studiecirkelmetoden innebär. Därigenom har detta sätt att arbeta med fokus både på social samvaro, bildningsarbete och deliberativa samtal successivt spridit sig långt utanför studieförbunden och deras medlemsorganisationer och etablerat sig även i andra mera informella bildningssammanhang. Sverige utgör – som Olof Palme uttryckte det i ett tal under SAP:s partikongress 1969 – en ”studiecirkeldemokrati” (Palme, 1969). Det är därför en rimlig hypotes att studiecirkelmetoden betytt en hel del också för hur verksamheten utformats inom många privata läsecirkel i Sverige.

Läsning kan förstås också kombineras med andra aktiviteter, exempel handarbete, och inom de kyrkliga syföreningarna har högläsningen länge varit en viktig aktivitet på många håll. Medan handarbetandet pågått under mötena har någon – ofta församlingsprästen eller prästfrun – läst högt ur en bok (Wejryd, 2005). Man kan nog anta att det höglästs en del även i studieförbundens cirkel med fokus på textilt hantverk – och att även det motsatta förekommit, dvs. att deltagare i litteraturcirkelerna handarbetat under bokdiskussionerna. En ABF-rapport från mitten 1920-talet avspeglar den tidens genusarbetsdelning i en litteraturcirkel i Skåne.

Poesi och handarbete ha förenat medlemmarna i cirkeln 1573 i Ystad. ”Flickorna ha sysslat med handarbeten och pojkar ha refererat eller föredragit innehållet i Dan Anderssons och Engströms arbeten.” Man förstår, att i den cirkeln hade man ej tråkigt. (Rapport, 1926).

Inom Jordbrukarnas ungdomsförbund i Kangosfors i Norrbotten fanns under mitten av 1930-talet två arbetsformer som fungerade i studiecirkelarbetet, konstaterade en cirkelledare i Nordiska museets *Folkbildarminnen* (1968). Först kom gymnastik för pojkarna.

I andra hand kom högläsning med handarbete. Det var förstås flickorna som var med där. Min kollega Mäkitalo samlade ungdomarna hos sig och jag läste högt. En vinter läste vi Hjalmar Bergman, En flicka i frack och Farmor och Vår Herre. Men vi läste också Videgren och andra lättare saker. (Leander, 1968, s. 139–140).

Studieplaner och smakfostran

Studieplanerna för litteraturcirkelarna från början av 1920-talet och framåt ger en god bild av hur man inom studieförbunden ville att deltagarna i litteraturcirkelarna skulle närma sig skönlitteraturen och hur dessa förväntningar förändrats över tid.

Många litteraturcirkelklar under 1920- och 1930-talet var i praktiken litteraturhistoriska kurser som byggde på en lång rad kända litterära verk, liksom på en stor mängd facklitteratur. Böckerna skulle cirkulera inom gruppen och läsningen kunde också delas upp mellan deltagarna. Mötena ägnades framförallt åt högläsning samt till att referera ut fack- och skönlitteraturen, och målet förefaller i första hand ha varit att ge deltagarna en litteraturhistorisk allmänbildning. Det är uppenbart att cirkelarna nu övergått till ett upplägg som mest liknade det gängse akademiska sättet att studera litteratur, och där mycket handlade om att deltagarna snarare skulle tillägna sig experternas tolkningar än diskutera sina egna intryck av läsningen (*Studieplaner för studieförbundens litteraturcirkelklar 1900–2020*).

Dessa breda kurser med fokus på litterära epoker, kanonlitteratur och litteraturhistoriens giganter försvann emellertid nästan helt under 1940-talet. Redan tidigt framfördes kritik mot att de var akademiska produkter med ett för teoretiskt upplägg. Kurslitteraturen uppfattades som alltför omfattande för deltagarnas förutsättningar och sociala situation och många av böckerna var också svåra att få tag på för den lokala cirkeln (Johansson, 1995). Liknande kritik framfördes även mot de litterära lyssnarcirkelklar som Sverige Radio

anordnade under 1930- och 1940-talet, och som utgick från radioföreläsningar, mestadels med kända akademiker (Lundgren, 1994). Under 1930-talet började det emellertid också komma studieplaner som fokuserade på studiet av ett enda litterärt verk, och efter hand blev detta det vanligaste konceptet. Under mötena högläste man och diskuterade ett kapitel i taget, en enkel lösning i en situation där bristen på böcker var ett av de största problemen; på så vis klarade sig cirkeln med ett enda exemplar av boken. Under 1940-talet utvecklades detta koncept och man började även ta sig an författarskap mera övergripande, gärna med utgångspunkt från någon form av författarbiografi som "grundbok". Arbetet kunde också koncentreras till ett tema eller en genre, med exempel ur några olika litterära verk.

Fortfarande under 1940- och 1950-talet pågick också diskussionen inom arbetarrörelsen om hur man skulle få läsarna att föredra den "goda" litteraturen framför bestsellers, veckotidningsföljetonger och annan massmarknadslitteratur. ABF:s tidning *Fönstret* lyfte i en debatt 1953–1954 fram just litteraturcirkelarna som redskap i det arbetet, både bland "de omogna läsarna och de oväckta". Behovet av smakfostran och pedagogisk ledning betonades – ett viktigt syfte med cirkelarnas verksamhet skulle vara just att "klarlägga skillnaden mellan god och dålig litteratur" (Botwid, 1954; Ebe, 1954; Möhlenbrock, 1954; Ribe, 1954). Litteraturcirkelarnas uppgift var med andra ord inte att stimulera till mera skönlitterär läsning rent allmänt, utan till läsning på rätt sätt av rätt sorts litteratur.

Den skönlitterära billigboksutgivning med kopplingar till arbetarrörelsen som startades runt 1940 under benämningen "folkböcker" förenklade litteraturförsörjningen till litteraturcirkelarna. Mest känd är nog Folket i bilds (FIB:s) folkböcker, som utkom i hela 187 volymer 1940–1960. Syftet med serien var att sprida kvalitetslitteratur via folkrörelsernas egna kanaler till ett billigt pris och här återutgavs bland annat de svenska arbetarförfattarna. Böckerna trycktes i enkelt utförande och såldes via arbetsplatsombud och direktförsäljning i de svenska hemmen (Furuland, 2018). Den enskilda cirkeldeltagaren kunde nu både enkelt och billigt införskaffa ett eget exemplar av det skönlitterära verk som

behandlades i cirkelarbetet. Därigenom kunde också läsningen ske mellan mötena.

Som regel byggde studieplanerna under 1950-, 1960- och 1970-talet på att cirkeln under en längre period arbetade med ett skönlitterärt verk som samtliga deltagare läste en del av hemma till varje möte. Till skillnad från tidigare utgick man nu alltså ifrån att alla deltagare hade *varsitt* exemplar av detta verk, vilket illustrerar att böcker blivit mera lättillgängliga för den vanliga studiecirkeldeltagaren. Det är lätt att inse att det måste ha varit lättare att hålla ihop litteraturcirkeln och få till stånd aktiva diskussioner när alla deltagare fokuserade på en och samma bok och alla hade varsitt exemplar, istället för att många olika böcker cirkulerade samtidigt. Fortfarande instruerade studieplanerna dock till ett ganska akademiskt präglad litteraturstudium, med tydligt stöd i facklitteraturen, där syftet främst var att lära cirkeldeltagarna att analysera en skönlitterär text på ”rätt” sätt. Men den biografiska och komparativa analysmetoden började redan under 1940- och 1950-talet att ersättas av ett strukturalistiskt anslag med tydligare fokus än tidigare på själva texten, influerat av tidens intresse för nykritik och narratologi.

Under 1960–1980-talet började studieförbunden också skapa mera allmänt hållna studieplaner som skulle fungera för studier av många olika skönlitterära verk. Bland annat utgavs Kurt Stellborns *Bli vän med en bok: Anvisningar för litteraturcirklar* (3 upplagor 1967–1984). Den något märkliga titeln indikerar att det var ovana läsare med en negativ inställning åtminstone till ”rätt” sorts läsning och litteratur som man hade i åtanke.

Under 1970- och 1980-talet började folkbiblioteket också uppmärksammas igen i studieplanerna. Litteraturcirkelnas deltagare uppmanades att bekanta sig med bibliotekets lexikon, handböcker och litteraturhistoriska översiktsverk (Schager, 1987). Det förekom också studieplaner som lyfte fram behovet av att arbeta utåtriktat med läsfrämjande aktiviteter, för att öka bokläsandet bland anhöriga, vänner och arbetskamrater. I tidstypisk anda betonades frågan om bra och dålig litteratur, med kriterier för ”skräplitteratur” respektive ”god litteratur” (Karlsson, 1980).

Också bokförlaget En bok för alla, som tillkom 1976 på statligt initiativ, var en konsekvens av tidens radikala kulturdebatt och kritiken mot skräplitteraturen. Syftet var att få fler människor att läsa kvalitetslitteratur. Förlaget hade det folkrörelseägda Litteraturfrämjandet som huvudman och återutgav kvalitetslitteratur i enkelt utförande till ett mycket lågt pris. Böckerna såldes på ställen där massmarknadslitteratur traditionellt fanns, men även via prenumerationer, arbetsplatsombud och ombud inom folkrörelseorganisationerna (Furuland, 2018). Liksom FIB:s folkböcker blev En bok för allas utgivning viktig för litteraturförsörjningen till studieförbundens litteraturcirkel – och säkerligen också för många privata bokcirkel.

En bok för alla utgav under de tidiga åren ett par mera allmänt hållna studieplaner för litteraturcirkelna. Här uppmanades cirkeldeltagarna att våga pröva nya arbetsformer; bland annat öppnades nu för möjligheten läsa en ny bok till varje möte. Några krav på facklitteratur fanns inte alls här och inga färdiga analyscheman. Sammantaget hade En bok för allas studieplaner en mindre akademisk framtoning än de flesta tidigare och samtida studieplaner (Aquilonius, 1977).

Läslust och njutning

En av de sista studieplanerna för litteraturcirkel som kom utgavs av Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV) 1995: Gunilla Zimmermanns och Sofia Modighs *Att läsa skönlitteratur tillsammans*. Den byggde på att cirkeldeltagarna läste en ny skönlitterär bok till varje möte. Här betonades den stora njutningen med böcker och nu var attityden positiv även till fantasy, science fiction, romantik och kriminallitteratur – dvs. till genrer med rötterna i populärkulturen. Studiehandledningen fick också ett intressant omslag, ett foto av en kvinna som med njutningsfullt ansiktsuttryck och slutna ögon håller om en bok med bägge armarna och trycker den mot sitt bröst. Vidare underströk författarna att det aldrig finns några rätt eller fel i diskussionen om en bok, utan att vi läsare tolkar litteraturen på olika sätt beroende på våra olika erfarenheter och värderingar. Men genom att ta del av andras tolkningar kan vi intensifiera vår egen upplevelse av det skönlitterära verket.

Inte heller här nämndes något om krav på facklitteratur – läslusten och den personliga upplevelsen av den skönlitterära texten var det som nu betonades. Vilde cirkeldeltagarna få kunskap om författaren var rådet att söka sig till folkbiblioteket, där personalen kunde hjälpa till att ta fram uppgifter ur facklitteraturen. Deltagarna rekommenderades nu även att vända sig till dit för att få fram tillräckligt antal exemplar av de böcker cirkeln skulle läsa.

Slutsatsen måste bli att utvecklingen under 1900-talets slut pekade mot ett sätt att gripa sig an det litterära verket som delvis knöt tillbaka till Oscar Olssons idéer, med fokus på läsarens egna känslor och erfarenheter vid tolkningen av verket och därmed även med öppning för en mimetiskt inriktad läsning – om än anslaget hade mera av läsning för njutning och personligt välmående nu, än av läsning för medborgerligt engagemang, demokratisk utveckling och politisk handling som hos Olsson. Betoningen låg också på allmänt läsintresse och läslust snarare än allmänbildning om litteraturen eller litteraturhistorien och kravet på litteraturvetenskapligt förankrade analysmetoder hade successivt tonats ned, liksom ambitionen att fostra deltagarna till läsning av ”rätt” sorts litteratur. Noteras kan också den allt tydligare ambitionen att åter försöka koppla samman litteraturcirkeln med folkbiblioteket. Rent praktiskt var den stora skillnaden mot Oscar Olssons studiecirklar i 1900-talets början alltså att olika böcker inte längre cirkulerade runt mellan deltagarna, utan att alla nu i allmänhet läste och diskuterade samma bok. I princip kunde en och samma grupp cirkla på möte efter möte, år efter år – som varit Olssons tanke – bara man valde ett nytt skönlitterärt verk till varje gång.

Det är sannolikt att Modighs & Zimmermans studieplan tillkom i mitten av 1990-talet för att det fanns behov av studiematerial för cirklar som läste en ny bok till varje möte, och att denna cirkeltyp successivt blivit allt vanligare i takt med att skönlitteratur blivit enklare att få tag på för den vanliga cirkeldeltagaren. Troligen spelade bidragen till cirklarna för inköp av studiematerial en viktig roll för denna utveckling, liksom En bok för allas billiga böcker, som ju bland annat försåldes direkt genom studieförbunden. Dessutom uppfattades folkbiblioteket alltså under 1990-talet som en resurs ifråga om cirklarnas litteraturförsörjning, också när det handlade om att kunna plocka fram en och samma bok i cirkeluppsättning.

Därmed är det nu dags att gå över till folkbibliotekens betydelse för utvecklingen under 1900-talet av det sociala läsandet.

Folkbiblioteken och det sociala läsandet

De kommunala bibliotekens framväxt och mål

Parallellt med att studieförbundens cirkelverksamhet växte fram skapades alltså systemet med kommunala folkbibliotek i Sverige under 1900-talets första hälft. Folkbiblioteksrörelsen hade bland annat rötterna i kampen mot det sena 1800-talets kommersiella lånbibliotek och deras illa sedda litteratur, samt i den debatt om kolportagelitteratur och den så kallade "dekadenslitteraturen" och "smutslitteraturen" som började dyka upp redan slutet av 1880-talet, men som blev som mest intensiv från 1907 och framåt (Boëthius, 1989). Tanken var att de nya folkbiblioteken tillsammans med studieförbundens cirkelverksamhet skulle erbjuda alternativ till detta och stimulera medborgarna till läsning av den *goda* litteraturen.

På samma sätt som i bland annat Norge och Danmark inspirerades biblioteksföreträdare i Sverige mycket av utvecklingen i USA. Den svenska folkbibliotekspionjären Valfrid Palmgren studerade under en resa 1907 amerikanska public libraries på plats och redovisade sina intryck i flera skrifter. När regeringen beslöt utreda frågan om folkbibliotek fick Palmgren i uppgift att leda denna utredning, som alltså utmynnade i 1912 års biblioteksförordning med statsbidrag bland annat för studiecirkelbiblioteken, så som beskrivits ovan. För de kommunala biblioteken hade införts vissa möjligheter till statsbidrag redan 1905, men bidragen höjdes kraftigt 1912 och principen om avgiftsfria lån på de kommunala biblioteken slogs fast. 1930 års biblioteksreform innebar ytterligare höjningar av statsbidraget. Sverige hade vid denna tid ännu ingen lagstiftning som reglerade de lokala folkbibliotekens verksamhet (den kom först 1997), men sammantaget utövade staten således likväl en tydlig styrning genom statsbidragen. I praktiken tog det dock ganska lång tid innan kommunala bibliotek fanns i alla svenska kommuner. Mer än en tredjedel av kommunerna saknade fortfarande kommunalt folkbibliotek 1947. Biblioteksservicen här sköttes i allmänhet av andra lokala bibliotek, till exempel studiecirkelbibliotek,

som dock mestadels var små med begränsade öppettider och utan sakkunnig personal (Frenander, 2012).

Så länge de offentliga biblioteken var svagt utvecklade spelade de privata lånen den viktigaste rollen för vanliga läsares tillgång till litteratur, inte minst bland sämre bemedlade grupper. Böcker var dyra och svåra att få tag på och så långt det gick lånade man av varandra. Bokhistorikern Åke Åberg menar att fortfarande i mitten av 1940-talet kom ungefär en fjärdedel av läsningen från vänner och bekanta, men att siffran sjunkit till en tiondel i slutet av 1960-talet. I de intervjuer som Åberg och hans studenter på Bibliotekshögskolan i Borås genomförde 1973–1985 med äldre folkbibliotekarier under rubriken ”Biblioteksminnen”, konstaterade en manlig informant om situationen vid seklets början att ”[v]i hade en s.k. förening, och där cirkulerade böcker, och på det viset fick vi läsa väldigt många.” (Åberg, 1983, s. 386–387). Det vill säga, här fanns ett slags läsecirkelliknande arrangemang, men där det primära syftet inte var att diskutera litteraturen utan endast underlätta litteraturförsörjningen för vanliga läsare.

Man skulle kunna tro att de kommunala folkbiblioteken började organisera läsecirklar för sina användare, då intresset för skönlitteraturen minskade inom studieförbunden under 1920-talet. Men så blev det inte och förklaringarna är nog flera. Sannolikt fanns uppfattningen hos de olika aktörerna om skilda roller i folkbildningsarbetet. Uppgiften för de lokala folkbiblioteken var i första hand att tillhandahålla litteratur som sedan, om läsarna så ville, kunde diskuteras i de olika typer av studiecirklar som studieförbunden organiserade. Bristande resurser spelade också in. Före kommunreformen 1952 var många svenska kommuner så små att de saknade medel att anställa avlönade folkbibliotekarier i någon större omfattning, och som redan nämnts fanns kommunala bibliotek inte ens i alla kommuner. Statsbidragen till de kommunala folkbiblioteken fanns kvar i Sverige fram till 1965, då kommunerna ansågs mogna att klara hela finansieringen själva. När resurserna till biblioteksverksamheten successivt ökade från 1950-talet och framåt kunde de kommunala folkbiblioteken bygga ut sina samlingar i snabbare takt och de började så småningom även lägga kraft på att utveckla den uppsökande verksamheten. Under 1970- och 1980-talet blev

arbetsplatsbibliotek en viktig fråga (Herder, 1986). Att göra den goda litteraturen tillgänglig för den enskilda användaren var fortfarande det centrala.

Folkbibliotekens roll i cirkelarbetet

Dessutom gled bibliotek och studiecirkelarbeta isär efter hand och folkbiblioteken sågs mot slutet av 1900-talet inte längre som en del av folkbildningen på samma självklara sätt som tidigare. Sannolikt hängde detta samman med att bokens betydelse minskat i studiecirkelarbetet eftersom statsbidraget inte längre var kopplat till bokinköpen och de praktisk-estetiska cirkelarna nu utgjorde en ganska stor andel av verksamheten, då de blivit bidragsberättigade. Det faktum att de flesta studiecirkel använde färdiga studieplaner, i kombination med att bidrag infördes för inköp av deltagarnas studiematerial, betydde också att förlagsbranschen blev allt aktivare gentemot studieförbunden och skapade speciella studiecirkelkataloger med förslag på kompletta studiematerial inom olika ämnesområden. Det fanns även flera bokförlag med direkta ägarband till studieförbunden eller deras medlemsorganisationer, som helt eller delvis fokuserade sin utgivning på just folkbildningens behov. I denna situation hamnade folkbiblioteken utanför. Dessutom flyttades det övergripande ansvaret för folkbiblioteken från Skolöverstyrelsen till det nybildade Statens kulturråd 1974, vilket i praktiken innebar att folkbiblioteken lyftes ur sitt utbildningssammanhang och istället blev en del av kulturpolitiken.

Hur det lokala samarbetet mellan folkbibliotek och studieförbund skulle kunna öka igen var dock en fråga som diskuterades under 1970- och 1980-talet, och några lokala samarbetsprojekt genomfördes med stöd från Kulturrådet (Nordgren, 1981). Saken diskuterades även i en rapport från 1980 års statliga folkbiblioteksutredning och här tryckte utredarna främst på bibliotekens betydelse för studiecirkelarnas informationssökning. Ingenstans berördes tanken på att biblioteken själva skulle organisera litteraturcirkel. Däremot konstaterades att både folkbibliotek och studieförbund hade mycket fasta arbetsrutiner som försvårade samarbete och att bristen på kunskap om motparten var stor (*Folkbibliotek och folkbildning i samverkan*, 1982). Det är dock mot bakgrund av ambitionen att stärka folkbibliotekens roll i studiecirkelarbetet

som man ska förstå uppmaningarna i litteraturcirkelarnas studieplaner från 1970- och 1980-talet, att använda biblioteket i cirkelarbetet.

I bibliotekspressen diskuterades aldrig någon gång under hela 1900-talet hur folkbiblioteken skulle kunna utveckla eller stimulera just det sociala läsandet. Frågan fanns helt enkelt inte. Däremot går det att hitta ett fåtal artiklar från 1970-talet om bibliotekarier som bildat cirklar med varandra, för litteratordiskussioner i ett slags fortbildningssyfte (Eriksson & Höwing, 1980). Åse Hedemark som studerat mediedebatten om folkbibliotek 1970–2006, konstaterar att det under hela perioden funnits en stark koppling till en ”boklig” diskurs, som innebär att bibliotekets verksamhet i huvudsak uppfattats som bestående av litterära aktiviteter och där fokus framförallt legat på tryckta böcker, skönlitteratur av god kvalitet och läsning. Den kom till uttryck även i 1980 års folkbiblioteksutredning, som starkt poängterade folkbibliotekens uppgift att stimulera läsintresset. (Frenander, 2012; Hedemark, 2009) Det sociala läsandets eventuella värde i det sammanhanget berördes emellertid aldrig.

Bokcirklar på biblioteket

Sammantaget måste konstateras att folkbiblioteken aldrig fick någon viktig roll för utvecklingen av det sociala läsandet under perioden fram till millennieskiftet. Men sannolikt har ändå lokala folkbibliotekarier under årens lopp direkt eller indirekt bistått många privata läsecirklar, genom att ge tips om lämplig litteratur. Och det fanns uppenbarligen också ett och annat folkbibliotek redan runt mitten av 1900-talet som drev egna cirklar, även om de var få. Hur de var organiserade är oklart, men man får nog anta att det rörde sig om cirklar där varje deltagare valde en bok som sedan cirkulerade runt i gruppen. Bokhandlareföreningens tidning *Bokhandlaren* konstaterade 1941 med viss irritation att man fått veta att vissa bibliotek anordnat läsecirklar och till och med annonserat om dessa i lokalpressen. ”Läsecirkelrörelsen är en typisk gren av bokhandelsverksamhet, som det kostat bokhandeln mycken möda och arbete att föra fram, varför det endast är rättvist, att den även i fortsättningen förbehålles bokhandeln” fastslogs, och var det nu så att biblioteken ändå skulle syssla med detta borde det ske i samarbete med bokhandlarna (*Bokhandeln och läsecirkelarna*, 1941). Av en Gallup-undersökning från 1949 framgår dock att endast 1 procent av de

regelbundna läsarna fått den senast lästa boken just via en läsecirkel på biblioteket (*Allmänheten och boken*, 1949). Det understryker att verksamheten knappast var särskilt omfattande då. Folkbibliotekarierna å sin sida klagade på vissa håll över att bokhandelns läsecirklar fick lånesiffrorna att sjunka (Brodjaga, 1938; Aftonbladet, 1944; Bokhandlaren, 1948).

Tyvärr ger inte den befintliga biblioteksstatistiken ens från 1900-talets sista decennium någon information om eventuell bokcirkelverksamhet. Under slutet av 1990-talet handlade mycket av diskussionerna dock om digitaliseringen, som påverkade folkbiblioteken på många olika sätt. Det var egentligen inte förrän strax efter millennieskiftet, i samband med vad som bland forskare ibland benämns antingen "the participatory turn" eller "the social turn", då användarperspektivet började lyftas fram på ett annat sätt än tidigare, då man betonade folkbibliotekets roll som mötesplats och lade alltmera energi på att locka läsarna till det fysiska biblioteket med hjälp av olika typer av sociala aktiviteter och evenemang, som intresset för läsargemenskaper och socialt läsande började vakna riktigt på allvar inom folkbiblioteken. En illustration till detta utgör Bibliotekstjänsts utgivning 2004 av Immi Lundins bok *Cirkelbevis: Läsecirklar på bibliotek* där hon, bland annat inspirerad av det brittiska konsultföretaget Opening the Book som redan under 1990-talet arbetade med bokcirkelprojekt på engelska folkbibliotek, propagerar för bokcirklar som ett sätt att arbeta med lässtimulans utifrån ett läsarperspektiv (Lundin, 2004; Van Riel m.fl., 2008).

Sedan 2002 infogas också uppgifter i den nationella biblioteksstatistiken över de aktiviteter som folkbiblioteken arrangerar, bland annat bokcirklar. Denna statistik visar att bokcirkelverksamheten kontinuerligt ökat i volym för varje år och att folkbiblioteken i långt över majoriteten av landets kommuner numera arrangerar bokcirkelverksamhet i någon form (*Nationell statistik över bokcirkelaktiviteter på folkbibliotek 2002–2019*). Servicen till privata cirklar har även utvecklats genom införandet på många håll under de senaste åren av så kallade bokcirkelkassar, med cirkeluppsättningar av skönlitteratur (Rydbeck, 2016). I vissa delar av landet finns också större projekt med fokus på socialt läsande under rubriker som "Hela staden läser", "länet läser", en typ av

verksamhet som startas efter förebild från USA (Fuller & Sedo, 2013). Slutligen måste dock betonas att även om bibliotekens arbete med att stimulera det sociala läsandet numera kan betecknas som ganska omfattande, torde antalet människor som deltar i studieförbundens litteratursirkelverksamhet fortfarande vara avsevärt större än antalet engagerade i motsvarande verksamhet på biblioteken.

Slutdiskussion

Sammanfattningsvis kan konstateras att den studiecirkelmetod som haft så avgörande betydelse för det fristående folkliga bildningsarbetet i Sverige under hela 1900-talet och som fortfarande har det idag ursprungligen alltså betonade just skönlitteraturens betydelse i bildningsprocessen. Sannolikt kan man anta att en studiecirkel i Oskar Olssons originaltappning mycket påminde om hur många bokcirkelar arbetar idag, med fokus på skönlitteraturen och en mimetiskt inriktad läsning. Den stora skillnaden är framförallt att Olssons cirklar hade att hantera en situation där böcker var en bristvara, något de flesta människor hade dålig tillgång till eftersom de var dyra och svåra att få tag på. Därigenom blev systemet med olika böcker som cirkulerade i gruppen en naturlig och attraktiv lösning; deltagarna fick enkelt tillgång till ett flertal olika böcker – vilket nog i sig var en viktig poäng för många med studiecirklandet. Det bör i sammanhanget nämnas att samma cirkulerande modell även användes av de flesta privata läsecirklar – som i allmänhet köpte sina böcker genom bokhandeln – under stora delar av 1900-talet. Just detta arbetssätt är nog ytterligare en förklaring till att folkbiblioteken sent började intressera sig för det sociala läsandet. Så länge en av läsargemenskapernas primära funktioner var att underlätta deltagarnas litteraturförsörjning genom att cirkulera böcker inom gruppen fanns ingen större anledning för biblioteken att organisera läsargemenskaper – huvuduppgiften var ju redan att förse den enskilda läsaren med de böcker hen behövde.

Idag är situationen en annan. Nuförtiden läser de flesta bokcirkelar ett nytt litterärt verk till varje möte och det anses självklart att alla deltagare har tillgång till varsitt exemplar av denna bok. Den modellen är alltså, som framgått ovan, ett förhållandevis sent fenomen som hänger samman med en ökad tillgång till

böcker. Idag finns inte bara väl utrustade folkbibliotek; böcker är förhållandevis billiga, det utges fler titlar än någonsin och även om man har långt till en fysisk bokhandel finns alltid webb-bokhandlarnas stora utbud att tillgå. Läsare idag har med andra ord att manövrera i en situation präglad av överflöd – diametralt motsatt den bristsituation som präglade en stor del av 1900-talet. I detta överflöd kan läsargemenskapen utgöra ett stöd. Intresset för läsargemenskaper är stort – vilket illustreras inte minst av folkbibliotekens ökande bokcirkelverksamhet. Samtidigt har den sociala aspekten av verksamheten sannolikt ökat i betydelse. Man deltar inte i en bokcirkel idag för att få tillgång till böckerna man vill läsa utan för att få en chans att dela sina läsoplevelser med andra läsare och för att få tips om vad som kan vara värt att läsa. En annan förändring är att en del läsargemenskaper nu börjar överge den klassiska benämningen -cirkel till förmån för ”bokklubb”. Kanske handlar det om ett inflytande från engelskan; ”book club” är det vanliga ordet för läsargemenskap framförallt i Nordamerika. Men kanske är det även ett uttryck för det förändrade arbetssättet. Böcker cirkulerar inte längre runt i läsargemenskaperna på det sätt de gjorde tidigare och då uppfattas ordet ”cirkel” inte längre som lika relevant.

Referenser

Opublicerade källsammanställningar i artikelförfattarens ägo

Nationell statistik över bokcirkelaktiviteter på folkbibliotek 2002–2019.

Nationell statistik över studieförbundens litteraturcirklar 1950–2019.

Studieplaner för studieförbundens litteraturcirklar 1900–2020.

Övrigt material

Aftonbladet (1944, januari 24). *Julsåsong till våren i bokhandeln: bokcirkelarna dra folk från biblioteken.*

Aftonbladet (1975, november 30) *I Karlstad lånar folk mest böcker i hela landet och eleverna läser kioskdeckare på svensktimmen.*

Allmänheten och boken (Svenska Gallupundersökningar från 1942–1956 Nr G102). (1949). Gallupinstitutet: <https://snd.gu.se/sv/gallup> [2020-08-20]

Ambjörnsson, R. (1998). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930.* Carlsson.

- Aquilonius, I. (1977). *En bok för alla: studiehandedning [för utgivningen första kvartalet 1978]*. Brevskolan.
- Berg, A., & Edquist, S. (2017). *The Capitalist State and the Construction of Civil Society: Public Funding and the Regulations of Popular Education in Sweden, 1870–1991*. Springer International Publishing: Imprint: Palgrave Macmillan.
- Boëthius, U. (1989). *När Nick Carter drevs på flykten: kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*. Gidlund.
- Bokhandeln och läsecirklarna. (1941). *Bokhandlaren*, 34(50), 275.
- Botwid, H. (1954). Cirklarna och skönlitteraturen. *Fönstret: ABF:s tidning*, 1954(1), 9.
- Brodjaga. (1938, april 27). Folk ser inte åt fackböcker. *Aftonbladet*.
- Ebe, E. (1954). Skönlitteraturen i folkbildningsarbetet. *Fönstret: ABF:s tidning*, 1954(3), 57–58.
- Eriksson, K., & Höwing, I. (1980). Litteraturcirklar. *BIS*, 4–5, 48.
- Folkbibliotek och folkbildning i samverkan: Rapport från en arbetsgrupp inom Folkbiblioteksutredningen (Ds U 1982:15)*. (1982). Utbildningsdepartementet.
- Frenander, A. (2012). Statens förhållande till folkbiblioteken, 1912–2012. I *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* (s. 15–88). Högskolan i Borås.
- Fuller, D., & Sedo, D. R. (2013). *Reading Beyond the Book: The Social Practices of Contemporary Literary Culture*. Routledge.
- Furuland, G. (2018). Billigbokens förändringar 1940–2017 från folkböcker till pocketserier: Definitioner, förlagskulturer och spridningsvägar. I J. Svedjedal (red.), *Böckernas tid: Svenska förläggareföreningen och svensk bokmarknad sedan 1943* (s. 275–337). Svenska förläggareföreningen.
- Furuland, L. (red.). (1963). *Lantarbetaren och boken: minnesanteckningar*. Nordiska museet.
- Gustavsson, B. (1991). *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*. Wahlström & Widstrand.
- Habermas, J. (1995). *Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle* (2:a uppl.). Daidalos.
- Hedemark, Å. (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*. Uppsala universitet, Inst. för ABM.
- Herder, M. (1986). *Arbetsplatsbibliotek i Sverige: Studier av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt*. Uppsala universitet, Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Johansson, I. (1985). *För folket och genom folket: om idéer och utvecklingslinjer i studieförbundens verksamhet*. Liber Utbildningsförlaget.
- Johansson, I. (1995). *Boken och cirkeln*. Utbildningsförlaget Brevskolan.

- Karlsson, M. (1980). *Möte med boken*. LT:s förlag.
- Kussak, Å. (1982). *Författaren som predikant: Ett frikyrkosamfundets litterära verksamhet 1910–1939*. Gummessons.
- Leander, S. (red.). (1968). *Folkbildningsminnen: minnesanteckningar till folkrörelsernas och folkbildningsarbetets historia*. Nordiska museet.
- Lundgren, S. (1994). *Dikten i etern: Radion och skönlitteraturen 1925–1955*. Uppsala universitet, Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Lundin, I. (2004). *Cirkelbevis: Läsecirklar på bibliotek*. Bibliotekstjänst.
- Bokhandlaren (1948). *Läsecirkel intet hot mot bibliotek*, 5.
- Möhlenbrock, S. (1954). Studiet av skönlitteratur främmande? *Fönstret*: ABF:s tidning, 1954(2), 32.
- Nordgren, L. (1981). Kan studieförbunden samarbeta med biblioteket? *BIS*, 1981(2), 15–22.
- Olsson, O. (1921). Studiecirkeln i utländskt folkbildningsarbete. *Bokstugan*, 1921(3), 60–67.
- Palme, O. (1969). *Tal vid SAP:s partikongress 1969*.
- Peplow, D., Swann, J., Trimarco, P., & Whiteley, S. (2016). *The Discourse of Reading Groups: Integrating Cognitive and Sociocultural Perspectives*. Routledge.
- Rapport. (1926). *ABF – tidning för arbetarnes bildningsförbund*, 1926(5), 4.
- Ribe, S. (1954). Cirklarna och skönlitteraturen. *ABF: tidning för Arbetarnas bildningsförbund*, 1953(10), 123–124.
- Rosenblatt, L. M. (2002). *Litteraturläsning: som utforskning och upptäcktsresa* (5:e uppl.). Studentlitteratur.
- Rydbeck, K. (1995). *Nykter läsning: den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896-1925*. Uppsala universitet, Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Rydbeck, K. (2012). Folkbildningen – en heteronormativ historia eller...? Om kvinnors fria bildningsarbete under två sekler. I A. Burman & P. Sundgren (red.), *Svenska bildningstraditioner* (s. 189–214). [Daidalos](#).
- Rydbeck, K. (2016). Reading Groups in Swedish Public Libraries. I *Plotting the Reading Experience: Theory, Practice, Politics* (s. 233–245). Wilfrid Laurier University press.
- Schager, K. (1987). *Möte med litteraturen: studieplan för litteraturcirklar avseende epik* (2:a uppl.). Bokmalen.
- Skoglund, C. (2016). Oscar Olsson och skönlitteraturen. I J. Gyllenbok (red.), *Årsskrift 2016 för Oscar Olsson-museet i Malmö* (s. 9–30). Oscar Olsson-museet.
- Stellborn, K. (1984). *Bli vän med en bok: Anvisningar för litteraturcirklar*. 3. Uppl. Stockholm: Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet.

- Törnqvist, I. (1996). *Oscar Olsson, folkbildaren: i synnerhet hans tankar om universitetens roll i folkbildningsarbetet*. Sober.
- Van Riel, R., Fowler, O. & Downes, A. (2008). *The Reader-Friendly Library Service*. Society of Chief Librarians.
- Vestlund, G. (1996). *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning: det svenska folkets bildningshistoria – en översikt*. Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Wejryd, C. (2005). *Svenska kyrkans syföreningar 1844–2003*. Verbum förlag.
- Widhe, E. (1946). *Studieverksamheten inom kvinnoorganisationerna*. Kommittén för utredning av kvinnoorganisationernas bildningsarbete. Kooperativa förbundet.
- Wolf, L. (2002). *Läsaren som textskapare*. Studentlitteratur.
- Zimmermann, G. & Modigh, S. (1995). *Att läsa skönlitteratur tillsammans*. Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet.
- Åberg, Å. (1983). Folket läste. I H. Järv (red.), *Den svenska boken 500 år* (s. 365–401). Liber förlag.
- Åkerstedt, J. (1967). *Den litterate arbetaren: bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912–1930*. Uppsala universitet, Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.

12. Et demokratisk flerbrukshus eller en lukket safe? Idealer for og oppfatninger av det nye Nasjonalmuseet på Vestbanen

Ida Uppstrøm Berg og Håkon Larsen

I løpet av 2022 vil et nytt Nasjonalmuseum åpne for publikum på Vestbanen i Oslo. Museet vil bli Norges dyreste kulturbygg.¹ Det har over de siste årene blitt skrevet mange avisartikler om konstruksjonen av det nye museumsbygget. Toppunktet i mediedekningen kom i juni 2018, hvor det ble produsert en rekke kritiske artikler om byggets utforming og fasade. «Først da stillasene ble fjernet og den massive skiferen åpenbarte seg, fikk mange bakoversveis ...», sa Erling Dokk Holm til Aftenposten (Elnan & Henriksen, 2018a). I denne juni-debatten ble bygget betegnet som en lukket borg (Brochmann, 2018), et fengsel (Elton, 2018; Hvoslef-Eide, 2018), et parkeringshus (Elton, 2018) og en trafostasjon (Hvoslef-Eide, 2018). En slik beskrivelse er det stikk motsatte av de idealene som har vært fremmet for det nye bygget. I sin undersøkelse av hvilke idealer Kulturdepartementet og Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (Nasjonalmuseet) hadde for det nye museumsbygget på Vestbanen, fant Berg (2016) at operahuset i Oslo var en stor inspirasjon. Man hadde et sterkt ønske om å oppnå en «operahus-effekt» med det nye museumsbygget. Med dette siktes det til at operahuset er åpent og tilgjengelig og at det er noe befolkningen bruker og er stolte av, uavhengig av om de faktisk oppsøker kunsten det rommer. I den nevnte debatten trekkes derimot operahuset frem som et uoppnåelig ideal for det nye museumsbygget som faktisk reiser seg på Vestbanen. Arkitekt og tidligere leder av Oslo Arkitektforening, Kathrine Nyhus, sa rett ut at «det nye Nasjonalmuseet aldri vil oppnå samme ikoniske status som Operaen i Bjørvika» (Elnan & Henriksen, 2018a). Hun sa videre at «Arkitektene har tegnet et museum

¹ Ifølge Statsbygg sine nettsider har bygget pr. 6.10.2020 en kostnadsramme på 6,05 milliarder kroner. <https://www.statsbygg.no/prosjekter-og-eiendommer/nytt-nasjonalmuseum>

som tar mest hensyn til sikkerhet, og som skal vokte den innvendige kunsten. Resultatet er et bygg som fremstår som en lukket safe» (Elnan & Henriksen, 2018a).² Det er med andre ord et stort sprik mellom visjonene man har hatt for bygget og hvordan det så langt har blitt fremstilt i avisoffentligheten.

Som påpekt av kultursosiologer (Larsen, 2016; McCormick, 2006; Patterson, 2020), er den faktiske utformingen av et kulturbygg et sentralt element i organisasjonenes fremføring av legitimitet. Nye bygg utformes med et ideal om å være åpne og inkluderende, i tråd med dominerende idealer i den samtidige kulturpolitikken. Kulturorganisasjoner som holder til i eldre bygg, som for eksempel Nasjonalbiblioteket i Oslo (Larsen, 2017a), må derimot arbeide med å overvinne det lukkede og ekskluderende ved byggenes utforming. Som det vil fremgå av intervjuer fra ansatte ved Nasjonalmuseet, har de sett frem til at det nye bygget skulle hjelpe dem med å fremføre legitimitet i det offentlige rom som et åpent og inkluderende museum, i motsetning til slik museet av mange har blitt oppfattet gjennom de eksisterende byggenes fysiske utforming. Innleggene i debatten om det bygget som har reist seg på Vestbanen, peker foreløpig i en annen retning.

I dette kapitlet ser vi nærmere på de idealene lederne ved Nasjonalmuseet tilla bygget i en tidlig fase. Mot slutten av artikkelen kommer vi tilbake til avisdebatten i et forsøk på å forstå den kritikken som har blitt rettet mot bygget. Analysen av den offentlige kritikken er basert på en gjennomgang av mediedebatten som oppstod etter at det nye bygget på Vestbanen begynte å ta form. Håkon Larsen har gjennomgått debatten ved å søke opp og lese alle relevante artikler i Aftenposten, Dagbladet, Dagsavisen og Morgenbladet.³ Analysen av idealene for

² Flere andre har også vist til det de opplever som et overdrevet fokus på sikkerhet rundt det nye bygget (Hvoslef-Eide, 2018; Elnan, 2018b).

³ Disse avisene ble valgt siden de er Oslo-baserte riksaviser som prioriterer kulturstoff og/eller har et spesifikt fokus på Oslo. Dagens næringsliv, Klassekampen og VG var også inkludert i utvalget, men det viste seg at avisene ikke hadde publisert relevante artikler for vårt tema, i den forstand at ingen av de aktuelle debattene foregikk i disse avisene. Undersøkelsen ble gjennomført ved å søke på «Nasjonalmuseet + Vestbanen» i online-arkivene til de respektive avisene. Etter en gjennomgang av artiklene ble det klart at debatten om bygget i hovedsak fant sted i juni 2018, med noen spredte artikler på andre tidspunkt i 2018 og 2019. Utvalget begrenser seg derfor til disse årene (det har vært mange diskusjoner om bygget også forut for 2018, men disse har ikke handlet om utformingen av det fysiske bygget som faktisk har blitt oppført på Vestbanen i Oslo). Totalt inngår 26 artikler i utvalget (14 i Aftenposten, 5 i Dagbladet, 5 i Morgenbladet og 2 i Dagsavisen).

bygget er basert på en intervjuundersøkelse med ledere og kuratorer ved museet. I tillegg har vi konsultert relevante dokumenter produsert av Kulturdepartementet, Nasjonalmuseet og andre statlige og private aktører for kontekstualisering. Intervjuundersøkelsen ble gjennomført av Ida Uppstrøm Berg og er mer utførlig beskrevet i hennes masteroppgave (Berg, 2016). Alle intervju-sitater i denne teksten er hentet fra Bergs undersøkelse.⁴

Konstruksjon av et nytt Nasjonalmuseum

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design består av museene Nasjonalgalleriet, Kunstindustrimuseet, Museet for Samtidskunst og Nasjonalmuseet - Arkitektur. Disse fire museene ble samlet i én organisasjon i 2003. Ideen om et samlet Nasjonalmuseum ble lansert i stortingsmeldingen *Kjelder til kunnskap og oppleving* (St.meld. 22 (1999-2000)). Man ønsket først å bygge ut Nasjonalgalleriet på Tullinløkka i Oslo, men i 2008 kom et nytt bygg på Vestbanen i Oslo opp som et alternativ (Meld.St. 23 (2011-2012), s. 38). «Trond Giske fikk gjennomslag for å flytte Nasjonalmuseet til Vestbanen i 2008, og året etter ble det utlyst en internasjonal arkitektkonkurranse [...] Et enstemmig bystyre i Oslo besluttet i 2013 at staten skulle få lov til å bygge museet i kommunen. Stortinget vedtok byggingen samme år» (Elnan og Henriksen, 2018a). Det nye bygget skulle etter planen stå klart i 2019 og bli åpnet for publikum i 2020. Men på grunn av forsinkelser relatert til levering av «... tekniske anlegg og nødvendige sikkerhetsdører ...» ble åpningen først utsatt fra høsten 2020 til våren 2021 (Borud, 2019). I november 2020 ble det kjent at Nasjonalmuseet må utsette åpningen nok en gang, denne gangen til 2022. Begrunnelsen for utsettelsen er at koronaepidemien har ført til utfordringer for logistikk, transport og stans i enkelte leveranser som igjen har skapt forsinkelser i Statsbyggs byggeprosjekt og

⁴ Følgende informanter ble intervjuet høsten 2014 (listet opp med daværende tittel og avdeling i organisasjonen): Avdelingsdirektør, Avdeling for eldre og moderne kunst (Nasjonalgalleriet); Kurator, Avdeling for eldre og moderne kunst (Nasjonalgalleriet); Seniorkurator, Avdeling for eldre og moderne kunst (Nasjonalgalleriet); Avdelingsdirektør, Landsdekkende program; Formidlingsrådgiver, Landsdekkende program; Avdelingsdirektør, Avdeling for design og kunsthåndverk (Kunstindustrimuseet); Kurator Formidling, Avdeling for samtidskunst (Museet for Samtidskunst); Styremedlem og Prosjektleder, Avdeling for arkitektur (Museum-Arkitektur); Seksjonsleder Informasjon, Avdeling for kommunikasjon; Avdelingsdirektør, Avdeling for administrasjon; Direktør, Direktørens kontor; Avdelingsdirektør, Avdeling for samlingsforvaltning. Informantene har tidligere gitt godkjenning til bruk av sitatene gjengitt i dette kapitlet.

Nasjonalmuseets virksomhet ⁵ Utstillingsarealet til det nye museet på Vestbanen blir 13 000 kvadratmeter, og skal romme utstillingene til tre av de fire avdelingene Nasjonalmuseet består av (Nasjonalmuseet - Arkitektur vil beholde sitt bygg på Bankplassen 3 i Oslo, men ha separatutstillinger på Vestbanen).

Etter sammenslåingen i 2003 har Nasjonalmuseet vært fordelt på fire visningssteder rundt omkring i Oslo sentrum. Dette har bydd på utfordringer for organisasjonen. «Vi ble samorganisert før vi ble samlokalisert, og det gjør at identifiseringsprosessen er vond og tar tid», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for samlingsforvaltning (Berg, 2016, s. 76). Visningsstedene har fremstått som segregerte, selv om museet skal fremstå som en samlet organisasjon. Dette har ifølge informantene vært en utfordring med tanke på å profilere museet utad. «Nasjonalmuseet er et begrep de fleste ikke har et forhold til, det er ikke et sted, det er en overbygning» sa Kurator ved Avdeling for eldre og moderne kunst (s. 76). Mange kaller Nasjonalmuseet for Nasjonalgalleriet, noe som er feil: «Vi er Nasjonalmuseet og ikke Nasjonalgalleriet», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for samlingsforvaltning (s. 76). Dette kom også til uttrykk hos Prosjektleder ved Avdeling for arkitektur som sa at «selv godt informerte journalister snakker om Nasjonalgalleriet når de mener Nasjonalmuseet» (s. 76). Det er vanskelig å kommunisere et sted som ikke er *et fysisk sted*, og det er først når museet blir et fysisk sted at det virkelig kan «brandes» som ett museum. Dette inntrykket ble også dokumentert i en publikumsundersøkelse fra 2012, hvor det ble konkludert med at en av de utfordringene Nasjonalmuseet stod overfor var å øke synligheten av museet, samt å øke kjennskapet til museet i befolkningen (Gran & Wedde, 2012). En samling på Vestbanen ville ifølge informantene gjøre det enklere å kommunisere en tydelig profil som et samlet Nasjonalmuseum. «Folk som ikke helt har skjønt hvor Samtidsmuseet ligger eller hva Nasjonalmuseet er ... Nå kommer det ikke til å bli noe problem, fordi det er nede på Vestbanen», sa Kurator Formidling ved Avdeling for samtidskunst (Berg, 2016, s. 76).

I en samtid preget av utallige kulturuttrykk og uklare kulturelle hierarkier er det viktig for kulturorganisasjonene å fremstå som attraktive i offentligheten for å sikre sin oppslutning (Larsen, 2016; 2017b). Det nye museet vil ifølge

⁵ <https://www.nasjonalmuseet.no/aktuelt/2020/apningen-utsatt/> (sist besøkt 25.11.2020)

informantene kunne bidra til å øke publikums kjennskap til Nasjonalmuseet og skape en sterkere identitet i offentligheten; det vil bli lettere å kommunisere hvor og hva Nasjonalmuseet er. Det nye museumsbygget vil kunne bli en kraftfull fremførelse av Nasjonalmuseets identitet som en samlet organisasjon for kunst, arkitektur og design.

Kunst, publikum og demokratisk kulturpolitikk

Nasjonalmuseets legitimitet avhenger i stor grad av hvilke publikumsgrupper det tiltrekker seg. I likhet med andre statlig finansierte kulturorganisasjoner har Nasjonalmuseet utfordringer med å nå den brede delen av befolkningen (Gran & Wedde, 2012; Mangset, 2012; Mangset & Hylland, 2017). Nasjonalmuseet skal potensielt sett være for alle, men langt fra alle går på museum. Ifølge undersøkelser utført på oppdrag av Nasjonalmuseet består museets kjernepublikum av hvite, høyt utdannede kvinner (Gran & Wedde, 2012). Som en konsekvens kan Nasjonalmuseet av mange bli oppfattet som en eliteorganisasjon, noe som vil være en hindring mot organisasjonens legitimitet i en egalitær kultur som den norske (Haarr & Krogstad, 2011; Krogstad, 2019; Larsen, 2016; Lien et al., 2001; Sakslind et al., 2018). Hvis en skal snakke om en demokratisk kulturpolitikk så kan en i prinsippet ikke bygge på særinteressene til bestemte interessenter eller grupper. At Nasjonalmuseet i størst grad tiltrekker seg en sosiokulturell elite og blir oppfattet som en eliteorganisasjon, står dermed ikke bare i motstrid til det kulturpolitiske målet om å nå et bredt og mangfoldig publikum, men også den norske likhetsideologien. Når et nytt museumsbygg i milliardklassen nå er i ferd med å ferdigstilles kan det fremstå som om politikerne prioriterer en gruppe som allerede er privilegert. For å legitimere seg selv overfor kulturpolitikere og publikum, blir det viktigere enn noensinne for Nasjonalmuseet å vise at de er inkluderende og tilgjengelige.

Målet med det nye museet har ifølge informantene vært å bryte ned de fysiske og sosiale barrierene som stopper det brede publikummet fra å komme. Ifølge Nasjonalmuseets årsrapport for 2018, hadde Nasjonalmuseets visningssteder i Oslo et samlet besøkstall på 546 334 (Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2018). En rapport skrevet av Nasjonalmuseet og Hovedorganisasjonen

Virke (u.å., s. 3) viser at det er en forventet besøksvekst knyttet til flytting til nytt museum: «på 30 % til 700 000 årlig ved det nye nasjonalmuseet på Vestbanen». En av informantene indikerte også at de ser for seg et besøkstall helt opp imot 1 000 000 det første året etter åpning (Berg, 2016).

For å nå et bredere publikum argumenterer Nasjonalmuseet med at de i større grad må skape en opplevelse, hvor det ikke bare er kunstverket som står i fokus, men også omgivelsene rundt. Samtidig er de også klar over at det er umulig å nå ut til alle. «Det er ingen vits i å prøve å tiltrekke oss folk som i utgangspunktet ikke viser noen interesse for det vi driver med. Det er sløsing av ressurser», sa den daværende direktøren (Berg, 2016, s. 53). Avdelingsdirektør ved Avdeling for eldre og moderne kunst sa: «Det finnes alltid samfunnsgrupper som ikke liker museer i utgangspunktet, eller som av en eller annen grunn prioriterer andre ting. Du får ikke alle inn i et museum, du kan hente dem gratis med drosje, men de vil kanskje ikke da heller. Men vi må strekke oss mest mulig ut mot folk der ute» (s. 53).

Selv om Nasjonalmuseet skal være for alle, er ikke visuell kunst, kunsthåndverk, design og arkitektur, i likhet med andre kulturtilbud, noe som nødvendigvis interesserer alle. Poenget her er ikke hvorvidt Nasjonalmuseet når alle, men at de viser overfor publikum at de aktivt søker å bli en offentlig arena som er relevant for en stor del av befolkningen. Slik det kommer frem i intervjuene blir det ikke sett på som et problem at de tiltrekker seg en bestemt sosial gruppe (Berg, 2016). Utfordringen ligger i å gjøre museet mer tilgjengelig slik at flere opplever det som et alternativ å dra dit. En viktig del av samtidige kulturorganisasjoners legitimeringsarbeid er å oppnå suksess i sine offentlige fremførelser av legitimitet som åpne og inkluderende organisasjoner (Larsen, 2014, 2016, 2017a). Om de makter å oppnå dette, vil ikke konsekvensen nødvendigvis bli at publikumsstatistikken reflekterer demografien i det moderne Norge (selv om man i Operaen faktisk har dette som en målsetning (Den Norske Opera & Ballett, 2010; Larsen, 2014)). I stedet representerer det en potensiell endring av oppfatningen av organisasjonen; man kan gradvis kvitte seg med forestillingene om at man er en eksklusiv elite-organisasjon, og i stedet bli oppfattet som en åpen og inviterende organisasjon. Samtidig står folket så klart fritt til selv å velge hvorvidt de vil

besøke organisasjonen eller ikke. Selv om kulturstatistikken i stor grad skulle forbli uforandret, blir ikke nødvendigvis konklusjonen at man har kommet til slutten på kulturpolitikk slik vi kjenner den, slik Mangset og Hylland (2017, kap. 11) indikerer. I det folket opplever organisasjonen som demokratisk og inkluderende, som en sivil organisasjon (Alexander, 2006), blir det nemlig vanskelig for politikere å argumentere for drastiske kutt i støtten til disse organisasjonene. Dreiningen mot mer åpenhet legger grunnlaget både for kulturpolitikken og kulturorganisasjonenes videre eksistens i det 21. århundre.

Åpne og inkluderende kulturbygg

Den daværende direktøren sa følgende om de demokratiske visjonene for det nye bygget, da Berg (2016, s. 79) intervjuet ham: «Jeg tenker at Nasjonalmuseets visningssteder slik de er i dag ikke er innbydende steder for folk flest. Men det nye museet vil, i tillegg til å være en fin og moderne bygning, bli et møtested på en helt annen måte. Vi jobber med å utvikle museet som en type arena, et museum for det 21. århundre og videre». Det å endre den oppfatningen som er om Nasjonalmuseet i befolkningen, er ifølge direktøren ikke så enkelt med utgangspunkt i de byggene museet disponerer i dag. Dette kom til uttrykk i de fleste av intervjuene. «Vi ser jo at de gamle byggene har en litt høy terskel. Disse lange trappene opp, disse store steinene og formasjonene», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for design og kunsthåndverk (s. 79). Kurator Formidling ved Avdeling for samtidskunst mente det samme, og brukte det nye Operahuset i Bjørvika som et eksempel: «Operaen er jo helt unik i den forstand at det er et demokratisk bygg. Du bare krabber over bygget. Det har jo alltid vært problemet med museer. Du har så høye trapper at selve prosessen med å komme opp trappen er ... du skal liksom inn i noe høyverdig» (s. 79). Også Nasjonalbiblioteket sliter med de samme utfordringene, og har de siste årene arbeidet med å endre på oppfatningen om at bygget på Solli plass i Oslo er en borg hvor man må gå opp en høy trapp og legge fra seg jakker, sekker og vesker for å kunne entre biblioteket (Larsen, 2017a, s. 63).

Den fysiske utformingen av Nasjonalmuseets bygninger blir av informantene benyttet som et argument for hvorfor det er vanskelig å endre oppfatningen av

museet som elitistisk. De beskriver bygningene som lite publikumsvennlige, noe som også trekkes frem fra kulturpolitisk hold: I Stortingsmelding nr. 22 (1999-2000) står det på side 187: «... at fasilitetene for publikum er umoderne, og at de fire visningsstedene har dokumenterte behov for å utvide lokalene». I tillegg påpekte informantene at byggene nok kan oppleves som fremmede og fryktinngytende på de som ikke allerede er kjent med kunstmuseer. Det nye museets fysiske utforming vil ifølge informantene bli noe helt annet. Informantene sa at bygget skal ha en stor åpen inngang rett fra gaten hvor publikum kan se rett inn. I stedet for høye trapper og tunge dører skal det nye museet bli mer tilgjengelig. I likhet med Operaen, ønsker de at det nye bygget på Vestbanen skal bli en viktig brikke i organisasjonens legitimeringsarbeid, og signalisere åpenhet og inkludering (Berg, 2016; Larsen, 2017b).

Det er ikke bare den ytre fasaden som skal gjøre Vestbanen til et mer åpent museum. «Vi må anerkjenne at det er veldig mange forskjellige motivasjoner til å se på kunst, eller gå på museum. Det er ikke bare kunsten som er i fokus, men også det sosiale aspektet», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for landsdekkende program (Berg, 2016, s. 80). Han mente at museet i større grad enn nå skal bli et sosialt møtested. Avdelingsdirektør ved Avdeling for administrasjon sa det samme: «Museene har jo tidligere vært opptatt av å forvalte og konservere, mens nå ser man i hele Europa, og hele verden, at museene blir mer og mer et sted å være, hvor det er debatter, konserter, og at man kobler kunsten tettere på samfunnsdebatten» (s. 80). Hun refererte videre til blant annet Tate og Louisiana: «Det er jo veldig mye som skjer rundt disse institusjonene, som ikke bare handler om å vise kunst» (s. 80). Også direktøren trakk frem Tate som et eksempel til inspirasjon:

Tate er jo et referansemuseum innenfor det du kaller arena, det vil si museet som en arena. De har et skilt hvor det står «eat and shop», som om det er et kjøpesenter. Ingen ønsker at museet skal være et kjøpesenter, naturligvis, men vi må ta hensyn til hvordan folk ønsker å tilbringe fritiden sin. Det er veldig viktig for museet å definere seg selv som en del av den fritiden, og ikke bare som et sted hvor man kan dyrke en spesialinteresse innenfor billedkunst (Berg, 2016, s. 80).

Det er ikke bare i museumssektoren at man ønsker at kulturarenaer skal bevege seg mot å bli møteplasser, og åpne og inviterende bygg. Dette har over en tid vært

en sterk trend innen biblioteksektoren, spesielt i folkebibliotekene (Aabø & Audunson, 2012; Aabø et al., 2010; Audunson et al., 2020), men også i økende grad i forskningsbibliotekene (Anderson et al., 2017).

I kunstverdenen handler dreiningen fra museum til møteplass om å «knytte kunsten til en sosial situasjon», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for landsdekkende program (Berg, 2016, s. 81). Det nye museet skal i større grad enn nå bli et sosialt møtested. Det skal bli «et godt sted å være», selv om en ikke nødvendigvis er interessert i kunst (s. 81). Ambisjonen er at museet skal bli en større del av folks fritid. Publikum skal kunne dra på café, spise mat, lese bok, kjøpe med seg suvenirer, lade telefonen m.m. Kurator Formidling ved Avdeling for samtidskunst sa at Operahuset er et bygg som folket har tatt i sin besittelse. Det er blitt et sted hvor folk drar for å sole seg og for å «henge ute», noe også Nasjonalmuseet ønsker seg. «Alle går jo nødvendigvis ikke inn og hører på opera, det er heller ikke poenget. Poenget er at et operabygg kan ha mange funksjoner. Jeg tenker det samme med Nasjonalmuseet, at det kan bli mangefunksjonelt», sa Kurator ved Avdeling for eldre og moderne kunst (s. 81). Avdelingsdirektør ved Avdeling for eldre og moderne kunst sa at «dette er noe som har fått stor oppmerksomhet i utlandet» (s. 81). Det er noe Nasjonalmuseet så vidt har begynt med, men som vil få en større prioritet frem mot åpningen av det nye museet på Vestbanen.

Økning i besøkstall ved Den norske opera og ballett etter åpningen i 2008 viser at den når flere. Ifølge årsrapporten fra 2011 hadde de i 2007 135 761 besøkende fordelt på 191 forestillinger og konserter (Den Norske Opera & Ballett, 2011, s. 14). I 2018, 11 år etter det nye operahuset sto ferdig, var antall besøkende 281 057, fordelt på 327 forestillinger og konserter, ekskl. formidlingsaktiviteter og turne.⁶ Dette er en økning både i besøkstall og antall forestillinger. Publikum har i tillegg til ballett, opera og klassisk musikk også mulighet til å se konserter med populærmusikalske artister, samt delta på andre former for «events». Det å inkludere andre kunstarter, som dans og musikk, ble også nevnt i informantenes planer for det nye Nasjonalmuseet på Vestbanen. Avdelingsdirektør for eldre og

⁶ Tallene for 2018 viser riktignok en nedgang på 31 144 besøkende fra toppåret 2016, men antall besøkende har vokst jevnt og trutt i under hele perioden fra 2007 til 2016 (Den Norske Opera og Ballett, 2017, s. 15).

moderne kunst sa at hans visjon er at de skal vise de ulike kunstformene tett sammen. Han sa de blant annet kan ha et flerbruksrom med film eller andre kunstarter som er en crossover til den kunsten som vises på museet (Berg, 2016, s. 82).

Røyseng skrev i sin studie av legitimeringen av et nytt operahus at «Ved å forespeile andre sjangre en viss prioritet i byggeprosjektet demmes det opp mot en kulturpolitisk fordelingsdebatt» (Røyseng, 2000, s. 73). Videre skrev hun at motstanden til flerbrukshus kom av at prestisjen knyttet til Operahuset kommer til å forsvinne dersom andre kulturformer får plass (Røyseng, 2000). Noe av den samme skepsisen finner vi også i vårt materiale. Utformingen av et nytt bygg på Vestbanen gjør at Nasjonalmuseets tradisjonelle utforming settes på prøve. En slik tradisjonstung organisasjon har en høy grad av institusjonalisering som gjør at de kan være vanskelig å endre. Flere av museets ansatte mente at det nye museet i for stor grad kommer til å bli utformet som et «kjøpesenter». De la vekt på at det er et museum og ikke et «sirkus», og at det må ha et visst alvorlig preg over seg nettopp fordi det er et Nasjonalmuseum (Berg, 2016). Det betyr ikke at de ansatte som uttalte seg om dette var imot det nye byggeprosjektet, eller en kunstnerisk fornyelse av utstillingene. Vi tolker det heller slik at det er en grense for hvor langt de kan gå for å tilfredsstille samfunnet uten å oppheve det å være et museum i kunstens tjeneste. Det handler med andre ord om å finne den rette balansen mellom å tilfredsstille kunstverdenens kvalitetskrav og samfunnets legitimeringsbehov. En viktig del av legitimeringsarbeidet vil derfor handle om å endre det synet det norske folket har på Nasjonalmuseet. De ønsker å vise potensielle publikummere at de ikke trenger å tilhøre eliten eller kunne mye om kunst for å oppsøke museet. En slik avmystifisering av høykulturen har blitt en trend i legitimeringsarbeidet til offentlige kulturorganisasjoner (Larsen, 2017b). Avmystifiseringen handler om å ufarliggjøre de kunstneriske arenaene, uten at det går ut over det kunstneriske innholdet. Det handler om å få folk til å oppsøke arenaene for så å utfordre dem mens de er der. Som Kurator ved Avdeling for eldre og moderne kunst svarte på spørsmålet om det er nødvendig å senke den kunstneriske terskelen for å nå flere: «Ikke innholdsmessig i selve materialet, men i kommunikasjonen av materialet og måten vi formidler, der tror jeg nok vi godt kan senke terskelen. Gjøre det mer kommers, på reklamens premisser» (Berg,

2016, s. 61-62). Dette ligner tenkningen til ledere i operahus og symfoniorkestre. De ønsker å senke terskelen for å entre disse kunstarenaene, men de ønsker ikke at dette skal gå på akkord med den kunstneriske kvaliteten (Larsen 2014, 2016, 2017b).

Direktøren trakk selv frem Operaen som et eksempel til etterfølgelse, idet Berg intervjuet ham:

Operakunsten ble jo oppfattet som elitær og folkefiendtlig, eller i hvert fall noe som folk flest ikke interesserte seg for. I dag er jo Operaen et begrep som alle identifiserer seg med og er stolte av, og de har vært der [...] Det har blitt en offentlig arena i eminent grad som er svært interessant i et så lite elitistisk land som Norge. (Berg, 2016, s. 82)

En endring i folks oppfatning av opera og ballett er noe som ble trukket frem som positivt i de fleste intervjuene. Lederne mente at mange flere identifiserer seg med opera og ballett enn de gjorde før. Informantene sa at selv om folk ikke nødvendigvis kjøper billetter og ser en opera- eller ballettforestilling, tjener Operahuset som et eksempel på hvordan et kulturbygg kan ha flere funksjoner (Berg, 2016). Dette er en viktig del av den utadrettede kommunikasjonen fordi det viser at en kulturorganisasjon som er forbundet med noe høykulturelt kan lykkes i et land med en utpreget egalitær kultur. Det å snakke om Nasjonalmuseet som et flerbrukshus blir sentralt for å gjøre seg relevant overfor fellesskapet, noe som også var viktig i Den Norske Opera og Ballett sitt legitimeringsarbeid (Larsen, 2014; Røyseng, 2000). Et nytt museum vil ifølge informantene gi publikum en mye mer demokratisk tilnærming til kunsten, både fysisk og sosialt (Berg, 2016).

Den effekten Operahuset har hatt for operakunsten fremstår altså som en sentral inspirasjon i intervjuene. Operahusets suksess blir benyttet som et bevis på at høykulturelle organisasjoner i Norge kan bli populære blant et bredt lag av befolkningen. Ideen om å lage et flerbrukshus og en sosial arena med funksjoner som går utover det å vise frem den visuelle kunsten fremstår i intervjuene som en «oppskrift» på suksess, og man viser til suksessfulle utenlandske museer som Tate og Louisiana for inspirasjon. Med ny-institusjonelle briller (DiMaggio & Powell, 1983) ser man her en etterlignende isomorfisme, idet Nasjonalmuseet

søker å oppnå den samme suksessen som andre aktører i det internasjonale museumsfeltet.

Utfordringen for Nasjonalmuseet er at det nye museumsbygget på Vestbanen så langt ser ut til å arbeide imot de idealer og visjoner som både Kulturdepartementet og Nasjonalmuseets ledelse har fremmet, idet bygget i offentligheten har blitt beskrevet som ekskluderende av arkitektureksperter og kommentatorer (Brochmann, 2018; Elnan & Henriksen, 2018a, 2018b; Hvoslef-Eide, 2018).⁷ Bygget har så langt ikke hjulpet organisasjonen i å fremføre legitimitet (Larsen, 2016) som en åpen, inkluderende og sivil kunstorganisasjon (Alexander, 2006). I stedet har bygget blitt beskrevet som lukket, ekskluderende og anti-sivilt.

Nasjonal og internasjonal anerkjennelse

Et av målene med det nye bygget er ifølge kulturpolitiske dokumenter å lage et museum med internasjonal betydning. I Melding til Stortinget nr. 23 (2011-2012) står det på side 163:

Gjennom det nye museumsanlegget for Nasjonalmuseet på Vestbanen i Oslo skal Nasjonalmuseet løftes som et profilert museum av internasjonal betydning. Det nye bygget skal ha et arkitektonisk uttrykk som markerer museets posisjon som samfunnsinstitusjon. Ved siden av det nye operabygget vil nybygget for Nasjonalmuseet være blant de største kulturbyggprosjektene i norsk sammenheng noensinne, og noe som også vil representere et betydelig løft på arkitekturfeltet.

Samtidig skal bygget også hjelpe til med å bringe kunsten ut til et bredere publikum og slik også være med på å øke statusen til den visuelle kunsten i Norge. I nevnte Melding til Stortinget kan vi også lese at

[n]ybygget vil være en kraftfull satsing og vil bringe et mangfold av god visuell kunst ut til et stadig større publikum. Departementets mål er at denne satsningen vil løfte det visuelle kunstfeltet på samme måte som det nye operahuset i Bjørvika har gjort for operakunsten (Meld.st. 23 (2011-2012), s. 13).

Dette kom også til uttrykk i intervjuene med de ansatte ved Nasjonalmuseet. På spørsmål om et nytt museum kan bidra til å løfte Nasjonalmuseets internasjonale

⁷ Det finnes også arkitektureksperter som har forsvart bygget (Butenschøn, 2018; Moneta, 2018).

betydning svarte Avdelingsdirektør ved Avdeling for samlingsforvaltning at det var et av målene. Hun mente at de ved å høyne kvaliteten på utstillingene (både innholdsmessig og i formen) ville kunne åpne opp for en større interesse fra et internasjonalt publikum (Berg, 2016, s. 85). Avdelingsdirektør ved Avdeling for design og kunsthåndverk mente Nasjonalmuseet hadde sakkert akterut fordi de ikke kunne følge med i det store nettverket:

Vi har ikke plass til de store utstillingene i vårt system. Det har ført til at vi går glipp av veldig mange store og flotte utstillinger fordi vi ikke blir sett på som en seriøs partner. Vi har ikke fasilitetene til å operere på et større nivå. Det nye museet vil kunne plassere Norge på det internasjonale museumskartet på en helt annen måte enn vi har gjort hittil. Museet har i dag et dårlig klima og er veldig vanskelig med tanke på logistikk, så det er på høy tid å få et museum som er effektivt i drift, hvor vi kan konkurrere og være med i et nettverk om større utstillinger (s. 85).

Kulturdepartementet beskriver utstillingslokalene som for små, og bevaringsforholdene og publikumsfasilitetene som utilfredsstillende (Meld.st. 23 (2011-2012)). Dette kom også til uttrykk i intervjuene. Informantene hevdet at de trengte mer moderne fasiliteter, både for å ta vare på kunsten og for å trekke et større og bredere publikum til museet. I tillegg til rommene for fremvisning av kunsten, ble det også påpekt at nødvendige fasiliteter som toaletter og restauranter ikke holdt mål. Som nevnt viste informantene til andre store kulturnasjoner hvor kunsten spiller en mye større rolle enn den gjør i Norge. For å komme opp på et internasjonalt nivå, vil det være nødvendig med oppgraderte fasiliteter (Berg, 2016). Tilsvarende viste Røyseng (2000) i sin studie av legitimeringen av det nye Operahuset i Bjørvika at fysiske begrensninger ved det eksisterende bygget var den primære begrunnelsen for byggingen av et nytt operahus i Oslo.

Før samlokaliseringen på Vestbanen hadde de fleste ansatte ved Nasjonalmuseet sine kontorer i Kristian Augusts gate i Oslo, mens kunsten og publikummet har befunnet seg på de respektive visningsstedene. På Vestbanen vil de ansattes kontorer og kunsten være i samme bygg. Dette vil, ifølge informantene, bli positivt både for det kunstneriske arbeidet og arbeidet med formidlingen i den forstand at de ansatte kommer nærmere kunsten og publikum. «Det vil gjøre det enklere å observere hvordan publikum interagerer med kunsten», sa Prosjektleder ved

Avdeling for arkitektur (Berg, 2016, s. 77). Særlig ble det tverrfaglige arbeidet på tvers av kunstfeltene trukket frem som et viktig element. Både fordi de ansatte kan jobbe på tvers av fagene og berike hverandre, men også fordi publikum kan få en ny forståelse av hva visuell kunst er. Avdelingsdirektør ved Avdeling for samlingsforvaltning sa at utstillingene i dag for det meste har blitt presentert i båser: «Du har eldre og moderne kunst, så har du samtidskunst. Men eldre og moderne kunst er viktig for å forstå samtidskunst. En kan tenke kronologisk, men en kan også tenke tematisk, da setter du kunsten i en mye bredere kontekst» (s. 77). Kurator Formidling ved Avdeling for samtidskunst mente at publikum i større grad ville se en sammenheng mellom de ulike utstillingene ved å se dem parallelt. Det nye bygget vil gi de ansatte et mye større areal til å vise mer av samlingen, og bedre rom til å vise kunsten på nye måter. Dette vil ifølge informantene gi nye muligheter til å vise en større kunstnerisk bredde, og kontekstualisere samlingen på en ny måte. Avdelingsdirektør ved Avdeling for landsdekkende program mente dette ville styrke publikums opplevelse fordi de både vil kunne se bakover og fremover, oppleve samtiden og se kunsten samlet. Publikum vil få servert hele historien og ikke bare bruddstykker av den, noe som igjen vil gi publikum en ny og dypere forståelse for visuell kunst (Berg, 2016).

Norge er en liten kunstnasjon og et nytt nasjonalmuseum på Vestbanen vil kunne bidra til å fremme en bredere interesse for kunstfeltet og Norge som nasjon. «Det viser at vi satser. At vi er en kulturnasjon. Vi har ikke bare fjorder og fjell å by på, men vi har kunst av høy kvalitet og vi må vise at vi tar det på alvor», sa Seksjonsleder Informasjon ved Avdeling for kommunikasjon (Berg, 2016, s. 85). I intervjuene ble det argumentert for effekten et nytt Nasjonalmuseum vil ha for Norge som kulturnasjon. Ikke bare internasjonalt, men også nasjonalt. «Jeg tror at gjennom det å satse så mye som vi gjør, for det norske folk, i et bygg for kunsten, så vil kanskje anerkjennelsen og respekten for kunstfeltet løftes, slik som det har skjedd med Operaen og som jeg håper vil skje med oss», sa Avdelingsdirektør ved Avdeling for administrasjon (s. 85). På spørsmål om hvordan det nye museet vil bidra til å løfte det visuelle kunstfeltet i Norge og øke interessen blant publikum, svarte Kurator ved Avdeling for eldre og moderne kunst at det nye Nasjonalmuseet «er noe vi kan være stolte av og vise frem når vi har besøk. At kunsten kan spille en viktig rolle i det offentlige liv» (s. 85-86). Et

viktig ønske med det nye museet er altså å styrke den oppfatningen folk har om visuell kunst i Norge, og den norske kunstenes renommé internasjonalt. Også tidligere kunstnerisk leder for Nasjonaloperaen, Per Boye Hansen, har vist til at Norge er i ferd med å bli en moderne kulturnasjon, og at suksessen til den nye operaen har spilt en viktig rolle i dette: «Vi tiltrekker oss allerede mange tilreisende, og Operaen har gjort at Norge beveger seg mot også å bli oppfattet som en kulturnasjon. Anerkjennelsen ute er sterkt voksende», sa han til Dagsavisen mens han var kunstnerisk leder (Gravklev, 2015).

Mulighetene et bygg på Vestbanen gir for å åpne for større anerkjennelse for den visuelle kunsten nasjonalt og internasjonalt er et fremtredende funn i intervju-materialet. Det nye bygget vil bli et signaturbygg for Norge og Oslo, hevdet informantene. Bygget ble fremhevet som noe større enn kun å romme Norges visuelle nasjonalskatter, og det ble forventet at det skal bidra til å styrke Norges identitet som kunst- og kulturnasjon og den norske kunstens anerkjennelse internasjonalt (Berg, 2016).

Sivil organisasjon – anti-sivilt bygg

Trass i at både kulturpolitikere og lederne ved Nasjonalmuseet har hatt operahuset som et ideal de har strukket seg etter i prosessen frem mot et nytt museumsbygg, har Nasjonalmuseets nye (og foreløpig uåpnede) bygg av en rekke aktører blitt oppfattet som å representere det motsatte av et inkluderende kulturbygg som operahuset. I tråd med den samtidige kulturpolitikken og kulturlederens legitimeringspraksiser, har ønsket vært å lage et åpent, inkluderende og demokratisk museumsbygg, trygt forankret på den sivile side av de binære kulturelle kodene som, ifølge Alexander (2006), utgjør diskursen om den sivile sfære. Bygget, slik det ser ut før det åpnes for publikum, fremstår ifølge kritikerne som mye mer lukket, ekskluderende og udemokratisk enn det som fremgår av Kulturdepartementets og Nasjonalmuseets intensjoner. Bygget har blitt oppfattet som anti-sivilt (Alexander, 2006), noe som tydelig kommuniseres i de kritiske betraktningene i avisoffentligheten (Hvoslef-Eide, 2018; Elnan, 2018b; Elnan & Henriksen, 2018b; de Vibe, 2018).

I tråd med den demokratiske og inkluderende norske kulturpolitikken (Mangset, 2012; Mangset & Hylland, 2017) og den egalitære norske kulturen (Haarr & Krogstad, 2011; Krogstad, 2019; Larsen, 2016; Lien et al., 2001; Sakslind et al., 2018) er vi ikke i tvil om at museet har en selvforståelse som en sivil organisasjon. At museumsbygget så langt fremstår som motsatsen til dette virker som en uforutsett hendelse, på samme måte som det nye museumsbygget til Munchmuseet har blitt utsatt for kritikk for spriket mellom visjon og realitet (Brochmann, 2019; Holm, 2019; Lea & Grønneberg 2019; Schwencke, 2019b). Sistnevnte kontrovers har resultert i en bredere diskusjon av sammenhengen mellom ideene som arkitektkontorene selger inn i arkitektkonkurranser og det bygget som faktisk reiser seg etter at alle de bygningstekniske avveiningene er tatt i løpet av byggingprosessen (se f.eks. Sauge, 2019; Schwencke, 2019a, 2019b, 2019c; Slettholm, 2019). Byggetekniske avveininger har også skapt hodebry for byggeprosessen på Vestbanen, spesielt knyttet til materialbruken i den etter hvert mye omtalte Alabasthallen (Drefvelin, 2018, 2018b, 2018c; Henriksen, 2018; Solvang, 2018).⁸

Mye kunne vært sagt om disse prosessene. I sammenheng med vår studie, er det imidlertid tilstrekkelig å vise til hvordan bygget så langt har blitt oppfattet og omtalt i offentligheten, og hvordan dette representerer en motsats til det Nasjonalmuseet og Kulturdepartementet har ønsket å signalisere med det nye bygget. Bygget har foreløpig feilet i sin fremføring av legitimitet på vegne av den sivile kunstorganisasjonen Nasjonalmuseet. Aktørene som skal fremføre legitimitet på vegne av organisasjonen i tiden fremover må aktivt arbeide med å endre denne oppfatningen. Bygget har til nå ikke gitt organisasjonen den drahjelpen de hadde håpet på i sitt arbeid med å åpne opp organisasjonen og tiltrekke seg nye publikumsgrupper. I likhet med de som forsvarer Munchmuseet mot kritikerne, peker forsvarerne av Nasjonalmuseet nye bygg på at det er for tidlig å kritisere bygget før det er ferdigstilt.⁹ Resultatet er snart klart. Om ikke

⁸ På grunn av endringer i materiale fra alabast til glass, går denne hallen nå under navnet lyshallen. <https://www.nasjonalmuseet.no/besok/visningssteder/nasjonalmuseet/> (sist besøkt 6.10.2020).

⁹ Dette synspunktet blir fremmet av arkitekten for Nasjonalmuseet, Klaus Schuwerk (Elnan, 2018a). Også fagsjef i Norske arkitekters landsforbund, Camilla Moneta (2018), fremmer lignende synspunkter. Det samme gjør arkitekt Peter Butenschøn (2018), som samtidig påpeker at der lang tradisjon både i Norge og Europa for å bygge lukkede og monumentale kulturbygg.

oppfatningen av bygget endrer seg, vil det bli en tung jobb for ledelsen ved Nasjonalmuseet å overbevise befolkningen om at de har blitt en mer åpen og inkluderende organisasjon.

Litteratur

- Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, A., Fagerlid, C., Larsen, H. & Straume, I. (red.) (2017). *Det åpne bibliotek: Forskningsbibliotek i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aabø, S. & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as a place. *Library & Information Science Research* 34(2), 138-149.
- Aabø, S., Audunson, R. & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places?. *Library & Information Science Research* 32(1), 16-26.
- Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C & Larsen, H. (2020). Introduction - physical places and virtual spaces: libraries, archives and museums in a digital age. I R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, E. Henningsen, H.-C. Hobohm, H. Larsen & T. Vold (red.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Public Spaces in a Digital Age* (1-22). Berlin: De Gruyter Saur.
- Berg, I. U. (2016). *Et nasjonalmuseum for alle? En kvalitativ studie av legitimeringsarbeid i en offentlig finansiert organisasjon*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Borud, H. (2019, 18. november). Nasjonalmuseet vil først kunne åpne i 2021. – Nå vil kunsttørken vare enda lenger, sier kritiker. *Aftenposten*.
- Brochmann, G. (2018, 5. juni). Nasjonalmuseets nybygg blir nesten ubegripelig dårlig. *Morgenbladet*.
- Brochmann, G. (2019, 17. februar). I nye Bjørvika er alt dobbelt så stort som det burde være. *Morgenbladet*.
- Butenschøn, P. (2018, 13. juni). Et forsvar for Nasjonalmuseet. *Aftenposten*.
- de Vibe, E. S. (2018, 19. juni). Det store bygget fremmer ikke byliv i gatene rundt. *Aftenposten*.
- Den Norske Opera & Ballett (2010). *Strategiplan for Den Norske Opera & Ballett 2010–2014: En årlig rullerende plan for perioden*. Oslo: Den Norske Opera & Ballett.
- Den Norske Opera & Ballett (2011). *Årsrapport 2011*. Oslo: Den Norske opera og Ballett.
- Den Norske Opera og Ballett (2017). *Årsrapport 2017*. Oslo: Den Norske Opera og Ballett.

- DiMaggio, P. & Powell, W. W. (1983). Iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review* 48(2), 147-160.
- Drefvelin, C. (2018a, 28. februar). Alabasthallen skal lyse opp Oslo – nå vet de ikke hvordan de skal lage den. *Dagbladet*.
- Drefvelin, C. (2018b, 27. juni). Kampen om Nasjonalmuseet hardner til: Beskylder hverandre for trusler. *Dagbladet*.
- Drefvelin, C. (2018c, 14. september). Arkitekten raser mot Statsbygg: - Vi er ikke prostituerte, vi er arkitekter. *Dagbladet*.
- Elnan, T. S. (2018a, 6. juni). Arkitekten bak nye Nasjonalmuseet: – Skjønner ikke hvordan det er mulig å diskutere et halvferdig bygg. *Aftenposten*.
- Elnan, T. S. (2018b, 10. juni). Nasjonalmuseet bruker store summer på sikkerhet: – Sikkerhetsgalskap, mener byplanlegger. *Aftenposten*.
- Elnan, T. S. & Henriksen, A. (2018a, 3. juni). Det nye Nasjonalmuseet på Vestbanen vekker oppsikt: – Avvisende, ignorant og introvert. *Aftenposten*.
- Elnan, T. S. & Henriksen, A. (2018b, 5. juni). Slik kan det bli liv rundt det nye Nasjonalmuseet på Vestbanen. *Aftenposten*.
- Elton, L. (2018, 6. juni). Nasjonalmuseet som symptom. *Dagsavisen*.
- Gran, A.-B. & Wedde, E. (2012). *Publikum, hvem, hva, hvorfor?* Oslo: Perduco Kultur.
- Gravklev, B. R. (2015, 28. mai). Operadirektør møter hard kritikk. *Dagsavisen*.
- Haarr, T. K. & Krogstad, A. (2011). Myten om den norske kultureliten. *Sosiologisk tidsskrift*, 19(1), 6-28.
- Henriksen, A. (2018, 14. juni). Denne løsningen sparer Nasjonalmuseet for nær 100 millioner kroner. *Aftenposten*.
- Holm, E. D. (2019, 13. mars). Erling Dokk Holm: 'Det er det ytre som teller'. *Aftenposten*.
- Hvoslef-Eide, D. (2018, 11. juni). Sikring av nye museer er nå ført ut i rent hysteri. *Aftenposten*.
- Krogstad, A. (2019). Eliten vi elsker å hate: mediekonstruerte myter om svensk og norsk kulturelite. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 60(1), 5-29.
- Larsen, H. (2014). Legitimation work in state cultural organizations. The case of Norway. *International Journal of Cultural Policy*, 20(4), 456-470.
- Larsen, H. (2016). *Performing Legitimacy: Studies in High Culture and the Public Sphere*. Cham, Palgrave Macmillan.
- Larsen, H. (2017a). Aktivering av nasjonens hukommelse: Nasjonalbiblioteket i offentligheten. I: A. Anderson, C. Fagerlid, H. Larsen & I. Straume (red.), *Det åpne bibliotek: Forskningsbibliotek i endring* (s. 51-70). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Larsen, H. (2017b). The public sphere as an arena for legitimation work: the case of cultural organizations. I F. Engelstad, H. Larsen, J. Rogstad & K. Steen-

- Johnsen (red.), *Institutional Change in the Public Sphere: Views on the Nordic Model* (s. 201-218). Berlin: De Gruyter Open.
- Lea, M. & Grønneberg, A. (2019, 23. februar). Arkitekt: - Jeg vil si at Munchmuseet suger. *Dagbladet*.
- Lien, M., Lidén, H. & Vike, H. (red.) (2001). *Likhetens paradokser: antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mangset, P. (2012). *Demokratisering av kulturen? Om sosial ulikhet i kulturbruk og kulturdeltakelse*, Notat 7/2012. Bø i Telemark: Telemarksforskning.
- Mangset, P. & Hylland, O. M. (2017). *Kulturpolitikk: organisering, legitimering og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McCormick, L. (2006). Music as social performance. I R. Eyerman & L. McCormick (red.), *Meaning, Myth, and Performance: Towards a New Cultural Sociology of the Arts* (s. 121-144). London: Routledge.
- Meld.st. 23 (2011-2012). *Visuell kunst*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Moreta, C. (2018, 13. september). Vent med den endelige dommen til alt er ferdig. *Aftenposten*.
- Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (2018). *Årsmelding for Nasjonalmuseet 2018*. Oslo: Nasjonalmuseet.
- Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design og Hovedorganisasjonen Virke (u.å.). *Nytt nasjonalmuseum: økonomiske virkninger og potensial*. Oslo: Nasjonalmuseet og Hovedorganisasjonen Virke.
- Patterson, M. (2020). Architecture as performance art. Evaluating 'iconic power' in the development of two museums. *American Journal of Cultural Sociology*, 8, 158-190, <https://doi.org/10.1057/s41290-018-00067-2>
- Røyseng, S. (2000). *Operadebatten: kampen om kulturpolitisk legitimitet*. Oslo: Norsk kulturråd.
- Sakslind, R., Skarpenes, O. & Hestholm, R. (2018). *Middelklassekulturen i Norge. En komparativ sosiologisk studie*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Sauge, B. (2019, 14. mars). Manglende kommunikasjon bidro til publikums Lambda-'sjokk'. *Aftenposten*.
- Schwencke, M. (2019a, 12. mars). Visjon vs. virkeligheten: byggene som ikke ble som på illustrasjonen. *Aftenposten*.
- Schwencke, M. (2019b, 12. mars). Føler du deg lurt av illustrasjonene? Slik har 'rendering' endret arkitekturen. *Aftenposten*.
- Schwencke, M. (2019c, 20. mars). Ser du hvilket bilde som er ekte? Slik kan man unngå et nytt Lambda-sjokk. *Aftenposten*.
- Slettholm, A. (2019, 7. mars). Munch kledd i autovern. *Aftenposten*.
- Solvang, T. M. (2018, 6. desember). Har funnet løsningen for det nye Nasjonalmuseet, *NRK*.
- St.meld. 22 (1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving*. Oslo: Kulturdepartementet.

13. Resignasjon og anerkjennelse – Jacob Sandes sosiologiske poetikk

Knut Oterholm og Kjell Ivar Skjerdingsstad

Jacob Sandes litteratur har gjennomgående Vestlandet som sosial og geografisk ramme. Settingen i alle novellene er med ett unntak («Ein tragisk trio», 1935) det vestlandske fjordlandskapet med forholdsvis karrige livsforhold betinget av fjordfiske og småskala jordbruk og husdyrhold. Sande, som levde det alt vesentlige av sitt liv i sentrum av Fredrikstad og Oslo, holdt seg i sin novellekunst til oppvekstraktene. Men, det er ikke nødvendigvis et realistisk landskap han vender tilbake til. Novellenes vestland var ikke så fattigslig som Sandes blikk tilsier (Lunden 2004, s. 111). Det er likevel skildret med en påfallende konsistens. Om den storslåtte «Eit Herrens vær» skriver Atle Kittang at med

...tydelege etterklanger frå den seine Hamsuns mest pessimistiske bøker skildrar Sande her den gråsvarte monotonien utan von som gir grobunn for den religiøse sjukdomen: fattigdom og elende, giddasløyse blant menn og slit blant kvinner, formangel og sveltføring kvar vår, eit tilvære i evig meiningsløyse. Den religiøse vekkinga er ein direkte verknad av dette (Kittang, 2006 s. 369).

Kittangs presise og maleriske parafrase kunne like gjerne hatt hele Sandes litterære prosaunivers som objekt: I novellen «Opprør» som er vårt hovedfokus, har ei hel bygd gitt opp. Alt er håpløst i dette nådeløse og burleske portrettet av kollektiv resignasjon. I «Eit herrens vær», som vi kommer tilbake til mot slutten, er særlig mannfolka forvandlet til passive tilskuere til sin egen skjebne, dei «glantar tomt og gapande framfor seg» (2006, s. 161) Håpløshet, avmakt og resignasjon, ringeakt og selvforakt, men også de mislykkede kampene for anerkjennelse og respekt er gjennomgående i Sandes tekster. Under disse motivene finnes spørsmål knyttet til menneskelig og sosial utvikling som i sin tur, hos Sande, leder til spørsmålet om hvorfor forsøkene på å komme ut av håpløsheten for den enkelte og kollektivet likevel ikke fører fram.

Flere andre som har skrevet om Sande har antydnet svar på disse spørsmålene. For Eldrid Lunden greier ikke idealisten Tuft i «Opprør» å dele sin innsikt med de mange kunnskapsløse. Mer overordnet retter det oppmerksomheten mot Tufts og idealistens manglende selvinnsikt (Lunden, 2004 s.113). Kittang (2006) er inne på et annet svar når han diskuterer fluktmotivet hos Sande: Alle former for flukt, om det er evna til å mentalt gå inn i naturen, alkoholrusen eller den religiøse ekstasen, har to ting til felles: De innebærer en bevegelse bort fra «den menneskeverda der alle trugande skilnader, alt sakn og all mangel har sin grunn. Og som alle former for flukt, varer den berre ei stund» (Kittang, 2007, s. 364). Som ilden i bokbålet, raseriet og rusen, eller den religiøse og fysiske ekstasen så brenner den ut. Den som flykter unngår å håndtere problemene, og flukten fører derfor heller ikke til endring.

I vår lesing er det grunnleggende problemet at verken den politiske opprøreren, vekkelsespredikanten eller flokkene de snakker til har et språk som gjør dem i stand til å artikulere sine egne erfaringer på en måte som anerkjenner egen eller andres subjektivitet fullt ut. Deres appeller berører, men de sier ikke noe om *hvordan* situasjonen kan bli bedre, utover å opphisse til raseri eller ekstase. Det er etter vårt syn også en relevant inngang til å forstå mer av Sandes prosjekt, eller med våre ord sosiologiske poetikk; den underliggende konsekvensen i hvordan blikket på det sosiale blir artikulert av poeten Sande.

Spørsmålet om Sandes litterære prosjekt reises først av Lunden (2004). Hun er motivert av resepsjonens overdrevne fokus på den sosialt engasjerte dikteren. Det «[a]t sosialt engasjement, i vanlig meining, ikkje er det sentrale hos Sande, kan t.d. tittelen på den første novellesamlinga hans *Straumar i djupet* (1935) vera eit indisium på» (s. 112). Hun underbygger med at «dei undertrykte står ikkje på noko tidspunkt fram som interessante enkeltindivid med appell til lesarens empati.» (s. 117) For henne er det avgjørende at Sande står i en særegen sosial og kulturell, politisk og økonomisk mellomposisjon: Han opplevde seg selv verken som hørende til i Vestlandsbygdene, eller som en hovedstadsintellektuell, verken som forfatter eller lektor. En viktig forutsetning for forfatterskapet er at han var «tokulturell» (s. 111). Den psykologiske og eksistensielle usikkerheten den forutsetningen fører med seg, gir grunnlaget for det hun mener er hans litterære

prosjekt; å synliggjøre hvor sårbar selvfølelsen er, og hvor avhengig man er av å kunne leve i pakt med den (s. 114, s. 122). Hvor Lunden altså vender oppmerksomheten fra resepsjonens overdrevne vektlegging av Sandes sosiale engasjement, vil vi med hennes fine lesning som utgangspunkt, vende blikket noe tilbake mot det sosiale. Der Lundens blikk primært er psykologisk, utdyper og nyanserer vi med en sosiologisk forståelse som i større grad vektlegger hvordan *selvfølelse* handler om å bli anerkjent av andre (Honneth, 2019). Og det er det som er vår inngang her – en situasjon hvor et helt samfunn har gitt opp, og hvor resignasjonen så å si har tatt selvfølelsens plass.

Resignasjon, anerkjennelse og selvfølelse

Resignasjon impliserer fall, og kanskje handler det dypest sett om fallet fra det å være noen, et subjekt, til å bli anonym både for andre og seg selv. Den som resignerer, har vært et bedre sted, men har gitt det opp eller innsett at videre strid er formålsløst. I sin latinske opprinnelse henger begrepet sammen med å ta bort seglet eller signaturen fra noe¹. Å resignere er dermed forbundet med å ta vekk det som identifiserer det unike, slette navnetrekket. Den som resignerer har tapt seg selv og sin verdighet. Den resignerte finner ikke lenger anerkjennelse verken hos andre eller hos seg selv.

I dagligtalen har anerkjennelse en betydning i retning av å «erkjenne noe som gyldig» eller godta en eksistens som lovlig og akseptere legitimitet². En viktig betydning i vår sammenheng er at en blir akseptert som et selvstendig handlende subjekt. For den tyske sosiologen Axel Honneth, som vi støtter oss til her, har anerkjennelsen et intersubjektivt grunnlag: Jeget og jegets bevissthet om seg selv blir til i møte med andre og i interaksjon med omgivelsene, jeget har derfor også et grunnleggende begjær etter å bli bekreftet som selvstendig individ. Slik sett er anerkjennelse noe eksistensen avhenger av. I ytterste konsekvens blir anerkjennelsens motsetning tingliggjøring; å behandle følelser, tanker, andre mennesker og ting betraktende og distansert som om de er løsrevet fra ens egen interaksjon med omgivelsene.

¹ Kilde: Norsk akademis ordbok – www.noab.no

² Kilde: Norsk akademis ordbok – www.noab.no

Anerkjennelse er derfor også avgjørende for å utvikle *selvfølelse* – et begrep som for oss favner så bredt som å oppleve menneskeverd. Som sosiologisk begrep, mer enn psykologisk, kan vi med Honneth si at utviklingen av selvfølelse skjer gjennom en strid om anerkjennelse som også utgjør individets dannelsesprosess (Fjørtoft, 2015, s. 25; Strand, 2019, s. 10). For Honneth rommer selvfølelsen tre aspekter som avhenger av hverandre: 1) selvtillit, 2) selvrespekt og 3) selvaktelse.

1) *Selvtillit*, utvikles først og fremst i den private sfære. I familie, kjærlighet og vennskap kan en gi og motta følelsesmessig oppmerksomhet og dermed utvikle grunnleggende selvtillit. Det er her grunnlaget for evnen til en affektiv anerkjennende holdning legges – eller avlæres. (Honneth, 2008, s. 104-116) Denne grunnholdningen, som altså handler om å bli sett så vel som å kunne se, er slik sett nødvendig for å kunne utvikle selvrespekt som igjen involverer kognitiv respekt og sosial integritet.

2) *Selvrespekt* dannes ved å bli behandlet som autonomt og likeverdig menneske på linje med andre «gennem anerkendelse av subjektets formelle evne til autonome moralske handlinger» (Willig, 2006, s. 12). Selvrespekten har utgangspunkt i anerkjennelse av det universelle; i de egenskapene vi alle har felles og som er gitt oss qua subjekter i den rettslige og statlige orden, gitt at vi holder oss innenfor denne orden. Det handler om å bevare sin autonomi, og si et selvstendig ja eller nei i de ulike transaksjonene en har med andre mennesker. Det kan dreie seg om å bytte eller utveksle meninger, kunnskaper, varer, penger eller ferdigheter, om å ha en rettmessig posisjon i samfunnet. Selvrespekten har derfor en sterk kognitiv komponent, det handler om selvinnsikt, kunnskap og kontekst. (Honneth, 2008)

3) *Selvaktelse* handler om å produsere, gjøre eller si noe som blir ansett og vurdert som verdifullt av andre og slik bli anerkjent også som individ. Selvrespekten kan ikke universalisere alle «ferdigheter og egenskaper som skiller» mennesker. «En person kan nemlig bare føle seg «verdifull» hvis den vet at den anerkjennes for prestasjoner som den nettopp ikke deler med andre» (Honneth, 2008, s. 134) Utgangspunktet er da ikke hvilken livsførsel som anses som etisk tillatt, men ferdighetene individet har utviklet gjennom sin unike livshistorie. Det forutsetter igjen «en livssammenheng der deltakernes «verdifellskap» er bestemt av

at de «orienterer seg mot et felles mål» (Honneth, 2008, s. 131). Samlet sett står anerkjennelsen her i tydelig kontrast til resignasjonen, slik den er utlagt over, som nettopp fører til tap av autonomi, mulighet til å svare og gi respons.

Ifølge Honneth er ingen av de tre aspektene ved anerkjennelse tilstrekkelige for å utvikle selvfølelse. Men selv om de er dypt integrerte, er den affektive anerkjennelsen som har sitt opphav i intimsfæren likevel mest sentral.

Anerkjennelse av andre, også på de øvrige samfunnsområder og livssfærer, forutsetter at man lar seg bli følelsesmessig berørt, eller har medfølelse med andre. Slik anerkjennelse forutsetter at bekreftelsen oppleves som erfart av den andre og for eksempel ikke slik den kan komme til uttrykk som en mekanisk påstand. For Honneth er anerkjennelse altså en ontologisk størrelse, ikke en etisk eller politisk: Vår primære måte å være i verden på er «en bekreftende eksistensielt farget omsorgsholdning» (Honneth, 2019, s. 60). Å anerkjenne andre er ikke først og fremst et spørsmål om å handle rett eller akseptere andre, men om å ta innover seg andres eksistens som del av sin egen væren. Det motsatte av en slik holdning er likegyldighet, blindhet eller uvitenhet (Haber, 2007, s. 161).

Hos Sande ser vi at det politiske opprøret og den religiøse veknelsen er arenaer som gir individene i et samfunn opplevelsen av å bli *anerkjent*. I vår analyse av novellene undersøker vi hvordan opplevelsen av anerkjennelse ikke er tilstrekkelig for å ta tilbake selvfølelsen. Sagt på en annen måte: Bevegelsen gjennom anerkjennelsens tre aspekter selvtillit, selvrespekt og selvaktelse fullbyrdes ikke.

«Opprør»

Selv om forholdet mellom sosial resignasjon og sosialt opprør er sentralt i mange tekster hos Sande, er det kanskje aldri så skarpt artikulert som i hans aller første novelle «Opprør» (1935) Eldrid Lunden karakteriserer den som noe av det mest «ideologiske», «litterære» og «konstruerte» Sande skrev (2004, s. 112). Novellen og motivet peker seg ut som et upolert, skarpt og derfor godt utgangspunkt for å undersøke spørsmålet som opptar oss her: hvorfor det som er et legitimt opprør mot en fattigdom som tar bort menneskeverd og blokkerer for utvikling av selvfølelse, mislykkes.

Kring midten av fyrre hundreåret budde på Leiknes i Bergens stift ein kjøpmann som ropte seg Joachim W. Spørckel. Han kom flyttande hit frå Bergen på ei stor jakt, sette seg opp sjøhus og krambu i Leiknesvika, og tok til å handle med bøndene. Det var ein hard og kald mann som saug småfolk ut med åger og dyre renter, og dreiv sine krav inn til siste skilling. Han var einaste handelsmann på lang lei, og då han fyrst på sekstiåra fekk skjenkerett på øl og brennevin, rådde han over bøndene som sjølv han ville. (Sande, 2006, s. 7)

Som i krøniken angir anslaget tid og sted. Her er vi midt på 1800-tallet.

Fortellingen begynner ikke med bygda og folket som allerede bor der, fjordbønder og fjellbønder. I stedet er det landnåmsmannens erobring av landet og folket med at han fører inn en ny tid hvor varer kjøpes og selges heller enn å byttes, som får markere begynnelsen. Men der folket, som det videre heter, fram til da har berga seg på et vis i sin fattigdom, så blir de nå gjennom skyld bundet til ham. De går fra å være fattige, men selveiende, til å bli gjeldsslaver. I utgangspunktet er folket «sterkt og friskt i rota» (s.8), men med den nye, kapitalstyrte tiden Spørckel fører med seg så mister de all motstandskraft: «Ingen såg utveg og von i uføret, og folk vart late og likesæle. Gardsdrifta forfall, båtane rotne opp utan tilsyn, og den fredelege bygda låg og vantrevst i svir og ulivnad» (s. 8) Slik peker Sande allerede innledningsvis ut resignasjonen og håpløsheten som grunntilstanden i bygda.

At Sande velger å begynne sin fortelling med Spørckel, som om det er han den handler om, understreker finurlig og effektivt også på det narrative nivået hvor prisgitt bygda og menneskene der er hans forgodtbefinnende. For bygda slik vi møter den gjennom Sandes blick er med ett unntak nærmest bebodd av zombier. Folket er late og likegyldige, «halvsvolt og sveltihel var vilkåra dei hadde å velje i millom» (s. 8), ungene er fillete og utsulta, kjerringa «skinnmager og tannlaus» (s. 8) og både barn og dyr «visna vekk». (s. 10) «Dagslyset rann kaldt og skjjerande inn gjennom spikte glas, og nækte den grå og vonlause armod.» (s. 8). Mennene har bare alkoholen å trøste seg med, kvinnene har det verre, de ser bare «kald uhygge og endelaus armod» (s. 11).

Sosiologen Sande framhever to faktorer som bestemmende for utviklingen. Den første er at handelsmannen slår seg ned på brygga og dermed blokkerer den tidligere handelsforbindelsen som bygda har hatt med byen. Den nye økonomien er ikke som den gamle der de var selvberga i sitt naturalhushold. «Dei levde av

det dei avla på gardane sine, og kvar haust rodde dei sine 20 dryge sjømil til Bergen med avdråtten sin og tok heimatt det vesle dei trengde av gryn og mjølvarer.» (s. 7). Det betyr ikke bare at han monopoliserer handelen, men også begrenser tilgangen til informasjon og dermed kunnskap og menneskelig utvikling. Med handelsmannens inntog stopper bøndenes kontakt med omverdenen: det ble «slutt med byferdene» (s. 7).

Den andre faktoren er alkoholen: «[D]å brennevinet kom til bygda, vart dei mergstolne *innanfrå*, og misste all motstandskraft [...] og hadde dei ein skilling, so gjekk han på skjenkestova» (s. 8). Med skjenkestua øker Spørckels velstand omvendt proporsjonalt med folkets fattigdom. Brennevin kjøpt på krita forsterker bøndenes økonomiske avhengighet, men også kunnskapsgapet mellom dem som har tilgang til informasjon og dem som ikke har det. Alkoholen gjør dem så og si ute av stand til å se inn i, og dermed kunne erkjenne, seg selv. Handelsmannen injiserer smittestoffet i folket for å lamme det og slik kunne kontrollere dem og gjøre dem til redskaper for egen vinning.

På den ene sida stenger den nye økonomien bygda mot omverden, på den andre sida stenger alkoholen hver og en av for seg selv. Vi ser altså en dobbel avstenging fra det intersubjektive grunnlaget som mennesket trenger for å skape seg selv: dialogen med andre og dialogen med seg selv. Når maktstrukturene internaliseres i den enkelte, kan de avleses som resignasjon, eller som Kittang ville si, som flukt (Kittang, 2006, s. 364).

Den fremmedes appell – anerkjennelse som berøring

Hos Sande er det sosiale opprøret et svar på samfunnets indre tilstand, men det er også avhengig av ytre impulser for å løses ut. På et vis skildres opprørets frambrudd som noe nesten lovbundet eller skjebnebestemt: Etter fire innledende sider som skildrer «kald uhygge og endelaus armod», kommer en åpen linje i teksten, og så setningen: «Det var i påskehelga, det store hungersåret 1864. Karane var komne att frå fisket, og låg og sov rusen ut, redde for å vakne att» (Sande, 2006, s. 11). De første to orda (preteritum) etter pausen i teksten, varsler det uhørte, bærer bud om at noe skal eller *må* skje. Bruken av preteritumsformen av «å være» i motsetning til for eksempel av «å hende» indikerer at dette bare

kommer over bygda uten at noen handlende instans griper inn utover tiden selv, som om dette bare er en ubønnhørlig del av historiens gang. Samtidig markerer de to åpningsorda med sin forsiktige påkalling av eventyret noe gjentakende, og gir derfor også et forvarsel om at revolten er forbigående og at folket vil falle tilbake i resignasjon. Noe skjer likevel, noe gjør at resignasjonens forbannelse i det minste for en stund brytes. Typisk for Sande skjer det ved at en fremmed ankommer og oppildner:

Å sjå til var han halvt bymann, og halvt bonde. Han var svartklædd, myrkleitt og mager, og augo var skinande kolsvarte [...] Røysta var klår og kvass, og når han tala gjekk orda til marg og bein. I sin ungdom hadde han vore religiøs, og stått Hans Nielsen Hauge nær. Sidan hadde han kome med i flokken til Marcus Thrane, og hadde sete på tukthus i over eit år. Han var fylt av ei varm og brennande medkjensle for alle fattige og undertrykte, og eit villt og uslökkjande hat mot alle som trælka og saug dei ut. (s. 11).

Benjamin Tuft er fylt av varm og brennende medfølelse, men drives også av et brennende hat. Han berører de han snakker til affektivt og sanselig. Stemmen hans er kvass og når *inn*.

At Tuft ankommer i påska med de konnotasjoner til fornyelse og håp som det gir, men også på selve langfredagen som er den dagen alt er mørkest, understreker det tvetydige ved skikkelsen. Han er, i forlengelsen av hvordan Lunden karakteriserer Sandes doble identitet, ikke verken eller, men både og. Med bånd til Haugianerne og Thranes arbeiderbevegelse så vel som til Kristus – han er fylt av medfølelse og kommer først med håp, så med lidelse – bryter han inn i den kjeden av mørke og ressentiment som omgir folket.

Med sin tokulturelle identitet, han er både en av dem og ikke, snakker den fremmede fra et annet sted enn resignasjonens:

Han tala som ein av dei sjøelve, men det var ei kraft og glod i orda hans som reiv alle med. No fyrst fekk dei augo opp for sin eigen stilling i all si vonløyse, og no fyrst såg dei opphavet til tilstanden klårt for seg. Mange kom på gråten over si eiga naud og vanmakt, men dei fleste sat og stirde myrkt framfor seg, og ruga over sitt hat og si hemnlyst. Og brått var det som talaren forstod dei, og kom deira eigne tankar i tilmøtes på halvvegen. – Dei hadde inga von om hjelp utanfrå, sa han Samfundet var fienden, og hadde dømt dei til undergang. Det det no gjaldt, var sjøelve livet, og dei hadde kje berre rett, men også plikt, til å sette seg til motverje. (s. 12).

I situasjonen der Tuft snakker til flokken finnes en intimitet som treffer. Gjennom sin appell anerkjenner han folket, og åpner for en forvandling til handlende subjekter gjennom ord «som reiv alle med» (s. 12). Han tenner en glød og et hat som folket nettopp kommer til å «ruge» over. Han anerkjenner dem på det affektive (ontologiske) nivået. Dernest indikerer appellen en begynnende forhandling av identitet. Ikke bare blir folket sett utenfra av en fremmed, men også av seg selv utenfra. Ved å snakke som en av *dem* skaper Tuft rom for et levende, fremforhandlet (intersubjektivt) jeg som ikke er underlagt resignasjonen og tingliggjøringens objektiverende måte å forholde seg til seg selv og andre på. Når han kommer tankene deres halvt i møte, *åpnes* for å kunne erkjenne den andres perspektiv.

Gjennom sin tale setter Tuft folket i kontakt med (får dem til å gjenkjenne) deres egne «friske røtter» og gir dem dermed mulighet for å komme videre. En slik forvandling fra resignasjon, til i alle fall håp om deltakelse, er mulig fordi Tuft snakker som en av dem, men også som en fremmed. Slik novellen kommer til å utvikle seg, innløses likevel ikke en slik mulighet for å forlate resignasjonen. Om Tuft berører sine tilhørere synes han likevel ikke i stand til å gi dem et språk som kan svare til og gi retning til det akutte behovet for endring som hans appell har igangsatt. Tufts appell speiler deres egen nød, tenner et håp, men sier ingenting om (forestiller seg ikke) hvordan håpet om en annen framtid ser ut. De røres over å se sin egen nød, men forblir uten et språk som kan gjøre det mulig å respektere seg selv – slik respektere bokstavelig talt betyr å se tilbake på seg selv fra et annet sted. Her er det snarere som om den som ser blir borte i sitt eget speilbilde. Slik gir appellen grunnlag for en nærmest narsissistisk forførelse av og i egen elendighet.

I sin lesning av myten om Narcissus skriver Carl Johan Malmberg at Narcissus' problem ikke er selvforelskelsen, men at han ikke har noe språk som gjør ham i stand til å eie bildet av seg selv. «Man måste ha fått ordet i gåva av någon som sagt: *Detta är du.*» (2005, s. 85) Kanskje er noe av problemet her at selv om Tuft nok erkjenner at bygda ikke har de allmenne retter som utviklingen av selvrespekt krever, så anerkjenner han ikke på noe punkt individene slik utviklingen av selvaktelse fordrer. Han lar seg ikke informere av de de presumtivt

mindre vitende enn ham selv. Han snakker ned til dem, slik det ligger implisitt i Lundens lesning av han som idealist, fra et sted høyere oppe – appellerer til plikten. De hadde «også plikt, til å sette seg til motverje.» (Sande, 2006, s. 12).

Ved å snakke om plikten viser Tuft at ulikheten ikke er et åk de må leve under. Problemet er at han får dem til å se hva de opplever, men ikke viser noen farbar veg ut: Samfunnet er fienden, ingen vil komme utenfra og hjelpe, men hva kommer i stedet? Den striden som det krever å tre ut av det affektive og virkelig se og erkjenne den andre slik utviklingen av selvaktelse fordrer, fullføres ikke: De «ruga over sitt hat og si hemnlyst» (s. 12).

Tuft snakker nok for en del som en av dem, men han har aldri, i hvert fall ikke slik Sande lar oss bli kjent med retorikken hans, gjennomlevd det folket gjennomlever. Tuft åpenbarer nok erfaringer av ringeakt som folket ikke har sett, som de har naturalisert/internalisert eller gitt opp å gjøre noe med. Men de forblir uten en forståelsesramme som kunne gjort det mulig å tolke disse erfaringene «som typiske nøkkelopplevelser slik at de kan inngå som handlingsledende motiver i det kollektive kravet om utvidete anerkjennelsesrelasjoner» (Honneth, 2008, s. 170-171). En videre utvikling av selvfølelsen mot selvrespekt – kognitiv respekt og sosiale integritet – hadde krevd at Tuft også hørte etter hva bygda hadde å si, han nøyer seg imidlertid med å peke og se. Kanskje kunne en si at folket i for stor grad, på dette stadiet, blir overlatt til seg selv i den betydning at de heller ikke *lyttes* til. Tuft er ikke en som gir noe rom for andre til å artikulere sine erfaringer. Når Tuft sier at det ikke finnes «von om hjelp utanfrå» blir utsagnet ett som også favner han selv.

Bokbålet – selvtillit uten språk

Kjennetegnet ved anerkjennelsens affektive aspekt er at det er ikke-epistemisk. Det innebærer at også negative og destruktive følelser kan gi erfaring av anerkjennelse (Honneth, 2019). Det er da også hat og raseri Tufts tale først og fremst vekker. I første omgang lykkes han med å stagge kreftene han har satt i sving. De bestemmer seg alle for å vente med å oppsøke Spørckel til midnatt andre påskedag. Kanskje er det også en slags religiøs fintfølelse som gjør at Sande sin versjon av åsgårdsreia venter til andre påskenatt; for det er noe rituelt

og nesten satanisk i måten hele bygda samler seg forventningsfullt – «Ein såg det best på ungane. Dei store, vassblå augo lyste av spaning i dei tunne, bleike andleta» (s. 13) – i et underlig opptog med 15 hester mens det er «månemyrkt og overskya [...] Andleta deira var som læste i fast og ubøyjeleg vilje. Dei var ein flokk lagnadsridne som har fått ein dom å fullbyrde, og var tenkt å setje han i verk utan omsyn.» (s. 13).

Opptoget beveger seg langsomt, og selv om kjøpmannen når de ankommer handelsstedet får et par slag over nakken så holdes raseri og drifter ennå tilbake. Spørckel passes på, brennevinskjelleren blokkeres og flokken respekter det. Når de bryter seg inn i kontoret til handelsmannen er flokken ennå disiplinert og det er en viss rasjonalitet i at de brenner opp all dokumentasjonen på gjeld og forholdet mellom undertrykker og undertrykt i det som er et slags bokbål. Det er Tuft selv som setter bålet i gang, det er han som tenner gnisten. Han bærer

...alle bøker og protokollar ut på tunet. Det var fleire fang av dei, og alle var dei fullskrivne med namn og tal frå perm til perm. Dei gjorde opp ein stor eld midt på tunet, og Benjamin Tuft slengde bøkene på varmen, ei for ei. Ålmugen stod tett samla kring elden, og såg korleis papiret krulla seg saman og loga opp som turr halm. Og det var som dei voks der dei stod, og rette seg i ryggen for kvar bok som brann. Andleta deira klårna, og det audmjuke og underkuva draget kvarv. Det var som dei såg si eiga naud og armod gå opp i logar, so dei atter kunne kjenne seg som frie menn (s.15).

Stort tydeligere kan ikke folkets oppdagelse av å være tingliggjort uttrykkes. Protokollene kategoriserer og dokumenterer, er nedtegnelser over hva den enkelte skylder, hvor hun hører til, hva hun har av forpliktelser. De manifesterer regler som folket i dette tilfelle ikke selv har noen innflytelse over. I protokollene eksisterer den enkelte som skyldner, som avhengig objekt, som tall i et regnskap. Protokollene er, som Michel Foucault skriver, redskaper til å disiplinere og holde orden på folk, men de er også nettopp bilder av mennesker redusert til ting (1994). Å se disse «bildene» av seg selv som så sterkt har bestemt og redusert tilværelsen brenne opp og bli borte, gjør det mulig for de enkelte å oppdage at de har et eget ansikt. Dikteren Sande viser i sitt poetiske bilde at i lyset fra bokbålet klarer ansiktene gradvis, sosiologen konkluderer med at de ser fattigdommen gå opp i røyk og dermed trer fram for hverandre som subjekter. Når bøkene brenner,

ser flokken verden og seg selv på en ny måte og de får nye krefter. Igjen er det som om de nærmer seg en forståelse, de aner sin egen subjektivitet og er på veg mot selvaktelse, men heller ikke nå løper prosessen til ende. I bålet ser flokken nok et bilde av seg selv forsvinne, protokollen, masken som Spørckel har skjult ansiktene deres bak brenner opp, men det enestående i hvert ansikt får verken bygdefolket eller vi som leser øye på. Heller ikke på dette punktet åpnes for den individuelle anerkjennelsen av det unike i hver enkelt som selvaktelsen fordrer. Handlekraften og det høyst forståelige opprøret som den løses inn i, vender seg også nå til sist mot dem selv.

Bålbrenningen har sin parallell i Tufts tale – men nettopp fordi den ikke kun er verbal (appell) oversettes ordene til handling via eksempelets makt. Det er Tuft som kaster den første protokollen på ilden. Han starter det hele. Volden bringes nærmere når tingliggjøringen de har vært utsatt for blottlegges, men enda mer ved transponeringen fra appell til eksempel. Bålet markerer deres begynnende oppvåkning og at disiplinen blir borte: Flokken er nok i ferd med å våkne, men de ser ikke klart verken noen vei eller mål utover ødeleggelse og raseri, noe som åpner for barbariet. Når de ser inn i bålet og gjennom ilden, ser de nærmest som i en drøm eller visjon. Sånn tennes håpet, men bare som et uklart forlokkende skimmer som motiverer til videre handling, men uten at veien anvises.

Bokbålet har også en pendant i avvisningen av lensmannen som jages vekk av den overmodige hopen. Hans primære attributt er loven – «ei stor bok med forgyllt krone på» (Sande, 2006, s. 16) som han holder opp foran seg som en prest, men også som skjold og våpen. Han leser opprørsloven igjen og igjen, men tredje gangen overøses han ikke bare av sand og grus fra småungene, men av rop og skrik. Denne gangen brennes ikke loven som protokollene også er et uttrykk for, men den stilnes i støy. Enda et aspekt ved Loven er satt til side, men her avvises også det undertrykkende og fremmedgjørende språket som tilhører makten. Problemet er at det ikke kommer noe annet og nytt språk i stedet for den måten loven tross alt, om enn undertrykkende, regulerer forholdet mellom mennesker og til autoritet på. Med den kristne horisonten Sande skriver mot blir parallellen mellom Bibelens Jesus og Tufts idealistiske posisjoner interessant. Tuft tilbyr ingen ny måte å ordne verden på, han kommer ikke som Jesus med noen ny lov

eller visjon. «Dere har hørt det er sagt, men jeg sier dere». Mangelen på en ny orden eller et nytt mentalt eller politisk kart å orientere seg etter bereder slik grunnen for at opprøret ytterligere eskalerer og legger både handelsstedet og opprørerne selv i ruin. Slik sett er ikke problemet bare at Tuft er idealist, men dels at han ikke er en realist, ikke en praktiker som tar inn over seg erfaringene også til de han snakker til og med, dels at han ikke er idealist nok, han mangler profetens visjonære blikk for å utmeisle «en ny himmel og en ny jord».

Vi skal ikke her analysere opprørets art og gang utover at det eskalerer inn i det groteske og dionysiske. Vi vil imidlertid trekke fram bestialitetens høydepunkt fordi scenen underbygger vårt hovedpoeng her. Etter at lensmannen «steines» symbolsk ved at selv guttungene jager han med en «haglskur av sand og stein» (s. 16), så er turen kommet til Spørckels forhatte følgesvenn; hunden flokken bare kaller Develen.

Der hadde gutungane fått tak i develen. Folk slengde det dei hadde millom nevane, og strøymde ut på tunet. Dei hadde funne han under fjøstrevet, og kom berande med han etter nakkeskinnet. Han kvinka og kvein og vrei seg, og augo lyste i dødsredsel. Straks etter var han kringsett av ein vill og dansande hop, som brann i fingrane etter å stille sitt hat og si hemnlyst. Somme banna og somme skreik og alle slost dei om å kome til med nevane sine. Til slutt vart dei samde om ein døds måte alle kunne få del i, og før Benjamin Tuft fekk hindre det, var myrdinga i full sving (s. 17).

Her boltrer Sande seg i å utlevere det umenneskelige i måten «beistet» tas av dage på (s. 17) i en talende barokk stil. Mest påfallende er likevel hvordan villskapen i den primitive ringdansen der alle er fullstendig i sine drifters vold, settes på pause: Fra banning og neveslissing i en setning forhandler flokken tilsynelatende saklig om hvilken døds måte som er best egnet i den neste. Men ikke bare det, de blir også enige. De framforhandler en løsning på en sak som i sin natur knapt lar seg forsvare etisk eller moralsk. At selve samtalen i novellen forblir usagt, kan leses som at her mangler et reflektert felles verdigrunnlag som de forhandlende kan stå inne for og respektere seg selv og hverandre i. Samtalen må ha hatt en egen fornuftsmessig logikk fordi det konkluderes med at «til slutt vart dei samde», men den kan ikke gjengis fordi det moralske grunnlaget enten ikke finnes eller bare ikke tåler dagens lys. Flokken mangler et språk som gjør dem i stand til å se

konsekvensene av det de beslutter å gjøre. Å nå selvrespekt fordrer et slikt språk som gir grunnlag for anerkjennelse av den enkeltes individualitet. I så måte er det verdt å minne om Lundens påpekning av at karakteren i novellene ikke står fram som enkeltindivider leseren kan ha medfølelse med (2004, s. 117).

Uten selvrespekt og selvaktelse

I lynsjingen slik den skildres som en primitiv handling av hevnløst og ondskap er det som om håpet om å utvikle selvtillit og dernest selvrespekt og selvaktelse forsvinner. Det er nærliggende å se dette i lys av at det formidlende leddet som trengs for å oversette det emosjonelle til forståelse, språk og handling mangler: oversette opplevelse til erfaring. Opprørerne har ennå ikke falt tilbake i resignasjonen, men inn i retningsløs handlekraft. Her er nok selvtillit, men kanskje ikke så mye av verken selvrespekt eller selvaktelse.

I det som var en storgård blir det bare en ruin igjen, a waste-land. Igjen ser vi det hele med poetens blikk. «Dei store husa steig fram or halvdimma, grå og audslege, og fillete gardiner hekk og blakra gjennom spikte glas» (Sande 2006, s. 23). På morgenkvisten kommer lensmannen tilbake med nye styrker i fire båter. Benjamin Tuft går dem i møte og hans håndlanger Gabriel Kvia stabber etter, de settes i håndjern og når det går for sent med den siste så slår «dei han i koll» og drar «han etter seg som ein sloe» (s. 24). Også resten av flokken våkner til liv, men evner ikke å rømme, de gir seg som en flokk krøtter til «å renne rundt i ørskje uten mål» (s. 24) så de lett lar seg fange og lempe ned iskjelleren. «Hustrand og skjelvande låg dei der og kava i ørska og visste ikkje kvar dei var.» (s. 24). Langsomt går det opp for dem hva de har vært med på, men – «det verste kunne dei ikkje minnast. Dei sat her med blod på nevene sine. Korleis var det komme der? Den eine spurde den andre, men ingen kunne svare.» (s. 24). Det er interessant at det er først nå under den gryende erkjennelsen av hva de har vært med på, Sande gir et par av mennene i flokken navn, «Anders Klomset» og «Søren Teigen». Flokken *forstår* imidlertid ikke. De begynner nok å se hverandre, men erkjenner ikke det de har gjort og er heller ikke i nærheten av å ta ansvar. Idet en flik av begynnende selverkjennelse viser seg, stenges muligheten av. For, ut av den ørkesløse grublinga uten retning stiger bare det fortelleren omtaler som det

ene ordet, navnet Benjamin Tuft. De gjentar det for seg selv og hverandre uten at deres ord går utover mumlingen eller får form:

Dei tok ordet oppatt for seg sjølv, sårt og hatefullt som ei hjelpelaus murring. Kva slags kar var han i grunnen, og kvar var han no? [...] Men kva slags kar var han i grunnen? Dei mintest augo hans. Det var ikkje menneskeaugo. Var han kanskje ei vond ånd som var utsend for å føre fattige folk i forderv, og so drog seg tilbake til sitt opphav når det var gjort? (s. 25).

Blikket på folket er ironisk og tidvis sarkastisk, men også hjelpeløsheten ses. Evnen til selverkjennelse er fraværende og den potensielle selvinnsikten erstattes av total uvitenhet når han som tente håpet demoniseres og pålegges all skyld som syndebukk. Mengden «murrer», det samme spørsmålet om hvem Tuft var gjentas ikke bare uten at det gis noe vettug svar, men uten noen form for refleksjon foruten at det rettes mot ham, og ikke grunnene til deres egen elendighet. De umenneskeliggjør han også på flere måter. Tuft fratras navnet og formen, men også blikket og dermed sjelen. De som «tenker» er imidlertid, må vi minne oss om, nettopp hjelpeløse i Sandes blick. De hater nok, men er også såra, og dobbelt skuffa etter å ha kjent og mistet håpet. Det er framfor noe tankeløsheten Sande fokuserer. Her «murrer» flokken sårt, tidligere hørte vi at de «ruga» over hatet sitt. Bygda faller tilbake i håpløsheten – «folket fekk ein knekk dei aldri vann over. Fedrene hadde berre ein einaste arv å overlata sine etterkommarar: fattigdommen med sine trufaste skuggar» (s. 25). Selv om dette er novellens siste ord og selv om det er vanskelig å ikke se dem som uttrykk for en slags moralsk slutning fra forfatterens om at opprør og vold aldri skal lønne seg, så er det også et innslag her av noe annet, et annet modus. For på siste side, i det som fortøner seg som et innskudd, så faller novellen på et vis tilbake til krøniken som den begynte med å bryte ut av. Nå gir Sande seg tid til å oppsummere skjebnen til de involverte i det som i all hovedsak er et nøkternt og kunne vi for å dra litt i det si; sosiologisk språk.

Ein lang og seig rettargang tok til, og seint på våren fall dommen. Benjamin Tuft og Gabriel Kvia vart retta på Bergenhus barsokdag same hausten. Den fyrste var dømd som opphavsmann og førar for oppreistet. Den andre vart kjendt skuldig i to mord: Kjøpmann Spørckel, som lensmannen hadde funne i sengja, og guten frå Rindane som fekk skotet i bringa. Dei andre Rindingane vart dømde til tukthus eller vatn og brød etter som vitneprova falt. (s. 25).

Når Sande i novellens nest siste ord gir språket tilbake til krøniken så overgir han det også til Loven: Det er øvrighetenes lov i det klassesdelte samfunnet, de som vinner historien, som taler her. Novellen eller fortellingen har vist seg for oss, den steg så å si opp av krøniken og historiens lovmessige gang, fortalte om et opprør som en novellistisk uhørt begivenhet, for så å falle tilbake til den. Vi har fått fortellingen, og den steig fram slik volven gjør med sine ord i Voluspå, og den synker tilbake slik volven og hennes ord gjør. I Voluspå ender det ikke med ragnarok, men med at Volven ser en ny jord og en ny himmel komme. Hos Sande er det verken ragnarok eller håp. . Vi er bare tilbake i den samme resignerte grunntilstanden. «Det var tungt for dei som laut reise, og verre for dei som sat att» (s. 25). Sånn slutter fortellingen med at den sosiale resignasjonen som fremstilles i begynnelsen bare er blitt ytterligere sementert.

Om Sande i novella viser oss hvordan selvtillit og begynnende muligheter for selvrespekt og selvaktelse kan vokse fram, er det fatale at vi ikke på noe tidspunkt i teksten ser noen antydninger om eller tendenser til at individenes deltagelse i felleskapet kan anerkjennes, slik en utvikling av selvrespekt og selvaktelse forutsetter. Eller sagt på en annen måte, ikke på noe tidspunkt vender flokken seg til hverandre som autonome subjekter utfra verdier de sammen kan stå for. I så måte er det også dypt ironisk hvordan Sande endelig, helt mot slutten, i det alle ligger bastet og bundet fysisk og åndelig; innestengt i iskjelleren, nevner to navn uten å gjøre noe mer ut av det enn å understreke deres hjelpeløshet: Navn indikerer som kjent individualitet og selverkjennelse, her viser de imidlertid til personer uten individualitet. Sande lar oss se et håp bli tent, men som Tuft er han blind for den enkelte, lar heller ikke oss se noen av individene. I forlengelsen av dette poenget i Lundens essay kan vi si at Sande er mer opptatt av den sosiologiske typen (Lunden, 2004).

Ryktets sosiologi – erfaringen og det fremmedgjorte språket

Novellen «Opprør» er typisk for Sande slik vi finner den modellert over følgende figur: Til et bygdesamfunn preget av fattigdom, stagnasjon og håpløshet ankommer en fremmed som vekker håp om et annet liv, men også mister kontrollen over det han setter i gang. I novellen «Eit Herrens vér» kommer en

vekkelsespredikant; Jonasen, som har mye til felles med Tuft. Her slås vekkelsen ned som av Gud selv: Under et voldsomt tordenvær midt under et dommedagsmøte slår lynet ned og vekker på nytt forsamlingen som i mellomtida har forsømt både gård og grunn. Megetsigende, nesten lakonisk konkluderer da også gamlepresten når han blir kalt både djevel og Satan: «Det var ikkje anna råd enn å la det rase ut som ein feberbrand, sjølv om somme laut tærast opp inntil slag og oske.» (Sande, 2007, s. 192). Som i «Opprør» viser flokken igjen en mangel på selvinnsikt i det de står i ruinene av sine egne forsømmelser.

Men her er det ikke den materielle og økonomiske nøden som er i forgrunnen. Helt fra åpningsscenen skriver Sande ryktet fram som uvitenhetens og ignoransens talemåte. Her har ryktet tatt informasjonens, kunnskapens og erfaringsutvekslingens plass. Eller med Sandes ironiske blikk på flokken av menn som venter på båten utenfra:

Elles skortar det ikkje på emne til samtalestoff i flokken. Det var no fyrst og fremst båten og det *han* førde med seg dei hadde føre seg. Ein eller annan tykte so tydeleg han hadde sett ein skimt av lensmannen Bøckman om bord, og no lurte dei på om han for på tukthuset med han Syvert i Lendingen som hadde vore for retten for et par smalebeist han ikkje kunne gjere skikkeleg greier for. Ein eller annan tok til å ymte om det at det var ymse *her* i bygda òg som kunne ha godt av ein slik tur. Ja, ikkje slik at han sakna noko, han for *sin* del. – Men sett eg ville ha snakt, la han til, og såg ut som han sat inne med eitkvart. (s. 160-161).

Særegent for denne tidlige scenen er nettopp hvordan alle tror seg å vite, og ved å snakke som om de vet vil stå fram som vitende. Som talemåte er ryktet kjennetegnet ved det anonyme og i den forstand resignerte. Den som låner stemmen sin til ryktet, gir i en viss forstand avkall på sannheten, på å snakke selv, og på erfaringen. Ryktets logikk er sirkulasjonens logikk i det det er uten opprinnelse. Jo lenger ryktet får sirkulere, jo større blir avstanden til verden, tingene og menneskene. Som poeten Emmanuel Hocquard sier er ryktet avhengig av å være i bevegelse.

Where there's a verb, there's a subject. But no French verb corresponds to *rumeur*. This is handy also. For where there's no verb, there is no subject either. Rumor cannot be apprehended. // To compensate, we make rumor itself into a subject. We say a rumor is spreading, is going around. These verbs of motion are appropriate. Rumor is always on the move. Let the motion of a rumor stop, and

you stop the rumor. Then there's silence. Silence cannot be apprehended either. (1988, s. 57).

Til substantivet svarer ikke noe talende subjekt. I stedet blir ryktet selv et subjekt som er denne bevegelsen bort fra tingene. Den som bringer ryktet videre, gir ikke bare avkall på sannheten og på å undersøke selv, men låner sin stemme til ryktets ansiktsløse subjektivitet. For ryktet er tomt, det har ingen opprinnelse verken i verden og det omtalte eller i subjektet som alltid bare bringer det videre. Den som bringer det videre, overgir dermed også retten til selv å erfare. Ryktet henger derfor også sammen med blindhet, med å ikke se seg selv eller andre, eller med å ikke lytte eller høre nærmere etter hva som blir sagt. Men den som bringer ryktet videre, han henter også alltid om at det er noe mer og usagt i det han sier. Igjen: «Men sett eg ville ha snakt, la han til, og såg ut som han sat inne med eitkvart.» (161) Paradoksalt kan hende så sier ryktet derfor også – «se på meg!» – paradoksalt fordi det jo er den anonyme som snakker, og speilingene i den andre derfor bare er fantasmagorier. Også på den måten bare forsterkes ryktets slutta sirkelbevegelser om seg selv.

Agnes fra Støa er i novellen den kyske jenta som med fatale følger blir gravid med forkynneren. Agnes er også den som blir ramma hardest av ryktesnakket. Gjennom noen anonyme ungdommers blikk, som har drag av voyeurens, og fortelleren, får vi vite at Agnes er en av jentene i skolestua som blir fortrolig med Jonasen. «Dei kjende att henne Agnes i Støa.» Vi får oppsummerende vite at «Kva som seinare hende, var ingen av dei heilt samde om. Lampa i taket såg ut til å vere oljelaus, og alt kom bort i ei einaste mylje av uklåre skuggar». Historien fra skolestuas første møte og om Agnes sprer seg som rykte. «Men der på golvet hadde dei vorte var eit syn som hadde gått som lauseld frå fjøre til fjell.» (s. 174) Selv om Agnes blir objekt for folkets snakk, får vi vite at flere kvinner i bygda sammenlikner seg (trolig i skjul) med henne. «Når [evangelisten] kunne få bukt med eit slikt levande som ho Agnes i Støa som hadde gått som ein legdesau for nothundar og jaktfolk heilt sidan ho slapp fram for presten, som dei sa det, so visste han gjerne råd for ein annan syndar òg» (s. 177). Først blir Agnes sett som en slags vare. Kroppen hennes sirkulerer mellom «nothundar og jaktfolk», og hun har alltid inngått i ryktets økonomi. Nå kommer imidlertid en ytterligere

omdreining i hvordan ryktet sirkler rundt henne. Hun blir også bærer av et håp om mulig anerkjennelse.

Ryktet er i nær slekt med den varesirkulasjonen som allerede hos den marxistiske filosofen Lukács er tingliggjøringsbegrepets kjerne og den struktur som fratrar mennesket sin menneskelighet (Lukács, 1971). Det er selve bildet på et fremmedgjort språk – et språk som ikke har rot i erfaringen av verden. For den pragmatiske pedagogen og filosofen John Dewey, som også Honneth bygger på, er arbeidet med å formulere sine erfaringer i språket helt grunnleggende både for å forstå det som man gjennomlever og ikke minst for å kunne formidle det videre til andre (Honneth, 2019, s. 49-63). For Dewey vokser livet fram i et aktivt samspill der subjekt og omgivelser gjensidig former hverandre. Slik grunngir han konkret i det økologiske samspillet intersubjektivitetens ontologiske premiss (Dewey, 1920, s. 84/85). Oversettelsen av det ontologiske til det sosiologiske, det intersubjektive fordrer at erfaringen får et språk. Bare slik kan selvfølelsen vokse fram.

Erfaringen må ikles et språk som viser relevans i henhold til begrensninger og muligheter i omgivelsene. For at erfaringen skal være samfunnsbyggende – som Dewey er opptatt av i boken *Education and Democracy* (1916) – må den artikuleres.

The experience has to be formulated in order to be communicated. To formulate requires getting outside of it, seeing it as another would see it, considering what points of contact it has with the life of another so that it may be got into such form that he can appreciate its meaning. Except in dealing with commonplaces and catch phrases one has to assimilate, imaginatively, something of another's experience in order to tell him intelligently of one's own experience. All communication is like art. It may fairly be said, therefore, that any social arrangement that remains vitally social, or vitally shared, is educative to those who participate in it. (Dewey, 1997 s. 5-6).

Nøkkelen for Dewey er at for at erfaringen skal ha endrende kraft, virke, må den få form. Om rusen, drømmen, eller den religiøse ekstasen ikke får støtte i språket, men står isolert som reaksjoner mot samfunnsstrukturene og enkeltpersoner som har omformet medlemmene i flokken til «ting»: til tall i en protokoll, overflødig «slagg» eller «oske» (s. 192), er det som om det går galt, en forblir i reaksjonene. Det reine raseriet eller den åndelige ekstasen mangler form. Når bokbålet Tuft tenner viser folket en ny subjektivitet – mulighetene de har – må denne nyvunne

anerkjennelsen artikuleres (aktiveres) som når en former lydene til nye ord, nye tanker. Det som ikke er artikulert blir heller ikke relevant og stenger dermed for selvaktelse.

Med andre ord, artikulasjonen gjelder erfaringen som kan ta subjektet fra selvtillit og inn i selvrespekt og selvaktelse, og det språket som kan og skal mediere mellom dem. Når vi har lest Tuft som en som mangler relevant språk som kan kommunisere erfaring, rimer det godt med Deweys refleksjon: Tuft har nok evnen til å se og anerkjenne de andre som mennesker, han har også et språk som nok kommer dem «halvt i møte», men han har ikke evnen som Dewey skriver til å se verden som de andre ser den. Han snakker om urettferdighet, men uten at vi får innblikk i hva han sier utover at han evner å berøre. Tuft finner ord som setter følelser i gang, men ordene er ikke presise eller klare nok til å peke på handlinger som konstruktivt kan ta denne erfaringen videre. Konstruktivt her forstått nettopp som Dewey vitalisme.

«Det var da eit menneske dei hadde for seg» --

I Sandebygda Kvese får motviljen mot kunnskap, den manglende vilje eller evne til å påta seg sin egen subjektivitet fatale konsekvenser. Jorda går til grunne, Agnes tar sitt eget liv. En motstemme til dette er en lite omtalt karakter fra Sandes novelle. Jordmora i «Eit herrens vér» er framfor alt en som viser omsorg for alle. Som realist og praktiker er hun den som tar andres erfaringer inn over seg, og gir plass til andre. Noe bygda også aner. Når predikant Jonassen først ankommer er det som en fremmed utenfra på leting etter et herberge som ikke er for overdådig. I flokken på brygga var det «fleire som fall inn, at *joremora*, ja ho kunne saktens hyse kven det skulle vere, ho, for den del.» (Sande, 2007, s. 172). Jordmora tar imot alle uansett. Hun bærer predikantens instrument, «den underlige dingsen i armane sine som ein dåpsunge» (s. 176). Selv når predikant Jonassen forvandles til en demon insisterer hun på at han er et menneske. Bare på et tidspunkt, når vekkelsen synes å gå helt over styr, antydes det at jordmora er litt forbeholden. «Det var ikkje likt til noko vidare omskifte med henne, såg det ut til, men ho var frelst frå før, ho, så det var ikkje til å marke seg på» (s. 176) At

jordmora er frelst allerede gir henne et feste (i noe) som gjør at hun også er åpen for den fornyelse Jonasen representerer.

Når den tæringsramma Jonasen utover i novella blir sykere er det jordmora han går til – nesten som til skrifte.

Men so var preikaren blitt sjuk og det heile hadde liksom glitt over. Han hadde elles vedgått det sjølv etterpå at han hadde nok gått vill i skrifta den gongen. [...] Han hadde ikkje vore vidare sterk til å stå i mot heller i det siste. Det var pusten han klagar oyer, og jordmora hadde si fulle hyre med å få i han sopass mat at han held seg på føtene.» (s. 195).

At det er en oppofrelse i denne omsorgen, er tydelig. Ingen andre vil bidra til å få Jonasen på sjukehuset i Bergen. De som hjelper til med å bære, skulle enda «ha ei krone kvar for umaken» (s. 202). Som individ og type (den som gir liv) evner hun å se den da av alle andre forhatte «preikaren» som et menneske. Hun verken resignerer eller overgir seg til ryktet. Her finnes en medfølelse som hos ingen andre. «Jordmora steig etter, gråtande og klagande, og bad de fare varleg fram. Det var da eit menneske dei hadde for seg.» (s. 202).

I motsetning til både Tuft og Jonasen gir det mening å se jordmoras *praktiske* omsorgsfulle væremåte som en måte som langt på vei samler de tre anerkjennelsesaspektene som artikkelen har diskutert Sande opp mot. Impulsen til jordmoras handlinger synes ikke å komme fra hverken fluktbehov eller noen form for idealisme motivert i omvelting. Det er heller sånn at Jordmora ser bygdas behov for fornyelse. Det er i det lyset vi må se hennes omsorg også for den falske profeten:

For det første handler jordmora på en måte som anerkjennes som relevant. Lite kan vel være mer relevant enn å vise omsorg og gi hjelp til den som er syk. For det andre er et slikt forsvar også en appell til en form for menneskerett (menneskeverd). «Det var da eit menneske dei hadde for seg.» Og for det tredje synes jordmoras handling også å komme fra en prekognitiv erfaring av det menneskelige – en erfaring hun også i kraft av sin yrkestittel legemliggjør – den som tar mot det nye livet og gir den første livsnødvendige omsorg både til livgiveren og til den nyfødte.

Om bygdefolket viser en uvilje mot å vise omsorg for Jonasen, finnes i novella likevel et tydelig blikk som anerkjenner jordmoras handling. «Med ei omsut som var reint rørende hadde ho teke seg av stakkaren då dei kom dragande med han ut på morgonsida påskelaurdagen» (Sande, 2006, s. 203). Det er selvsagt vanskelig å tolke den skammen som synes å krype inn i bygdefolket når båten til slutt kommer og henter den dødssjuka profeten. På den ene siden kan en se skammen som en ny stein til den børa de fortsetter å bære. På den andre siden kan en se den som en rift inn til større menneskelighet: en virkning av jordmoras handling på flere.

Litteratur

- Dewey, J. (1997). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: Free Press / Simon & Schuster.
- Dewey, J. (1920). *Reconstruction in Philosophy*. New York: Henry Holt and Company
- Heidegger (2007). *Væren og tid*. Oslo: Pax.
- Dewey, J. (1981). *The later works, 1925-1953*. Volume 2 og 5. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Fjørtoft, K. (2015). Rettferdighet som deltakelse på like vilkår. I *Agora Journal for metafysisk spekulasjon*. N. 2-3. Aschehoug [s.22-39].
- Foucault, M. (1994). *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal.
- Haber, S. (2007). *Recognition, Justice and Social Pathologies in Axel Honneths Recent Writings*. *Revista de Ciencia Política*, 27 (2), 159-170.
- Hocquard, E. (1988). *Late Additions*. I Serie d'écriture no.2: London: Spectacular diseases.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse*. Oslo: Pax
- Honneth, A. (2019). *Tingliggjøring og anerkjennelse*. Oslo: Cappelen.
- Kittang, A. (2006). Etterord. I Sande, J. *Noveller i samling*. Oslo Gyldendal.
- Lukács, G. (1971). *Historie og klassebevissthet*. Oslo: Pax.
- Lunden, E. (2004). Hadde Jakob Sande eit litterært prosjekt? I *Kvifor måtte Nora gå: Nye essays og andre tekstar*. Oslo: Aschehoug.
- Malmberg, C. J. (2005). *Sår. I myt, kult, bild och dikt*. Stockholm: Wahlström och Wikstrand.
- Sande, J. (2006). *Noveller i samling*. Oslo: Gyldendal.
- Sande J. (1973). *Dikt i samling*. Oslo: Gyldendal.

- Strand, T. (2019). Tingliggjøring som anerkjennelsesglemsel – en introduksjon. I A. Honneth, *Tingliggjøring og anerkjennelse*. Oslo: Cappelen.
- Willig, R. (2006). Indledning. I A. Honneth, *Kamp om anerkendelse. Sociale konflikters moralske grammatik*. København: Hans Reitzels Forlag.

14. Folkebiblioteket som demokratisk offentlighed: Nye toner i nordisk bibliotekslovgivning

Roger Blomgren, Casper Hvenegaard Rasmussen, Henrik Jochumsen og Nanna Kann-Rasmussen

Indledning – Fremtidens bibliotek

Framtidas bibliotek er en møteplass. En kulturinstitusjon som lager arrangement for publikum, en debattarena som utvikler og utvider demokratiet og en læringsarena som sprer og deler kunnskap. Det er et sted hvor folk både kan være uforpliktende publikummere og aktive deltagere (Kulturdepartementet, 2015 s. 5).

Sådan skriver direktøren for det norske nationalbibliotek Aslak Sira Myhre i indledningen til *Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018*. Myhre beskriver et folkebibliotek, der er meget anderledes end det traditionelle og samlingsorienterede bibliotek, der har været fremherskende siden folkebibliotekets etablering i de nordiske lande i begyndelsen af 1900-tallet og frem til årtusindeskiftet. Det bibliotek, Myhre beskriver, konkretiserer de slogans, som f.eks. ”from content to context”, from ”collection to connection” eller ”from collection to creation”, der gennem de seneste to årtier har været brugt i internationale bibliotekskredse til at karakterisere tidens tendenser inden for biblioteksudvikling (Jochumsen, 2017).

Folkebibliotekerne i Norden består i dag stadig af samlinger af bøger og andre materialer, men de er samtidig bredere kulturhuse, der blandt meget andet fungerer som mødesteder for borgerne, som rum for brugerdrevne aktiviteter, som scener for events og arrangementer og som rammer om innovation og kreativitet. Folkebibliotekerne har med andre ord forandret sig væsentligt, og afspejler hermed udviklingen i det øvrige samfund (Audunson et al., 2020; Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006; Kann-Rasmussen, 2016). Således har de seneste 20 år været karakteriseret ved en gennemgribende digitalisering. Det er i løbet af

disse to årtier, at internettet bliver hver mands eje, og hvor opvoksede generationer ikke kan forstille sig en verden uden mulighed for at være permanent online. Digitaliseringen betyder også, at hidtidige begrænsninger i form af tid og rum for alvor mister betydning for vores kommunikation og handlen. Dette intensiverer globaliseringen, ligesom globaliseringen også selv eskalerer med den voksende migration på baggrund af krig, fattigdom og naturkatastrofer rundt om i verden. Såvel digitaliseringen som globaliseringen har stor indflydelse på folkebiblioteket. Digitaliseringen har haft revolutionerende betydning for medier og materialer, men kan også have væsentlig betydning for folkebibliotekets fremtidige rolle som offentligt sfære og bidrag til at understøtte en demokratisk udvikling og modvirke at *fake news* og digitale ekkokamre bliver dominerende (Audunson et al., 2019; Buschman, 2019). Globaliseringen, og hermed udviklingen i retning af et multikulturelt samfund, har også betydning for bibliotekets rolle som rum for at søge det fælles, og samtidig værne om og formidle forskelligheden (Audunson, 2005).

Ragnar Audunson har været at finde i forreste linje blandt de forskere, der har undersøgt, analyseret og diskuteret ovenstående. Dette er ikke mindst sket gennem de store forskningsprojekter PLACE – Public Libraries Arenas for Citizenship (Audunson, 2005; se fx Aabø et al., 2010) og senest ALMPUB – ALM-Field, Digitalization, and the Public Sphere (se fx Audunson et al., 2020). Begge forskningsprojekter har i udgangspunktet handlet om, hvordan folkebiblioteket kan bidrage til, hvad Audunson og Lund (2001) har betegnet som, ”et siviliseret informasjonsamfund”. Ragnar Audunsons forskning udmærker sig desuden ved at have haft en direkte indvirkning på bibliotekslovgivningen i Norge. Når den norske bibliotekslovgivning fx angiver at biblioteket skal fungere som ”uafhængig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt” så er det nemt at se koblingen til resultaterne fra fx PLACE-projektet.

I denne artikel stiller vi derfor skarpt på emnet *bibliotekslovgivning*. Vi ønsker at stille tre spørgsmål som alle relaterer sig til de nordiske bibliotekslove og den kontekst de er blevet til i.

1. Hvad kendetegner bibliotekslove som kulturpolitiske instrumenter?
2. Hvad kendetegner de aktuelle formålsparagraffer i Finland, Norge, Sverige og

Danmark?

3. Hvordan kan indholdet i bibliotekslovenes formålsparagraffer forstås i en samfundsmæssig og kulturel kontekst?

I det følgende vil vi således begynde med at diskutere bibliotekslovgivning som kulturpolitik. Herefter vil vi beskrive, hvordan de nordiske lande på forskellig vis har valgt at tage de nye udfordringer op gennem nye bibliotekslove med nye formålsparagraffer eller – som i Danmarks tilfælde – ved at lade bibliotekerne agere inden for allerede eksisterende lovgivning. Herefter vil vi, under overskrifterne Oplysningens transformation og Digitalisering diskutere såvel biblioteksinterne som -eksterne forklaringer på forandringer i nordiske biblioteksloves formålsparagraffer. Endelig vil vi afslutte med at pege på nye perspektiver som biblioteksforskningen kunne tage op som en arv efter Ragnar Audunson.

Bibliotekslovgivning som kulturpolitik

Hvis man skal forklare udviklingen i bibliotekerne i Norden i dag er det oplagt at vende sig mod bibliotekslovgivningerne. De nordiske bibliotekslove består dels af formålsparagrafferne og dels af mere generelle bestemmelser om fx samarbejde, statens og regionernes opgaver o.l. Men hvad er egentlig sammenhængen mellem et lands nationale bibliotekslovgivning og de lokale bibliotekers drift? Kan bibliotekslove sikre bibliotekernes legitimitet og position i samfundet? Eller er der snarere tale om at bibliotekslovene udstikker en symbolsk retning?

Folkebibliotekerne i Norden er alle kommunalt drevne og derudover er biblioteksfeltet præget af en stærk professionel identitet, og professionelle interesseorganisationer (Hansson, 2010; Vestheim, 2009). Derfor kan der være en diskrepans mellem den statslige lovgivning og den praktiske virkelighed på det enkelte bibliotek. Når vi taler om bibliotekernes legitimitet og position i samfundet gør vi det ud fra erkendelsen af at bibliotekernes overlevelse afhænger af om de, i politikernes og brugernes øjne, opfylder et anerkendelsesværdigt formål og om de er værd at støtte (Suchman, 1995).

Hvis man forestiller sig, at tilstedeværelsen af en bibliotekslov beskytter bibliotekerne mod besparelser eller nedlukninger, bliver man skuffet, selvom et

motiv for at indføre bibliotekslove, i det mindste i Sverige, har været en mistillid til, at kommunerne ville beskytte bibliotekernes overlevelse (Frenander, 2012). I en aktuel rapport om folkebiblioteker i Norden (Kulturanalys Norden, 2020) bemærkes det, at antallet af folkebiblioteker faldt i alle de nordiske lande mellem 2015 og 2018. De største fald ses i Sverige og Finland (36 biblioteker mindre i Sverige og 29 i Finland) men også i Danmark er der sket en kraftigt fald i antallet af biblioteker, det er blot sket tidligere end rapporten har undersøgt (Kann-Rasmussen & Tank, 2016). Så selvom et af formålene med bibliotekslovgivning er at styrke de offentlige bibliotekers legitimitet, så er bibliotekerne alligevel kommet i problemer.

De fire nordiske bibliotekslove, hvis formålsparagraffer analyseres nedenfor, beskriver alle, i generelle vendinger, at der skal være bibliotekstilbud i en hver kommune. Med undtagelse af Sverige skrives det desuden at kommuner kan samarbejde om at drive biblioteksvirksomhed. På denne måde kan man ikke sige, at bibliotekslovene har fungeret som effektive kulturpolitiske instrumenter. Men forklaringen er måske, at det slet ikke er deres opgave. Man kunne fristes til at mene, at lovenes formål snarere end at støtte deres udbredelse er at angive bibliotekernes hovedfokus, og at de formuleringer, der går igen i lovenes formålsparagraffer fungerer som "honnørord". Denne form for idéstyring, hvor hovedformålet er at skabe legitimitet og i bedste fald enighed om bibliotekspolitikken generelle orientering skal sikre, at fagforbund, biblioteksforeninger, kommuner og politiske partier kan støtte de generelle formuleringer.

Bibliotekslovenes formuleringer har således ingen direkte indflydelse på størrelsen af de midler som bibliotekets tildeles af kommunerne, i modsætning til lovgivning på fx sundheds- eller skoleområdet. I princippet manifesterer bibliotekslovene således snarere en symbolsk politik (Rothstein, 1994). Måske kan man endda fremsætte den hypotese at bibliotekslovene primært fungerer som en erstatning for statsstøtte til biblioteker. Ved at etablere bibliotekslove kan staten fremstå effektiv på det retoriske niveau, men det er det lokale politiske niveau, der finansierer og er ansvarlig for bibliotekets aktiviteter, og her er bibliotekerne i konkurrence med mange andre aktiviteter (Kann-Christensen, 2012).

Inden for kulturområdet generelt er lovgivningen typisk symbolsk. Det er en erklæret strategi at skabe konsensus mellem et felts aktører gennem generelle formuleringer i kulturpolitiske dokumenter såsom love (Henningsen & Blomgren, 2017). Kulturen skal være fri og derfor kan politikken ikke være for detaljeret. Dette har at gøre med kulturfeltets autonomi og er også gældende på biblioteksområdet (Blomgren, 2012; Vestheim, 2009). Når bibliotekslovenes bestemmelser således formuleres i vage vendinger, betyder det, at bibliotekerne selv får til opgave at implementere omsættelige mål. Det er i de enkelte biblioteker, at den faktiske bibliotekspolitik føres, og autonomien ligger i at fortolke, hvad der menes med lovens ordlyd og at bestemme hvor grænsen går for hvilke bøger, der skal købes, udstillinger, der skal vises, og hvilke grupper, der skal have adgang til bibliotekets lokaler til møder.

Men det betyder ikke, at det ikke kan være værd at studere bibliotekslovene. De udtrykker noget vigtigt om den overordnede forståelse af folkebibliotekets rolle i samfundet, ligesom de siger noget om, hvordan bibliotekerne aktuelt henter deres legitimitet. I den forståelse vi har af legitimitet er den noget som må forhandles løbende mellem biblioteksfeltet og politikerne (Larsen, 2016)

Nordisk bibliotekslovgivning

I udgangspunktet ligner de nordiske landes bibliotekslove hinanden. Dette gælder med hensyn til den overordnede forståelse af folkebibliotekets rolle i samfundet, og det gælder med hensyn til den forståelse af bibliotekets betydning for velfærden i form af lige adgang til kulturtilbud, og lige muligheder for uddannelse og livslang læring. Ligeledes bygger de nordiske bibliotekslove alle på overordnede principper om aktualitet, kvalitet, alsidighed i materialevalget, og princippet om gratis udlån som helt centrale elementer. Der er dog også nationale forskelle. Således er den danske bibliotekslov både bredere og mere detaljeret, end det er tilfældet i de øvrige lande. Det er også væsentligt at bemærke, at de nationale love har en forskellig historie bag sig. Danmark fik sin første bibliotekslov allerede i 1920, Finland i 1928, Norge i 1935. Island fik sin første bibliotekslov i 1977, mens Sverige først fik en egentlig bibliotekslov så sent som i 1996. Før dette var folkebibliotekerne i Sverige alene reguleret af lokale eller regionale myndigheder.

I det følgende vil vi ikke gå i detaljer med hverken bibliotekslovenes omfang, detaljeringsgrad eller særlige historik, men alene fremhæve formålsparagraffer og begreber, der er blevet tilføjet de senest vedtagne bibliotekslove og som markerer folkebibliotekernes ændrede rolle i relation til de samfundsmæssige forandringer, som kort er blevet berørt i introduktionen. Det skal desuden bemærkes at artiklen ikke behandler Islands bibliotekslov. Den Islandske bibliotekslov er fra 2012. Den har en anden ordlyd, men er i indholdet meget tæt på den danske bibliotekslov: Formålsparagraffen (article 6) lyder i en engelsk oversættelse:

Libraries are service organisations operated in the public interest and for the benefit of their owners, and not for the sake of profit. The common purpose of libraries covered by this Act is to provide access to a varied collection of library material and to make information available on different platforms. Libraries shall be a source of support for cultural and scientific activities, education, lifelong learning, industry, the Icelandic language, pleasure reading, and information literacy. The role of libraries is to equalise people's access to culture and knowledge. Their holdings shall emphasise the greatest possible variety in the viewpoints represented. (Icelandic Ministry of Education, Science and Culture 2012).

Finland: Aktivt medborgerskab

Den seneste bibliotekslov i Finland er fra 2017. Ifølge formålsparagraffen skal folkebiblioteket fremme befolkningens lige muligheder for adgang til uddannelse og kultur, adgang til og anvendelse af information og adgang til læsekultur og alsidig litteraturkundskab samt muligheder for livslang læring og udvikling af kompetencer. Herudover skal bibliotekerne også understøtte et aktivt medborgerskab, demokrati og ytringsfrihed. Yderligere hedder det, at biblioteksvirksomheden skal ske med udgangspunkt i fælleskab, pluralisme og kulturel mangfoldighed (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 2018).

Da loven blev fremsat til behandling i den finske rigsdag, hed det i motivationen, at folkebiblioteket skal være åbent rum, som tilbyder adgang til alsidig information og kulturindhold og som understøtter individers og fællesskabers virksomhed i civilsamfundet. Dette begrundes med, at et aktivt medborgerskab øger selvtillid og trivsel samtidigt med, at det styrker den sociale kapital på individ- såvel som på samfundsniveau. Folkebiblioteket skal derfor fremme befolkningens muligheder for at deltage i kultur- og erhvervsliv ligesom i det

øvrige samfundsliv og understøtte individers og foreningers virksomhed i det civile samfund. At folkebibliotekets virksomhed skal ske med udgangspunkt i fælleskab handler, ifølge motivationen, om at fremme inkludering af alle mennesker og grupper og deres muligheder for at deltage. Pluralisme og kulturel mangfoldighed betyder respekt for forskellighed og fremmer dialog mellem forskellige kulturer (Finske Regeringen, 2016).

Ifølge motivationen skal folkebiblioteket også fremme ytringsfriheden ved at understøtte adgangen til åben og troværdig information, og tilbyde forskellige perspektiver i forhold til at indhente, kombinere og fremstille information og tilvejebringe et alsidigt materiale. Ikke mindst skal et folkebibliotek fungere som et fysisk sted, hvor ytringsfriheden fremmes.

Norge: Mødested og arena for offentlig debat

Norges gældende bibliotekslov trådte i kraft i 2014. Ifølge loven har biblioteket til opgave at fremme dannelse, uddannelse og anden kulturel virksomhed gennem formidling og ved at stille bøger og andre materialer gratis til rådighed for alle, som bor i Norge. Det enkelte bibliotek skal lægge vægt på kvalitet, alsidighed og aktualitet i sine tilbud til børn og voksne. Samtidigt skal biblioteket formidle sine samlinger og tjenester, og det skal fungere som en uafhængig mødeplads og arena for offentlig debat (Lov om folkebibliotek (Bibliotekloven), 2014). Med den nye bibliotekslov fik bibliotekerne således et tydeligt samfundsopdrag. Hvordan det i praksis kan ske, kan man læse i den nationale biblioteksstrategi for 2015-18. Strategien beskriver, at der er to afgørende faktorer for, at folkebibliotekerne kan blive arena for kulturaktiviteter, samfundsdebatter og gode mødepladser. For det første handler det om fysiske lokaler, der egner sig til formålet, og for det andet om udvikling af bibliotekernes arrangør- og programkompetencer. Dette vil de enkelte biblioteker i strategiperioden derfor kunne søge statslige udviklingsmidler til at udvikle gennem Kulturdepartementets biblioteksudviklingsmidler (Kulturdepartementet, 2015)

Målsætningen om biblioteket som uafhængig mødeplads og arena for offentlig debat blev del af den politiske biblioteksagenda i og med en stortingsmelding, som den norske regering fremlagde i 2009. Den hed ligefrem:

”Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid” (St. meld. 23 (2008-2009)). I stortingsmeldingen hedder det, at biblioteket som institution er kendetegnet ved at være en arena for lavintensive møder, men at biblioteket også er arena for højintensive møder, da biblioteket inviterer til arrangementer for forskellige målgrupper. Videre hedder det, at folkebiblioteket som offentlig mødeplads indebærer, at indbyggerne opsøger, bruger og investerer i dem som ”sine egne steder”, og at netop denne forankring og ejerforholdet til biblioteket står stærkt i Norge. Meldingen henviser i denne forbindelse til forskning, der viser, at et overvældende flertal i den norske befolkning mener, at det er en demokratisk ret at have et bibliotek i deres kommune (St. meld. 23 (2008-2009))

Sverige: Det demokratiske samfunds udvikling

I 2009 blev den svenske bibliotekslov evalueret samtidigt med, at biblioteksrelevante omverdensforandringer blev belyst. I evalueringen blev det konstateret, at bibliotekerne gennem de senere år havde gennemgået voldsomme forandringer. Således havde den digitale udvikling, ifølge evalueringen, sat store aftryk i bibliotekets virksomhed og påvirket medievaner som anvendelsen af bibliotekets tjenester og tilbud. Herudover blev det også konstateret, at selve måden at fremstille og distribuere kultur- og informationsbærende medier havde forandret sig grundlæggende. Alt i alt krævede dette, ifølge evalueringen, ikke blot en revidering af den eksisterende lov men derimod en helt ny lov (Kulturdepartementet, 2013).

Ifølge den nye lov, der trådte i kraft i 2014, skal folkebiblioteket virke for det demokratiske samfunds udvikling ved at bidrage til formidling af viden og fri meningsdannelse. Samtidigt skal biblioteket virke for at fremme litteraturens stilling og interessen for dannelse, oplysning og forskning, samt for kulturel virksomhed. Folkebiblioteket skal herudover være tilgængeligt og tilpasset den enkeltes behov og i særdeleshed skal det fremme læsning og adgang til litteratur. En interessant ændring fra den tidligere lov til den nye lov er at ordet ”medborgere” erstattes af ”alle” for at understrege, at man ikke behøver svensk statsborgerskab for at kunne bruge biblioteket (Riksdagsförvaltningen, 2013).

I den rapport fra kulturudvalget, der fulgte med lovforslaget findes ingen særlige uddybninger eller kommentarer til formuleringen om, at folkebiblioteket skal

virke for det demokratiske samfunds udvikling. Men ifølge den svenske biblioteksforening ligger det i formuleringen, at ideen om demokrati befæstes og uddybes ved at borgerne får øget viden og gode forudsætninger for fri meningsdannelse og diskussion. Samtidigt knyttes den nye lov med netop denne formulering til, hvordan bibliotekets grundlæggende opdrag kommer til udtryk i internationale sammenhænge som hos f.eks. IFLA og Unesco.

Formålsparagraffen udtrykker, ifølge Biblioteksforeningen, også en målsætning om, at alle skal deltage i samfundslivet, og at dette fremmes gennem vidensformidling og fri meningsdannelse. Fri meningsdannelse indebærer, at bibliotekerne skal indtage en neutral holdning i forhold til den information, som tilvejebringes, og i den øvrige virksomhed understøtte fri meningsudveksling. Det indebærer, at biblioteksvirksomheden præges af åbenhed for forskellige perspektiver og er fri for censur og andre hindringer. Ytringsfriheden er således den grund, som den frie meningsdannelse hviler på. Når loven særligt fremhæver litteraturen, udtrykker det, ifølge biblioteksforeningen, at det skrevne ord, uanset i hvilket teknisk format dette formidles, har en grundlæggende betydning for den demokratiske samtale (Svensk Biblioteksforening, 2019).

Danmark: Kulturel virksomhed – et rummeligt begreb

Den danske bibliotekslov har nu to årtier bag sig, men var, da den blev vedtaget i 2000, og modsat de øvrige dengang gældende bibliotekslove i Norden, på forkant med den digitale udvikling. Ifølge loven skal folkebibliotekerne fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lydbøger og andet egnet materiale til rådighed, så som musikbærende materialer og elektroniske informationskilder herunder internet og multimedier (Lov om Biblioteksvirksomhed, 2000). Hermed trækker loven en lige linje tilbage til den første danske bibliotekslov fra 1920, hvor formålet med folkebiblioteket bliver fastslået til at være at ”udbrede kundskaber og almindelig oplysning” (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer, 1920). Som det fremgår er en væsentlig tilføjelse formålet ”kulturel virksomhed”, som blev indført i og med biblioteksloven fra 1964. Denne tilføjelse, med snart 60 år på bagen, er helt central for at forstå, hvorfor, der ikke er kommet en ny bibliotekslov i Danmark siden årtusindeskiftet. Langt de fleste – for ikke at sige alle – aktiviteter i biblioteket kan i realiteten

rummes inden begrebet om ”kulturelle aktiviteter” og hermed inden for lovens rammer. På denne baggrund er holdningen hos mange aktører inden for biblioteksfeltet i Danmark, at man ved, hvad man har, men aldrig, hvad man får. ”Kulturel virksomhed” giver, så længe det ikke er defineret nærmere, i praksis uendelig vide rammer.

Der findes dog også de kræfter, der gerne ser en ny bibliotekslov, der er mindre samlingsorienteret og mere relationsorienteret, og som i højere grad kan placere bibliotekerne på radaren end under radaren (Friis, 2018; Hapel, 2018). Samtidigt kunne en ny lov måske også skrue ned for de røster i biblioteksdebatten, der mener, at formålet med folkebibliotekerne er udlån af bøger og ikke dannelse, oplysning og myndiggørelse i bredere forstand (Jochumsen, 2018). På denne baggrund indledte den daværende danske kulturminister i efteråret 2018 en debat om, hvorvidt den gældende lov burde ændres, således at den bliver mere tidssvarende. Regeringsmagten skiftede og debatten forstummede. I skrivende stund, synes der ikke at være stærke kræfter, hverken blandt politikere eller inden for professionsfeltet, der arbejder målrettet for en ny lov.

Hvorfor bliver bibliotekslovene ændret?

Hvordan kan man forklare de nye bibliotekslove? Det kan der være mange mulige svar på. For eksempel kan det skyldes et internt pres fra bibliotekerne, der vil sikre, at der også er biblioteker i fremtiden. Eller at de aktiviteter, der i praksis foregår på bibliotekerne ikke kan rummes inden for den eksisterende lovgivning. Eller at forskere kan påpege nye vigtige arbejdsområder og brister i den eksisterende lov. Derudover kan lovændringerne også drives af nogle særlige nationale strømninger. Disse kan i princippet spænde fra regionalisering over inklusion til ønsket om øget effektivisering. Fælles for alle de skitserede forklaringer her er, at de er nationalt forankrede. Men når bibliotekslovene nogenlunde samtidigt ændres i flere lande, er det en indikation på, at ændringerne i bibliotekslovene ikke blot er et resultat af nogle særlige nationale forhold. Disse ændringer kan også udspringe af nogle samfundsmæssige tendenser, der går på tværs af de nationale agendaer. Det er dette spor, vi vil se

nærmere på i det følgende. Vi vil gøre det med udgangspunkt i to overskrifter: ”Oplysningens transformation” og ”Digitalisering”.

Oplysningens transformation

I den bibliotekshistoriske forskning er etableringen af det 20. århundredes folkebiblioteker i Norden stærkt knyttet til oplysningstanken. I kort form kan denne forbindelse mellem oplysning og biblioteker beskrives på følgende måde: De nordiske folkebiblioteker er et barn af det moderne samfund, der er kendetegnet af sekularisering, gryende demokrati og fremskridtstro. I det moderne samfund er det bibliotekets primære rolle at give adgang til sand og lødig litteratur med det formål, at befolkningen både kan deltage som oplyste borgere i det demokratiske liv og samtidig får en reel mulighed for social mobilitet qua oplysningen (Emerek, 2001; Vestheim, 1997).

Helt frem til slutningen af 1960'erne var forestillingen om et universelt kvalitetskriterium relativt dominerende i bibliotekernes materialevalg som udgangspunkt for oplysningsarbejdet (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006). Men i kølvandet på ungdomsoprøret bliver forestillingen om én målestok for kvalitet udfordret. I første omgang betyder brugen af genrebegrebet, at for eksempel kriminalromaner og arbejderlitteratur i højere grad også kan beskrives som kvalitetslitteratur (Secher, 2006). I anden omgang bliver der en større accept af, at brugerne selv kan vælge, hvad de vil læse. Konkret betyder dette, at bibliotekernes materialevalg i højere grad begynder at medtænke efterspørgsel på bekostning af litterære kvalitetskriterier. Denne bevægelse hen imod et mindre formynderisk materialevalg opløser samtidig delvist et stort paradoks i oplysningstænkningen: Hvorvidt kan man umyndiggøre brugerne i arbejdet med at myndiggøre dem? Målet med bibliotekerne er jo at oplyse folk, så de kan træffe fornuftige valg for såvel samfundet som det enkelte individ. Men hvordan kan folk være oplyste og myndige demokratiske borgere, hvis de ikke selv kan bestemme, hvad de vil læse (Emerek, 1990)?

Der er med andre ord tungtvejende argumenter for at tilpasse materialevalget til befolkningens ønsker, men dette har samtidig udfordret bibliotekernes legitimitet. Der er nemlig grundlæggende to måder, som et ændret materialevalg kan falde ud

på. For det første kan det blive mere mangfoldigt, hvilket de fleste af fortalernes for et mindre formynderisk materialevalg sikkert både troede og håbede på. I lighed med et materialevalg baseret på litterær kvalitet er et sådan pluralistisk materialevalg en oplagt kulturpolitisk opgave, hvor bibliotekerne for offentlige midler er med til at understøtte en kulturel mangfoldighed. Men konsekvenserne af et mere brugerorienteret materialevalg kan for det andet også blive meget mere efterspørgselsstyret, og det har uden tvivl udfordret bibliotekernes legitimitet, primært i forhold til politikere og kulturfelt. Kulturpolitikken i de nordiske velfærdsstater har nemlig være bygget på, at de offentligt støttede kulturtilbud skulle være et alternativ til den kultur, der kan klare sig på markedets præmisser (Duelund, 2003).

Omkring årtusindeskiftet kunne man godt få den tanke, at fortællingen om folkebiblioteket havde mistet kraft. Hvor biblioteket tidligere havde været en grundpille i forhold til at understøtte demokrati, oplysning og social mobilitet, havde folkebibliotekerne udviklet sig til at forsyne en velbjerget middelklasse med underholdningslitteratur (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006). Det er i dette lys man skal forstå, hvorfor det tidligere nævnte slogan som from *collection to connection* blev så populært i bibliotekskredse i begyndelsen af det nye årtusinde. Det sammenfatter nemlig bestræbelserne på at tilføre biblioteket ny legitimitet. Denne skal ikke længere kun funderes i at give adgang, bibliotekets berettigelse ligger også i at være mødested, understøtte offentlig debat og give folk mulighed for at deltage (Jochumsen et al., 2012). Hvor oplysning i det 20. århundrede grundlæggende handlede om at give adgang, så handler oplysning i det 21. århundrede også om at give rum for at deltage i samfundslivet. Det er netop, hvad de fleste af de nye nordiske bibliotekslove handler om.

I den norske lov skrives der om biblioteket som mødested og arena for den offentlige debat, mens den finske bibliotekslov fremhæver det aktive medborgerskab. Dette understøttes ikke kun af adgang til en mangfoldighed af viden og forskellige synspunkter, men tillige af muligheden for at deltage i en fri meningsudveksling, som biblioteket skal være med til at understøtte. Noget lignende genfindes i den svenske bibliotekslov, hvor der også er fokus på fri meningsudveksling og offentlig diskussion i biblioteksregi. Derudover fremhæver

den svenske bibliotekslov en mere almen kulturel virksomhed som en af bibliotekets opgaver, noget der også gør sig gældende i den danske fortolkning af den eksisterende bibliotekslov fra år 2000. Samtidig er det ikke svært at få øje på en sammenhæng mellem Ragnar Audunsons forskning og ændringerne i de nordiske bibliotekslove. Ikke overraskende er det mest tydeligt i den norske bibliotekslov, hvor biblioteket skal være et mødested og arena for offentlig debat. Dette er ligget meget tæt på Audunsons (2005) forestilling om biblioteket som et lav-intensivt mødested. Derudover er der også en klar sammenhæng mellem den svenske og finske bibliotekslovs fokusering på fri meningsdannelse og det store europæiske forskningsprojekt ALM-PUB under ledelse af Ragnar Audunson, hvor bibliotekerne både kan bidrage til en levedygtig demokratisk offentlighed ved at give fri og lige adgang til information og ved at være en arena for offentlig debat (Audunson m.fl. 2019).

Digitalisering

På mange måder har den løbende digitalisering af samfundet været en katalysator for bibliotekernes bevægelse fra adgang til deltagelse, og dermed tilblivelsen af de nye nordiske bibliotekslove. Først og fremmest findes der i dag en bred vifte af kommercielle udbydere af digital litteratur, -film og -musik, der er i direkte konkurrence med bibliotekernes tilbud. I mange tilfælde er disse kommercielle tilbud tillægsydelser til mobilabonnementer, hvorfor mange mennesker i realiteten går rundt med et meget stort bibliotek i deres mobiltelefon uden at de føler, de har betalt for det. Derudover har internettet delvist erstattet brugen af bibliotekets faglitterære samlinger. Hvis vi skal finde en opskrift eller information om hundens pleje, er det i dag ofte mere nærliggende at gå på nettet end på biblioteket.

Digitaliseringen har uden tvivl været den største udfordring i folkebibliotekernes mere end 100 årige historie. Derfor har bibliotekerne haft kniven for struben. Jo mere samfundet er blevet digitaliseret, jo mere har biblioteket været tvunget til forandring. Jo mere bibliotekernes samlinger, såvel digitale som fysiske, har lignet de kommercielle streamingtjenester, jo mere har biblioteket også været udfordret. Som nævnt ovenfor forstår vi legitimitet som afhængigt af de øjne der

ser. Hvis politikerne og befolkningen har en forestilling om at internettet kan opfylde bibliotekets formål, så må bibliotekerne arbejde med at vise at de er andet og mere end samlinger, og at de fortsat opfylder en vigtig funktion i samfundet.

Derudover har bibliotekernes udvikling også været påvirket af den måde, som den pågående digitalisering er blevet forstået på. I internettets barndom var der en udbredt fokus på de potentialer, som internettet havde. Med udbredelsen af de digitale netværksmedier blev de forbedrede muligheder for umiddelbar adgang til information, viden og underholdning selvfølgelig understreget, men det var langt fra de eneste positive potentialer, der blev fremhævet. I det første årti af det ny årtusinde udkom adskillige bøger, der på forskellige måder påpegede, hvordan internettet kan bidrage til en bedre verden. Bøger som Clay Shirkys *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators* og James Surowieckis *Wisdom of the Crowd: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations* fremhæver, at nettet ikke kun understøtter et øget forbrug, men at vi samtidigt har fået bedre muligheder for at bidrage og samarbejde. Måske vil fremtidens nobelpristagere ikke kun være enkeltpersoner, men digitale arbejdskollektiver, som der formuleres i et af de mest positive fremtidsscenarier? På lignende vis henviser begrebet "participatory culture" til, at fremtidens unge ikke kun vil konsumere kunst og kultur, de vil i høj grad også selv være skabende (Jenkins, 2006, 2008). Skellet mellem producenter og konsumenter er med andre ord under nedbrydning, og vi er alle på vej til at blive "prosumers" (Ritzer & Jurgenson, 2010).

Derudover fremhæves det i begyndelsen af det nye årtusinde, at nettet kan skabe et mere levende demokrati. Udover at adgangen til viden øges markant i netværkssamfundet, så bliver vi også forbundet med verden på en ny måde, hvor vi kan kommunikere direkte med hinanden. Massemedierne kan ikke i samme grad som tidligere styre kommunikationen, og på nettet kan de undertrykte og glemte få stemme. I det hele taget bliver det digital rum set som et væksthuis for nye fora for den offentlige samtale og debat (Lindgren, 2017). I en sådan fagre nye digitale verden er der ikke rigtigt brug for det fysiske bibliotek. For det første vil samlingerne med tiden være fuldkommen digitaliseret (Finnemann, 2007). For det

andet vil megen biblioteksudvikling være overflødig, da internettet er løsningen på de fleste samfundsproblemer.

Men med tiden fordamper den digitale optimisme, da de mange potentialer ikke udfoldes. Vi er langt fra alle blevet prosumers; faktisk bruger vi mest internettet som et massemedie – for eksempel når vi streamer lyd, billede og tekst (Hjarvard, 2016). I internettets barndom blev nettet set som et alternativ til en kapitalistisk verden, men i dag er det blevet tydeligt, at det digitale også er gennemsyret af kapitalisme (se fx Fuchs, 2010; Zuboff, 2019). Vi kan selvfølgelig komme i kontakt med minoriteter på internettet, men det er overvejende kommercielt indhold, der fanger vores interesse. Derudover er det også ved at blive tydeligt for den ”oplyste” internetbruger, at vores digitale spor er lukrative digitale varer. Med tiden er det blevet påpeget, at internet ikke kun er et vindue til en mangfoldig verden, nettet er også delvist en lukket fest. Algoritmer giver os de svar, vi søger, uden at vi nødvendigvis er bevidste om det. Vi mødes kun digitalt med dem, der ligner os. Vi lever med andre ord i nogle digitale filterbobler eller ekkokamre (Pariser, 2011). Dette er et demokratisk problem, hvis man mener, at mangfoldighed og diskussion er forudsætninger for et sundt demokrati. Samtidig er Fake News et åbenlyst demokratisk problem – for hvordan kan vi udvikle et offentligt ræsonnement på et løgnagtigt grundlag? Hvad blev der af alle de videnskabelige artikler om internettet som en del af den offentlige sfære? Er de druknet i digitale shitstorme og hadtale? Fra at have været løsningen på nær sagt alle demokratiets problemer, bliver internettet i dag mere set som det egentlige problem.

I dette perspektiv giver det god mening, at de nordiske folkebiblioteker, på baggrund af nye formålsparagraffer i de respektive bibliotekslove, skal understøtte den demokratiske udvikling og, det som Audunson og Lund (2001) betegner som et civiliseret informationssamfund.

En demokratisk udvikling og et civiliseret informationssamfund handler dog ikke om ekkokamre, digitale bobler og fake news alene. Det handler i lige så høj grad også om, at alle skal have samme muligheder for at kunne deltage i samfundet og i demokratiet. Her stiller udviklingen mod et multikulturelt samfund bibliotekerne overfor helt nye udfordringer. Som Audunson (2005) har påpeget,

handler det multikulturelle samfund ikke alene om globalisering og migration. Det handler også om den kulturelle mangfoldighed, der relaterer sig til f.eks. uddannelsesniveaue, generation og køn. Men som Audunson også understreger, har immigrationen fra ikke-vestlige kulturer, accelereret denne proces, givet den ny retning og dybde, ligesom den har bidraget til at sætte fokus på afgørende spørgsmål i forhold til demokrati og tolerance. På denne baggrund identificerer Audunson én af de væsentlige udfordringer for folkebiblioteket: På én gang at skabe fælles forståelse og sammenhængskraft, og samtidig promovere og stimulere forskelligheden og det flerkulturelle (Audunson, 2005). Biblioteket kan i bedste fald både være et instrument til at søge det fælles, og samtidig værne om og formidle forskelligheden. Med dette dobbelte udgangspunkt bliver det en udfordring for biblioteket at understøtte forståelse, tolerance og dialog, og samtidigt lade dette afspejle sig i materialerne, i formidlingen og i biblioteksrummet som sådant. Det er derfor også dette vi ser afspejlet i de nordiske loves formuleringer om demokrati, civilsamfund, mødested og arena for offentlig debat.

Afsluttende bemærkninger: Bibliotekslove, udfordringer og forskning

En bibliotekslov er en særlig type kulturpolitisk dokument, som kan sige noget om hvilken retning en stat ønsker at bringe sine biblioteker henimod, men ikke med hvilken styrke det skal ske. Vi har vist at den nordiske bibliotekslovgivning afspejler i hvert fald to overordnede samfundstendenser, nemlig det vi har valgt at kalde oplysningens transformation og samfundets digitalisering. Således lægger de nye bibliotekslove ikke ensidigt vægt på materialer og adgang men også på, at bibliotekerne skal understøtte samfundet gennem at være rum for deltagelse i samfundslivet. Ydermere har artiklen vist, at der er en udpræget grad af overensstemmelse mellem Ragnar Audunsons forskning og udviklingen i de nyeste nordiske bibliotekslove. Det er svært at bevise, at Ragnar Audunsons arbejde har haft direkte indflydelse udformningen af bibliotekslovene, men denne artikels forfattere er af denne overbevisning. Vores artikel slutter derfor med vores bud på nogle af de spørgsmål som biblioteksforskningen kunne forsøge at besvare for at tage arven op efter Ragnar Audunson.

Diskussionen om bibliotekslovgivning som kulturpolitik giver anledning til at stille spørgsmålet om, *hvordan og på hvilken måde folkebibliotekernes legitimitet som en vigtig uddannelses- og kulturinstitution på kommunalt niveau fortsat sikres*. For at undersøge og forstå dette må studier af kulturpolitiske dokumenter suppleres af empiriske casestudier på kommunalt niveau for at fange de virkelige udfordringer og problemer i bibliotekernes virkelighed. Hvis man kun arbejder dokumentanalytisk risikerer man at få et forenklet billede af folkebibliotekernes praksis og opgaver.

Beslægtet hermed mener vi, at de nye biblioteksloves fokus på mødesteder og demokrati må afføde nye opgaver for bibliotekerne. Dette skaber et forskningsmæssigt behov for at undersøge, *hvilke økonomiske og organisatoriske instrumenter der kræves for at udføre disse opgaver*. Der er et stort behov for nordiske komparative forskningsprojekter for at undersøge, hvordan kommuner, men også regioner og stat på deres respektive politiske niveauer håndterer disse opgaver. Findes der en best practice?

Den tredje udfordring handler om digitaliseringen og de udfordringer den har medført for bibliotekerne. Adgang til både e-bøger og lydbøger har aldrig været lettere i historien. Derfor kan man med rimelighed hævde at kulturpolitikens mål om at give adgang til materiale er opfyldt. Som nævnt betegnes streamingtjenester som *Spotify, Storytel og Netflix* sommetider som fremtidens biblioteker, som vi alle har mobil adgang til. Borgerne googler i stedet for at opsøge bibliotekernes informationsspecialister. Det er evident, at dette udfordrer bibliotekernes legitimitet, og derfor bør der stadig forskes i, *hvordan bibliotekerne vil møde de udfordringer som digitaliseringen udgør i fremtiden*.

Bibliotekernes centrale og strategiske rolle for borgere og demokrati er blevet fremhævet i alle de nordiske landes bibliotekslove. For at besvare spørgsmålet om, hvorvidt biblioteker lykkedes med denne bestræbelse, og hvilke forskellige strategier, der findes i de nordiske lande, er forskningen i den offentlige bibliotekspolitik fra statsligt til lokalt niveau ligeledes fortsat vigtig. Ragnar Audunson har været en af de største empirisk drevne biblioteksforskere i de nordiske lande, hvor bibliotekernes sociale rolle for borgerne altid har været

forskningsfokus. Han vil være en stadig inspirationskilde for både nye og erfarne forskere.

Bibliografi

- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context. *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441.
<https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Audunson, R., Herbjørn Andresen, Cicilie Fagerlid, Erik Henningsen, Henrik Jochumsen, Tonje Vold, & Hans-Christoph Hobohm. (2020). Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age. I *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age*. De Gruyter Saur. <https://www.degruyter.com/view/title/543672>
- Audunson, R., & Lund, N. W. (2001). *Det siviliserte informasjonssamfunn: Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid /*. Fagbokforlaget.
- Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Evjen, S., Jochumsen, H., Larsen, H., Rasmussen, C. H., Vårheim, A., Johnston, J., & Koizumi, M. (2019). Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research. *Journal of Documentation*, 75(4), 773–790. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2018-0157>
- Blomgren, R. (2012). Autonomy or democratic cultural policy: That is the question. *International Journal of Cultural Policy*, 18(5), 519–529.
<https://doi.org/10.1080/10286632.2012.708861>
- Buschman, J. (2019). Good news, bad news, and fake news: Going beyond political literacy to democracy and libraries. *Journal of Documentation*, 75(1), 213–228. <https://doi.org/10.1108/JD-05-2018-0074>
- Duelund, P. (2003). *The Nordic cultural model*. Nordic Cultural Institute.
- Emerek, L. (1990). Kvalitet i 90ernes materialevalg. Bibliotekerne mellem det moderne og postmoderne. *Biblioteksarbejde*, 31, 5–27.
<https://doi.org/10.7146/bibarb.v0i31.106286>
- Emerek, L. (2001). At skrive bibliotekshistorie. Om grundlæggelsen af det moderne folkebibliotek i Danmark. I *Det siviliserte informasjonssamfunn* (s. 88–118). Fagbokforlaget.
- Finnemann, N. O. (2007). Kulturarven skal bevares, men hvad med biblioteket, sku' vi også lægge det på hylden? I *Umisteligt: Festskrift til Erland Kolding Nielsen* (s. 719–731). Museum Tusulanum. https://static-curis.ku.dk/portal/files/186458019/2007_Kulturarven_men_Biblioteket_pa_hylden.pdf
- Finske Regeringen. (2016). *Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om allmänna bibliotek och lag om ändring av 2 § i lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet*.
https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/HallituksenEsitys/Documents/RP_238+2016.pdf
- Frenander, A. (2012). *Statens förhållande till folkbiblioteken, 1912-2012* (s. 15–88). Publiceringsföreningen Valfrid.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-5094>

- Friis, P. H. (2018). Biblioteksformand: Biblioteksloven trænger til en revision. *Altinget: kultur*, 16. januar(2018).
<https://www.alinget.dk/kultur/artikel/biblioteksformand-biblioteksloven-traenger-til-en-revision>
- Fuchs, C. (2010). Labor in Informational Capitalism and on the Internet. *The Information Society*, 26(3), 179–196. <https://doi.org/10.1080/01972241003712215>
- Hansson, J. (2010). *Libraries and identity: The role of institutional self-image and identity in the emergence of new types of library*. Chandos.
- Hapel, R. (2018). Folkebibliotekernes fremtid—Lov og biblioteksudvikling. *Danmarks Biblioteker*, 2018(2). <https://www.db.dk/artikel/folkebibliotekernes-fremtid-lov-og-biblioteksudvikling-et-essay>
- Henningsen, E., & Blomgren, R. (2017). Organisere for organiserings skyld—Kultursamverkansmodellen og organisasjonsreformenens rolle i nordisk kulturpolitikk. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 20(01–02), 51–70.
- Hjarvard, S. (2016). *Medialisering: Mediernes rolle i social og kultural forandring*. Hans Reitzel.
- Jenkins, H. (2006). *Fans, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture*. NYU Press.
- Jenkins, H. (2008). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York Univ. Press.
- Jochumsen, H. (2017). Biblioteket gennem 100 år—Indhold, rammer og relationer. I *Biblioteksdidaktik* (s. 17–46). Hans Reitzels Forlag.
- Jochumsen, H. (2018). How to Qualify the Debate on the Public Library by the Use of Research-Developed Tools. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42(2), 344–350. <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0041>
- Jochumsen, H., & Hvenegaard Rasmussen, C. (2006). *Folkebiblioteket under forandring, modernitet, felt og diskurs*. Danmarks Biblioteksforenings Forlag.
- Jochumsen, H., Skot-Hansen, D., & Hvenegaard Rasmussen, C. (2012). The four spaces – a new model for the public library. *New Library World*, 113(11/12), 586–597. <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>
- Kann-Christensen, N. (2012). National Strategies for Public Library Development – Comparing Danish and Swedish models for project funding. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 14(01–02), 33–50.
- Kann-Rasmussen, N. (2016). For samfundets skyld—Kulturlederens forestillinger om legitimitet og omverden. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 19(02), 201–221.
- Kann-Rasmussen, N., & Tank, E. (2016). Strategi som legitimitetsarbejde: Strategiske svar på bibliotekernes udfordringer. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 5(3), 5–19.
- Kulturanalys Norden. (2020). *Folkebibliotek i Norden* (s. 47). Kulturanalys Norden.
- Kulturdepartementet. (2013). *Lagrådsremiss: Ny bibliotekslag*. Kulturdepartementet.

- <https://www.regeringen.se/49bb91/contentassets/3df0fc634d4b4d28bc448511972f3b19/lagratsremiss-ny-bibliotekslag>
- Kulturdepartementet. (2015). *Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018: Statens oppgaver og ansvar for utvikling av folkebibliotekene* [Strategi]. https://www.db.dk/files/nasjonal_bibliotekstrategi_2015-2018.pdf
- Larsen, H. (2016). *Performing legitimacy, studies in high culture and the public sphere*. Palgrave Macmillan.
- Lindgren, S. (2017). *Digital media & society*. SAGE Publications Ltd.
- Lov om Biblioteksvirksomhed, Pub. L. No. 340 (2000). <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2000/340>
- Lov om folkebibliotek (Folkebibliotekloven), Pub. L. No. 1985-12-20-108 (2014). https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108#KAPITTEL_1
- Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, Pub. L. No. 1492/2016 (2018). <https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2016/20161492>
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Riksdagsförvaltningen. (2013). *Bibliotekslag (2013:801) Svensk författningssamling 2013:2013:801 t.o.m. SFS 2019:961—Riksdagen*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801
- Ritzer, G., & Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption: The nature of capitalism in the age of the digital 'prosumer'. *Journal of Consumer Culture*, 10(1), 13–36. <https://doi.org/10.1177/1469540509354673>
- Rothstein, B. (1994). *Vad bör staten göra?: Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. SNS förlag.
- Secher, C. (2006). Hvorfor kanoner nu? I *Folkebiblioteket som forvandringsrum: Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskapet* (s. 73–88). Danmarks Biblioteksforenings Forlag.
- St. meld. nr. 23 (2008-2009). *Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/n/dokumenter/stmeld-nr-23-2008-2009-/id555516/>
- Statens Bibliotekstilsyns Publikationer. (1920). *Lov om statsunderstøttede Biblioteker af 5. Marts 1920* (Nr. 5).
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>
- Svensk Biblioteksforening. (2019). *För det demokratiska samhällets utveckling: Bibliotekslagen enligt lagstiftaren*. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2019/03/fr-det-demokratiska-sam-2019-webb.pdf>
- Vestheim, G. (1997). *Fornuft, kultur og velferd: Ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*. Norske samlaget.

- Vestheim, G. (2009). The Autonomy of Culture and the Arts: From the Early Bourgeois Era to Late Modern “Runaway World”. I M. Pyykkönen, N. Simainen, & S. Sokka (Red.), *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics* (s. 31–53). Minerva.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/41953/978-952-492-320-0.pdf>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for the future at the new frontier of power*.
- Aabø, S., Audunson, R., & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32(1), 16–26.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2009.07.008>

15. Universal Design as a Premise for making Public Libraries into Low-intensive Meeting Places

Gerd Berget

Introduction

According to Audunson (2005), there are two main types of arenas, namely high-intensive and low-intensive meeting places. The first comprises the places where we meet people who share similar interests and engagements. The latter refers to places where we are exposed to people with relatively different values and interests. A central point related to the low-intensive arenas is, according to Audunson (2005, p. 436), “that they will facilitate meetings between people who are not exposed to one another on other arenas. Today, such meeting-places with a potential of making us visible to one another across social, ethnic, generational and value-based boundaries are extremely important”. The low-intensive arenas are closely related to convivial encounters, which is discussed by several researchers, both in general (Goffman, 1961; Illich, 1973; Valentine & Sadgrove, 2014) and in a library context (Bigby & Wiesel, 2011; Kozubaev & DiSalvo, 2020; Wiesel & Bigby, 2016).

In his original paper, Audunson (2005) focused on cultural diversity when discussing the value of public libraries as low-intensive meeting places. Audunson (2005) argued that public libraries represent low-intensive meeting places and emphasized the libraries’ role as promoters of democratic discourse and tolerance. In that connection, communication is especially important: “The concepts of society in general and of a democratic society in particular, presuppose communication across the cultures and demographic groups that the society in question consists of” (Audunson, 2005, p. 433). This reasoning,

however, seems equally valid in the context of people with disabilities, where the public library facilitates meetings between people with and without disabilities.

Previous researchers have reported that many people with disabilities have small networks, low self-esteem, and a number of people experience poor mental health related to isolation and loneliness (Gilmore & Cuskelly, 2014; Honey, Emerson, & Llewellyn, 2011; Sheppard & Badger, 2010; Thurston, 2010). According to Honey et al. (2011), mental health conditions such as loneliness can be improved by reducing social exclusion. Consequently, low-intensive arenas and convivial encounters may be particularly important for these cohorts. Such meetings might also enhance a general understanding of disabilities in society, because exposing people without disabilities to various types of impairments may prompt increased respect and empathy.

Public libraries should be universally designed to ensure accessibility for all users. Otherwise, certain demographic groups might be excluded, and libraries would no longer represent low-intensive meeting places. This perspective paper will explore this issue further. The research question is as follows:

RQ: How can the implementation of universal design facilitate public libraries as low-intensive meeting places to reduce the social exclusion of people with disabilities?

The paper is structured as follows: First, disability will be discussed in a historical perspective. Then, public libraries and their role as low-intensive meeting places and facilitators for social justice and convivial encounters will be discussed. The main focus will be on physical libraries. Finally, universal design is put forward as a premise to fully achieve low-intensive arenas that can reduce social exclusion. The seven principles of universal design will be introduced and related to specific examples of how to increase user diversity in public libraries.

Disability and Oppression

Looking back at history, people with disabilities have been oppressed for centuries. From early human times, impairments have been treated as something divergent and people with disabilities have often been viewed as a lower class.

Throughout history, disabilities have been regarded as a punishment from sin, test of faith or a mysterious act of God (Creamer, 2012). During Nazism, there was even a cruel attempt to eradicate people with disabilities (Vehmas & Watson, 2014). Overall, this user group has been subject to class distinction in a variety of ways, such as lack of labour force participation (Foster & Wass, 2013), reduced income (Polidano & Vu, 2015) and social exclusion (Koller, Pouesard, & Rummens, 2018).

The medical model was the dominating perspective on disability. The medical view entailed that disability was solely related to individual deficits, and was therefore only medical in nature (Toboso, 2011). The solutions to reduce potential barriers experienced by people with impairments were clinical, including medical prevention, rehabilitation or cure (Shakespeare, 2013). No attention was directed towards societal barriers. According to Disability Nottinghamshire (2020), one of the problems with the medical model is that it “looks at what is ‘wrong’ with the person and not what the person needs”. Consequently, there was little effort to improve the environmental barriers, and people with impairments lost independence and control over their lives.

The connections between oppression and disabilities became especially evident in the social debates in the 1970’s. The class struggle was particularly visible in “the Union of Physically Impaired Against Segregation” (UPIAS). UPIAS published a document in 1976 called “*Fundamental Principles of Disability*” (Union of Physically Impaired Against Segregation & Disability Alliance, 1976), where they defined disability as a relationship between a discriminatory society and people with impairments. According to Shakespeare (2004), this disability movement had clear connections with both Marxist theory and labour movement traditions. For example, their view corresponded with Marx, who in the book “*Capital*” (Marx, 1867), referred to capital and labour as relationships, not things. For many people, exclusion from the labour market resulted in unsatisfactory living conditions.

In their principles, UPIAS discussed disabilities and referred to class distinctions due to “their condemnation to the status of second-class citizens” (Union of Physically Impaired Against Segregation & Disability Alliance, 1976, p. 22). UPIAS

emphasized “continued denial of reasonable income” and “oppressive social conditions” as key factors for the class struggles. Moreover, they stated that: “the absence of an income as of right for disabled people is in our view more than just one more symptom of their oppression and segregation: it is rather fundamental to the way in which Society exacts payment for being ‘not as others’” (Union of Physically Impaired Against Segregation & Disability Alliance, 1976, p. 22).

The activism for the rights of people with disabilities resulted, among others, in the social model of disability, introduced by Mike Oliver. He explained the foundation of the model as follows: “we were not disabled by our impairments but by the disabling barriers we faced in society” (Oliver, 2013, p. 1024). According to this model, disability was not regarded as something medical, but rather defined as a type of oppression created by society (Abberley, 1999). Moreover, the social model emphasised that the society favours certain types of bodies and excludes others (Hamraie, 2012).

A much-applied alternative model of the social model is the social relational model, also referred to as the Nordic model (Shakespeare, 2004). According to this perspective, disability occurs when there is a gap between the abilities of the individual and demands from society (Gustavsson, Tøssebro, & Traustadóttir, 2005). This gap can be reduced by either changing the environments or strengthening the individual. This contrasts with the social model, which only addressed societal barriers. Another version of the social model is the diversity model. Here, the dichotomy, between ability and disability is removed. The basic principles are human diversity and dignity, and the concept of normality is rejected. Consequently, the term functional diversity is introduced as an alternative to disability. Moreover, functional differences should be regarded as “a source of enrichment” (Toboso, 2011, p. 109) rather than have negative connotations.

The social model proved successful in the context of political activism but has been criticized for having an exclusive focus on disability as linked to capitalism. Oppression is also typically related to power. In this context, Owens (2015) suggests that the work of Hanna Arendt, a theorist on power, is particularly

relevant. Arendt (1951, p. 301) discussed the private and public sphere, and the relationship between them:

private life in civilized society, is a permanent threat to the public sphere, because the public sphere is as consistently based on the law of equality as the private sphere is based on the law of universal difference and differentiation. Equality, in contrast to all that is involved in mere existence, is not given us, but is the result of human organization insofar as it is guided by the principle of justice. We are not born equal; we become equal as members of a group on the strength of our decision to guarantee ourselves mutually equal rights.

Arendt (1951) emphasised the right to belong to an organized community, which may also be related to participation in society and the importance of low-intensive meeting places. People with disabilities live in the same public society as people without disabilities, and everyone should be regarded as equal citizens. Arendt's perspective has been applied by several researchers, among others Owens (2015, p. 393), who claimed that "an attack on disabled people would be an attack on human diversity".

The link between the disability rights movements and Marxism has also been pointed out by Russell (2001). In the paper "*Disablement, oppression, and the political economy*", Russell (2001, p. 87) stated that "Any struggle for freedom from oppression has something in common with Marxism". The need for jurisdiction was also emphasized: "The very perception that there is a need for legal rights to protect marginal classes of persons suggest that oppression exists, for if members of a particular group were not oppressed, they would not have barriers to remove nor rights to be gained" (Russell, 2001, p. 87).

In context of people with disabilities, there are numerous conventions and guidelines to attend to basic rights, both in society in general and to ensure access to public libraries. One example is the UN "*Convention on the rights of persons with disabilities*" (UN, 2006, p. 22), where article 30 addresses participation in cultural life as follows: "State Parties recognize the rights of persons with disabilities to take part on an equal basis with others in cultural life, and shall take all appropriate measures to ensure that persons with disabilities: ... Enjoy access to places for cultural performances or services, such as theatres, museums, cinemas, libraries".

Equal access for all, including marginalized groups, is also embedded in the public library law in Norway. According to this law (Folkebibliotekloven, 2014), public libraries should “promote the spread of information, education and other cultural activities through active dissemination and by making books and other media available for the free use of all the inhabitants of Norway”. In other words, the library should provide services to all types of user groups. Moreover, §2 states that “the public libraries comprise library services to users who have difficulties using the library”. Therefore, the public libraries have a mandated responsibility towards people who for various reasons are not able to use the library, including some people with disabilities. Consequently, public libraries should offer accessible services to a diversity of users, also the “non-users”. In this way, the libraries can play a vital role in reducing social exclusion. Another jurisdiction relevant in this context is the Equality and Anti-Discrimination Act (Ministry of Culture, 2020). This law states that public and private undertakings focused on the general public must be universally designed, including both physical conditions and ICT.

Public Libraries and Social Justice

Social exclusion is often related to capitalism and inequities of income. Nevertheless, some groups may be excluded despite being materially well off. According to Pateman (2000), exclusion might be related to attitudes in society such as sexism, homophobia or other forms of discrimination, and there is an intrinsic link between social exclusion and social class. Many people with disabilities are both subjected to low income and poverty (Palmer, 2011) in addition to discrimination (Shakespeare, 2018). Consequently, there is still a significant class distinction that must be attended to in society. In this class struggle, public libraries can play a vital role as low-intensive meeting places, given that the library is designed for user diversity and is accessible for all types of people.

According to Pateman (2000), the class system pervades all aspects of our society, including the organization of public libraries and library usage. He claims that librarians themselves are defined as middle class, which has influenced both

library policies and practice, and might create barriers to library use by certain groups. Pateman (2000) designated the capitalist society as the cause for social exclusion and stated that there is a clear link between social exclusion, class and capitalism. He was also worried about the working-class users because of class distinctions: “while public libraries are used by all social classes, they are a predominantly middle-class institution” (Pateman, 2000, p. 33).

In the book “*Public libraries and social justice*”, Pateman and Vincent (2016, p. 1) discussed libraries in context of inclusion, and claimed that the libraries are not as inclusive as they are commonly perceived: “it is widely claimed that libraries are ‘open to all’ but much of the evidence suggest otherwise”. Moreover, Pateman and Vincent (2016, p. 1) argued that the library profession does not focus enough on social exclusion, and “they need to abandon outmoded concepts of excellence and fully grasp the equity agenda”. Consequently, they suggested a needs-based library service, founded on the “Marxist principle of ‘from each according to their ability, and to each according to their needs’” (Pateman & Vincent, 2016, p. 11). To achieve this goal, Pateman and Vincent (2016, p. 11) recommended user involvement: “all sections of the local community have to be actively engaged in the planning, design, delivery and assessment of library services”. This mode of thought has clear connections with universal design and participatory design.

In the paper “*Managing cultural change in public libraries*”, Pateman and Pateman (2017) suggested an analytical framework based on Marx and Maslow. In this framework, they suggested a model moving away from the traditional library services to needs-based library services. In this approach, there is a focus on non-users and the users with the greatest needs, which according to Pateman and Pateman (2017, p. 214) should have a positive impact on the libraries: “Public libraries will be transformed from institutions of social control into agencies of social change”. Further, they suggested evaluating libraries not based on circulation, memberships and visits, but the ability to contribute to social outcome. Finally, Pateman and Pateman (2017) asserted that by applying critical leadership, the librarians will be more aware of systems that support oppression. Consequently, they might be able to take a clearer role in removing social exclusion and class distinction.

According to Popowich (2018), there is a crisis in public libraries because of material changes in the production and organization of labour relations. This is also a statement put forward earlier by Buschman (2003), who among others emphasized the importance of preserving the public sphere. This is also in accordance with Audunson (2005).

Social justice and inclusion have been debated by several scholars. Vincent (2012, p. 350) discussed the potential roles libraries may actually play in increasing social justice, addressing the issue of user diversity: “For libraries, it must involve embracing equality and diversity; focusing on a needs-based service and targeting resources towards those who need them most”. This view is supported by Dadlani (2016, p. 16), who argued that both the library profession and research within library and information science should have a “deeper engagement with extant philosophical literature on social justice”. Public libraries have a great potential in reducing social exclusion and increase social justice. As Audunson (2005) suggested, much of this potential lies in being a low-intensive meeting place. Moreover, libraries facilitate convivial encounters to promote social justice (Bigby & Wiesel, 2011).

Low-intensive Meeting Places and Convivial Encounters

Audunson (2005) reflected upon the necessity of low-intensive meeting places and discussed how very few arenas have the capacity of being meeting places for all types of people. Although this issue is discussed in a multicultural context, the reasoning might be equally valid for other cohorts, such as people with disabilities. Audunson (2005, p. 434) referred to Habermas and his theories of the public sphere, arguing that the civil society loses independence because of marketization: “Civil society becomes invaded by the market and consumption takes the place of discourse and reasoning”. Buschman (2003) also referred to Habermas in a library context and emphasised the importance of the public libraries as public spheres. Buschman (2003, p. 8) referred to a crisis in the public libraries due to the increasing capitalism: “librarianship is a classic case study of the dismantling of the public sphere in an era of radically market-oriented public philosophy”. This statement is in accordance with Popowich

(2018, p. 6), who claimed that there is a need to “recuperate a notion of democracy and the public sphere” in the public libraries.

Public libraries have a great potential in reducing social exclusion and class distinction because of the characteristics related to low-intensive meeting places. In this context, researchers have also discussed the public libraries and their role in facilitating convivial encounters. Conviviality refers to encounters that are neither long-term relationships nor free mingling in public spaces. Such encounters occur “when strangers engage in a shared activity with a common purpose or intent” (Bigby & Wiesel, 2011, p. 265). Bigby and Wiesel (2011) discussed the importance of such meetings for people with intellectual impairments, who often have limited social networks. Moreover, this user group may have experiences of encounters that may be different from other cohorts.

Convivial encounters can be important in the context of inclusion, because there is no focus on class distinction (Wiesel & Bigby, 2016). According to Bigby and Wiesel (2011, p. 265), such a meeting “provides people an opportunity to step outside a fixed identity; for example, to shift from a person with intellectual disability to a more transient identification as a library user”. Through these encounters: “people construct temporary shared identifications (e.g., as gardeners in a community garden), but which do not repress the differences between them” (Bigby & Wiesel, 2011, p. 265).

The dichotomy between “*community presence*” and “*community participation*” was also discussed by Bigby and Wiesel (2011), who related this to social inclusion, where convivial encounters may play an important role in promoting inclusion: “Such an encounter between strangers may lead to friendship and a longterm relationship, and in this sense can be understood as a bridge between community presence and community participation” (Bigby & Wiesel, 2011, p. 265). Moreover, Bigby and Wiesel (2011) argued that libraries comprise a good arena for convivial encounters, which may be related to the qualities of being low-intensive meeting places, as emphasised by Audunson (2005).

Convivial encounters may also increase tolerance. Audunson (2005, p. 437) claimed that in the context of low-intensive meeting places, tolerance

“presupposes that we are exposed to other values, interests and preferences than our own and, that we re-conciliate ourselves with their existence and accept them as legitimate”. Convivial meetings might achieve exactly that, and there seems to be a common perception that public libraries have the potential for playing a key part in this context. This potential was described by Audunson (2005, p. 438) as follows: “a new dimension has been added to the libraries’ role as instruments for democracy. Today, we become partisans for democracy by providing low-intensive meeting-places that can promote cross-cultural contact and communication”.

In early studies of encounters, such as the work by Goffman (1961), there was a focus on the tension that could arise due to differences between people, such as class, gender or abilities. According to Wiesel and Bigby (2016), later theorizations regarding such encounters have addressed more positive aspects, among others by focusing on social change and reduced prejudice (Valentine & Sadgrove, 2014). Consequently, convivial encounters that typically might occur in low-intensive meeting places such as public libraries should potentially contribute to reduce oppression.

In a design fiction paper, Kozubaev and DiSalvo (2020) argued that the role of public libraries might be endangered, and looked at how future design spaces in libraries can support the concept of conviviality. Kozubaev and DiSalvo (2020) discussed how the future of public libraries is affected by the rise of global capital. They suggested that there is a broader decline of public space, where for instance public parks have given away areas for more private spaces, such as shopping malls. They also argued that libraries are expected to evaluate their services based on economic productivity, which is closely related to global capitalism and corporate management. In this context, social interaction would not be considered a measurable outcome of the library services. Consequently, capitalism may cause a decrease of low-intensive meeting places and hence increase social exclusion for certain cohorts.

So far, this paper has focused on physical libraries. A significant portion of the library services, however, has become digital. This development is positive for many people, since it may save time not having to visit the physical library to solve certain information needs. Further, for people with impairments related to

for example vision, hearing or movement, it might be easier to utilize a digital library because the physical barriers are potentially removed. It is, however, important that the libraries fulfil demands for universally designed ICT solutions, such as accessible web pages and search user interfaces. Otherwise, the digital services are not accessible for all. In this context, guidelines such as The Web Content Accessibility Guidelines (W3C, 2018), also referred to as WCAG, may be valuable, although not all needs are sufficiently attended to in this standard. Moreover, digital encounters may be facilitated through online events such as digital books clubs or language cafes. Nevertheless, when libraries become more digital, there is a risk of less people visiting the physical library, which may affect the libraries role as meeting places.

The capitalistic ways of measuring the value of public libraries has also been discussed by Aabø and Audunson (2002), who argued that well-established economic models do not accurately estimate the value of public libraries. They suggested that three conditions must be fulfilled to be useful for public library evaluation: “they must be able to measure non-use values as well as use values, they must be capable of integrating valuation motives which extend beyond the pursuit of individual self-interest, and they must not violate the assumption of rationality” (Aabø & Audunson, 2002, p. 5).

Fincher and Iveson (2008) emphasized that libraries are typically perceived as safe spaces by marginalized groups compared to other forms of open public spaces. Moreover, they claimed that it seems “most productive to recognize all library encounters as premised on the capacity of those who use the library to mutually negotiate their common status as library users in the moments of their encounters” (Fincher & Iveson, 2008, p. 188). Consequently, one does not address fixed identities or differences between the patrons, but rather treat everyone in the same manner. Again, this argument consolidates the public libraries as low-intensive meeting places that facilitate encounters between various cohorts, which can reduce social exclusion for many people. According to Wiesel and Bigby (2016), such an approach allows people from minorities or excluded groups to become recognised within their communities, which is also the argument put forward by Audunson (2005) in relation to cultural diversity. It

also seems like a strong argument in favour of universal design, where diversity is regarded as a norm rather than exception. In such a perspective, no user groups should be regarded as “minorities”.

From Accessibility to Universal Design

Equal inclusion of users with very different characteristics is a premise for a meeting place to be defined as low-intensive (Audunson, 2005). To accommodate for user diversity, however, the public library must be accessible for everyone, comprising the physical building, the collection and the services provided by the library. Universal design is an important tool (and mode of thought) in this context.

The term universal design was originally coined by Ronald Mace, and defined as “the design of products and environments to be usable by all people, to the greatest extent possible, without the need for adaptation or specialized design” (Center for Universal Design, 2008). Universal design entails measures that will make the whole society usable by all types of people, regardless of gender, age, sexual orientation or abilities. User diversity is elaborated on in more detail in the definition of universal design that is applied by the Design for all Foundation (Steinfeld & Maisel, 2012, p. 28):

[T]he intervention on environments, products, and services with the aim that everyone, including future generations, regardless of age, gender, capabilities, or cultural background, can enjoy participating in the construction of our society, with equal opportunities participating in economic, social, cultural, recreational, and entertainment activities while also being able to access, use, and understand whatever, part of the environment with as much independence as possible.

This definition is especially applicable in a library context, because it also comprises participation in cultural activities.

A common misconception of universal design is that it is solely related to disabilities. However, definitions of universal design that include examples of user diversity (such as the definition by the Design for all Foundation), typically emphasise gender, sexual orientation, age and cultural diversity in addition to abilities or functional level. Consequently, universal design addresses all types of

user groups, including cultural diversity, which was discussed by Audunson (2005).

The overall purpose of universal design is that everyone should have equal opportunities for full participation in society. Consequently, no needs are regarded as “*special needs*”. However, there might be a need for different solutions to cover concurrent needs. An example would be for a person to get from the ground floor to the first floor in a library building. The need would be the same for everyone, simply to get from point A to point B. Nevertheless, the solutions required might vary. A person carrying heavy books, pushing a pram or relying on a wheelchair might request an elevator, while others may prefer using stairs. In this perspective, neither the elevator nor the stairs are regarded as the “main solution” or “the special solution”. They are both potential means of solving the same need, to help people get from one floor to another.

Within the universal design way of thinking, the need for diverse solutions is taken into consideration from the beginning of the design and planning process of every environment and service. Universal design has therefore also been associated with participatory design, which is a design tradition that involves real end-users in all phases of design, production and testing of products and services. Although participatory design traditionally has been applied in human-computer interaction contexts, it is purposeful to use this methodology in a library context as well.

Before the introduction of universal design, accessible design was the predominant approach to accommodate facilities for users with disabilities. This type of design can be defined as “design that meets prescribed code requirements for use by people with disabilities” (Story, 1998, p. 4). Accessible design was often accomplished through so-called “special design” that made many people with disabilities feel left out and segregated (Story, 1998). Accessible design is often added on after the end of the original design process, indicating that the designers have clearly not planned for user diversity. Typical examples of accessible design are ugly wheelchair ramps, stair gliders or huge handles. Successful universal design, however, is unnoticeable, because all the accessibility measures are included in the original design. By not considering

user diversity from the beginning of the process, certain users may feel stigmatized because they cannot apply the main solution used by most people. One example is “back-door access” found in certain buildings, including public libraries, where people in wheelchairs must use a service entrance rather than the main door to enter the building (Steinfeld & Maisel, 2012, p. 18). Consequently, some user groups may avoid visiting the library because they feel stigmatized or not welcome. Universal design should ideally not rely on any such “special solutions”. This stigmatization was also emphasised by Iwarsson and Ståhl (2003, p. 61), who claimed that “universal design is about social inclusion while accessibility measures implemented after the basic design of a building or a product represents exclusion”.

Universal design has been criticized for being an unachievable goal, among others because there is no possible way to design something that suits everyone under all conditions. As a result, alternative approaches have been suggested, such as “design-for-one” (Harper, 2007) and “User Sensitive Inclusive Design” (Newell, Gregor, Morgan, Pullin, & Macaulay, 2011). Story, Mueller, and Mace (1998, p. 13) argued that universal design should be regarded as a design process rather than an achievement, and stated that “universal design provides a blueprint for maximum inclusion of all people”. Others have commented on issues related to lack of guidelines on how to actually achieve universal design (Steinfeld & Maisel, 2012). As a response to this criticism, the seven principles of universal design were developed. These principles have been applied in a variety of contexts.

The Seven Principles of Universal Design – A Tool for Inclusion

To better facilitate universal design and support planners and developers, a set of seven principles were introduced (see Table 1). These principles were initiated by The Center for Universal Design, and developed by a group of architects, product designers, engineers and environmental design researchers. The purposes of these principles were to build on the existing knowledge base, educate designers, guide the design process and to evaluate existing designs (Story et al., 1998). Principle 1-3 and 5-7 are quite general, addressing all types of abilities and the

various shapes of human bodies. Principle 4, however, is more closely related to specific abilities or functions, such as vision and hearing.

Principle	Definition
1. Equitable use	The design is useful and marketable to people with diverse abilities
2. Flexibility in use	The design accommodates a wide range of individual preferences and abilities
3. Simple and intuitive use	Use of the design is easy to understand, regardless of the user's experience, knowledge, language skills, or current concentration level
4. Perceptible information	The design communicates necessary information effectively to the user, regardless of ambient conditions or the user's sensory abilities
5. Tolerance for error	The design minimizes hazards and the adverse consequences of accidental or unintended actions
6. Low physical effort	The design can be used efficiently and comfortably and with a minimum of fatigue
7. Size and approach for use	Appropriate size and space is provided for approach, reach, manipulation, and use regardless of user's body size, posture, or mobility

Table 1: The seven principles of universal design (Story et al., 1998)

By applying the seven principles in a public library context, the libraries would most likely increase the potential of being low-intensive meeting places. For instance, according to principle 1, the library should be useful and marketable to people with different abilities. By becoming an attractive service for a variety of people, the user groups in the library will also be more diverse, and the library transforms from a high-intensive to a low-intensive arena. To achieve this, however, there is a need to look more closely at the other principles, which focus more on the actual design of both the physical library and the collection, that will make the services usable for a more diverse user group.

Principle 2 emphasises flexibility in use, entailing that literature should be available in a variety of formats, from printed books to “easy to read books”, talking books and Braille books. Moreover, the reference services should be provided both through self-service machines and an actual reference desk that allows for direct communication with a librarian. Principle 3 has a more cognitive focus, stressing that the design should be easy to understand for everyone. This

means, for instance, that the arrangement of books (for example based on the Dewey Decimal Classification System) and the interface of the self-service checkout machines should be understandable for people with little experience with the library, be accessible for people from various cultural backgrounds and by people with various types of cognitive impairments. In this principle one can clearly see the universal focus, since current concentration level is also included, acknowledging that people might perform differently in various contexts, for example due to fatigue, stress or illness.

Principle 4 requires perceptible information and emphasises sensory abilities. For libraries, this entails providing signs in large enough letters for most people to be able to read, providing alternative information, for instance through sound, tactile images or Braille alphabet. Principle 5 regards tolerance for error and is probably the least relevant principle related to public libraries, except for when using the self-service machines or borrowing computers at the library. Principle 6 addresses low physical efforts, which means that for instance entrance doors should not require too much strength to open. Finally, principle 7 deals with body size and approach for use. This principle would for instance require that bookshelves are not too high, so children, short people or wheelchair users can reach books from the upper shelves. Another example would be to install adjustable tables or self-service machines, so the users can adjust them to the preferred height.

By applying the seven principles of universal design, the library should be usable for people of different sizes, ages and with various abilities or cultural backgrounds. Consequently, such measures would enhance the library as a low-intensive meeting place and thus support the library's function as an institution that enhances social justice.

Universal Design – A Premise for Social Inclusion?

The overall purposes of universal design are equal opportunities and social inclusion, which are also premises for a classless society. D'souza (2004) argued that universal design should be regarded as belonging to the paradigm of critical theory in terms of knowledge generation and conceptualization. According to

D'souza (2004, p. 4) "social reality consists of multiple layers and includes several segments of society. By probing into these layers, the critical researcher can identify and provide voice to the oppressed".

Benefits of universal design are many, such as social emancipation, helping people create a better world, empowering individuals, increasing quality of life and enabling people to live independently. This is also clearly seen in the catchphrase "*separate is not equal*", which was applied when the universal design concept was first introduced (D'souza, 2004, p. 4). In the beginning, there was a focus on accessibility for a few groups. In the later years, however, the universal design movement has focused on the needs of the majority, comprising of a wide range of minorities.

Human geographers have also been engaged in universal design. They have addressed oppression of groups, and many have switched focus from emphasis on physical access to processes that produce disabling spaces. It is difficult to imagine how you can regard a library as a low-intensive meeting place without being universally designed. Inclusive meeting places presuppose environments and facilities that may be utilized by all types of people. Physical design may prevent ease of movement and mobility for several user groups (Imrie & Edwards, 2007) thus, excluding many cohorts from using the library. Examples would be people in wheelchairs who cannot physically access the library, visually impaired people who find it challenging navigating the library or transgender people who rely on access to gender-neutral bathrooms. Consequently, spatial practises might cause oppression of people. Universal design then becomes a key to reduce social exclusion and facilitate low-intensive meeting places with convivial encounters.

Bickenbach (2014, p. 1326) referred to universal design as "an aspirational message about the equality of human worth as manifested in the messy and detailed actual world of products, buildings and city streets". In addition to making a more inclusive society, universal design may have another important purpose. According to Bickenbach (2014, p. 1320), universal design in combination with a universal social policy will also initiate "the process of social disappearance of disability".

An important aspect of universal design is user involvement. This corresponds well with the suggestion by Pateman and Vincent (2016) to actively engage users in the library, from planning to design, delivery and assessment. By including user diversity from the beginning of the design process, participatory design can contribute with a useful methodology to better understand user needs.

One challenge related to the universal design mindset is conflicting needs between groups. For instance, while visually impaired people might prefer tactile features in the floor to facilitate navigation, such measures might make it worse for people in wheelchairs to move freely. Another example is when the needs of different groups have been set up against each other, among others due to limited resources. For instance, in the US, there was a campaign to introduce gender-neutral bathrooms in the universities. However, when these were completed, there were reactions from people with disabilities, because the institutions did not provide accessible toilets for people in wheelchairs. It was, for instance, claimed by one person using a wheelchair that “*someone with gender identification needs can at least get into a bathroom*” (Gockowski, 2016). In these cases, scarce resources result in a class struggle between oppressed groups. Consequently, enough resources are needed to avoid such disputes, and the principles of universal design may be applied by making environments that are usable for all. In the bathroom example, the issue could be easily solved by applying universal design principle 7, where appropriate space is provided for all types of users in all bathrooms. This would result in an accessible environment for all, and remove potential conflicts between groups.

Conclusion

Since the beginning of history, people with disabilities have been oppressed in various ways. The fight for equal rights is often described as a class struggle, promoting inclusion and social justice. The work by Audunson (2005) on public libraries and their value as low-intensive meeting places that promote social inclusion and democracy is an important contribution to the field of library- and information science. Although Audunson (2005) applied a multicultural context,

his reflections seem equally applicable to other minorities, such as people with disabilities.

Low-intensive meeting places and convivial encounters seem to play a vital role in reducing social exclusion and class distinction. Better mental health, higher tolerance and removal of class distinctions may all be positive outcomes of increased contact between user groups who typically do not meet in other arenas. However, public libraries should be universally designed to be able to fulfil their role as low-intensive meeting places. Otherwise, several user groups will be excluded, thus reducing the user diversity that is a crucial foundation for public libraries in their role as low-intensive meeting places. Although full inclusion is not yet achieved, public libraries have a great potential in increasing the social justice and reducing oppression. To achieve that, librarians need to be aware of and engaged in making (and keeping) the libraries into low-intensive meeting places. There is also a need for more user engagement in the design of the public libraries, both regarding buildings, collections and services. Finally, it is important to preserve the public spaces that facilitate convivial encounters.

References

- Aabø, S., & Audunson, R. (2002). Rational choice and valuation of public libraries: Can economic models for evaluating non-market goods be applied to public libraries? *Journal of Librarianship and Information Science*, 34(1), 5-15. <https://doi.org/10.1177/096100060203400102>
- Abberley, P. (1999). *The significance of work for the citizenship of disabled people*. Paper presented at the Paper presented at University College Dublin
- Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. Cleveland: Meridian Books.
- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429-441. <https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Bickenbach, J. (2014). Universally design social policy: When disability disappears? *Disability and Rehabilitation*, 36(16), 1320-1327. <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.932447>
- Bigby, C., & Wiesel, I. (2011). Encounter as a dimension of social inclusion for people with intellectual disability: Beyond and between community presence and participation. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 36(4), 263-267. <https://doi.org/10.3109/13668250.2011.619166>

- Buschman, J. (2003). *Dismantling the public sphere: Situating and sustaining librarianship in the age of the new public philosophy*. Westport: Libraries Unlimited.
- Center for Universal Design. (2008). About UD. Retrieved from https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/about_ud.htm
- Creamer, D. B. (2012). Disability theology. *Religion Compass*, 6(7), 339-346. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2012.00366.x>
- D'souza, N. (2004). *Is universal design a critical theory?* Paper presented at the Designing a More Inclusive World, London.
- Dadlani, P. (2016). Social justice concepts and public libraries: A case study. *Advances in Librarianship*, 41, 15-48.
- Disability Nottinghamshire. (2020). The social model vs the medical model of disability. Retrieved from <http://www.disabilitynottinghamshire.org.uk/index.php/about/social-model-vs-medical-model-of-disability/>
- Fincher, R., & Iveson, K. (2008). *Planning and diversity in the city: Redistribution, recognition and encounter*. Macmillan Education UK.
- Folkebibliotekloven. (2014). Lov om folkebibliotek [The Public Libraries Act]. Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108?q=folkebibliotek>
- Foster, D., & Wass, V. (2013). Disability in the labour market: An exploration of concepts of the ideal worker and organisational fit that disadvantage employees with impairments. *Sociology*, 47(4), 705-721. <https://doi.org/10.1177/0038038512454245>
- Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2014). Vulnerability to Loneliness in People with Intellectual Disability: An Explanatory Model. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11(3), 192-199. <https://doi.org/10.1111/jppi.12089>
- Gockowski, A. (2016). WVU opens gender neutral bathrooms, ignores handicap accessibility *Campus Reform*. Retrieved from <https://www.campusreform.org/?ID=7229>
- Goffman, E. (1961). *Encounters*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Gustavsson, A., Tøssebro, J., & Traustadóttir, R. (2005). Introduction: approaches and perspectives in Nordic disability research. In A. Gustavsson, J. Sandvin, R. Traustadóttir, & J. Tøssebro (Eds.), *Resistance, reflection and change: Nordic disability research* (pp. 23-44). Lund: Studentlitteratur.
- Hamraie, A. (2012). Universal design research as a new materialist practice. *Disability Studies Quarterly*, 32(4).
- Harper, S. (2007). Is there design-for-all? *Universal Access in the Information Society*, 6(1), 111-113. <https://doi.org/10.1007/s10209-007-0071-2>
- Honey, A., Emerson, E., & Llewellyn, G. (2011). The mental health of young people with disabilities: impact of social conditions. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(1), 1-10. <https://doi.org/10.1007/s00127-009-0161-y>
- Illich, I. (1973). *Tools for conviviality*. Harper & Row.

- Imrie, R., & Edwards, C. (2007). The geographies of disability: Reflections on the development of a sub-discipline. *Geography Compass*, 1(3), 623-640. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00032.x>
- Iwarsson, S., & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design—positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57-66. <https://doi.org/10.1080/dre.25.2.57.66>
- Koller, D., Pouesard, M. L., & Rummens, J. A. (2018). Defining social inclusion for children with disabilities: A critical literature review. *Children & Society*, 32(1), 1-13. <https://doi.org/10.1111/chso.12223>
- Kozubaev, S., & DiSalvo, C. (2020). *The future of public libraries as convivial spaces: A design fiction*. Paper presented at the Companion of the 2020 ACM International Conference on Supporting Group Work, Sanibel Island, Florida, USA. <https://doi.org/10.1145/3323994.3369901>
- Marx, K. (1867). *Das Kapital: Kritik der politischen oekonomie*. Hamburg: Verlag von Otto Meissner.
- Ministry of Culture. (2020). Act relating to equality and a prohibition against discrimination (Equality and Anti-Discrimination Act). Retrieved from <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2017-06-16-51>
- Newell, A. F., Gregor, P., Morgan, M., Pullin, G., & Macaulay, C. (2011). User-Sensitive Inclusive Design. *Universal Access in the Information Society*, 10(3), 235-243. <https://doi.org/10.1007/s10209-010-0203-y>
- Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & Society*, 28(7), 1024-1026. <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.818773>
- Owens, J. (2015). Exploring the critiques of the social model of disability: The transformative possibility of Arendt's notion of power. *Sociology of Health & Illness*, 37(3), 385-403. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12199>
- Palmer, M. (2011). Disability and poverty: A conceptual review. *Journal of Disability Policy Studies*, 21(4), 210-218. <https://doi.org/10.1177/1044207310389333>
- Pateman, J. (2000). Public libraries and social class. In *Open to all?: The public library and social exclusion* (pp. 26-42). London: The Council for Museums, Archives and Libraries.
- Pateman, J., & Pateman, J. (2017). Managing cultural change in public libraries. *Public Library Quarterly*, 36(3), 213-227. <https://doi.org/10.1080/01616846.2017.1318641>
- Pateman, J., & Vincent, J. (2016). *Public libraries and social justice*. Abingdon: Routledge.
- Polidano, C., & Vu, H. (2015). Differential labour market impacts from disability onset. *Health Economics*, 24(3), 302-317. <https://doi.org/10.1002/hec.3017>
- Popowich, S. (2018). Libraries, labour, capital: On formal and real subsumption. *Journal of Radical Librarianship*, 4, 6-19.

- Russell, M. (2001). Disablement, oppression, and the political economy. *Journal of Disability Policy Studies*, 12(2), 87-95.
<https://doi.org/10.1177/104420730101200205>
- Shakespeare, T. (2004). Social models of disability and other life strategies. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6(1), 8-21.
<https://doi.org/10.1080/15017410409512636>
- Shakespeare, T. (2013). The social model of disability. In L. J. Davis (Ed.), *The Disability Studies Reader* (pp. 214-221). New York: Routledge.
- Shakespeare, T. (2018). *Disability: The basics*. Abingdon: Routledge.
- Sheppard, K., & Badger, T. (2010). The lived experience of depression among culturally Deaf adults. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17(9), 783-789. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2010.01606.x>
- Steinfeld, E., & Maisel, J. L. (2012). *Universal design: Creating inclusive environments*. New Jersey: Wiley.
- Story, M. F. (1998). Maximizing usability: The principles of universal design. *Assistive Technology*, 10(1), 4-12.
<https://doi.org/10.1080/10400435.1998.10131955>
- Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998). *The universal design file: Designing for people of all ages and abilities*. Raleigh: Center for Universal Design.
- Thurston, M. (2010). An inquiry into the emotional impact of sight loss and the counselling experiences and needs of blind and partially sighted people. *Counselling and Psychotherapy Research*, 10(1), 3-12.
<https://doi.org/10.1080/14733140903492139>
- Toboso, M. (2011). Rethinking disability in Amartya Sen's approach: ICT and equality of opportunity. *Ethics and Information Technology*, 13, 107-118.
- UN. (2006). Convention on the rights of persons with disabilities. Retrieved from <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Union of Physically Impaired Against Segregation, & Disability Alliance. (1976). *Fundamental Principles of Disability*. London: UPIAS and The Disability Alliance.
- Valentine, G., & Sadgrove, J. (2014). Biographical narratives of encounter: The significance of mobility and emplacement in shaping attitudes towards difference. *Urban Studies*, 51(9), 1979-1994.
<https://doi.org/10.1177/0042098013504142>
- Vehmas, S., & Watson, N. (2014). Moral wrongs, disadvantages, and disability: A critique of critical disability studies. *Disability & Society*, 29(4), 638-650.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2013.831751>
- Vincent, J. (2012). The role of public libraries in social justice. *Prometheus*, 30(3), 349-351. <https://doi.org/10.1080/08109028.2012.702057>
- W3C. (2018). Web content accessibility guidelines (WCAG) 2.1. Retrieved from <http://www.w3.org/TR/WCAG21>

Wiesel, I., & Bigby, C. (2016). Mainstream, inclusionary, and convivial places: Locating encounters between people with and without intellectual disabilities. *Geographical Review*, 106(2), 201-214.
<https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2015.12153.x>

16. Bibliotekar

Versting

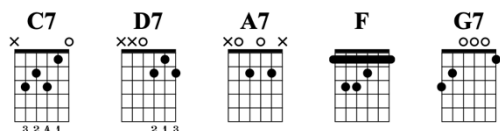
I låta «Coconut» av Harry Nilsson vekkes en lege midt på natta av en pasient som lurar på om kokosnøtter kan duge mot magesmerter. I låtas andre vers følger legen opp med et klassisk referanseintervju, og i det tredje verset gir legen, på bakgrunn av intervjuet, et helt konkret råd om å blande kokosnøtter med lime.

I Verstings enkle fortolkning av denne låta, som også er vår hyllest til emeritus Ragnar Audunson, forflytter vi perspektivet fra én rådgivende profesjon til en annen. Til tross for at en skikkelig bibliotekar sikkert burde ha faktasjekket påstandene som fremsettes i originalen ytterligere, har vi valgt å beholde hovedingrediensene av festskriftlige årsaker. Skål Ragnar! Håper vi snart møtes på en plass hvor vi kan nyte en drink, eller en sang, eller en konstruktiv debatt eller bare en god bok.

Alt godt,

Versting.

Hør låta her: <https://versting.bandcamp.com/track/kokosn-tt>

Intro: C7

C7 G7 C7 G7
Ragnar fant en kokosnøtt, han søkte google opp

C7 G7 C7 G7
Der fant han en oppskrift, den smakte ikke godt

C7 G7 C7 G7
Han puttet lime i kokosnøtta, drakk alt sammen opp

C7 G7 C7 G7
Han puttet lime i kokosnøtta, drakk som fra en kopp

D7 A7 D7 A7
og sa, bibliotekar, kan du hjelpe meg?

D7 A7 D7 A7
Bibliotekar, jeg vil bare kose meg!

D7 A7 D7 A7
Bibliotekar, det smakte ikke godt!

F G7
Bibliotekar, nettets oppskrift va'kke nok

Få høre, hva var det du gjorde?

C7 G7 C7 G7
Du puttet lime i kokosnøtta, drakk alt sammen opp?

C7 G7 C7 G7
Du puttet lime i kokosnøtta, drakk som fra en kopp?

C7 G7 C7 G7
Du puttet lime i kokosnøtta, drakk alt sammen opp?

C7 G7 C7 G7
Du puttet lime i kokosnøtta, og vekte meg opp?

D7 A7 D7 A7

og sa, bibliotekar, kan du hjelpe meg?

D7 A7 D7 A7

Bibliotekar, jeg vil bare kose meg!

D7 A7 D7 A7

Bibliotekar, det smaker ikke godt!

F G7

Bibliotekar, nettets oppskrift æ'kke nok

OK, hør her nå

C7 G7 C7 G7

Du putter lime i kokosnøtta, drikker det i ett

C7 G7 C7 G7

Du putter lime i kokosnøtta, se det smaker fett

C7 G7 C7 G7

Du putter lime i kokosnøtta, drikker alt opp

C7 G7 C7 G7

Du putter lime i kokosnøtta, ringer meg i morra

D7 A7 D7 A7

Og takker bibliotekar, som hadde råd til deg

D7 A7 D7 A7

Takk en bibliotekar, så du kan kose deg

D7 A7 D7 A7

Takk en bibliotekar, det æ'kke nok med nettet

D7 A7 D7 A7

Bibliotekar, det var bra du tok til vettet

C7

Og hvis du kommer igjen i morra, har jeg flere råd til deg

Og hvis du kommer igjen i morra, har jeg flere råd til deg

Og hvis du kommer igjen i morra, har jeg flere råd til deg

Og hvis du kommer igjen i morra, skal du få en møteplass av meg

17. Ragnar A. Audunsons forskning

Jon Andre Hodne og Heidi Kristin Olsen

På de neste sidene presenteres en bibliografi over et utvalg av Ragnar Audunsons forskning og forskningsformidling.

En langt mer fullstendig bibliografi kan lastes ned fra denne nettsiden:

<https://raabibliografi.wordpress.com/>. Den inkluderer også det meste av Audunsons andre tekster, blant annet artikler i *Bok og bibliotek* og dagsaviser. Bibliografien er tilgjengelig som et bibliotek i referansehåndteringsprogrammet Zotero og kan eksporteres til alle typer referanseverktøy eller Word.

Bibliografien er utarbeidet av Jon Andre Hodne som er masterstudent ved ABI i samarbeid med Heidi Kristin Olsen.

Aabø, S. & Audunson, R. (2002). Rational choice and valuation of public libraries: can economic models for evaluating non-market goods be applied to public libraries? *Journal of Librarianship and Information Science*, 34(1), 5-15.

<https://doi.org/10.1177/096100060203400102>

Aabø, S., Audunson, R. & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & information science research*, 32(1), 16-26.

<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2009.07.008>

Aabø, S. & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & information science research*, 34(2), 138-149.

<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.06.002>

Aabø, S., Audunson, R. A., Sæter, O., Moseid, T. & Bergli, V. (2012). *Framtidas bibliotek på Furuset - en mulighetsstudie*. Høgskolen i Oslo og Akershus.

<https://docplayer.me/17774077-Framtidas-bibliotek-pa-furuset-en-mulighetsstudie.html>

Andersen, J., Audunson, R. A., Aabø, S., Francke, H., Jochumsen, H. & Kristiansson, M. (2016). *Partnership with society—A social and cultural approach to iSchool-research* [Paperpresentasjon]. iConference, Philadelphia, March 20-23, 2016, <https://doi.org/10.9776/16496>

- Audunson, R. (1982). *Forsknings- og utredningsarbeid ved de regionale høyskolene i Oslo og Akershus*. Statens Bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. (1988). *Kandidater fra SBH 1981-86 : Hvor havner de, hvordan vurderer de skolen?* Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. (1988). *Studentenes bruk av folkebibliotek i studiesammenheng*. Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. & Benjaminsen, K. (1988). *Folkebiblioteket som informasjonsressurs for kommunepolitikere og kommuneadministratorer* (BRODD Rapport 885172). Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. (1989). *Hvordan utvikle et bibliotektilbud for ungdom? : Rapport nr 1 fra Holmliaprosjektet* (BRODD Rapport 895181). Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. (1989). *Utlånet til ungdom ved Holmlia filial : Rapport nr 2 fra Holmliaprosjektet* (BRODD Rapport 895182). Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. & Westerheim, I. (1989). *Undersøkelse om informasjonsbehov og bibliotekbruk i Miljøverndepartementet* (BRODD Rapport 8902501). Statens bibliotekhøgskole.
- Audunson, R. (1990). *Holmliaprosjektets effekt på utlånet til ungdom: Rapport nr 4 fra Holmliaprosjektet* (BRODD Rapport 905184). Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.
- Audunson, R. (1990). *Ungdom og informasjonsbehov: Rapport nr 3 fra Holmliaprosjektet* (BRODD Rapport 905181). Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.
- Audunson, R. (1990). *Ungdommens informasjonsbehov: Resultater fra en delundersøkelse ved Holmlia-prosjektet*. I H. E. Aarek (Red.), *Mer enn bøker : SBIH 50 år : jubileumsskrift*. Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.
- Audunson, R. (1991). *Samarbeidstiltak mellom folkebiblioteket, skoler og fritidsklubber: Forslag til tiltak : Rapport nr 5 fra Holmliaprosjektet* (BRODD Rapport 915185). Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.

- Audunson, R. A. (1991). Fremtiden i Norsk biblioteksdebatt. I R. Enmark (Red.), *Biblioteken och framtiden* (s. 122-170). Göteborg: Centrum for biblioteksforskning.
- Audunson, R. (1992). Brukerundersøkelser - teoretiske og metodiske tilnærminger. I M. B. Baadshaug (Red.), *Bibliotek og samfunn: Forskning om bibliotek*. Universitetsforlaget.
- Audunson, R. (1993). Forandringsprosesser i folkebibliotek - et komparativt prosjekt i et institusjonelt perspektiv. I P. Evald (Red.), *Organisationsændringer i nordiske folkebiblioteker*. Biblioteksarbejde.
- Audunson, R. (1993). Hogyan alkalmazkodnaka könyvtárák a változó körülményekhez? *Library Review / Konyvtari Figyelo*, 39(3), 434-437.
http://ki2.oszk.hu/kf/kfarchiv/1993/3/audunson_h.html
- Audunson, R. (1994). Change processes in public libraries: Institutional leadership versus adaptation to external forces: a comparative project with an institutionalist perspective. I R. Bruyns, J. Nijboer & R. Verwer (Red.), *The future of librarianship: Proceedings of the 2nd International Budapest Symposium, January 1994*. Hogeschool van Amsterdam.
- Audunson, R. (1995). The call for institutional leadership: The process of change in public libraries - a comparative project. *Norsk tidsskrift for bibliotekforskning*, 2(1), 7-36.
- Audunson, R. (1995). Is the market a sound basis for an information policy? I M. Vermeulen & J. P. Brouwer (Red.), *Marketing and development of new information products and services in Europe: Proceedings of the 3rd International BOBCATSSS Symposium, Budapest, January 1995* (s. 87-91). Hogeschool van Amsterdam, Faculty of Economics and Information.
- Audunson, R. (1995). Public library management in a changing political environment: The quest for institutional leadership. I V. Cranfield & E. Lylloff (Red.), *14th Anglo-Scandinavian Public Libraries Conference: Papers from the Conference in Viborg, Denmark 1994*. Statens Bibliotekstjeneste.

- Audunson, R. (1996). *Change processes in public libraries: A comparative project within an institutionalist perspective* (HiO-rapport 1996 nr 1, Issue. Høgskolen i Oslo.
- Audunson, R. (1996). The concept of quality: myth or reality? I *Quality information services: Proceedings of the 4th International BOBCATSSS Symposium, Budapest, January 1996* (s. 305-312). Hogeschool van Amsterdam, Faculty of Economics and Information.
- Audunson, R. (1997). Processes of change in the public library system. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 30(4), 27-31.
- Audunson, R. (1997). Utvikling og testing av en kausalmodell for folkebibliotekbruk (med en trinnvis digresjon). *Norsk tidsskrift for bibliotekforskning*, 2(4), 59-78.
- Audunson, R. & Nagy, A. (1998). *Digitalization and the changing role of public libraries: Norwegian/Hungarian seminar on library and information science, Budapest, December 4-5, 1997* (HiO-notat 1998 nr 8, Issue. Høgskolen i Oslo.
- Audunson, R. (1999). Between Professional Field Norms and Environmental Change Impetuses: A Comparative Study of Change Processes in Public Libraries. *Library & information science research*, 21(4), 523-552.
[https://doi.org/10.1016/S0740-8188\(99\)00027-4](https://doi.org/10.1016/S0740-8188(99)00027-4)
- Audunson, R. (1999). Can institutional theory contribute to our understanding of information seeking behaviour. I T. D. Wilson & D. K. Allen (Red.), *Exploring the contexts of information behaviour* (s. 67-81). Taylor Graham Publishing.
- Audunson, R., Lynch, B., Marcum, D., Moran, B. B., Walter, V. A. & Weingand, D. (2000). Millennium Project Research Agenda: Management of Libraries and Information Centers. *The Library quarterly*, 70(3), vii-xvii.
<https://doi.org/10.1086/603193>
- Audunson, R. (2001). Is there an information policy?: The case of Norway. I A. Antanaityte (Red.), *Open 2001 : knowledge, information and democracy in the open society : the role of the library and information sector : proceedings*

of the 8th International BOBCATSSS Symposium on Library and Information Science, Vilnius, Lithuania, January 29-31, 2001 (s. 29-38). Vilnius University.

Audunson, R. A. (2001). Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid. I R. Audunson & N. W. Lund (Red.), *Det siviliserte informasjonssamfunn*. Fagbokforlaget.

Audunson, R. A. & Lund, N. W. (Red.). (2001). *Det Siviliserte informasjonssamfunn: Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Fagbokforlaget.

Audunson, R. (2002). Competing with Maurice Greene: On LIS-education in a period of rapid change. I S. K. Hannesdóttir (Red.), *Global issues in 21st century research librarianship: NORDINFOs 25th anniversary publication* (NORDINFO-publication, nr. 48). NORDINFO.

Audunson, R. (2002). *Fugl Fønix - et nyskapt fylkesbibliotek for ei ny tid: Utredning for Hordaland fylkeskommune* (Rapport nr. 2). Høgskolen i Oslo: Senter For Bibliotekutvikling.

Audunson, R. (2003). Bibliotekene: En institusjonstype i spenningsfeltet mellom ulike sosiale diskurser. I I. Mäkinen & K. Sandqvist (Red.), *Introduktion till informationsvetenskapen* (s. 219-237). Tampere University Press.

Audunson, R. & Nordlie, R. (2003). Information literacy: The case or non-case of Norway? *Library Review*, 52(7), 319-325.
<https://doi.org/10.1108/00242530310487416>

Audunson, R., Nordlie, R. & Cathrine Spangen, I. (2003). The complete librarian - an outdated species? LIS between profession and discipline. *New Library World*, 104(6), 195-202. <https://doi.org/10.1108/03074800310481876>

Audunson, R. (2004). *Is that really so? Some guidelines when evaluating research* [Paperpresentasjon]. World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council, 22-27 August, 2004 Buenos Aires, Argentina, <https://archive.ifla.org/IV/ifla70/papers/094e-Audunson.pdf>

- Audunson, R. (2004). *Sømløs biblioteklov for sømløse bibliotek tjenester?* (ABM-skrift nr. 6). ABM-utvikling.
<https://www.kulturradet.no/documents/10157/e799c068-9de1-4e41-b6d6-db48080bf6ef>
- Audunson, R. (2005). Editorial: LIS and the Creation of a European Educational Space. *Journal of Librarianship and Information Science*, 37(4), 171-174.
<https://doi.org/10.1177/0961000605058091>
- Audunson, R. (2005). How do Politicians and Central Decision-Makers View Public Libraries? The case of Norway. *IFLA journal*, 31(2), 174-182.
<https://doi.org/10.1177/0340035205054882>
- Audunson, R. (2005). Könyvtári szolgáltatások Norvégiában: A könyvtárhasználók tájékozódásának segítése a változó világban [ungarsk]. *Library Review / Konyvtari Figyelo*, 51(4), 831-838.
<http://ki2.oszk.hu/kf/kfarchiv/2005/4/ragnar.html>
- Audunson, R. (2005). Library and information science education: Is there a Nordic perspective. *World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council "Libraries - A voyage of discovery" August 14th - 18th 2005, Oslo, Norway*, 1-10.
<https://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/061e-Audunson.pdf>
- Audunson, R. (2005). LIS and the Creation of a European Educational Space [Article]. *Journal of Librarianship & Information Science*, 37(4), 171-174.
<https://doi.org/10.1177/0961000605058091>
- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429-441. <https://doi.org/10.1108/00220410510598562>
- Audunson, R., Brunelli, M., Goulding, A., Kajberg, L. & Lørring, L. (2005). The library in the multicultural information society. I L. Teoksessa Kajberg & L. Lørring (Red.), *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*. (s. 149-171). Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science.
- Audunson, R. A. (2005). Norwegian libraries in perspective: An institution caught between differing social conflicts and opinions. I L. Egeland (Red.),

- Knowledge and Culture: Norwegian Libraries in Perspective* (s. 33-53).
Nasjonalbiblioteket.
- Audunson, R. (2006). Dismantling the Public Sphere: Situating and Sustaining Librarianship in the Age of the New Public Philosophy. *Journal of Documentation*, 62(2), 295-296. <https://doi.org/10.1108/00220410610653361>
- Audunson, R. (2006). The Public Library's Potential in Promoting Social Capital and Community Involvement in a Digital and Multicultural Context. I H. K. Achleitner & A. Dimchev (Red.), *Globalization, Digitization, Access and Preservation of Cultural Heritage: Papers from the International Conference, Sofia, Bulgaria, 8-10 Nov. 2006* (s. 411-422). St. Kliment Ohridski University of Sofia.
- Audunson, R. (2006). Technology and Social Inclusion. Rethinking the Digital Divide. *Journal of Documentation*, 62(2), 293-295. <https://doi.org/10.1108/00220410610653352>
- Audunson, R. (2007, 10-11 oktober, 2007). *Bibliotekene: En institusjon fra i går eller det digitale og flerkulturelle samfunnets møteplass* [Paperpresentasjon]. Mötesplats inför framtiden, Högskolan i Borås, Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-9055>
- Audunson, R. (2007). Library and Information Science Education—Discipline Profession, Vocation? *Journal of education for library and information science*, 48(2), 94-107. <https://www.jstor.org/stable/40323811>
- Audunson, R., Vårheim, A., Aabø, S. & Holm, E. D. (2007). Public libraries, social capital, and low intensive meeting places. *Information Research: An International Electronic Journal*, 12(4, Suppl.), 1-13. <http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis20.html>
- Audunson, R. (2008). Det komplekse biblioteket. I M. Egaas, A. K. Undlien, L. Tangen, L. Sæteren & T. K. Flaten (Red.), *Hvem er de og hvor går de? : brukeratferd i norske storbybibliotek* (s. 53-56). ABM-utvikling.

- Audunson, R. A. (2008). Challenges and developments in library and information science. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 41(1), 20-23.
http://slq.nu/wp-content/uploads/vol41_1/SPLQ-1-2008.pdf
- Audunson, R. A., Gregson, N., Karvonen, P. & Sørensen, B. (2008). Panel 3 - Arts. I G. S. Boulton & B. Söderström (Red.), *Research Quality Assurance for the Future: A Quality Review of Research at Lund University* (s. 94-129). Lund University.
https://www.lu.se/sites/www.lu.se/files/rq08_review_lund_university.pdf
- Audunson, R. (Red.). (2011). *Krysspelling: Perspektiver på bibliotek- og informasjonsvitenskap*. ABM-media.
- Audunson, R., Essmat, S. & Aabø, S. (2011). Public libraries: A meeting place for immigrant women? *Library & information science research*, 33(3), 220-227.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.01.003>
- Audunson, R. & Tóth, M. (2011). Social websites for readers—a challenge to libraries?. Finding New Ways. I B. L. Katalin, C. Zoltán & M. Péter (Red.), *Proceedings of the 19th BOBCATSSS Symposium, Szombathely, Hungary, 31 January - 2 February, 2011* (s. 359-375). University of West Hungary.
- Audunson, R. (2012). Bibliotek som møteplasser i det flerkulturelle samfunnet. I I. Atlestam & R. Myhre (Red.), *Det Mångspråkiga biblioteket: En nödvändig utopi* (s. 40-60). BTJ förlag.
- Audunson, R. (2013). Insight-based leadership. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 46(4), 4-6. <http://slq.nu/wp-content/uploads/2013/12/SLO4.2013.pdf>
- Audunson, R. & Aabø, S. (2013). Biblioteket som motor i å skape lokalsamfunn med sammenhengskraft i en flerkulturell storbykontekst. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 2(1), 39-50.
<https://doi.org/10.7146/ntik.v2i1.26058>
- Audunson, R. A. & Aabø, S. (2013). From collections to connections: Building a revised platform for library and information science. *Information Research: An International Electronic Journal*, 18(3, Suppl.). <http://informationr.net/ir/18-3/colis/paperC29.html>

- Audunson, R. A., Olsen, H. K. & Weech, T. L. (2013). *The IFLA Library Theory and Research Section Study of the Impact of IFLA on Promotion change and Diffusing Professional Norms in Libraries 2006: A draft report on the Library Theory and Research Section project*. IFLA. IFLA.
<https://www.ifla.org/files/assets/library-theory-and-research/Projects/ifla-impact-rpt-ragnar-ed-heidi-weech.pdf>
- Audunson, R. (Red.). (2015). *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning*. ABM-Media.
- Audunson, R. & Gjestrum, L. (2015). Bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning : fra etatsskole til iSchool. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele : 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 11-46). ABM-Media.
- Audunson, R. A. (2015). Bibliotekarene - en profesjon under press? : Institusjonalisering, deinstitutionisering og reinstitusjonalisering av et profesjonelt felt. I R. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele : 75 år med bibliotekarutdanning* (s. 47-71). ABM-Media.
- Audunson, R. (2016). Nordens viktigste bibliotekforsker siden 1980-tallet? Et forskningsbasert grunnlag for refleksjon om bibliotekets legitimitet. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 5(2), 17-20.
<https://doi.org/10.7146/ntik.v5i2.25857>
- Audunson, R. & Aabø, S. (2016). Public libraries as tools for democracy. I F. Blanchard, V. Famelart, K. Leyrer, G. M. Saint-Léon, P. Ribbe & L. Fabre (Red.), *24th BOBCATSSS Conference Proceedings & Abstracts, Lyon, France, January 27-29, 2016* (s. 10-20). Enssib.
- Audunson, R. A. & Shuva, N. Z. (2016). Digital Library Education in Europe: A Survey. *SAGE Open*, 6(1), 1-17. <https://doi.org/10.1177/2158244015622538>
- Audunson, R. & Evjen, S. (2017). The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The case of Norway. *Information Research: An International Electronic Journal*, 22(1, Suppl.), 1-13.
<http://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1641.html>

- Audunson, R. A. (2018). Do We Need a New Approach to Library and Information Science? *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42(2), 357-362.
<https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0040>
- Audunson, R. A., Vårheim, A., Skare, R., Evjen, S., Aabø, S., Jochumsen, H., Rasmussen, C. H. & Rydbeck, K. (2018). *Libraries as public sphere infrastructure in the digital age: A review of research*. Libraries in the Digital Age, Zadar, Croatia, June 13-15, 2018,
- Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Evjen, S., Jochumsen, H., Larsen, H., Rasmussen, C. H., Vårheim, A., Johnston, J. & Koizumi, M. (2019). Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research. *Journal of Documentation*, 75(4), 773-790. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2018-0157>
- Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Hobohm, H.-C., Jochumsen, H., Khosrowjerdi, M., Mumenthaler, R., Schuldt, K., Rasmussen, C. H., Rydbeck, K., Tóth, M. & Vårheim, A. (2019). Public libraries as public sphere institutions: A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries. *Journal of Documentation*, 75(6), 1396-1415. <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0015>
- Audunson, R. & Tóth, M. (2019). The legitimacy of public library services: Do the general public and librarians agree? I M. G. R. Gordana Gašo, Jure Žilić, Madeleine & Lundman (Red.), *Information and technology transforming lives: connection, interaction, innovation: Proceedings of the XXVII Bobcatsss Symposium, Osijek, Croatia, 22-24 January, 2019* (s. 366-377). Josip Juraj Strossmayer University of Osijek.
- Audunson, R. A., Hobohm, H.-C. & Tóth, M. (2019). ALM in the public sphere: How do archivists, librarians and museum professionals conceive the respective roles of their institutions in the public sphere? *Information Research: An International Electronic Journal*, 24(4, Suppl.).
<http://InformationR.net/ir/24-4/colis/colis1917.html>
- Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H.-C., Jochumsen, H., Larsen, H. & Vold, T. (Red.). (2020). *Libraries, Archives and*

Museums as Democratic Spaces in a Digital Age. De Gruyter.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1515/9783110636628>

- Audunson, R., Hobohm, H.-C. & Tóth, M. (2020). LAM professionals and the public sphere. I R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, H. Erik, J. Hans-Christoph, L. H. Henrik & T. Vold (Red.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age* (s. 165-184). De Gruyter.
- Barstad, J., Audunson, R., Hjortsæter, E. & Østlie, B. (2007). School libraries in Norway: A study of the situation in Norwegian school libraries. *School Libraries and Resource Centres*, 44, 6-11.
- Barstad, J., Audunson, R., Hjortsæter, E. & Østlie, B. (2007). *Skulebibliotek i Norge: Kartlegging av skulebibliotek i grunnskule og vidaregåande opplæring* (Arbeidsrapport nr. 204). Høgskulen i Volda, Møreforskning Volda.
https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/5/skulebibliotekrapport_fullstendig.pdf
- Evjen, S. & Audunson, R. (2009). The complex library: Do the public's attitudes represent a barrier to institutional change in public libraries? *New Library World*, 110(3/4), 161-174. <https://doi.org/10.1108/03074800910941356>
- Fisher, K. E., Coward, C., Crandall, M., Gomez, R., Sey, A. & Audunson, R. (2009). Free access to computers and the internet at public libraries: International reflections on outcomes and methods. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 46(1), 1-5.
<https://doi.org/10.1002/meet.2009.1450460153>
- Hjørland, B., Audunson, R., Kjellman, U., Nowe, K., Mattisson, M. & Mähler, J. (2004). Biblioteks- och informationsvetenskap. I *Utvärdering av ämnena arkivvetenskap, biblioteks- och informationsvetenskap, bok- och bibliotekshistoria, informations- och medievetenskap, kulturvård och museologi vid svenska universitet och högskolor* (s. 41-61). Högskoleverket.
- Jochumsen, H., Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H.-C. & Larsen, H. (2020). Physical Places and Virtual Spaces. *Libraries, Archives and Museums in a Digital Age*. I R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, H. Erik, J. Hans-Christoph, L. H. Henrik & T. Vold

- (Red.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age* (s. 1-22). De Gruyter.
- Johnston, J. & Audunson, R. (2019). Supporting immigrants' political integration through discussion and debate in public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(1), 228-242.
<https://doi.org/10.1177/0961000617709056>
- Nagy, A. & Audunson, R. (2003). Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet (Esettanulmány norvég-magyar összehasonlításban) [ungarsk]. *Library Review / Konyvtari Figyelo*, 49(1), 103-122.
<http://ki2.oszk.hu/kf/kfarchiv/2003/1/nagy.html>
- Shuva, N. Z. & Audunson, R. A. (2014). Curriculum contents of digital library education (DLE) in Europe. I S. Chakraborty & A. K. Das (Red.), *Collaboration in International and Comparative Librarianship* (s. 273-296). IGI Global.
- Tóth, M. & Audunson, R. (2012). Websites for booklovers as meeting places. *Library hi tech*, 30(4), 655-672. <https://doi.org/10.1108/07378831211285112>
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., Kwon, N., Oomes, M. & Sin, S.-C. J. (2016). Patterns of perceived public library outcomes in five countries. *Journal of Documentation*, 72(2), 342-361.
<https://doi.org/10.1108/jd-08-2015-0103>
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F. & Oomes, M. (2014). Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, 70(5), 927-944.
<https://doi.org/10.1108/jd-06-2013-0072>
- Vårheim, A., Audunson, R. & Aabø, S. (2008). Folkebibliotekets bidrag til sosial integrasjon: Foreløpige funn fra Place-prosjektet. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, 11(1), 8-26. <http://hdl.handle.net/10642/1759>

Tabula Gratulatoria

Anders Breilid	Caspar Hvenegaard Rasmussen
Anders Ericson	Charlotte Wemmerlöw
Andreas Vårheim	Cecilie Naper
Anita Sandberg	Cicilie Fagerlid
Anne Fogt	Curt Rice
Anne Kristin Lande	Egil Fossum
Anne Kristin Undlien	Elin Golten
Anne Mangen	Erik Henningsen
Anne Marie Tammaro	Erik Adrian Eileng
Anne Ullmann	Erling Bergan
Anne-Berit Gregersen	Frank Huysmans
Anne-Stine Ruud Husevåg	Frode Bakken
Anneli Sundqvist	Geir Grenersen
Anniken Bakke	Geir Vestheim
Astrid Norang	Georg Arnestad
Berit Ch. Nielsen	Grethe Seland
Beth Juncker	Gry Wastvedt
Birger Hjørland	Gudmund Valderhaug
Bok og Bibliotek	Gunhild Salvesen

Hanne Landen	Kamilla Aslaksen
Hanne Silje Hauge	Kari Mitchell
Hans Christoph Hobohm	Katriina Byström
Heidi Kristin Olsen	Kersti Ahrén Heløe
Helge Ridderstrøm	Kerstin Rydbeck
Henrik Jochumsen	Kim Tallerås
Herbjørn Andresen	Kjartan Vevle
Hilde Ljødal	Kjell Ivar Skjerdingsstad
Håkon Larsen	Kjersti Rideng
Idunn Bøyum	Kjersti Aas
Ingeborg Westerheim	Knut Oterholm
Inger-Lise Andersen	Knut Skansen
Jack Andersen	Lars Egeland
Jamie Johnston	Leiv Bjelland
Jan Nolin	Lena Holum
Jannicke Røgler	Lis Byberg
Jofrid Holter	Liv Gjestrum
Jofrid Karner Smidt	Liv Aasa Holm
Joron Pihl	Louise Limberg
Jytte Toft Nielsen	Mahmood Khosrowjerdi
Jørn Helge Dahl	Maliheh Farrokhnia

Marit Kristine Aadland	Svanhild Aabø
Masanori Koizumi	Svein Amund Skara
Máté Tóth	Svein Arne Tinnesand
Mia Granberg	Sunniva Evjen
Michael Preminger	Synnøve Ulvik
Morten G. Kielland	Terje Colbjørnsen
Nils Pharo	Tine Lodberg Frost
Nanna Kann-Rasmussen	Tone Eli Moseid
Norsk bibliotekforening	Tor Arne Dahl
Norsk bok- og bibliotekhistorisk selskap	Tor Henriksen
Per Lilleengen	Torbjørn Navelsaker
Pertti Vakkari	Tore Jascha Lichtenstein Vogt
Ragnar Nordlie	Tore Trippestad
Roger Blomgren	Trine Kolderup Flaten
Roswitha Skare	Trond Minken
Rudolf Mumenthaler	Unni Knutsen
Ruth Ørnholt	Vidar Lund
Silje Hernæs Linhart	Øivind Frisvold
Steinar Bakken	Åse Kristine Tveit
	Åsulv Frøysnes

Om forfatterne

Ida Uppström Berg er stipendiat ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag, OsloMet – storbyuniversitetet

Gerd Berget er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0002-1220-6239

Roger Blomgren er professor ved Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT, Högskolan i Borås, ORCID: 0000-0002-9327-2448

Katriina Byström er professor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0001-5138-0726

Idunn Bøyum er førstelektor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Tor Arne Dahl er instituttleder ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Sunniva Evjen er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0003-2838-0386

Øivind Frisvold er tidligere førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Liv Gjestrum er tidligere instituttleder ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Henrik Jochumsen er lektor, dr. art, ved seksjonen for ABM, Institut for Kommunikation, Københavns Universitet

Nanna Kann-Rasmussen er lektor, ph.d. ved seksjonen for ABM, Institut for Kommunikation, Københavns Universitet, ORCID: 0000-0001-5025-6651

Håkon Larsen er professor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag, OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0002-7406-7991

Cecilie Naper er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet.

Knut Oterholm er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet,

Nils Pharo er professor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0003-2668-5899

Casper Hvenegaard Rasmussen er lektor, ph.d. ved seksjonen for ABM, Institut for Kommunikation, Københavns Universitet

Heidi Kristin Olsen er førstelektor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0003-0744-0896

Kerstin Rydbeck er professor i biblioteks- og informationsvetenskap ved Institutionen för ABM, Uppsala universitet, ORCID: 0000-0002-2424-913X

Roswitha Skare er professor ved institutt for språk og kultur, UIT Norges arktiske universitet, ORCID: 0000-0002-3510-1296

Kjell Ivar Skjerdingsstad er professor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Anneli Sundqvist er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0001-9471-4992

Kim Tallerås er førsteamanuensis ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet

Åse Kristine Tveit er førsteamanuensis Ph.d. ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved OsloMet – storbyuniversitetet, ORCID: 0000-0001-6634-6109

Andreas Vårheim er professor ved institutt for språk og kultur, UIT Norges arktiske universitet, ORCID: 0000-0002-5936-6563

«Ragnar Audunson har været en af de største empirisk drevne biblioteksforskere i de nordiske lande, hvor bibliotekernes sociale rolle for borgerne altid har været forskningsfokus. Han vil være en stadig inspirationskilde for både nye og erfarne forskere.»

- Roger Blomgren, Henrik Jochumsen, Casper Hvenegaard Rasmussen og Nanna Kann-Rasmussen.